

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ НА НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

**ФОРМИ ТА ЗАСОБИ
ДІАГНОСТИКИ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ ІЗ ЦИКЛУ ФОРМУВАННЯ
БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 035
ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА
(навчально-методичні рекомендації)**

Миколаїв–2018

УДК 81'33: 35'322'272'366

ВВК

Рекомендовано до видання Вченою радою Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського протокол № від «» червня 2018 року).

Рецензенти:

Ю. Й. Бабчук, кандидат філологічних наук, асистент кафедри мов природничих факультетів КНУ ім. Т. Шевченка

Т. В. Білявська, кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Бабій Ю.Б., Каленюк С.О., Мікрюкова К.О., Олексюк О.М.

Форми та засоби діагностики самостійної роботи із циклу формування базових компетентностей студентів спеціальності 035 Прикладна лінгвістика: навчально-методичні рекомендації / Ю.Б. Бабій, С.О.Каленюк, К.О.Мікрюкова, О.М.Олексюк. – Миколаїв: 2018. – 285 с.

У посібнику представлено основні форми та завдання самостійної роботи із базових дисциплін у процесі формування професійних компетентностей студентів II – III курсів спеціальності 035 Прикладна лінгвістика. Завдання носять аналітичний, описовий та творчий характер, кожний блок завдань репрезентовано методичними вказівками та рекомендаційними порадами, що значно підвищить рівень оволодіння теоретичним та практичним матеріалом із ключових дисциплін фахової майстерності. Рекомендації розроблено у відповідності з планом кафедри та програм дисциплін «Прикладна графіка, дешифрування та палеонтологія», «Квантитативна і комп'ютерна лінгвістика та автоматична обробка природної мови», «Соціолонгвістика», «Сучасна українська літературна мова (морфологія)».

© Ю.Б. Бабій, С.О.Каленюк, К.О.Мікрюкова, О.М.Олексюк,
2018.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	4
ПРИКЛАДНА ГРАФІКА, ДЕШИФРУВАННЯ ТА ПАЛЕОНТОЛОГІЯ	5
КВАНТИТАТИВНА І КОМП'ЮТЕРНА ЛІНГВІСТИКА ТА АВТОМАТИЧНА ОБРОБКА ПРИРОДНОЇ МОВИ	51
СОЦІОЛІНГВІСТИКА	101
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА (МОРФОЛОГІЯ)	200

ВСТУПНЕ СЛОВО

Навчально-методичні рекомендації є невід'ємною складовою частиною методичного забезпечення навчального процесу студентів спеціальності 035 Прикладна лінгвістика при реалізації кредитно-трансферної системи навчання у вищому навчальному закладі. Поряд із підручниками, довідниковою літературою, курсом лекцій, практичних завдань та вправ, він забезпечує продуктивну роботу студентів по самостійному засвоєнню матеріалів відповідних тем із курсів, що є базовими для формування фахових компетентностей майбутнього лінгвіста. Навчально-методичні рекомендації орієнтовано на студентів II – III курсів спеціальності 035 Прикладна лінгвістика циплінами є «Прикладна графіка, дешифрування та палеонтологія», «Квантитативна і комп'ютерна лінгвістика та автоматична обробка природної мови», «Соціолонгвістика», «Сучасна українська літературна мова (морфологія)». Вони містять завдання для самостійної роботи, методичні поради щодо їх виконання та реалізації, завдання, спрямовані на формування практичних навичок студентів у ході самостійного опрацювання навчального матеріалу. Особливої уваги заслуговують тестові завдання для діагностики знань студентів, що у доступний та швидкий спосіб вкажуть на рівень засвоєння матеріалу. Сучасний перелік пропонованих наукових, навчальних, довідникових джерел сприятиме формуванню у студентів навичок аналітичної роботи та роботи із літературою.

ПРИКЛАДНА ГРАФІКА, ДЕШИФРУВАННЯ ТА ПАЛЕОНТОЛОГІЯ

Навчальна дисципліна передбачає опанування комплексом знань у сфері прикладної графічної культури, що дозволяє досліджувати взаємовідношення між звуками та буквами в аспекті мнемотичної функції письма. Прикладна графіка розглядається детерміновано за трьома напрямками – власне графіка, криптографія, палеонтологія. Ознайомлення та опанування студентами прийомів трансформації графічних форм від піктограм до фонетичних знаків, вивчення прийомів дешифрування вербальної інформації прадавніх культур, систематизація процесів сприйняття та використання шрифтів стають головними завданнями дисципліни.

По закінченні навчального курсу студент **повинен знати**: історичні знахідки, що є носіями вербальної інформації прадавніх культур; характерні графічні форми видів письма, їх трансформацію протягом часу; умови формування та розвитку шрифтів, критерії їх оцінки та перспективи застосування; основні прийоми дешифровки прадавніх написів.

Студент **повинен уміти**: користуватися порівняльними таблицями; володіти графічними засобами, щоб точно копіювати стародавні написи у різних формах зображення; аналізувати графічні форми написів; використовувати систему шрифтових комплексів у різних сферах діяльності, точно та влучно добирати необхідний шрифт для передачі текстової інформації; здійснювати авторознавчу експертизу, володіти навичками лінгвістичної та почеркознавчої експертизи; застосовувати різноманітні криптографічні системи на практиці; користуватися законами шифрування та дешифрування, приховувати та розшифровувати інформацію за допомогою сучасних криптографічних методик, аналізувати якість використання основних одиниць графіки в мовах світу; уміти працювати з довідковою літературою, різнотипними словниками, системами інформаційного пошуку.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 75 год.: 26 год. – аудиторні заняття, 49 год. – самостійна робота (30%/70%).

САМОСТІЙНА РОБОТА №1

Тема: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ГРАФІКИ. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ГРАФІКИ

Завдання:

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ

Зробіть робочі (тезові) записи із проблем:

1. Історичні передумови виникнення писемності.
2. Основи кириличного письма.
3. Глаголиця: чинники формування, перспективи функціонування.
4. Історія виникнення абеток світу
5. Розвиток українського алфавіту.

АНАЛІТИЧНИЙ РІВЕНЬ:

Дайте короткі відповіді на запитання:

1. У чому полягає значення письма в історії розвитку суспільства?
2. Встановіть змістову специфіку термінологічного ряду письмо – система письма – писемність.
3. Назвіть букви українського алфавіту, що мали інше графічне зображення в кирилиці.
4. З якими науками виявляє тісні взаємозв'язки прикладна графіка. Обґрунтуйте.
5. Проілюструйте 2–3 наукові концепції визначення графіки як науки. У чому виявляється суть сучасних наукових теорій?
6. Що називають графічними засобами мови. Наведіть їх приклади.
7. Назвіть небуквені графічні засоби писемного мовлення. Яка їх роль в системі прикладної графіки?
8. Доберіть по 5 прикладів, у яких літери *я, ю, є* означають сполучення 2 звуків, і стільки ж прикладів, у яких ці літери означають один голосний і м'якість попереднього приголосного.

ТВОРЧИЙ РІВЕНЬ:

1. Доберіть зразки стародавнього письма. Проілюструйте специфічні принципи його побудови (ідеографічне письмо, піктографічне письмо, силабічне письмо, консонантне письмо, буквено-звукове).

2. Чому в Китаї і в наш час користуються ідеографічним письмом, тоді як в європейських, в багатьох азійських країнах використовують переважно буквено-звукове або складове письмо? Обґрунтуйте.

3. Визначте, про які види письма йдеться в уривках з науково-популярної книги. Поясніть свою відповідь.

1. *«Антропоморфні і зооморфні фібули Середнього Подніпров'я VI–VII ст., танцюючі чоловічки у вишитих сорочках на срібних бляшках Мартинівського скарбу VII–VIII ст., ...зображення фантастичних звірів і птахів на окутті рогів тура X ст. із Чорної Могили у Чернігові мали певний сакральний зміст у системі язичницьких вірувань...На керамічних вазах IV ст. черняхівської культури із сіл Лепесівка і Ромашики зображена календарна символіка. Плоскі широкі вінчики лепесівських ваз поділені на 12 секторів-місяців, кожен із яких має свою орнаментальну символіку землеробського змісту...Особливий інтерес становить так звана «Софійська азбука», виявлена С. О. Висоцьким на стіні Михайлівського вівтаря Софійського собору в Києві. Вона складалась із 27 літер: 23 – грецьких і 4 – слов'янських: Б, Ж, Ш, Щ... «Софійська азбука» відображає один із перехідних етапів східнослов'янської писемності, коли до грецького алфавіту почали додавати букви для передачі фонетичних особливостей слов'янської мови. Ймовірно, що перед нами алфавіт, яким користувалися на Русі ще в часи Аскольда і Діра».*

(Толочко П. Київська Русь. – К., 1996. – С. 307, 309).

2. *«... «Руські книжки», що з ними познайомився Кирило «в Херсонесі за рік до початку моравської місії», були написані не «протоглаголицею» ..., а сформованою глаголицею...Глаголиця не набула поширення за християнства через відмінність од грецької графіки та свою графічну складність, поступившись кирилиці, що остаточно склалась у IX–X ст. «Київські глаголичні листки» – це писемна пам'ятка староукраїнської книжної/релігійної мови».*
(Денисюк Н., Янко Л. Київські глаголичні листки. – К., 2003. – С. 77–78).

4. Зіставте абетки української та іноземної мови, яку Ви вивчаєте. Дайте кількісну та якісну характеристику букв у кожній абетці. Доповніть відповідь порівняльною презентацією (таблицею).

5. З'ясуйте умови формування найпоширеніших європейських алфавітів, порівняйте латинський алфавіт з алфавітами виучуваних мов.

6. Запропонуйте відеоряд (презентація/схема/таблиця), що відображає сучасні технології для незрячих (окрім шрифту Брайля). Зробіть висновок щодо практичності їх застосування.

7. Підготувати письмове повідомлення (презентацію тощо) на одну із запропонованих тем:

-Роль жестів і міміки у спілкуванні.

-Як і в яких формах оволодівають мовою глухонімі і сліпоглухонімі?

-Переваги звукової мови порівняно з іншими засобами спілкування.

8. Передайте запропонований текст Морзянкою: *Завтра в холі університету відбудуться урочистості з нагоди вшанування Героїв Небесної Сотні. Запрошуємо небайдужих.*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ №1:

Завдання самостійної роботи розподілено за рівнями складності.

1. Під час виконання завдання «зробіть робочі записи» відповідь на кожне запитання повинна містити аналіз поставленої проблеми в контексті сучасних проблем прикладної графіки. Відповідь має бути по суті, чіткою та лаконічною. Відповіді на запитання обов'язково супроводжуйте прикладами та лінгвістичними ілюстраціями, за бажанням – схемами, таблицями, презентаціями, доповідями в електронному вигляді.

2. У ході реалізації завдань другого (аналітичного) рівня зверніть увагу на відповідність сучасних наукових днфіцій:

Основною складовою графіки є абетка. Абетка – це упорядкована множина графем, які позначають звуки певної мови й призначені для графічного відображення звукових образів слів. Абетка задає строго визначену відповідність між кожною літерою та позначуваним нею звуком. Крім того:

– один звук може позначатися й кількома літерами (наприклад: [п] може позначатися й літерою **б**, й літерою **п**: *дуб, порошок*);

- одна літера може позначати різні звуки (наприклад, у слові **яблуко** – два звуки [ja], а в слові **няня** – один звук [a]);
- кілька звуків можуть позначатися однією літерою (наприклад, українська літера щ позначає три звуки [штш]);
- кілька літер можуть позначати один звук (наприклад, англійські літери **ough** позначають довгий звук [o:]).

У низці мов для позначення потрібних звуків через відсутність необхідної кількості літер (наприклад, у латинській абетці) до наявних додають діакритичні знаки чи інші графічні елементи. Такі методи свого часу були широко використані в західнослов'янських мовах – чеській, польській тощо. У словах літери записують у тому порядку, в якому йдуть у слові відповідні їм звуки.

Алограма – (від гр. *allos* – різний, інший і *gramma* – літера) – використання в одній мові знаків іншого, запозиченого цією мовою письма (наприклад, скорочення латинської мови *i. e.* – *idest* в англійській мові читається як *that is*–«тобто», в українській мові латинське скорочення *etc.* - *et cetera* – читається як і таке інше).

Алограф – (від гр. *allos* – різний, інший і *grapho* – пишу, креслю, малюю) – конкретний позиційно зумовлений варіант буквеної графеми. Алограф об'єднані спільністю фонемі, яку вони позначають на письмі. У такому випадку алограф представляє фонографему, що об'єднує різні буквені позначення однієї фонемі (у німецькій мові фонема *f* позначена буквами *f, v, ph* – *fur, vor, Phonetik*), що є ілюстрацією поліграфемності графіки мов. Фонографема протиставлена графофонемі, що виходить зі спільності букви, яка може відповідати різним фонемам (у німецькій мові літера *s* позначає фонемі *s, z, s* – *Preis, Saal, Speck*), що розглядається дослідниками як явище поліфонії графіки мови.

Allograph

Графон – фонетико-графічна стилістична фігура, графічна фіксація індивідуальних особливостей вимови мовця: *і чому ти забрав у мене іглашку* (дитяче мовлення).

Графонема – (від гр. *grapho* – пишу, креслю, малюю і *phone* – звук) – різновид графеми, який відбиває закономірності графічної системи певної мови та здатність однієї букви позначати різні фонемі. Наприклад, у німецькій мові літера *s* позначає фонемі *s, z, s* – *Preis, Saal, Spec*, у східно слов'янських мовах приголосні пишуться без позначення м'якості, що кваліфікується дослідниками як явище поліфонії у графіці мови.

3. Виконання завдань творчого рівня передбачає неординарний підхід викладу матеріалу, використання інформаційно-комунікативних технологій у процесі підготовки відповідей.

4. Обсяг запропонованого повідомлення не повинен перевищувати 5-7 рукописних (друкованих) сторінок. Головне завдання повідомлення – чітко, присутньо й послідовно розкрити тему. Матеріал повідомлення варто структурувати в три композиційні блоки: короткий вступ, основна частина, висновки. Першою сторінкою повідомлення є його титульний аркуш, останньою – список використаних джерел.

5. У процесі зіставлення абеток різної мови використовуйте набутий досвід у галузі відповідності систем письма, що вираховуються за формулами. Так, наприклад, Якість графіки оцінюють за різними критеріями. Так, співвідношення кількості літер і кількості звуків мови визначає оптимальність абетки (A). Її підраховують за формулою $A = L / S$, де L – кількість літер в абетці мови; а S – кількість звуків у ній. Чим ближче A до 1.0 тим оптимальнішою є абетка. З часом розбіжність між кількістю літер і кількістю звуків, як, наприклад, в англійській мові, може зростати.

Якщо внаслідок того, що різні літери позначають один і той самий звук, можливі різні варіанти написання слова, тоді, як зазначалося, використовують норми орфографії. Наприклад, у німецькій мові дві літери **f**, **v**, а також біграма **ph** можуть позначати звук [f] (як у словах *für*, *vor*, *phonetik*). Враховуючи це, лінгвісти встановили такий показник, як надлишковість графіки (H). Цей показник визначають за формулою $H = G / S$, де G – кількість графем у мові; а S – кількість звуків у ній. Чим більша за 1.0 величина H , тим більша надлишковість графіки.

6. Під час виконання завдання №6 (з'ясуйте умови формування найпоширеніших європейських алфавітів, порівняйте) рекомендовано врахувати критерії порівняння алфавітів світу (див. Партико З. В. Прикладна і комп'ютерна лінгвістика: Вступ до спеціальності. – Львів : Світ, 2008. – 394 с.). Памятайте, сучасна українська абетка складається з 33 літер, які вживаються для позначення на письмі 38 фонем. 21 літера позначає приголосні звуки (**б, в, г, ґ, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ**), 10 – голосні звуки, з яких **а, е, и, і, о, у** передають кожна по одному звуку, а літери **є, ю, я** позначають по одному звуку лише

після м'яких приголосних (синє, люди, ряд), а на початку слова, після голосних і після апострофа – по два ([й + е], [й + у], [й + а]: має, юнак, в'янути); літера ї завжди позначає два звуки ([й + і]: їжа, з'їзд); літера й перед о позначає приголосний [j] (його), а в ін. позиціях – нескладовий голосний [i] (йду, гай); літера ь звукового значення не має, а вживається для позначення м'якості приголосного звука (кінь, льон). Літера г позначає фарингальний [h] (голова), а ґ – задньоязиковий проривний приголосний [g] (гава, ґрунт, гудзик). Літера щ позначає сполучення звуків [шч] (щука). Літери української абетки за формою бувають великі й малі, а за різновидом – друковані й писані.

Український алфавіт сформувався на основі старослов'янського кириличного письма. За свою більш ніж тисячолітню історію він зазнав чималих змін. Форма букв, близька до сучасної, почала встановлюватися в XVII ст. Сучасний склад букв остаточно закріпився на початку XX ст.

У сучасному українському алфавіті 33 букви. До 1993 р. буква ь (м'який знак) стояла останньою в алфавіті, тепер її переставлено на третє місце від кінця. Розташування букв в алфавіті традиційне, ніякої закономірності в ньому немає. Тому його треба запам'ятати механічно.

Звукове значення букв українського алфавіту неоднакове. Більшість букв у ньому однозначні, тобто кожна з них позначає один звук (точніше – фонему). Букви а, о, у, є, и, і (6 букв) позначають відповідні голосні звуки, букви б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш (21 буква) – відповідні приголосні. Решта 6 букв мають свої особливості.

Буква ь сама по собі ніякого звука не позначає. Вона вживається лише для позначення м'якості приголосних: день [ден'] мальва [мал'ва], Луцьк [луц'к], льон [л'он], пен'юк [пен'ок], кан'юон [кан'юон], порт'єра [порт'єра].

7. Завдання №9 передбачає рукописну (у зошиті) передачу тексту.

8. Для виконання завдань самостійної роботи скористуйтеся науковими та начальними джерелами (список додається).

САМОСТІЙНА РОБОТА №2

ТЕМА: ТРАДИЦІЙНІ ТА НЕТРАДИЦІЙНІ (СПЕЦІАЛЬНІ) СИСТЕМИ ПИСЬМА.

Завдання:

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ

Зробіть робочі (тезові) записи із проблем:

1. У чому полягає складовий принцип української графіки? У чому виявляється його зручність і які його недоліки?

2. Яке співвідношення між звуками (фонемами) і літерами в українській мові? Зокрема вкажіть, у чому конкретно виражаються такі особливості української графіки:

а) наявність літер, позбавлених звукового значення;

б) наявність літер, що позначають сполучення двох звуків;

в) наявність сполучень літер, що позначають один звук;

г) наявність сполучень літер, що позначають у різних позиціях різні звуки.

3. Після яких приголосних можуть вживатися пом'якшуючі літери *я, ю, є, ї*: а) в українських словах; б) в іншомовних словах.

4. У чому виявляється зв'язок української графіки з орфоепією та орфографією?

АНАЛІТИЧНИЙ РІВЕНЬ:

Дайте короткі відповіді на запитання:

1. За допомогою системи транслітерації запишіть слова:

Імідж, корекція зору, кіно палац, центр послуг, ресторан, мандрівник, агентство, вояж.

2. Рухи яких частин руки Ви застосуєте для передачі такої інформації для глухонімих:

Мама затримується; Завтра до школи; Як здоров'я? Приєднаєшся до нас? Батько не дозволяє; Усе буде добре!

3. Передайте графічний запис, використовуючи елементи стенографування:

Ніколи не докоряй батькам за те, чого у тебе немає. Вони зробили і без того багато для тебе.

4. Передайте сигнал азбукою Морзе:

Єднаймося!

ТВОРЧИЙ РІВЕНЬ

Створіть комп'ютерну презентацію, що розкриє специфіку традиційних/нетрадиційних систем письма. Або ж утворіть відеоряд, що репрезентує особливості функціонування системи письма (на вибір) на сучасному етапі.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ №2:

Завдання самостійної роботи розподілено за рівнями складності.

1. Під час виконання завдання «зробіть робочі записи» відповідь на кожне запитання повинна бути доповнена прикладами, ілюстраціями, що репрезентують зміст поставленої проблеми, її значущість та перспективи. Відповідь має бути по суті, чіткою та лаконічною.
2. У ході реалізації завдань другого (аналітичного) рівня студент працює письмово. Зверніть увагу на те, що: **Транслітерування** – це вид спеціального письма, за допомогою якого тексти, написані однією графікою, політерно відтворюють за допомогою іншої графіки.

У найпростішому випадку графікою виступає абетка. Транслітерування допускає умовне використання літер, доповнення абетки додатковими літерами, а також використання діакритичних знаків. Транслітерування за допомогою латинської абетки називають романізацією (наприклад, існує спеціальний спосіб запису японських текстів літерами латинської абетки – ромаджі).

Історична довідка. Транслітерування виникло в ХІХ ст. в Пруссії через потребу укласти бібліографічні описи видань іноземними мовами. Правила транслітерування розробляє Міжнародна організація стандартизації (МОС), а також самі зацікавлені в цьому країни. Іноді стандарти МОС і конкретної держави можуть не збігатися, в країні одночасно можуть використовувати кілька різних систем транслітерування тощо. Наприклад, для російської мови відомо близько 20 таких систем, хоча офіційно затверджена лише одна.

Стандарту на транслітерування літер української абетки латинською немає.

Стенографія – це вид спеціального письма, за допомогою якого усний текст можна записувати в кілька разів швидше, ніж за допомогою звичайного письма.

Зростання швидкості (від чотирьох до семи разів) забезпечується за рахунок спрощення написання літер (знаряддя писання – ручка, олівець тощо – повинно переміщатися тільки вперед), а також за допомогою інших прийомів. У стенографічному

письмі використовують елементи символів традиційних абеток: крапки, лінії (прямі й нахилені праворуч), овали, частини овалів, сполучення всіх цих елементів.

Історична довідка. Стенографія зародилася в Єгипті, отримала розквіт в античних Греції та Римі. Автором древньоримської стенографії (I ст. до н. е.) вважають Тирона – раба й секретаря відомого оратора Цицерона. Саме слово *стенографія* з'явилося 1602 р. (цим словом в Англії назвав свою працю «Мистецтво скоропису, або стенографія» Джон Уїлліс). Стенографія в перекладі зі старогрецької означає «вузькопис, тіснопис». У 1933 р. в Лондоні світова громадськість відзначила 2000-ліття стенографії. У першій половині ХХ ст. існували спеціальні стенографічні друкарські машинки. СРСР 1933 р. на знаки стенографування для російської мови було введено стандарт. У 1967–1968 рр. він був удосконалений, внаслідок чого в ньому використовувалося 25 знаків: 20 – для позначення приголосних і 5 – для позначення голосних.

Українська стенографія виникла лише в 20–30-х роках ХХ ст.

Мова жестів – спеціальне письмо, яке дає змогу позначати літери, а також цілі слова жестами. Мову жестів (МЖ) для обміну інформацією використовують як люди з вадами голосових зв'язок і слуху, так і люди без таких вад. Відповідно розрізняють: а) мову жестів для людей без вад органів мовлення (наприклад, в австралійських племенах вдови після смерті чоловіків рік розмовляють лише мовою жестів); б) мову жестів для людей з вадами органів мовлення – глухих чи глухонімих (таких людей від 0,4 до 1,5%). МЖ за своїми можливостями не поступається звуковій мові, хоча соціально має нижчий статус. Далі вестимемо мову лише про МЖ для людей з вадами органів мовлення.

Структурно МЖ складається з двох компонентів: множини тисячі-півтори слів, для позначення яких використовують окремі жести (як правило, це найчастіше вживані слів, а також решти слів, для яких використовують пальцеву абетку (в цьому випадку пальцями позначають окремі літери). Розрізняють одноручну та дворучну абетки.

Цікаво, що МЖ не залежать від конкретних звукових мов. Так, мова амслен є спільною для США, Канади й Франції, де використовують дві різні мови (англійську та французьку), але не Англії (там МЖ зовсім інша, хоча традиційною є англійська).

Одиницею МЖ є жест, або херема (від грец. – *рука*). Є три класи херем: ті, що вказують на місце виконання жесту; ті, що вказують на конфігурацію руки; ті, що вказують на характер руху. Кількість херем приблизно збігається з кількістю фонем. Наприклад, в амслені – 55, у шведській МЖ – 64, у південнофранцузькій МЖ – 53 хереми. Для передання граматичної інформації такі мови використовують тримірність простору.

Азбука Морзе Ще один спосіб кодування традиційного письма, який донедавна використовували в електричних каналах зв'язку, називають за прізвиськом її автора азбукою Морзе.

Історична довідка. Передавати інформацію каналами електричного зв'язку в Європі почали в першій половині ХХ ст. Найдосконаліший спосіб кодування знаків (на основі їх частотності), а також найдосконаліший апарат для їх передавання 1838р. запропонував англієць Самюель Морзе (1791–1872 рр.).

Ефективність передавання текстів за допомогою таких кодів у другій половині ХІХ і першій половині ХХ ст. досліджували відомі математики – Вільям Томсон (Лорд Кельвін), Томас Едісон, Олександр Белл, Анрі Пуанкаре, Гаррі Найквіст, Ральф Гартлі.

Наприкінці 40-х років проблемою передачі інформації каналами телеграфу особливо продуктивно займався К. Шеннон, який, базуючись на принципах роботи телеграфу, заклав основи теорії інформації – складової кібернетики.

Знаки в азбуці Морзе кодують короткими («крапками») й довгими («тире») електричними сигналами. При цьому крапку вважають одиницею тривалості. Тривалість тире повинна дорівнювати тривалості трьох крапок. Пауза між сигналами в літері – одній крапці, а пауза між літерами – трьом крапкам.

Кирилізований варіант цієї азбуки базується на зовнішній (графічній) подібності літер з латинськими. У випадках, коли кириличні літери не мають графічних аналогів, коди їм присвоєно довільно.

В азбуці Морзе існують також позначення для розділових знаків (крапка, кома, знак оклику, знак питання, крапка з комою, двокрапка, дужки, дефіс, лапки) та спеціальних сигналів (границя розділу, стирання попереднього знака, початок передавання, готовність до прийому, початок дії, закінчення передавання тощо).

Кількість «крапок» і «тире» в кодах літер залежить від їх частоти в текстах за принципом: чим частіше вживається літера,

тим коротше її позначення (тобто тим із меншої кількості сигналів складається її код і тим більше в ньому крапок).

Із поширенням комп'ютерної техніки (відповідно, цифрових кодів) використання азбуки Морзе (аналогових сигналів) скорочується. Зараз нею найчастіше користуються радіоаматори.

3. Обсяг запропонованої презентації (завдання творчого рівня) не повинен перевищувати 10–12 слайдів. Текстова інформація на слайді повинна відповідати ілюстраціям, схемам, таблицям. Головне завдання презентації – чітко, присутньо й послідовно розкрити тему. Матеріал повідомлення варто структурувати в три композиційні блоки: історія виникнення системи письма, її особливості, перспективи застосування. Першим слайдом є назва теми, ПІБ автора, останнім – список використаних джерел.

Зразок текстової інформації на слайдах:

Транскрибування – це вид спеціального письма, за допомогою якого фіксують вимову усних текстів. Запис можуть здійснювати з різним ступенем точності, що залежить від потреб того, хто записує. Транскрибування розрізняють залежно від одиниць мови, які записують: для опису звуків використовують звукове, а для опису синтагм і фраз – інтонаційне транскрибування. Транскрибування виникло з потреби усного спілкування тих, хто вивчає мову, з її носіями. Адже писемна мова забезпечити такої можливості не може, оскільки не фіксує вимову одиниць мови.

Застосування транскрибування. Фонетичне транскрибування використовують в орфоепічних словниках (**орфоенія** – це сукупність норм вимови одиниць літературної мови, їх наголошення й інтонації у фразах усного тексту). Такі словники служать джерелом нормативної літературної вимови. Наприклад, в українській мові нормативною є тверда вимова шиплячих [шчо], [чого] (пом'якшення шиплячих на зразок [ш'ч'о], [чого] не допускається).

Практичне транскрибування використовують для найпростіших типів перекладних словників-розмовників, путівників, перекладів на рідну мову іноземних власних назв, термінів, номенклатур, топонімів тощо. При цьому допускається незвичне поєднання літер. В Україні таблиця для практичного транскрибування (передавання української ономастики – найрізноманітніших власних назв – засобами англійської мови) на

основі національної абетки затверджена Міністерством юстиції України 1996 р.

Інтонанційне транскрибування широко застосовують у ЗМІ для розмічування текстів дикторам радіо й телебачення, а також для акторів театру й кіно.

Системи письма для незрячих – це вид спеціального письма, який дає змогу позначати літери абетки знаками, які людина може сприймати тактильними аналізаторами (наприклад, пальцями).

Історична довідка. У XVII–XIX ст. для незрячих було розроблено десятки різних систем письма, які базувалися на одному принципі – бути одночасно зручними як для незрячих, так і для зрячих людей. На противагу цьому француз Луї Брайль (1809–1852 рр.) запропонував систему письма для незрячих, зручну саме для них. Хоча спочатку система письма Луї Брайля не знайшла прихильників, з кінця XIX ст. вона стала загальноприйнятою (міжнародною).

Луї Брайль запропонував не тільки шрифт, а й приладдя для нього – сторінку у вигляді таблиці (така сторінка містить 18 рядків по 24 клітинки в кожному, тобто 432 знаки на сторінці); спеціальні рамки з дротиків, які дають змогу писати рівно, по рядках; спеціальний «олівець»-шило – ним роблять у цупкому папері дірки, причому справа наліво, тоді перегортають сторінку й читають літери пальцями зліва направо.

4. Для виконання завдань самостійної роботи скористуйся науковими та начальними джерелами (список додається).

САМОСТІЙНА РОБОТА №3

Тема: ВИДИ ТА СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ ШРИФТІВ

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ

Зробіть робочі записи із проблем:

1. Схарактеризуйте внесок Жана-Іпполіта Мішона в розвиток графологічних досліджень.

2. Чим знаменний розвиток судового почеркознавства в XX столітті.

3. Які судово-почеркознавчі методики аналізу писемних текстів є популярними сьогодні? Чому?

4. Розкрийте суть авторознавчої методики дослідження текстів

А. І. Вінберга та Б. І. Шевченка.

5. Назвіть основні способи класифікації шрифтів.

АНАЛІТИЧНИЙ РІВЕНЬ

Виконайте завдання:

1. Наведіть приклади маюскульних шрифтів. У чому полягають особливості їх накреслення?

2. Назвіть місця розташування шрифтів на комп'ютері за замовчуванням.

3. Проаналізуйте друковані видання з точки зору доречності застосування шрифтів для основного, додаткового тексту і заголовків (зробіть ксерокопії видань із позитивними і негативними варіантами шрифтового оформлення).

3. Проілюструйте зразки невдалого застосування шрифтів і їх сполучення у сучасних журнальних виданнях.

5. Наведіть приклади невдалого застосування шрифтів і їх сполучення у книжкових виданнях.

6. Доберіть приклади невдалого застосування шрифтів і їх сполучення у газетах.

ТВОРЧИЙ РІВЕНЬ

1. Запропонуйте всі гарнітури шрифтів (не менше 8), які Ви найчастіше використовуєте під час навчання, спілкування тощо, згрупуйте їх та вкажіть, в яких випадках вони застосовуються.

2. Здійсніть авторознавчу/почеркознавчу експертизу за встановленими у судовій лінгвістиці критеріями.

Елвіс Преслі

Мэрилін Монро

Dear Mr. President
 First I would like to introduce myself
 I am Elvis Presley and admire you
 and have great respect for your
 office. I talked to Vice President
 Agnew in Palm Springs I wish I had
 expressed my concern for our country.
 The Drug Culture, The Hippie Movement,
 The SPS, Black & white, etc do not
 consider me as their enemy or as they
 call it the establishment. I call it main

Елвіс був одним из самых противоречивых персонажей в истории музыки. «Король» покупал своим друзьям дома и оплачивал их свадьбы. Однажды он приобрел сразу 14 лимузинов и подарил один из них незнакомому посетителю автосалона. Возможно, это и отразилось на его почерке, который такой же непоследовательный, как и его автор.

Dear Lee & Paul,
 As you has had me put
 into New York Hospital, particularly down
 under the lion of two white statues they
let me out of my stater.
 You don't need from me because
 when I called you with all these poor
 money people you come to seek up a
 nut of it. They in the night time place
 like me so. This is the last place
 should be - though if you called to him
 and showed him of my creativity and
 that it must get back to them so
 I'll be better prepared for you

Это письмо было написано ровно в тот самый момент, когда психологическое состояние Монро ухудшалось все больше и больше. Несмотря на душевную неразбериху, текст хорошо организован и читается без особых усилий. Однако, если вглядеться, то можно заметить довольно много заглавных букв. Возможно, это означает, что образ великого Я (актрисы) в конце концов подавил сущность Монро как обычного человека.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ №3:

1. Підготуйтеся за конспектами лекцій та рекомендованими джерелами до висвітлення питань, склавши відповідні тези за кожним питанням як доповнення лекційного матеріалу.

2. Обсяг відповіді на запитання у робочому зошиті не повинен перевищувати 5–7 рядків. Головне завдання – чітко, присутньо й послідовно розкрити тему. Відповіді на запитання обов'язково супроводжуйте прикладами та лінгвістичними ілюстраціями, за бажанням – схемами, таблицями, презентаціями, доповідями в електронному вигляді.

3. Презентація має містити не більше 15 слайдів. Текстова інформація має бути доповнена ілюстративним матеріалом.

4. Пам'ятайте п'ять порад по використанню шрифтів:

- **Шрифти повинні бути досить великими, щоб вони легко читалися.** Залиште крихітний шрифт для хитрих адвокатів. Якщо те, для чого Ви хочете використати дрібний шрифт, не володіє великою цінністю, спробуйте без цього обійтися.

- **Шрифти не повинні бути дуже великими, щоб не займати даремно простір у вікні браузера.** Використання шрифтів дуже великого розміру затрудняє читання тексту і

приводить до необхідності часто перечитувати (передивлятися) текст.

- **Використовуйте поширені шрифти.** В іншому випадку Ви, швидше за все, зіткнетесь з ситуацією, коли ваші високохудожні шрифти будуть замінюватися браузером на ті, яких Ви ніяк не чекали

- **Уникайте дуже великої кількості різних стилів.** Краще використати усього декілька ретельно продуманих прийомів оформлення

- **Ваша мета – контраст, а не дисгармонія.** Це стосується всіх елементів, включаючи фон і шрифт.

5. Ключовими критеріями оцінки почерку людини є:

- **Виробленість** – технічна пристосованість до швидкого письма. За виробленістю почерк може бути виробленим, маловиробленим і невиробленим.

- Тип почерку характеризує загальну будову. Він буває простим (близьким до «навчального»), спрощеним і вигадливим. Спрощені почерки, як правило, характеризуються швидким темпом і малою розбірністю (почерк лікарів). Для вигадливого почерку є характерним ускладнене виконання літер, частіше присутність надрядкових і підрядкових різних графічних елементів, розчерків у кінці слів.

- Загальні напрями почерку представляють спрямування руху приладу, що пише, – лівоокружного або правоокружного. Іноді зустрічається кутастість у рухах і в цьому разі почерк називають кутастиим.

- Розмір почерку характеризує його висоту: дрібний (до 2 мм), середній (2–5 мм), великий (5 мм і більше).

- Нахил почерку існує правонахилений, лівонахилений і прямий. Право-нахилений почерк російських прописів має нахил 70°.

- Розгін почерку характеризує співвідношення між висотою літер та їхньою шириною. Якщо ширина більше висоти, то почерк має великий розгін, його називають розмашистим; при однаковій висоті і ширині – почерк середнього розгону; якщо висота більша ширини, то почерк має малий розгін і називається стиснутим, убористим.

- Ступінь зв'язаності почерку характеризує кількість знаків (літер), що виконуються без відриву пера (пишучого

приладу) від паперу, тобто кількістю зв'язаних літер. Почерк за ступенем зв'язаності буває відривистим (кожна буква виконана окремо). Якщо зв'язано 2–3 літери, то почерк середньої зв'язаності. При з'єднанні більше трьох літер почерк вважають зв'язаним.

- Окрема ознака почерку – це характеристика рухів, що виявляється при виконанні окремих літер чи їх окремих елементів. Виокремлюють певні групи рухів, які використовуються для вивчення окремих ознак почерку:

- ✓ форма траєкторії рухів при виконанні письмових знаків та їх елементів (дуго, круго, петлеподібна);

- ✓ напрямок рухів (зліва направо, зправа наліво, право чи лівоокожний тощо);

- ✓ протяжність рухів;

- ✓ спосіб початку (з крапки, завитка, петлі) та закінчення руху;

- ✓ вид з'єднання елементів у літері (примикаючий, інтервальний тощо);

- ✓ кількість рухів;

- ✓ послідовність рухів;

- ✓ розміщення точки перетину рухів відносно лінії рядка або інших елементів знака.

5. Для виконання завдань самостійної роботи скористуйся науковими та начальними джерелами (список додається).

САМОСТІЙНА РОБОТА №4

Тема: СУЧАСНІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ:

Зробіть робочі записи:

1. Що таке симетричне/асиметричне шифрування?
2. Основні поняття криптографії.
3. Що означає поняття «стійкість шифру»?
4. Що розуміють під терміном «криптосистема»?
5. Розкрийте суть процесів шифрування/дешифрування інформації. Чи мають вони перспективи? Які? Обґрунтуйте.

АНАЛІТИЧНИЙ РІВЕНЬ

1. Обґрунтуйте суть процесів кодування та шифрування як засобів передачі інформації. Що в них специфічного?

2. Сформулюйте основні завдання лінгвістичного шифрування.

3. Що передбачає поняття інтуїції в дешифруванні? Яке співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в процесі дешифрування.

4. Назвіть та охарактеризуйте основні види ключів. Яка їх роль у процесі відновлення інформації?

5. Проілюструйте сучасні методики шифрування: алфавітне, цифрове шифрування.

ТВОРЧИЙ РІВЕНЬ

Підготуйте доповідь, реферат, повідомлення, презентацію на одну із запропонованих тем:

1. Тенденції розвитку сучасної криптографії.
2. Проблеми захисту інформації.
3. Безпека операційних систем та персональних комп'ютерів.
4. Безпека комп'ютерних мереж.
5. Міжнародні стандарти криптографічного захисту інформації.
6. Поняття секретності системи шифрування. Досконала секретність.
7. Умови застосування методів криптографії з відкритим ключем.
8. Сучасні алгоритми хешування.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ №4:

1. Відповідь на кожне запитання повинна містити аналіз поставленої проблеми в контексті сучасних теорій прикладної графіки, зокрема криптографії. Відповідь має бути по суті, чіткою та лаконічною.

2. Відповіді на запитання обов'язково супроводжуйте прикладами та лінгвістичними ілюстраціями, за бажанням – схемами, таблицями, презентаціями, доповідями в електронному вигляді.

3. Доповідь (реферат) повинна розкривати ключові аспекти проблеми, мати чітку структуру, за обсягом не повинна перебільшувати 20 сторінок основного тексту.

4. Характеризуючи типи шифрів, обов'язково супроводжуйте відповіді прикладами (назва шифру – приклад).

Критерії оцінювання рефератів

Оцінка виставляється з урахуванням двох параметрів: 1) обсяг виконаного реферату; 2) якість написання.

1. Оцінка «відмінно» ставиться за реферат, який має обсяг 15-20 або більше друкованих (рукописних) сторінок; проблема, яка в ньому розглядається, викладена повно, послідовно, логічно; список використаної наукової літератури нараховує 6–10 джерел, відповідає сучасним правилам оформлення бібліографії.

2. Оцінка «добре» ставиться за реферат, який має обсяг 11–14 сторінок; тема реферату викладена досить повно, але є певні недоліки у логіці викладу; бібліографічний список нараховує 5 джерел, відповідає сучасним правилам, але містить певні помилки.

3. Оцінка «задовільно» ставиться, коли обсяг реферату є недостатнім для викладення обраної проблеми, і тому проблема розглядається поверхово; у бібліографічному списку менше чотирьох наукових джерел і є помилки.

4. Оцінка «незадовільно» ставиться, якщо тема реферату зовсім не розкрита, у бібліографічному списку менше 2 наукових джерел, і він подається не за сучасними правилами.

5. Реферати, скопійовані з Інтернет-сайтів, роботи, що не містимуть самостійних тверджень та висновків, не заслуговуватимуть уваги для перевірки.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

АНТИКВА – вид латинського друкарського шрифту з вертикально оформленим накресленням. Антиква містить рядкові та заголовкові знаки, що відповідають двом віхам донаборної еволюції латинського шрифту: від римського капітального (початок нашої ери) до каролінського мінускула 8 століття.

АБЕТКА – (від назв двох перших літер *A*, *B*) – сукупність літер, розташованих у звичайній (прийнятній) для даної мови послідовності. [Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – с.]

АЛОГРАМА – (від гр. *allos* – різний, інший і *gramma* – літера) – використання в одній мові знаків іншого, запозиченого цією

мовою письма (наприклад, скорочення латинської мови *i. e. – idest* в англійській мові читається як *that is* – «тобто», в українській мові латинське скорочення *etc. - et cetera* – читається як і таке інше).

Allogram

АЛОГРАФ – (від гр. *allos* – різний, інший і *grapho* – пишу, креслю, малюю) – конкретний позиційно зумовлений варіант буквеної графеми. У такому випадку **АЛОГРАФ** представляє фонографему, що об'єднує різні буквені позначення однієї фонемі (у німецькій мові фонема *f* позначена буквами *f, v, ph* - *fur, vor, Phonetik*), що є ілюстрацією поліграфемності графіки мов. Фонографема протиставлена графофонемі, що виходить зі спільності букви, яка може відповідати різним фонемам (у німецькій мові літера *s* позначає фонемі *s, z, s* - *Preis, Saal, Speck*), що розглядається дослідниками як явище поліфонії графіки мови.

Allograph

ГАРНІТУРА – група шрифтів різних видів і кеглів, що мають однакове накреслення, єдиний стиль і оформлення.

ГРАФЕМА (від гр. *grapho* – пишу, креслю, малюю) – мінімальна одиниця графічної системи певної мови. Мовним відповідником ГРАФЕМА може бути фонема (алофон), сполучення фонем, склад, слово, синтагма, речення, надфразна єдність залежно від типу письма (фонографічного (абеткового), де букві переважно відповідає фонема: складового (силабічного), у якому графічний символ позначає склад або групу фонем; логографічного (ідеографічного), де слово позначається ієрогліфом; піктографічного, що застосовує піктограми (малюнки, картинки)). До числа ГРАФЕМ разом із буквами (ієрогліфами тощо) також належать знак наголосу, розділові знаки, пробіли, відступи, прийоми скорочення слів і речень тощо. У фонографічному письмі між графемами немає ізоморфізму, що пояснюється застосуванням абетки однієї мови щодо інших (наприклад, англійська абетка має 26 букв, а кількість фонем дорівнює 46). Буквені фонограми фонографемі поділяються на **МОНОГРАФИ** та **ПОЛІГРАФИ**: перші представляють одну фонему однією буквою, другі – двома і більше буквами, що заочно підвищує кількість буквених графем певної мови (наприклад, в англійській і французькій мовах поліграфів понад 100). У слов'янських абетках відповідність між фонемами й літерами більша. Російський лінгвіст М. Яковлев у 1928 р. вивів формулу побудови найбільш економної абетки,

прикладом якої стала абетка російської мови (33 букви і 41 фонема). Така економія здійснюється за рахунок силабічного принципу), наприклад, позначення м'яких приголосних фонем і наявність силабограм – йотованих голосних. Вибір графем на письмі визначається їхньою синтагматикою (поєднанням букв у контексті), правилами орфографії та пунктуації. Термін ГРАФЕМА уведений російським лінгвістом І. Бодуеном де Куртене у 1912р. за аналогією з фонемою з метою зорової фіксації образу фонем. Цьому передувала орфографічна дискусія під керівництвом П. Фортунова, результатом якої стала орфографічна реформа 1917 р. Фонографема може мати алографи – варіанти ГРАФЕМИ, об'єднані спільністю фонем, яку вони позначають на письмі. Розрізняють фонографему та графофонему: перша об'єднує різні буквені позначення (алографи) однієї фонемі (у німецькій мові фонема *f* позначена буквами *f, v, ph* - *fur, vor, Phonetik*), що є ілюстрацією поліграфемності графіки мови; друга виходить зі спільності букви, яка може відповідати різним фонемам (у німецькій мові літера *s* позначає фонемі *s, z, s* - *Preis, Saal, Speck*), що розглядається дослідниками як явище поліфонії графіки мови.

Grapheme

ГРАФІКА (від гр. *graphike* і *grapho* – пишу, креслю, малюю) – 1) сукупність усіх засобів певної писемності, позначень на письмі відповідності між буквами, їхнім поєднанням і розмежуванням шляхом пробілів, пунктоаційних знаків, знаків наголосу і т. ін., з одного боку, і фонемами, сполученнями фонем, складами, морфемами, словами, синтагмами, реченнями, надфразними єдностями, з іншого. **Graphics**

2) Розділ мовознавства або напрям граматології, який досліджує сукупність усіх засобів певної писемності, їхню відповідність фонемам, сполученню фонем, складам, морфемам, словам, синтагмам, реченням, надфразним єдностям тієї чи іншої мови. Мінімальною одиницею ГРАФІКИ є графема **Graphemics**, рідко **graphics**

ГРАФОН – фонетико-графічна стилістична фігура, графічна фіксація індивідуальних особливостей вимови мовця: *і чому ти забрав у мене іглашку* (дитяче мовлення).

ГРАФОНЕМА – (від гр. *grapho* – пишу, креслю, малюю і *phone* – звук) – різновид графемі, який відбиває закономірності графічної системи певної мови та здатність однієї букви позначати

різні фонemi. Наприклад, у німецькій мові літера s позначає фонemi s, z, s - *Preis, Saal, Spec*, у східно слов'янських мовах приголосні пишуться без позначення м'якості, що кваліфікується дослідниками як явище поліфонії у графіці мови.

ДІАКРИТИЧНІ ЗНАКИ, ДІАКРИТІКИ (від грец.(грецький) *diakritikós* – службовець для розрізнення), різні надрядкові, підрядкові, рідше внутрішньорядкові знаки, що застосовуються в буквених типах листа для зміни або уточнення значення окремих знаків. Розрізняються наступні типи Д. з.: знаки, що надають букві нове значення, наприклад в алфавітах народів СРСР на базі російського алфавіту – й, е ä, ä, ъ та інш.; у латинському алфавіті – å, ø, ü, š, ç, ñ, ł та інш.; знаки, що позначають варіанти звуку, наприклад французькі è, é, ê, які мають також смислорозлічительную функцію; деякі Д. з. вказують, що букву слід читати ізольовано (наприклад, французьке ï).

ДОДАТКОВІ ШРИФТИ – текстові шрифти мають відрізнитися від основного, але не впадати в око. Їх призначення – повідомити другорядну інформацію, доповнити основний текст. Застосовуються такі шрифти для коментарів, приміток, паралельних повідомлень, матеріалів не основної тематики. Читач повинен з першого погляду зрозуміти, що він читає додатковий текст і не переплутати його з основним.

ІДЕОГРАМА (від грец. – образ, поняття) – фігура або графічний знак, що передає певне поняття або ідею даної мови, на відміну від букви, що відображає звук.

ІДЕОГРАФІЯ – письмо, окремі знаки якого передають не звуки, а цілі поняття; існувало у древніх народів (єгиптян, індійців), нині ним користуються у Китаї та Японії.

КАМОРА – один із надрядкових знаків латинської графіки для позначення множини.

КЛЮЧ – параметр криптографічної системи, який використовується для шифрування і/або дешифрування повідомлення при шифруванні; накладення та перевірки коду автентифікації повідомлень або електронного цифрового підпису. У асиметричних криптосистемах ключі зазвичай створюються парами: **ключ шифрування** e та **ключ дешифрування** d. Якщо знаючи один можна легко отримати інший, та навпаки (наприклад вони збігаються), то криптосистема називається шифруванням з симетричними ключами. Якщо ж з одного можна отримати інший,

але навпаки дуже важко, то така система називається шифруванням з несиметричними ключами.

КРИПТОАНАЛІЗ – розділ криптології, що займається математичними методами порушення конфіденційності і цілісності інформації без знання ключа. Термін був введений американським криптографом Вільямом Ф. Фрідманом у 1920 році. Криптоаналіз – це наука про те, як відкрити шифроване повідомлення, так як відкрити текст не знаючи ключ. Криптографією займаються криптографи, а криптоаналізом займаються криптоаналітики.

КРИПТОГРАФІЯ (від грецького *κρυπτός* – прихований і *γράφειν* – писати) – наука про математичні методи забезпечення конфіденційності, цілісності і автентичності інформації. Розвинулась із практичної потреби передавати важливі відомості найнадійнішим чином.

КРИПТОСИСТЕМА, СХЕМА (СИСТЕМА) ШИФРУВАННЯ – в криптографії алгоритм здійснення оборотних перетворень вихідного тексту в шифрований та навпаки.

ЛАТИНСЬКЕ ПИСЬМО – алфавітне письмо, що використовувалося для записів текстів латинською мовою, пізніше лягло в основу письма багатьох народів світу.

ЛАТИНИЦЯ – письмо Римської імперії.

МАЮСКУЛЬНЕ ПИСЬМО – це таке письмо, літери якого перебувають у межах двох уявних рівнобіжних ліній і майже не мають штрихів, що виходять вниз або вгору за ці межі. За формою – це заголовкові літери.

МІНУСКУЛЬНЕ ПИСЬМО – характеризується наявністю чотирьох уявних рівнобіжних ліній: середньої пари ліній, в які вписується корпус літери, і двох зовнішніх, що визначають межі витягування штрихів літери або опущення їх у вигляді петель, гачків тощо. Це рядкові літери.

НАПІВУНЦІАЛ – спрощена форма унциального письма, що виникла близько 6 століття н.е. як симбіоз Унциалу та Римського курсиву. Перша ступень переходу до мінускульного письма. Характерна поява верхніх та нижніх виносних елементів букв, зародження рядкових букв.

ОСНОВНІ ШРИФТИ – мають просте виконання, яке не відволікає від змісту, і призначені для максимально комфортного читання довгих текстів. Текстовими шрифтами можуть бути як гарнітури із засічками, так і рубані, але ніколи – декоративні, їх

розміри коливаються від 8 п. (у довідкових виданнях) до 20 п. (у дитячих виданнях).

ПАЄРИК – один із діакритичних знаків, які в писемній практиці не закріпилися, а використовувався для позначення твердості звуку на основі латинської графіки.

ПИСЬМО – знакова система фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних елементів двох вимірів для передавання інформації на віддалі й закріплення її в часі. Найперші спроби письмової фіксації думок і повідомлень виникли ще в первіснообщинному суспільстві (кінець кам'яного віку).

СТЕНОГРАФІЯ – це швидкісне письмо особливими знаками, настільки короткими, що ними можна записати живу мову. Як пише В. Даль, автор тлумачного словника, стенографія – це скоропис, скорочене письмо, що встигає за мовою.

ТАЙНОПИС – засекречене письмо або текст, ним писаний. Це поняття вживається як український замінник стеганографії.

ТЕХНІЧНІ ШРИФТИ – текстові шрифти призначені для спілкування людей за допомогою різних пристроїв: екрана комп'ютера, радіотелефона, калькулятора, панелі принтера тощо.

ТИТЛО – один із надрядкових знаків латинської графіки, що використовувався для позначення скорочення слова чи букви.

ШРИФТ – це набір символів певного розміру та форми.

УНЦІАЛ (унціальне письмо) – середньовічний рукописний шрифт, що склався до початку 4 століття н.е. Використання унціалу заохочувалося Християнською церквою для використання в рукописах Біблії.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ СТУДЕТІВ

Письмо, порівняно зі звуковим мовленням, є:

- А. Додатковим засобом спілкування
- Б. Основним засобом спілкування
- В. Аудіальним засобом спілкування
- Г. Вербальним засобом спілкування

1. Яка функція мови набула більшого значення з розвитком письма?

- А. Навчальна
- Б. Комунікативна
- В. Об'єднуюча
- Г. Мислетворча

Найпершими засобами утримання в пам'яті певної інформації були:

- А. Нитки
- Б. Предмети природи
- В. Записи
- Г. Цифри

Символом миру була:

- А. Пташка
- Б. Риба
- В. Квітка
- Г. Люлька

Раковинні буси алгонкінських та ірокезьких племен, що слугували не тільки прикрасами, адже їх використовували і як предметні «записи» – це:

- А. Вампум
- Б. Кіпу
- В. Піктограми
- Г. Ідеограми

Вузликоне письмо інків – це:

- А. Вампум
- Б. Кіпу
- В. Піктограми
- Г. Ідеограми

Одиниці письма, що видряпувались, а потім і малювались на стінах печер, на скелях і каменях, на рогах і кістках тварин, на бересті – це:

- А. Вампум

- Б. Кіпу
- В. Піктограми
- Г. Ідеограми

Першим історичним типом письма була:

- А. Ідеографія
- Б. Піктографія
- В. Вампум
- Г. Фонографія

Найбільш стійким та розповсюдженим до цього часу ідеографічним письмом є:

- А. Арабське
- Б. Китайське
- В. Латинське
- Г. Шумерське

У якій країні виникли арабські цифри?

- А. Вавилонія
- Б. Персія
- В. Індія
- Г. Шумерія

У яких країнах з'явилися найдавніші цифри?

- А. Персія та Індія
- Б. Індія та Шумерія
- В. Єгипет та Вавилонія
- Г. Вавилонія та Персія

Тип письма, який відображає вимову слів, називається:

- А. Ідеографія
- Б. Піктографія
- В. Вампум
- Г. Фонографія

На скільки видів поділяється фонографія?

- А. 9
- Б. 2
- В. 6
- Г. 10

Як називають вид письма в якому букви позначають в основному звуки мовлення?

- А. Консонантно-звукове
- Б. Вокально-звукове
- В. Ідеографічне

Г. Складове

Коли з'явилися найдавніші складові знаки?

А. III тисячоліття до н.е.

Б. XX ст.

В. V тисячоліття до н.е.

Г. 1019 р. н. е.

Хто створив клинопис?

А. Вавілоняни

Б. Ассирійці

В. Шумери

Г. Кельти

Знак вокально-звукового письма – це:

А. Ієрогліф

Б. Буква

В. Звук

Г. Цифра

Сукупність усіх букв, уживаних у писемності якої-небудь мови й розміщених у певному порядку називають:

А. Алфавіт

Б. Азбука

В. Абетка

Г. Усі відповіді правильні

Українська абетка сформувалася на основі:

А. Кирилиці

Б. Латиниці

В. Староукраїнської абетки

Г. Давньоруської абетки

Зі скількох літер складається сучасна українська абетка?

А. 14

Б. 21

В. 33

Г. 30

Скільки літер позначають приголосні звуки?

А. 14

Б. 21

В. 33

Г. 30

Коли остаточно закріпився сучасний склад букв?

А. У XVII ст.

- Б. На початку XX ст.
- В. У XIX ст.
- Г. На початку XXI ст.

До якого року м'який знак був останньою літерою алфавіту?

- А. 1890 р.
- Б. 2000 р.
- В. 1993 р.
- Г. 1998 р.

Хто вперше ввів букву г до українського алфавіту?

- А. М. Смотрицький
- Б. М. Драгоманов
- В. І. Франко
- Г. І. Федоров

Наука про математичні методи забезпечення конфіденційності (неможливості прочитання інформації стороннім) і автентичності (цілісності і справжності авторства) інформації – це:

- А. Шифрування
- Б. Стенографування
- В. Криптографія
- Г. Дешифрування

Для математичного аналізу криптографія використовує інструментарій:

- А. Кібернетики
- Б. Фізики
- В. Логіки
- Г. Абстрактної алгебри

У якому році в США був прийнятий стандарт симетричного шифрування AES?

- А. 1999 р.
- Б. 2001 р.
- В. 1900 р.
- Г. 1987 р.

Процес перетворення звичайної інформації (*відкритого тексту*) в незрозуміле «сміття» (тобто, *шифротекст*) називають:

- А. Шифрування
- Б. Стенографування
- В. Криптографія
- Г. Дешифрування

Обернений процес відтворення інформації із шифротексту називають:

- А. Шифрування
- Б. Стенографування
- В. Криптографія
- Г. Дешифрування

Секретний параметр (в ідеалі, відомий лише двом сторонам) для окремого контексту під час передачі повідомлення – це:

- А. Код
- Б. Знак
- В. Ключ
- Г. Показник

Дослідження характеристик мов, що мають будь-яке відношення до криптології, таких як частоти появи певних літер, комбінацій літер, загальні шаблони, тощо, називається:

- А. Логістикою
- Б. Криптолінгвістикою
- В. Криптографією
- Г. Дешифруванням

Інформація, що може бути прочитана, осмислена і зрозуміла без яких-небудь спеціальних мір, називається:

- А. Текстом
- Б. Відкритим текстом
- В. Корпусом текстів
- Г. Базою даних

Скільки типів криптографії розрізняють?

- А. 5
- Б. 10
- В. 2
- Г. 7

Математична формула, що описує процеси шифрування і розшифрування – це:

- А. Алгоритм
- Б. Шифр
- В. Ключ
- Г. Протокол

Криптоалгоритм плюс усілякі ключі і протоколи, що приводять їх у дію, складають:

- А. Систему

- Б. Симетричне шифрування
- В. Криптосистему
- Г. Шифр

Галузь знань, яка вивчає закономірності формування, стійкості та зміни почерку, а також розроблює методи його дослідження для вирішення задач, які мають доказове значення – це:

- А. Авторознавство
- Б. Графологія
- В. Судове почеркознавство
- Г. Криміналістика

Почеркознавчі дослідження поділяються на:

- А. Описові, експериментальні, порівняльні
- Б. Оперативно-пошукові, інформаційно-довідкові
- В. Ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні
- Г. Оперативно-довідкові, дактилоскопічні

Факти, обставини справи, що встановлюють експерти-криміналісти на основі спеціальних знань в області судового почеркознавства, що входять в структуру криміналістичної техніки і науки криміналістики в цілому є:

- А. Об'єктом судово-почеркознавчої експертизи
- Б. Завданням судово-почеркознавчої експертизи
- В. Предметом судово-почеркознавчої експертизи
- Г. Метою судово-почеркознавчої експертизи

Ідентифікаційний тип почеркознавчих досліджень має на меті:

А. Вирішення питання про тотожність виконавця рукописного об'єкту

Б. Визначення умов виконання рукописного тексту або підпису

В. Встановлення статі і віку виконавця рукописного об'єкту

Г. Збір для порівняльного дослідження зразків почерку або підпису

Діагностичний тип почеркознавчих досліджень має на меті:

А. Вирішення питання про тотожність виконавця рукописного об'єкту

Б. Визначення умов виконання рукописного тексту або підпису

В. Встановлення статі і віку виконавця рукописного об'єкту

Г. Збір для порівняльного дослідження зразків почерку або підпису

До неідентифікаційних досліджень відносять дослідження, які спрямовані на:

- А. Встановлення зовнішньої обстановки й умов письма
- Б. Встановлення статі та віку того, хто пише
- В. Встановлення давності написання документу
- Г. Встановлення факту виконання документу двома особами одночасно

Напрямок розвитку криміналістичної техніки, який базується на наукових засадах щодо встановлення автора тексту за допомогою даних лінгвістики, називається:

- А. Судове авторознавство
- Б. Судове почеркознавство
- В. Графологія
- Г. Криміналістика

Різновид криміналістичної експертизи, під час якої досліджується текст документів (рукописних, друкарських, поліграфічних та ін.) для встановлення його автора, називається:

- А. Почеркознавча експертиза
- Б. Авторознавча експертиза
- В. Судова експертиза
- Г. Психологічна експертиза

До основних завдань авторознавчої експертизи не належить:

- А. Ідентифікація автора тексту
- Б. Дослідження закономірностей формування почерку та механізму письмово-рухового процесу
- В. Соціально-біографічні риси автора текст
- Г. Визначення рівня володіння науковим, діловим або іншим функціональним стилем мови

Методика експертного авторознавчого дослідження складається з:

- А. 2 стадій
- Б. 4 стадій
- В. 3 стадій
- Г. 5 стадій

Засіб фіксування думки людини за допомогою системи спеціально створених умовних знаків-алфавітів (абеток) – це:

- А. Почерк
- Б. Письмо
- В. Писемність

Г. Графіка

Рух (дія), який характеризується високим ступенем засвоєння та відсутністю поелементної свідомої регуляції, називається:

- А. Уміння
- Б. Почерк
- В. Ознака
- Г. Навик

Змістовне значення написаного на матеріальному носії (папір, дерево) мовними засобами, які використовуються для його відображення, називається:

- А. Писемність
- Б. Письмова мова
- В. Почерк
- Г. Графіка

Технічний бік письма, зафіксована в рукопису система звичайних рухів, в основі формування якої лежить письмово-руховий навик, називається:

- А. Письмо
- Б. Почерк
- В. Графіка
- Г. Письмова мова

До граматичних ознак письмової мови не належить:

- А. Вживання розділових знаків
- Б. Визначення порядку слів у реченнях
- В. Дотримання правил орфографії, синтаксису і пунктуації
- Г. Використання мовних засобів і способи їхнього

вживання для висловлення думок

Ознаки письмової мови, які передбачають стале поєднання слів, що означає єдине поняття – це:

- А. Фразеологічні ознаки
- Б. Лексичні ознаки
- В. Граматичні ознаки
- Г. Морфологічні ознаки

Ознаки письмової мови, які свідчать про манеру викладення думки, що зафіксована в побудові речень, їх довжині, будові тексту в цілому, називаються:

- А. Фразеологічні ознаки
- Б. Граматичні ознаки
- В. Лексичні ознаки

Г. Стилiстичнi ознаки

Зовнiшня вираженiсть внутрiшнiх якостей об'єкта – це:

А. Умiння

Б. Навик

В. Ознака

Г. Iнтелект

Технiчна пристосованiсть до швидкого письма має назву:

А. Напрямок почерку

Б. Нахил почерку

В. Виробленiсть почерку

Г. Розмiр почерку

Спiввiдношення мiж висотою лiтер та iхньою шириною має назву:

А. Розмiр почерку

Б. Нахил почерку

В. Зв'язнiсть почерку

Г. Розгiн почерку

Кiлькiсть знакiв (лiтер), що виконуються без вiдриву пера (пишучого приладу), називається:

А. Зв'язнiсть почерку

Б. Виробленiсть почерку

В. Розгiн почерку

Г. Нахил почерку

Характеристика розмiрностi руху при виконаннi надрядкових i пiдрядкових елементiв письма – це:

А. Тривалiсть руху

Б. Напрямок руху

В. Форма руху

Г. Спiввiдношення письмових знакiв та iх елементiв

До загальних ознак почерку не належить:

А. Нахил почерку

Б. Розмiр почерку

В. Направлення рухiв

Г. Розгiн почерку

Спiсiб з'єднання елементiв у письмовому знаку, яка залежить вiд частоти вiдриву пишучого приладу вiд паперу, називається:

А. Тривалiсть руху

Б. Безперервнiсть руху

В. Напрямок руху

Г. Форма руху

Виконання системного тексту зі спотворюванням загальних та індивідуальних ознак почерку має назву:

- А. Імітація почерку
- Б. Маскування почерку
- В. Стилзоване письмо
- Г. Індивідуальність почерку

Виконання писемного тексту з копіюванням та можливим дотриманням загальних і окремих ознак оригіналу почерку особи має назву:

- А. Імітація почерку
- Б. Маскування почерку
- В. Індивідуальність почерку
- Г. Стилзоване письмо

Виконання тексту друкованими літерами – це:

- А. Стилзоване письмо
- Б. Маскування почерку
- В. Імітація почерку
- Г. Ознака почерку

Напрямок почерку поділяється на:

- А. Простий, спрощений
- Б. Правонахилений, лівонахилений, прямий
- В. Правоокружний, лівоокружний
- Г. Дрібний, середній, великий

Ускладнене виконання літер, присутність нарядкових і підрядкових графічних елементів, розчерків у кінці слів притаманне для:

- А. Спрощеного почерку
- Б. Складного почерку
- В. Простого почерку
- Г. Вигадливого почерку

Розмір почерку, який вважається середнім, має висоту:

- А. 2-5 міліметрів
- Б. 1-3 міліметри
- В. 4-6 міліметрів
- Г. 5-7 міліметрів

Комплект знаків, що характеризуються єдиними стильовими особливостями рисунка (гарнітурою), насиченістю, пропорціями та кутом нахилу – це:

- А. Накреслення шрифту
- Б. Нахил шрифту
- В. Шрифт
- Г. Знакова система

Комплект знаків, що характеризуються єдиними стильовими особливостями рисунка (гарнітурою), насиченістю, пропорціями та кутом нахилу – це:

- А. Напівуніціал
- Б. Латиниця
- В. Антиква
- Г. Накреслення шрифту

Вид латинського друкарського шрифту з вертикально оформленим накресленням – це:

- А. Антиква
- Б. Нонпарель
- В. Унціал
- Г. Каламус

Типографський шрифт, кегель якого становить 6 пунктів – це:

- А. Унціал
- Б. Антиква
- В. Нонпарель
- Г. Каламу

Середньовічний рукописний шрифт, що склався до початку 4 століття н.е.:

- А. Нонпарель
- Б. Унціал
- В. Антиква
- Г. Каламус

Квадратовий шрифт на папірусі, де кожна літера ретельно виписувалась очеретяною паличкою:

- А. Унціал
- Б. Антиква
- В. Нонпарель
- Г. Каламус

Письмо, якому властива гармонійна округлість форм, воно легко відтворюється пласким пером, завдяки чому високо цініться художниками є:

- А. Уніціальне
- Б. Напівуніціальне

В. Мінускульне

Г. Маюкульне

Письмо, якому характерні, чисто курсивні форми літер а, g та r називається:

А. Маюкульне

Б. Мінускульне

В. Уніціальне

Г. Напівуніціальне

Письмо, літери якого перебувають у межах двох уявних рівнобіжних ліній і майже не мають штрихів, що виходять вниз або вгору за ці межі – це:

А. Маюкульне

Б. Уніціальне

В. Мінускульне

Г. Напівуніціальне

Письмо, яке характеризується наявністю чотирьох уявних рівнобіжних ліній: середньої пари ліній, в які вписується корпус літери, і двох зовнішніх ліній, що визначають межі витягування штрихів літери або опущення їх у вигляді гачків – це:

А. Напівуніціальне

Б. Маюкульне

В. Уніціальне

Г. Мінускульне

Письмо, що вживалося для різних посвят та інших написів та відзначається гармонією тонких і потовщених ліній у побудові літер називається:

А. Письмо римських провінцій

Б. Після каролінзький мінускул

В. Капітальне письмо

Г. Антиква

Times, Baskerville, Caslon найвідоміші шрифти:

А. Антикви

Б. Нонпарель

В. Унціал

Г. Каламус

Тип готичного шрифту, якому характерні оптично однакові проміжки між усіма вертикальними рисками, а також правильне співвіднесення цих проміжків з товщиною рисок називається:

А. Ротунда

- Б. Фрактура
- В. Текстура
- Г. Швабське письмо

Шрифт значно ширший від текстури, без ромбовидних закінчень – наставок, у якому зберігаються заокруглення від каролінзького мінускула – це:

- А. Текстура
- Б. Фрактура
- В. Швабське письмо
- Г. Ротунда

Шрифт, яким за наказом імператора Максиміліана в 1513 р. був надрукований „Молитовник Максиміліана”:

- А. Швабське письмо
- Б. Фрактура
- В. Ротунда
- Г. Текстура

Літера „о” знизу і зверху має гострі кути, а зліва і справа закруглена притаманна шрифту:

- А. Ротунда
- Б. Швабського письма
- В. Текстура
- Г. Фрактура

На базі якої мови була створена глаголиця:

- А. Грецької
- Б. Латинської
- В. Української
- Г. Староболгарської

На базі якої мови утворилася кирилиця:

- А. Староболгарської
- Б. Української
- В. Латинської
- Г. Грецької

Недбало виконане уставне письмо, літери якого мають нахил вправо – це:

- А. Гражданський курсив
- Б. Напівустав
- В. Маюскульний курсив
- Г. Скоропис

Виходячи з пам'яток глаголиці XI ст., її абетка нараховувала орієнтовно літер:

- А. 39
- Б. 36
- В. 42
- Г. 40

Найважливішою пам'яткою глаголичного письма X ст. є:

- А. «Зографське євангеліє»
- Б. «Київські глаголичні листки»
- В. Сінайський псалтир з монастиря Катерини
- Г. «Маріїнське євангеліє»

Скільки груп шрифтів визначив британський стандарт, взявши за основу класифікацію О. Главси:

- А. 8
- Б. 4
- В. 6
- Г. 10

Спосіб привернення уваги до тексту, коли контраст створюється спрямуванням погляду читача у потрібному напрямку чи послідовності є:

- А. Зміна кегля шрифту
- Б. Зміна способів вирівнювання тексту
- В. Зміна гарнітури шрифту
- Г. Зміна насиченості шрифту

Спосіб підвищення контрасту публікації навіть у межах однієї гарнітури:

- А. Зміна гарнітури шрифту
- Б. Зміна кегля шрифту
- В. Зміна насиченості шрифту
- Г. Зміна способів вирівнювання тексту

Найбільшою мірою зміст та гарнітура шрифту мають співвідноситися у:

- А. Художній літературі
- Б. Науково-популярній літературі
- В. Медичних та технічних виданнях
- Г. Енциклопедіях

Основна ознака яких шрифтів полягає у тому, що товщина основних та сполучних рисок, а також засічок майже однакова:

- А. Гротески

- Б. Брускових
- В. Рукописних
- Г. Графічних

Шрифти, що відрізняються незвичним накресленням мальованого характеру, створюються спеціально для виділення окремих текстових фрагментів, заголовків, реклами:

- А. Брускові
- Б. Графічні
- В. Рукописні
- Г. Гротески

Шрифти, що не мають зайвих елементів і не заважають сприйняттю текстового матеріалу:

- А. Брускові
- Б. Рукописні
- В. Графічні
- Г. Гротески

Гарнітура, що відрізняється широким вічком, невеликим контрастом між основними і сполучними штрихами, особливочітко виписаною формою і масивністю літер:

- А. Літературна
- Б. Шкільна
- В. Єлизаветинська
- Г. Журнальна рубана

Гарнітура, що відзначається дещо зменшеним і звуженим вічком, а також певною своєрідністю малюнків літер «д», «ж», «з», «л», «с»:

- А. Журнальна рубана
- Б. Шкільна
- В. Єлизаветинська
- Г. Літературна

Гарнітура зручна для читання, має гармонійні пропорції і широкі міжлітерні проміжки:

- А. Літературна
- Б. Журнальна рубана
- В. Шкільна
- Г. Єлизаветинська

Спрощена форма унціального письма, що виникла близько 6 століття н.е. як симбіоз Унціалу та Римського курсиву – це:

- А. Times New Roman

- Б. Calibri
- В. Напівунціал
- Г. Гарнітура

Характеристика шрифту, відношення товщини основних штрихів до висоти прямого знаку – це:

- А. Формат шрифту
- Б. Насиченість
- В. Колір
- Г. SmartArt

Рукописні шрифти, що виникли у Франції та Німеччині у середині XI століття – це:

- А. Класичні шрифти
- Б. Шрифти Барокко
- В. Шрифти Середньовіччя
- Г. Готичні шрифти

Вид латинського друкарського шрифту з вертикально оформленим накресленням – це:

- А. Готичний
- Б. Християнський
- В. Антиква
- Г. Класичний

Незграбна і подовжена форма, широкі штамби, сильна контрастність, «ламаність» – це ознаки шрифту:

- А. Готичного
- Б. Класичного
- В. Набірного
- Г. Рукописного

Рукописна форма шрифту сформувалася на початку:

- А. XIX століття
- Б. XX століття
- В. XV століття
- Г. III століття

Такі якості як видовженість та «ламаність» в часи виникнення забезпечували:

- А. Економію місця при письмі
- Б. Більшу швидкість написання
- В. Розбірливість
- Г. Універсальність

Тонші з'єднувальні штрихи, тонші засічки, майже горизонтальні верхні частини основних штрихів – характерна ознака:

- А. Готичного шрифту
- Б. Класичного шрифту
- В. Антикви
- Г. Латиниці

Типографський шрифт, кегель якого становить 6 пунктів – це:

- А. Мінускульне письмо
- Б. Нонпорель
- В. Унціал
- Г. Римський курсив

Times, Baskerville, Caslon – характерні шрифти для:

- А. Перехідної антикви
- Б. Середьовіччя
- В. Ранньої антикви
- Г. Мінускульного письма

Нонпарель знайшов своє застосування у:

- А. Художній літературі
- Б. Виданняхне призначених для суцільного читання
- В. Наукових виданнях
- Г. Публіцистичних виданнях

Курсив має наступні різновиди:

- А. Маюкульний та мінускульний
- Б. Класичний та сучасний
- В. Ранньої та перехідної антикви
- Г. Римський та грецький

Використання унціалу заохочувалося Християнською церквою для використання в рукописах:

- А. Переказів
- Б. Літописів
- В. Наукових здобутків
- Г. Біблії

Для унціалу характерною ознакою є:

- А. Округла форма
- Б. Засічки
- В. Злиття букв
- Г. Ламаність

Вільям Морісон створив шрифт:

- А. Срібний
- Б. Класичний
- В. Золотий
- Г. Готичний

Письмо Римської імперії – це:

- А. Латиниця
- Б. Кирилиця
- В. Нонпарель
- Г. Курсив

Письмо, що характеризується наявністю чотирьох уявних рівнобіжних ліній – це:

- А. Кирилиця
- Б. Мінускульне
- В. Унціальне
- Г. Готичне

Письмо, що вживалося для різних посвят та інших написів – це:

- А. Готичне
- Б. Класичне
- В. Капітальне
- Г. Римське

Літери, що відрізняються від капітальних, виписуються одним безперервним рухом руки – це:

- А. Унціальне письмо
- Б. Капітальне письмо
- В. Готичне письмо
- Г. Класичне письмо

Для прискорення письма в унціалі стали проникати елементи курсиву, літери писалися щільніше, таку модифікацію називали:

- А. Унціал
- Б. Напівунціал
- В. Курсив
- Г. Напівкурсив

Через кілька століть після виникнення каролінзького мінускула, створюється, за його зразком – це:

- А. Гуманістичний мінускул
- Б. Класичний мінускул
- В. Унціальне письмо
- Г. Капітальне письмо

Ломбардські версали – це:

- А. Нахил письма
- Б. Самостійна форма заголовкових літер
- В. Вид книжкового письма
- Г. Вид курсиву

У якому столітті від кореня грецьких шрифтів виділилася відокремлена родина слов'янських шрифтів: глаголиця і кирилиця:

- А. IX столітті
- Б. XX столітті
- В. III столітті
- Г. XIX столітті

Від кирилиці латиниця відрізняється:

- А. Складнішим накресленням літер
- Б. Нахилом письма
- В. Наявністю засічок
- Г. Кутастим написанням

Утворення кирилиці відбулося на базі:

- А. Унціалу
- Б. Курсиву
- В. Грецької азбуки
- Г. Римського письма

Недбало виконане уставне письмо, літери якого мають нахил вправо – це:

- А. Кирилиця
- Б. Латиниця
- В. Маюскульне письмо
- Г. Курсив

Letteredeforme, lettredesomme – французька назва письма:

- А. Готичного
- Б. Класичного
- В. Унціального
- Г. Капітального

На папірусі римляни писали:

- А. квадратним шрифтом
- Б. класичним шрифтом
- В. округлим шрифтом
- Г. кирилицею

Текстура, ротунда, швабське письмо, фрактура – це різновиди:

- А. Кирилиці

- Б. Латиниці
- В. Готичного письма
- Г. Капітального письма

Сукупність усіх засобів певної писемності, позначень на письмі відповідності між буквами, їхнім поєднанням і розмежуванням шляхом пробілів, пунктуаційних знаків, знаків наголосу – це:

- А. Графіка
- Б. Стилїстика
- В. Морфологія
- Г. Синтаксис

Мінімальною одиницею графіки є:

- А. Морфема
- Б. Граф
- В. Графема
- Г. Графологія

Буквені фонограми фонографіми поділяються на:

- А. Графіку та графемі
- Б. Монографи та поліграфи
- В. Морфемі та графі
- Г. Монографи та диграфі

Автором терміну «графема» став:

- А. В. Виноградов
- Б. Л. Щерба
- В. І. Бодуен де Куртене
- Г. Н. Жинкін

Варіанти графемі – це:

- А. Алографи
- Б. Монографи
- В. Поліграфи
- Г. Графіка

Графема, що об'єднує різні буквені позначення – це:

- А. Фонографема
- Б. Графіка
- В. Монограф
- Г. Графофонема

Графема, що може відповідати різним фонемам – це:

- А. Графофонема
- Б. Монограф

В. Поліграф

Г. Алограф

Використання в одній мові знаків іншого, запозиченого цією мовою письма – це:

А. Алограма

Б. Графема

В. Графіка

Г. Поліграф

Конкретний позиційно зумовлений варіант буквеної графеми – це:

А. Шрифт

Б. Графема

В. Графофонема

Г. Алограф

Фонетико–графічна стилістична фігура, графічна фіксація індивідуальних особливостей вимови мовця – це:

А. Графон

Б. Фонема

В. Монограф

Г. Поліграф

Різновид графеми, який відбиває закономірності графічної системи певної мови та здатність однієї букви позначати різні фонemi – це:

А. Власне графіка

Б. Звук

В. Графонема

Г. Алограф

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник – 2-ге вид., доп. / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
2. Волошин В. К. Комп'ютерна лінгвістика: навчальний посібник / В. К. Волошин. – Суми, 2004. – 345 с.
3. Ємець В., Мельник А., Попович Р. Сучасна криптографія. Основні поняття / В. Ємець, А. Мельник. – Львів: БаК, 2003. – 144 с.
4. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. / Т. Ю. Ковалевська. – Одеса: Астропринт, 2001. – 312 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 1999. – 288 с.
6. Куленко М. К. Графіка шрифту / М. Куленко. К.: вид-во КНУБА, 2004. – 192 с.
7. Михайленко В. Є., Найдиш В. М. Тлумачення термінів з прикладної геометрії, інженерної та комп'ютерної графіки. / В. Є. Михайленко, В. М. Найдиш. – К.: Урожай, 1998. – 197 с.
8. Партико З. В. Прикладна і комп'ютерна лінгвістика: Вступ до спеціальності / З. В. Партико. – Львів: Світ, 2008. – 394 с.
9. Прикладное языкознание: Учебник / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, Г. Я. Мартыненко и др. Отв. ред. А. С. Герд. – СПб: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – 528 с.
10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.

КВАНТИТАТИВНА І КОМП'ЮТЕРНА ЛІНГВІСТИКА ТА АВТОМАТИЧНА ОБРОБКА ПРИРОДНОЇ МОВИ

Курс «Квантитативна і комп'ютерна лінгвістика та автоматична обробка природної мови» передбачає підготовку спеціалістів із автоматичної обробки текстів природною мовою для практичної роботи у сфері комп'ютерних лінгвістичних технологій. Мета навчальної дисципліни: вивчити комп'ютерні методи дослідження мови, сформувані у студентів уявлення про принципи обробки природної мови системами інформаційного пошуку, перекладу, управління, проектування. Основні завдання вивчення дисципліни: дослідити опис основних типів комп'ютерних систем із лінгвістичним забезпеченням; вивчити основи комп'ютерних методів автоматичного аналізу текстів природною мовою; зрозуміти принципи комп'ютерного аналізу текстів природною мовою; оволодіти основними методиками обробки текстів природною мовою та методами прикладної лінгвістики.

У результаті вивчення курсу студент **повинен знати**: базові терміни та основні напрями комп'ютерної лінгвістики, історію розвитку комп'ютерної лінгвістики, механізми комп'ютерної обробки інформації, основи комп'ютерних методів автоматичного аналізу текстів природною мовою, загальні принципи побудови систем автоматичної обробки природної мови, проблеми створення систем штучного інтелекту.

Студент **повинен уміти**: працювати з комп'ютерними лінгвістичними системами, електронними базами даних, системами інформаційного пошуку; здійснювати аналітико-синтетичне опрацювання документів; застосовувати комп'ютерні технології для підготовки текстових документів; проводити автоматичний семантичний, морфологічний та синтаксичний аналізи.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 180 год.: 60 год. – аудиторні заняття, 120 год. – самостійна робота (30 % / 70 %).

САМОСТІЙНА РОБОТА №1

Тема: КВАНТИТАТИВНА ТА КОМП'ЮТЕРНА ЛІНГВІСТИКА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Завдання:

1. Розкрийте зв'язок комп'ютерної лінгвістики з іншими науками.
2. Укладіть словник термінів: *комп'ютерна лінгвістика, автоматична обробка природної мови, інформатика, інформація, інформаційне представлення тексту, штучна мова, штучний інтелект, кібернетика, тезаурус, квантитативна лінгвістика, лінгвостатистика, корпусна лінгвістика.*
3. Створіть мультимедійну презентацію, що розкриватиме основні проблеми теми (20 слайдів).
4. Законспекуйте матеріал підручника Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. – М., 2001. – 345 с. (С.13–20).

САМОСТІЙНА РОБОТА №2

ТЕМА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.

Завдання:

1. Дайте стислі відповіді на питання:
 - Які основні досягнення здійснено на етапі виникнення комп'ютерних лінгвістичних систем?
 - Назвіть основні досягнення етапу експериментальних комп'ютерних лінгвістичних систем?
 - Чим відзначився етап промислових комп'ютерних лінгвістичних систем колективного користування?
 - Що нового винайдено на етапі промислових комп'ютерних лінгвістичних систем індивідуального користування?
 - В чому специфіка етапу комп'ютерних лінгвістичних мереж?
2. Підготуйте реферат на одну із тем: мови країн Близького Сходу (на вибір – арабська, перська, турецька); мови країн Далекого Сходу (на вибір – китайська, японська, корейська); мови країн Африканського континенту (на вибір – суахілі, банту).
3. Законспекуйте матеріал підручника Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. – М., 2001. – 345 с. (С.20–38).

САМОСТІЙНА РОБОТА №3

Тема: СКЛАДОВІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ. СПЕЦІАЛЬНІ СИСТЕМИ ПИСЬМА

Завдання:

1. Визначте оптимальність абеток для української (38 фонем, 33 літери; 36 графем), англійської (46 фонем, 26 літер, 114 графеми) мов.
2. Визначте надлишковість абеток для української (38 фонем, 33 літери; 36 графем), англійської (46 фонем, 26 літер, 114 графеми) мов.
3. Укладіть словник термінів: *абетка, графіка, графема, мовний звук, фонема, орфографія, спеціальне письмо, оптимальність абетки, надлишковість абетки, графема, криптографування, літера, лігатура, ієрогліф, мова жестів, система письма для незрячих, стенографія, транскрибування, транслітерування, штучна мова.*
4. Укладіть електронний словник до теми (20 термінів).
5. Затранслітеруйте та затранскрибуйте будь-яке речення довжиною 10-20 слів.
6. Затранслітеруйте, затранскрибуйте (фонетичною та фонематичною транскрипцією), закодуйте азбукою Морзе речення: *Комп'ютер, як раніше телефон, радіоприймач, магнітофон, диктофон і телевізор, проникає в усі сфери життя сучасної людини.*
7. Визначіть оптимальність та надлишковість абеток для італійської (21 буква, 38 звуків, 43 графеми) та російської мов (33 букви, 42 звуки, 36 графеми).
8. Підготуйте відеолекцію на одне із питань теми.

САМОСТІЙНА РОБОТА №4

Тема: АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ДОКУМЕНТІВ

Завдання:

1. Дайте стислі відповіді на запитання:
 - Що таке аналітико-синтетичне опрацювання документів?
 - Який вид аналітико-синтетичного опрацювання текстів через його найвищу складність практично неможливо автоматизувати?
 - Який вид аналітико-синтетичного опрацювання документів передбачає творчу оптимізацію?

- Який вид аналітико-синтетичного опрацювання документів передбачає ідентифікацію змісту документа з метою його подальшого пошуку?
- Що є основою аналітико-синтетичного опрацювання документів?
- У чому специфіка машинного реферування й анотування тексту шляхом його стиснення?
- Що таке надфразові зв'язки у тексті?
- У чому специфіка реферування на основі пофразної семантичної мережі?

2. Укладіть словник термінів: *аналітико-синтетичне опрацювання документів, індексування, інформаційний пошук, реферування, коректура, редагування, переклад, готування оглядів, атрибуція текстів, генерування текстів, ведення діалогу, розуміння текстів.*

3. За допомогою програми Pragma здійсніть комп'ютерний переклад тексту російською та англійською мовою. Зробіть кількісний (статистичний) та якісний аналіз помилок у перекладних текстах:

Був собі один чоловік, мав шестеро синів та одну дочку. Пішли вони в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. Вона каже.

– А де ж ви будете орати? Я не знаю. Вони кажуть.

– Ми будемо тягти скибу від дому аж до тієї ниви, де будемо орати, – то ти за тією борозною і йди.

Поїхали.

А змії жив над тим полем у лісі та взяв тую скибу закотив, а свою витяг до своїх палаців. От вона як понесла братам обідати та пішла за тією скибою і доти йшла, аж поки зайшла до змієвого двора. Там її змії і вхопив.

Поприходили сини ввечері додому та їй кажуть матері.

– Ввесь день орали, а ви нам не прислали їй пообідати.

– Як-то не прислала? Адже Оленка понесла, та їй досі її нема.

Я думала, вона з вами вернеться. Чи не заблукала?

Брати їй кажуть.

– Треба йти шукати її.

Та їй пішли всі шість за тією скибою і зайшли таки до того змієвого двора, де їх сестра була. Приходять туди, коли вона там.

– Братики мої милі, де ж я вас подіну, як змії прилетить? Він

же вас поїсть!

Коли це й змії летить.

– А, – каже, – людський дух пахне. А що, хлопці, биться чи мириться?!

– Ні, – кажуть, – биться!

– Ходіть же на залізний тік!

Пішли на залізний тік биться. Не довго й билась, як ударив їх змії, так і загнав у той тік. Забрав їх тоді тільки живих та й закинув до глибокої темниці.

4. Придумайте список ключових слів для інформаційного пошуку веб-ресурсів, присвячених огляду проблеми аналітико-синтетичного опрацювання документів.

5. Створіть мультимедійну презентацію (20 слайдів).

6. Здійсніть інформаційний бібліографічний пошук за планом практичного заняття.

7. Застосувавши будь-яку традиційну систему автоматичного реферування та анотування, здійсніть автоматичне реферування статті Міщенко А. Л. Сучасні методи, напрямки й здобутки комп'ютерної лінгвістики / А. Л. Міщенко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка. – Вип. 95 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2011 . – С. 122–233

8. Використовуючи запропоновані сервіси (або інші доступні сервіси), виконайте автореферування текстів різних стилів. Проаналізуйте одержані результати. Автореферат тексту якого стилю виконано краще? Чому? Який із сервісів виконує автореферування краще?

<http://visualworld.ru/referat.jsp>

<http://textcompactor.com/>

<http://about.viwo.ru/referat.html>

Параметр аналізу	Коментар
Зв'язний текст або набір речень	
Функційна навантажені елементів автореферату	
Чи відображені основні структурні елементи, тема, мета?	
Загальний висновок	

САМОСТІЙНА РОБОТА №5

Тема: ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Завдання:

1. Дайте стислі відповіді на запитання:
 - В чому полягала критика штучного розуму?
 - В чому можливості та переваги штучного інтелекту?
 - Яка роль біологічного фактора у створенні штучного інтелекту?
 - Які існують проблеми у створенні систем штучного інтелекту?
 - В чому полягають філософські аспекти проблеми штучного інтелекту?
 - Що таке експертні системи?
 - Які функції виконують експертні системи?
 - В чому специфіка мови штучного інтелекту?
2. Укладіть словник термінів: *інтелект, інтелект природний, інтелект штучний, коефіцієнт інтелектуальності, «машина Тьюрінга», «тест Тьюрінга».*
3. Підготуйте реферат на одну із тем:
Експертні системи в (медицині, економіці, екології, логістиці, спорті, сільському господарстві, оподаткуванні, міжнародних відносинах, інформатиці, лінгвістиці).

САМОСТІЙНА РОБОТА №6

Тема: АВТОМАТИЧНИЙ СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ

Завдання:

1. Дайте стислі відповіді на запитання:
 - Що передбачає правильна синтаксична структура?
 - Що таке автоматичний синтаксичний аналіз (АСА)?
 - Яка роль дистрибутивного методу і методу безпосередніх складників (БС) у розробці (АСА)?
 - Які лінгвістичні передумови граматики залежності?
 - В чому специфіка граматики залежностей як способу представлення синтаксичної структури речення?
 - Як зображуються структури з однорідністю?
 - Що таке дерева залежностей у системах АСА?
 - Що таке синтаксична омонімія?
2. За допомогою сервісу <http://slashzone.ru/parser/> зробіть

розбір речень: «Он достал трубку из глины»; «Он надел пальто на меху»; «Он надел пальто на улице». Чи демонструють результати двозначність речення 1? Чи пропонує сервіс альтернативний варіант синтаксичного розбору? Чому? Скільки синтаксичних моделей запропоновано сервісом для 2 і 3 речень? Чому?

3. Наведіть приклади 5 українських, російських та англійських речень, де можлива синтаксична омонімія. Як вирішується проблема синтаксичної омонімії цих речень сучасними сервісами АСА.

4. Запропонуйте аудіословник до теми.

5. Порівняйте специфіку роботи сервісів, визначте їх основні переваги та недоліки:

<http://nlp.stanford.edu:8080/parser/index.jsp>

<https://www.connexor.com/nlplib/?q=demo/syntax>

<http://www.link.cs.cmu.edu/link/submit-sentence-4.html>

<http://slashzone.ru/parser/>

САМОСТІЙНА РОБОТА № 7

Тема: АВТОМАТИЧНИЙ СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Завдання:

1. Дайте стислі відповіді на запитання:

- Які основні проблеми автоматичного семантичного аналізу?
- Які основні принципи автоматичного семантичного аналізу?
- В чому специфіка категоризації лексики та семантичні характеристики слів, що застосовуються при автоматичному семантичному аналізу мови?
- Що таке семантична сітка?
- Що таке модель «м'якого» розпізнавання тексту комп'ютером?
- Що таке семантичний компонент аналізу тексту?
- Який склад семантичного компонента?
- Що таке метамова семантичних структур?

2. Зробіть мультимедійний огляд програм семантичного аналізу та елементів автоматичної обробки семантики в різних прикладних програмах.

3. Порівняйте специфіку роботи сервісів, визначте їх основні переваги та недоліки:

- <http://www.analyst.ru/index.php?lang=eng&dir=content/products/&id=ta>

- <http://www.galaktika-zoom.ru>
- http://download.cnet.com/NetXtract-Personal/3000-12512_4-10073214.html

САМОСТІЙНА РОБОТА № 8

Тема: АВТОМАТИЧНИЙ МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Завдання:

1. Дайте стислі відповіді на запитання:
 - Яке місце морфологічного аналізу в процесі автоматичної обробки текстової інформації?
 - Чим відрізняються експериментальні та промислові системи АМА?
 - Яка типологія алгоритмів автоматичного морфологічного аналізу?
 - Які принципи роботи аналізаторів АОР, Моску, Мystem?
2. За допомогою сайту <http://starling.rinet.ru/morph.htm> виконайте морфологічний аналіз російських слів «кислород», «обезвредил», «научно-исследовательский» та англійських слів «expert», «stimulate» и «favourite». Які можливості пропонує сервіс для російської та англійської мов. Чи зустрічаються помилки? Поясніть причини. Чи є подібні сервіси для української мови? Укладіть їх картотеку.
3. Випишіть із енциклопедії «Українська мова» визначення термінів *граматичне значення, лексичне значення, граматична форма, граматична категорія, морфема, морф*, проаналізуйте з позицій комп'ютерної лінгвістики.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 9

Тема: МАШИНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК РІЗНОВИД ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ АОР

Завдання:

1. Дайте стислі відповіді на запитання:
 - Які є принципи машинного перекладу?
 - В чому полягає лінгвістичне забезпечення систем машинного перекладу?
 - Яка структура системи машинного перекладу?
 - Що таке системи машинного перекладу та яка їх класифікація?
 - Що таке системи прямого перекладу?

- Що таке системи перекладу за принципом трансферу?
- Що таке системи перекладу з мовою-посередником?
- В чому специфіка моделі машинного перекладу на основі перекладних відповідників АМΠΑР?
- Які особливості система машинного перекладу СИСТРАН?
- Що таке джорджтаунська система машинного перекладу?
- Які особливості системи РУТА?
- Які типові помилки машинного перекладу?
- Які вимоги висуваються до систем машинного перекладу?

2. Використовуючи список літератури до теми та сучасні статті науковців, розміщені у мережі Інтернет, напишіть реферат та підготуйтеся до його захисту із застосуванням презентації (реферат оформити відповідно до Положення з написання студентських наукових робіт у вищій школі).

3. Відскануйте та розпізнайте уривок статті (близько 150 слів) за допомогою програми АБВУУ FineReader. Перекладіть цей текст за допомогою систем МП Pragma та «Google Переводчик». Відредагуйте перекладені тексти, письмово проаналізуйте та опишіть помилки систем Pragma та «Google Переводчик».

4. Проаналізуйте та перерахуйте недоліки машинного перекладу наведених уривків із використанням системи МП PROMT.

I. Переклад із використанням системи МП PROMT:

Electronic commerce over the Internet is growing at an almost exponential rate. An April 1998 report of the United States Department of Commerce, entitled The Emerging Digital Economy describes the almost mind-boggling growth of electronic commerce, and of the Internet itself. Some of the more fantastic facts included in the report are:

By the end of 1997 more than 100 million people were using the Internet and some experts expect that 1 billion people will be connected to the Internet by 2005. Traffic on the Internet is doubling every 100 days.

By 2002, Internet commerce between businesses will likely surpass \$ 300 billion. The number of names registered in the domain name system grew from 26,000 in July of 1993 to 1.3 million in July of 1997.

Переклад на російську мову:

Электронная торговля по Интернету возрастает в почти показательную функцию (норма) (разряд). Апрель 1998 сообщение

Отдела Соединенных Штатов Торговли, имея право Появляющейся Цифровой Экономике (экономия), описывает почти ошеломляющий рост электронной торговли и Интернета непосредственно. Некоторые из более фантастических фактов, включенных в сообщение:

К концу 1997 больше чем 100 миллионов людей использовали Интернет и некоторые эксперты ожидают, что 1 миллиард людей будет связан с Интернетом 2005. Движение в Интернете удваивается каждые 100 дней. 2002, торговля Интернетом между бизнесами вероятно превзойдет 300 миллиардов. Номер (число) названий (имена), зарегистрированных в системе названия (имя) области рос от 26000 в июле от 1993 до 1.3 миллиона в июле 1997.

II. Переклад із використанням системи МП PROMT:

Nokia 9000i Communicator now supports short messages with up to 2280 characters, the current standard being 160 characters. With the Text Web service based on Smart Messaging, the end-user is able to obtain information in a simple text format without graphics or logos from the Internet by using the short message service. Text Web information can include flight schedules, weather or traffic reports, or the stock news.

Переклад на українську мову:

Nokia 9000i Комуникатор тепер підтримує короткі повідомлення з до 2280 символів, поточного стандарту, що є 160 символами. З Текстовим обслуговуванням Мережі, заснованим на Smart Messaging, кінцевий користувач здатен отримати інформацію в простому текстовому форматі без графіки або емблем від Internet, використовуючи систему передачі коротких повідомлень. Текстова інформація Мережі може включати список рейса (польоту), погоду або повідомлення трафіку, або новини фондового ринку.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 10

Тема: КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ ТЕКСТОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Завдання:

1. Дайте стислі відповіді на запитання:
 - Які існують проблеми організації редакційно-видавничого процесу за допомогою комп'ютерних програм?
 - В чому особливості редакторської роботи з комп'ютерними

засобами контролю правопису?

– В чому особливості редакторської роботи при використанні автоматизованої системи оптичного розпізнавання тексту та його перекладу з іншої мови?

– Які типові помилки автоматизованих програм перевірки правопису?

– Які існують способи підготовки текстового матеріалу за допомогою комп'ютерів?

2. Опишіть програму Adobe PageMaker:

– Специфіка роботи програми верстки PageMaker.

– Що таке «текстовий блок»?

– Перерахуйте основні характеристики шрифту

– Які елементи належать до графічних?

– Що таке «символи, що не друкуються»? Для чого вони використовуються?

– Як створити колонки для текстового блоку?

– Яким чином можна розміщувати текст у текстовий блок?

Перерахуйте та опишіть всі види розміщення.

– Як можна здійснювати зміну текстового блоку?

– Що таке абзац із точки зору програми PageMaker?

– Які абзац має основні характеристики?

– Що таке «стиль» і для чого він використовується?

– Як можна вставляти / видаляти сторінки?

– Чому не рекомендується здійснювати редагування тексту в програмі верстки?

– Як вносити зміни в текст у текстовому режимі?

– Як знайти / замінити в тексті необхідну фразу?

– Для чого призначений текстовий редактор?

– Які види інтервалів ви знаєте? Що таке «кернінг»?

– Як може здійснюватися перенос слів у рядках?

– Які види ініціалів ви знаєте? Яким чином можна розміщувати ініціали у тексті?

– Як розташувати текст таким чином, щоб окремі його частини в рядках розміщувалися, починаючи з визначеної позиції?

– Які способи оформлення нумерованих та маркованих списків використовуються у програмі?

– Для чого використовується знак табуляції?

– Як можна відформатувати текст у комірці та комірку в цілому?

- Що таке «фрейм»?
- Як створити фрейм?
- Яким чином можна заповнити фрейми?
- Опишіть особливості роботи зі зв'язаними текстовими фреймами.
- Як можна сортувати сторінки у публікації.
- Яким чином можна організувати складну публікацію?
- Як можна створити зміст?
- Як здійснюється попередній запис списку тем?
- Які основні характеристики предметного покажчика?
- Яким чином можна розтягнути / ущільнити текст.
- 3. Опишіть програму Adobe InDesign:
- Специфіка використання палітр у програмі InDesign.
- Варіанти створення нового документу.
- Що таке «текстовий блок»?
- Які елементи належать до графічних?
- Що таке «символи, що не друкуються»? Для чого вони використовуються?
- Як створити горизонтальні та вертикальні колонки для текстового блоку?
- Як зафіксувати колонки? Як змінити розташування на сторінці колонок?
- Яким чином можна розміщувати текст у текстовий блок? Перерахуйте та опишіть всі види розміщення.
- Як можна здійснювати зміну текстового блоку?
- Які абзац має основні характеристики?
- Чому не рекомендується здійснювати редагування тексту в програмі верстки?
- Як вносити зміни в текст у текстовому режимі? Як знайти / замінити в тексті необхідну фразу?
- Для чого призначений текстовий редактор?
- Які види інтервалів ви знаєте?
- Як може здійснюватися перенос слів у рядках?
- Яким чином можна розміщувати буквиці?
- Як розташувати текст таким чином, щоб окремі його частини в рядках розміщувалися, починаючи з визначеної позиції?
- Для чого використовується знак табуляції?
- Як можна відформатувати текст у комірці та комірку в цілому?

- Як замінити текстовий матеріал на зверстаній сторінці?

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ РОБІТ

Для контролю знань студентів використовуються:

- а) письмові відповіді на теоретичні питання;
- б) письмові роботи;
- в) практичні завдання із комп'ютером.

Виконання самостійних завдань є обов'язковою умовою допуску до підсумкової контрольної роботи. Матеріали самостійних завдань подавати на перевірку викладачу в окремому зошиті (або в електронному варіанті відповідно до характеру завдань).

1. Створення мультимедійних презентацій.

Мультимедійна презентація – це сукупність текстів, зображень, звуку, анімації та інших засобів представлення інформації на визначену тему, яка зберігається у файлі спеціального формату з розширенням Ppt. Їх використання дозволяє досягти максимальної ефективності презентації інформації, забезпечуючи одночасний вплив на зорові і слухові органи чуття слухачів. Для створення мультимедійних презентацій використовуються різноманітні програми, але найбільш доступним засобом для отримання власних комп'ютерних навчальних продуктів є програма PowerPoint – майстер створення презентацій, яка входить до складу інтегрованої системи Microsoft Office. Мультимедійні презентації, створені у PowerPoint, дозволяють усвідомлено і гармонійно інтегрувати багато видів інформації. Навчальна інформація може представлятися в різних формах:

- 1) зображення, включаючи фотографії, малюнки, карти, високоякісну графіку тощо;
- 2) звук, у тому числі, і стерео: звукозаписи голосу, звукові ефекти і музику;
- 3) відео, відеоефекти, рухоме відеозображення;
- 4) анімації й анімаційні імітування.

Етапи підготовки мультимедійної навчальної презентації.

Етап планування: визначення призначення презентації і цільової аудиторії.

Етап проектування: складання сценарію реалізації інформації;

визначення змісту кожного слайду і їх послідовності; розробка дизайну.

Етап інформаційного наповнення: підготовка медіафрагментів: структурування і відбір тексту навчального матеріалу для слайдів, ілюстрацій – сканування малюнків, відео, запис аудіофрагментів; підготовка мовного і відеосупроводу (у разі необхідності).

Етап створення: наповнення слайдів медіафрагментами, тобто підготовленим текстовим та ілюстративним матеріалом; створення дизайну слайдів.

Етап налаштування: настроювання анімаційних ефектів, керуючих кнопок; встановлення гіперпосилань на елементи для виходу в Інтернет і поєднання зовнішніх програм; окремо робиться музичний супровід; слайди записуються в пам'ять комп'ютера.

Етап тестування: наприкінці проводиться тест перевірка готової презентації, а саме – виправлення помилок у тексті й ілюстраціях; узгодження анімаційних ефектів; перевірка гіперпосилань.

Етап друкування: не є обов'язковим, але коли матеріал презентації необхідно розповсюдити серед слухачів, тоді виконують друкування слайдів.

Етап використання: виступ на заняттях, демонстрація на конференціях, виставках тощо.

Етап удосконалення: внесення змін до сценарію, навігаційної схеми, матеріалу, що складає змістову частину презентації чи її ілюстративне доповнення.

Під час створення мультимедійної презентації необхідно враховувати не тільки відповідні принципи класичної дидактики, але й специфічні підходи використання комп'ютерних мультимедійних презентацій. Фахівцями на сьогодні вироблені певні вимоги до підготовки презентацій. Їх дизайн повинен бути простим, але ефективним. Презентація слугує лише фоном для усного повідомлення матеріалу, вона не повинна відволікати увагу від лектора, аудиторія має слухати й сприймати матеріал, а не лише переглядати картинки на екрані. Задля цього всі слайди навчальної презентації слід оформлювати в єдиному стилі, який при цьому не відволікатиме від самої презентації, а керівні кнопки не робити яскравішими за основний зміст слайда. Всі слайди повинні витримуватись в єдиному стилі. Часто верхня і нижня частини

слайду погано відображаються на екрані, тому не потрібно розміщувати там важливу інформацію. Необхідно визначити стиль – шрифт і спосіб представлення тієї інформації, яка буде повторюватись від слайду до слайду. Найбільш важлива інформація – висновки, визначення, правила тощо, представляється крупним і виділеним шрифтом 24 розміру. Головний текст повинен, бути, як мінімум, 18 розміру. Доцільно використовувати різні прийоми для виділення найбільш важливої інформації; слайди не повинні бути занадто яскравими, зайві прикраси лише створюють бар'єр на шляху ефективного передавання інформації; інформація на слайді повинна бути добре структурована. Необхідно враховувати, що люди можуть одночасно запам'ятовувати не більше трьох фактів, висновків, визначень. Дієслова повинні вживатися в одній часовій формі, заголовки приваблювати увагу аудиторії й узагальнювати ключові положення слайду. Використовуючи статистичні дані для обґрунтування своїх ідей, не потрібно розміщувати на одному слайді більше чотирьох блоків інформації. Крім того, під час оформлення презентації не доцільно використовувати: надто яскраві кольори (рекомендують застосовувати для фону холодні тони зелено-синьої гама і невиразні текстури); більше, як три кольори на одному слайді (при цьому кольори тексту та фону мають бути контрастними; рекомендують застосування кольорових схем «світлий текст на темному фоні» і «темний текст на білому фоні»); значну кількість анімаційних ефектів (їх застосування має бути обґрунтованим); довгі речення і формулювання; невиразні й непомітні заголовки; зовелику чи замалу кількість слайдів. Найбільш оптимальною є презентація із 36 слайдів для 10 хвилин – таке співвідношення можна використовувати у випадку, якщо слайд може бути повністю сприйнятий свідомістю аудиторії за 15 секунд.

Теми для створення презентацій

1. Комп'ютерний морфологічний аналіз
2. Автоматичний синтаксичний аналіз
3. Автоматичний семантичний аналіз
4. Бази даних і бази знань
5. Семантичні мережі й автоматичне опрацювання тексту
6. Автоматичне реферування й анотування тексту
7. Машинний переклад як різновид інтелектуальних систем

АОТ.

2. Створення електронних словників.

Власне електронний (мультимедійний) словник – це словник, укладений на основі фактичного матеріалу і створений за допомогою комп'ютерних програм.

Велике значення для сприйняття навчального контенту має форма його подання. Вибір шрифтів, палітри кольору для фону і тексту, вирівнювання і вибір міжрядкових інтервалів та ін, тобто форматування тексту, а також графічне оформлення є важливим етапом роботи з навчальною інформацією. Слід також використовувати різноманітні прийоми, що враховують вікові психолого-фізичні особливості сприйняття людиною текстової інформації з екрана монітора, які могли б істотно поліпшити дизайн-ергономіку тексту.

Важливим із принципів створення електронних словників є принцип реалізації структури гіпертексту. Навчальні тексти повинні представляти собою особливим чином організований багаторівневий гіпертекст, що дозволяє здійснювати вивчення предмета з встановленням різних логіко-семантичних відносин, компенсувати дидактичні втрати внаслідок відсутності аудиторної навчального середовища (реалізація переходів на різні додаткові, інформаційні та графічні об'єкти за посиланнями).

Гіпертекст – одна з найважливіших характеристик електронних навчальних видань. Гіперпосилання в Microsoft PowerPoint дає змогу змінити порядок переходу з одного слайда на інший, відкривати веб-сторінки або інші файли за допомогою відповідних програм. Словник містить гіперпосилання, а тому має розгалужену структуру, оскільки в режимі демонстрації користувач може обрати за власним бажанням послідовність відображення слайдів за допомогою запропонованих гіперпосилань. Гіперпосилання можна додати як до тексту, так і до малюнка чи іншого об'єкта слайда. Виконати перехід за гіперпосиланням можна лише в режимі демонстрації. Фрагмент тексту, що є гіперпосиланням, відрізняється від іншого тексту на слайді: крім підкреслювання, цей фрагмент має інший колір символів, що визначається колірною схемою обраного шаблону оформлення. В режимі показу слайдів при наведенні вказівника мишки на гіперпосилання він набуває вигляду руки.

Щоб додати гіперпосилання, необхідно виділити на слайді потрібний об'єкт, наприклад фрагмент тексту, зображення тощо, та

виконати вказівку меню Вставка / Гіперпосилання або відповідну вказівку контекстного меню.

У лівій частині діалогового вікна Додавання гіперпосилання потрібно вибрати тип об'єкта, на який буде здійснюватися перехід за гіперпосиланням: файл або веб-сторінка, місце в документі (тобто інший слайд поточної презентації), новий документ чи електронна пошта.

Кожен словник має вміщувати не менше 10 термінів.

Теми для створення електронних словників

1. Прикладні аспекти морфології, лексикографії та синтаксису
2. Аналітико-синтетичне опрацювання документів
3. Лінгвістичне моделювання й комп'ютерні лінгвістичні системи
4. Проблеми створення систем штучного інтелекту

3. Створення елементів відеолекцій на теми.

Відеолекція – мультимедійна оффлайн презентація, де на основному екрані зазвичай відображається ілюстративний матеріал лекції – слайди, що містять текст і графіку, в кутку екрану можна бачити відео із зображенням лектора або інші відеоматеріали, а внизу розміщені засоби навігації, які дозволяють зупинити і поновлювати перегляд відеолекції, перемотувати її вперед і назад, переходити до бажаного розділу тощо.

Програми для створення відео лекцій: iSpring Pro, Camtasia Studio, Модуль Rich Media та інші.

Модуль Rich Media– це перший безкоштовний засіб створення відеолекцій, який до того ж надає звіти про те, хто коли і скільки раз слухав відеолекцію. Rich Media – це засіб створення і відображення мультимедійних презентацій (відео + слайди синхронізовано) в курсі Moodle. Він був розроблений французькою компанією Symetrix в рамках проекту з електронного навчання для СНЕМІ.

Елемент відеолекції передбачає п'ятихвилинний виступ студента, що стисло, доступно, повно розкриває актуалізовану проблему.

Теми для створення відеолекцій

1. Історія розвитку комп'ютерної лінгвістики.
2. Спеціальні системи письма

4. Конспект матеріалу за навчальною літературою.

Конспектування є процесом розумового переосмислення і письмової фіксації прочитаного тексту. Внаслідок конспектування з'являється запис, який допомагає його автору негайно чи через деякий час із необхідною швидкістю відтворити отриману раніше інформацію. Конспектування дозволяє вичерпно викласти головний зміст творів, документів, з'ясувати внутрішній зв'язок і логічну послідовність обґрунтованих у них теоретичних положень.

До конспектування слід приступати лише після загального ознайомлення з його змістом, засвоєння зв'язку між основними думками, положеннями, головною ідеєю твору. Конспекти, складені без попереднього прочитання першоджерела, перенасичені другорядними відомостями. При цьому необхідно пам'ятати головні вимоги до конспектування. Конспектування є творчим процесом. За змістом і формою конспект повинен бути складений так, щоб допомагати засвоєнню головних положень праці в їх логічній послідовності, швидкому, глибокому запам'ятовуванню і відтворенню прочитаного. Важливою вимогою до конспектування і головною його перевагою є висловлювання студентом свого ставлення до прочитаного.

Дбаючи про раціональну організацію тексту конспекту, слід дотримуватися таких правил:

- чітко, стисло, лаконічно формулювати думку. Це дає можливість зосередитися на головному, найсуттєвішому в прочитаному тексті;

- дослівно занотовувати визначення, афористичні думки, аргументи автора. Думку, цитату не можна обривати посередині, за необхідності зробити пропуски в тексті використовують три крапки;

- всі цитати слід брати в лапки, точно зазначати джерело (назва, місце виходу у світ, видавництво, рік випуску, том, сторінка);

- оформлювати важливі статистичні дані у вигляді таблиць, графіків, діаграм;

- використовувати скорочення слів, умовних позначень, якщо вони цілком зрозумілі автору конспекту і не ускладнюють перечитування записів;

- записувати компактно, що дозволяє зробити конспект доступним для огляду;

- робити між рядками інтервали, достатні для вписування

доповнень за необхідності;

– датувати записи.

Окремі доповнення можна записувати на аркушах чи картках, які вкладають у конспект, за необхідності використовуючи їх. Обсяг конспекту залежить від рівня характеру, складності та обсягу джерела. Багатослівні, великі за обсягом конспекти, можуть свідчити про недостатню осмисленість роботи студента. Виконаний із дотриманням головних вимог конспект сприяє засвоєнню знань, є допомогою в підготовці до іспитів, у майбутній практичній діяльності.

Питання для конспектування

1. Збереження, перетворення і захист документів. Відкривання текстових файлів. Режими перегляду сторінок. Друкування документа.

2. Копіювання файлів. Створення резервної копії файлу. Нумерація сторінок. Колонтитули. Оформлення посилань.

3. Уведення і виділення тексту: Видалення, заміна й переміщення тексту, його фрагментів. Підкреслювання і виділення кольором тексту. Вставка символів і знаків. Маркери у текстовому документі. Робота з таблицями, фігурами, малюнками, діаграмами.

4. Форматування документа. Команда «Абзац» (визначення відступів, міжрядкового інтервалу, способу вирівнювання та положення тексту на сторінці). Вибір шрифтів, їх види – Arial, Times New Romans, Calibri та ін. (звичайний, курсив, напівжирний, напівжирний курсив) та розміри.

5. Розмітка сторінки, вибір її параметрів (поля, масштаб, розмір паперу, орієнтація – книжкова чи альбомна).

6. Послідовність процесу комп'ютерного редагування: етапи тексту.

7. Технологічні особливості комп'ютерного редагування. Його відмінність від традиційного редагування.

8. Характеристика стандартних текстових програм WordPad, Блокнот.

9. Переваги нової версії програми Microsoft Word.

10. Застосування комп'ютерних систем Плай і Рута для перекладу й редагування тексту.

11. Довідкові ресурси Word.

12. Тенденції інформатизації українського суспільства.

13. Розвиток інформаційно-соціальних технологій в

редакціях ЗМІ.

14. Незручності, пов'язані з використанням професійного програмного забезпечення журналістами та редакторами.

15. Позитивні сторони процесу комп'ютеризації українських масмедіа.

16. Комп'ютерне редагування як творчий процес.

17. Комп'ютерні системи – причина зміни технології редакторської праці. Феномен електронного «пера». Проблеми організації редакційно-видавничого процесу за допомогою комп'ютерних програм.

18. Особливості редакторської роботи з комп'ютерними засобами контролю правопису.

19. Межі і системи атоматизації редакційно-видавничої діяльності.

20. Підходи сучасних науковців до оцінки ролі коректора у процесі комп'ютерного редагування.

21. Особливості редакторської роботи при використанні автоматизованої системи оптичного розпізнавання тексту та його перекладу з іншої мови.

22. Типові помилки автоматизованих програм перевірки правопису.

23. Характеристика комп'ютерної програми: функції, можливості.

24. Поняття тексту, його визначення. Історія виникнення тексту. Текст як основний матеріал друкованих і електронних видань.

25. Способи підготовки текстового матеріалу за допомогою комп'ютерів.

26. Основи і правила комп'ютерного набору тексту.

27. Вимоги до оформлення наукових статей.

28. Структурні елементи тексту (абзац, параграф, рубрика, розділ, підрозділ, шапка, заголовок, підзаголовок, пункти, підпункти та ін.).

Література

1. Городенко Л. Системи верстки: Практ. посіб. для студ. / Л. Городенко – К. : Центр вільної преси, 2007. – 520 с.

2. Іванов В. Ф. Комп'ютерні мас-медіа на межі століть // Актуальні питання масової комунікації. – 2002. – Вип. 3 (Ч. 1). – С. 41-43.

3. Карпенко В. О. Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика: Підручник. / В. О. Карпенко – К. : Університет «Україна», 2007. – 431 с.

4. Комолова Н. В. Компьютерная верстка и дизайн / Н. В. Комолова. – СПб : БХВ-Петербург, 2003. – 317 с.

5. Партико З. В. Галузеве редагування в засобах масової інформації: Конспект лекцій. / З. В. Партико – Львів : Афіша, 2007. – 104 с.

6. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи: Навч. посіб. / З. В. Партико – Львів : Афіша, 2006. – 416 с.

5. Реферативна робота.

Реферат – це науково-технічний документ, який містить вичерпну систематизовану інформацію за обраною темою.

Структура реферату містить такі елементи:

- титульна сторінка,
- план,
- вступ,
- основна частина (розділи, пункти і підпункти),
- висновки,
- список використаних джерел.

Титульний аркуш містить найменування міністерства, якому підпорядкований навчальний заклад (Міністерство освіти і науки України); назву вищого навчального закладу (Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського); назву кафедри, де виконана робота (кафедра загальної та прикладної лінгвістики); курс, групу, факультет, прізвище, ім'я, по батькові автора.

Після титульного аркуша розташовується зміст (план) (аркуш не нумерується), в якому містяться назви розділів і параграфів та вказуються сторінки (інтервал – 1,5). Зміст (план) наукової праці повинен відповідати кільком універсальним вимогам:

- теми кожного розділу однакові за важливістю а самі розділи – приблизно однакові за обсягом;
- варто охоплювати весь матеріал, що стосується теми, але нічого зайвого;
- теми і зміст окремих розділів не повинні дублюватися;
- жоден із пунктів плану не може повторювати назви роботи.

Вступ обсягом 1-2 сторінки – важлива частина реферату. У ньому обґрунтовують актуальність обраної теми, оцінюють стан дослідження наукової проблеми, формулюють мету і визначають завдання реферату, дають короткий загальний огляд наявної літератури і використаних джерел. Бажано, щоб початок був яскравим і проблемним, який одразу приверне увагу читача.

За змістом реферат може бути аналітичним оглядом історії вивчення питання (що нового вніс той чи інший дослідник) або сучасного її стану, критичним аналізом наукової дискусії (зіставлення різних підходів до вирішення наукової проблеми), а також у вигляді розгорнутої рецензії конкретної наукової роботи. Зміст реферату має відповідати його темі, меті і завданням. Послідовно розкривайте всі передбачені планом питання, обґрунтуйте, пояснюйте основні положення, підкріплюйте їх конкретними прикладами і фактами, формулюйте думки чітко, просто, правильно і недвозначно (щоб і самому було зрозуміло), а також прагніть логічно структурувати текст.

Висновки – самостійна частина реферату, в якій не слід просто переказувати зміст роботи. Обсяг висновків – 1-2 сторінки. У них потрібно висвітлити такі аспекти:

- оцінити ступінь досягнення мети і виконання завдань роботи;
- перерахувати і стисло охарактеризувати відомі наукові підходи досліджених проблеми, а також виділення нових аспектів, дискусійних питань, що підлягають подальшому вивченню;
- визначити, що є цінним у реферованих роботах, що вимагає додаткового аналізу й уточнення, а що викликає сумніви.

6. Виконання практичних завдань.

I. Статистичний аналіз

Завдання: використовуючи дві із чотирьох запропонованих програм статистичного аналізу, здійсніть статистичний аналіз текстів, порівняйте отримані результати та поясніть вибір програм.

Програми:

<http://www.textanalyzer.ru/>,

<http://advego.ru/text/seo/top/>,

<http://www.practiline.com/download.htm>,

<http://www.blog-kaplunoff.ru/programmy-dlya-kopirajterov.html>

Рекомендації щодо використання програми Textus Pro

Програма Textus Pro справжня знахідка для копірайтерів, вебмастерів, оптимізаторів. Цей простий, інтуїтивно зрозумілий та разом із тим багатофункціональний інструмент допоможе створити або оптимізувати текст, враховуючи алгоритми роботи пошукових систем. Тобто після аналізу тексту за допомогою програми Textus Pro та внесення необхідних корективів, матеріал стане більш значущим для пошукачів.

Рекомендації щодо використання програми PractiCount and Invoice

PractiCount and Invoice – програма для підрахунку слів, символів та створення інвойсів для перекладачів, котра буде корисною для тих, хто хоче отримувати реальну статистику практично з усіх видів офісних документів. Програма рахує слова, рядки, символи, сторінки та видає іншу статистику по тексту, котра налаштовується користувачем.

За допомогою цієї програми ви можете порахувати: слова, символи з пробілами, символи без пробілів, рядки, умовні рядки, сторінки, друковані сторінки, повтори слів, японські, китайські та корейські слова та символи. PractiCount може рахувати та аналізувати текст у таких форматах: Microsoft Word (doc, docx, rtf), Microsoft Excel (xls,xlsx, csv), Microsoft PowerPoint (ppt, pptx, pps), Corel Word Perfect (wpd), Adobe Acrobat (pdf), Adobe Framemaker (mif), HTML (htm, html, shtml), XML, SGML, ASP, PHP, Help files (cnt, hhc, hpj, hhk, hhp), OpenOffice (odp, ods, odp).

Рекомендації щодо використання програми ADVEGO

Цей сервіс підтримує більше ніж 80 мов, пропонує статистику та частоту окремих слів, стоп-фраз та фраз. Також є можливість перевірити текст на унікальність та орфографію.

Рекомендації щодо використання програми TextAnalyzer

<http://www.textanalyzer.ru/>

Цей сервіс пропонує детальну статистику тексту. Окрім загальних кількісних характеристик можна встановити також середнє значення, водність тексту, актуальні послідовності слів та частотний словник.

II. Синтаксичний аналіз.

<http://nlp.stanford.edu:8080/parser/index.jsp>

Рекомендації щодо використання програми Stanford Online Parser

Багатомовний онлайн парсер, що підтримує три мови

(арабську, китайську, англійську та іспанську). Із переваг можна зазначити високу швидкість обробки, детальний розбір, зручність застосування.

<https://www.connexor.com/nlplib/?q=demo/syntax>

Рекомендації щодо використання програми Machineese Syntax Demo

Демонстративна версія мультимовного парсера (фінська, англійська, іспанська, французька, шведська, німецька) з можливістю вибору типу представлення аналізу. Містить список з описами тегів. Може не працювати з деякими браузерами (Firefox), низька швидкість обробки.

<http://www.link.cs.cmu.edu/link/submit-sentence-4.html>

Рекомендації щодо використання програми Link Grammar

Англomовний парсер із простим оформленням та мінімальною кількістю функцій. Вихідні речення для розбору можуть вводитися вручну з клавіатури або задаватися в ASCII-файлі для пакетної обробки. Результати розбору представляються у вигляді дерев лінгвістичного розбору (графи), що послідовно видаються програмою. Древа лінгвістичного розбору впорядковані за імовірністю правильного розбору. Семантичні словники не використовуються. Має консольний інтерфейс. Вихідні коди та програма розповсюджуються безкоштовно.

<http://slashzone.ru/parser/>

Рекомендації щодо використання програми Граматика зв'язків

On-line програма синтаксичного аналізу речень російської мови. Створена на основі образу Link Grammar Parser. Алгоритм роботи синтаксичного аналізатора ґрунтується на використанні розробленої граматики зв'язків для російської мови. Доступний для тестування web інтерфейс програми. Морфологічний словник використовується від aot.ru. Програма реалізована на на unix C, Perl під ліцензією Apache License. Програма та вихідні коди розповсюджуються на комерційній основі.

<http://mytts.forum2x2.ru/t418-topic>

Рекомендації щодо використання програми Cognitive dwarf

Програмний пакет вміщує синтаксичний аналізатор для російської та англійської мов та систему автоматичного перекладу (російсько-англійський та англо-російський).

III. Автореферування

Завдання: використовуючи запропоновані сервіси, виконайте автореферування текстів різних стилів. Проаналізуйте отримані результати. Автореферат тексту якого стилю виконано найкраще? Чому? Який із сервісів виконує автореферування краще?

Параметр аналізу	Коментар студента
Зв'язний текст або набір словосполучень / речень	
Функціональна завантаженість елементів реферату	
Чи відображені необхідні структурні компоненти реферату (тема мета)	
Загальний висновок	

<http://visualworld.ru/referat.jsp>

Сервіс реферування призначений для автоматичного створення рефератів (анотацій) до текстів природною мовою. Сервіс виокремлює основні речення із тексту. Для отримання реферату скопіюйте текст та вставте його у вікно «Вихідний текст» та натисніть клавішу «Створити автореферат!». Після обробки в лівому стовбці буде показано вихідний текст, а у правому – отриманий реферат. Натискаючи клавіші «Зменшити» або «Збільшити» можна керувати рівнем стиснення тексту (розміром реферату). Якщо реферат вийшов пустим, то це, як правило, означає, що вихідний текст надто короткий та з нього не вдалося виокремити основні смислові речення.

<http://textcompactor.com/>

Цей безкоштовний онлайн інструмент створено, щоб допомогти читачам обробляти велику кількість інформації. Після того як ви завантажили свій текст, веб-сервіс вираховує частоту кожного слова в уривкові. Потім здійснюється підрахунок частоти кожного речення, пов'язаного зі словами, котрі воно містить. Автореферування краще за все здійснюється для підручників та довідкових матеріалів. Результати можуть бути спотворені, якщо текст містить лише декілька фраз. Text Compactor не рекомендується для автореферування текстів із вимислом.

IV. Морфологічний аналіз

Завдання: за допомогою сервісу <http://starling.rinet.ru/morph.htm>

виконайте морфологічний аналіз слів: «кислород», «обезвредил», «научно-исследовательский», «expert», «stimulate» и «favourite». Які можливості пропонує сервіс для російської та англійської мови? Чи зустрічаються помилки? Поясніть причини.

<http://starling.rinet.ru/morph.htm>

Програма морфологічного аналізу слів російської та англійської мов. Працює із мультимовними текстами, зі знаками транскрипції. Реалізовано пошук, аналіз та синтез словоформ за словником Залізняка, з перекладом за словником Мюллера.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

АВТОМАТИЧНА ОБРОБКА ПРИРОДНОЇ МОВИ – напрям комп'ютерної лінгвістики, який передбачає створення, перетворення й аналіз текстів із застосуванням природної або штучної мов, результатом чого може бути формування машинних фондів національних мов, автоматичних словників, термінологічних банків, комп'ютерних картотек, баз даних, комп'ютерних граматик тощо.

АВТОМАТИЧНЕ РОЗПІЗНАВАННЯ ЗВУКОВОГО МОВЛЕННЯ – напрям прикладної лінгвістики, зокрема, її фонетичної галузі, метою якого є створення систем штучного інтелекту, здатних розпізнавати звукові повідомлення.

АВТОМАТИЧНИЙ МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ – аналіз граматичної будови тексту, під час якого для кожної одиниці тексту визначають її граматичний клас та підкласи.

АВТОМАТИЧНИЙ СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ – сукупність методів і прийомів, за допомогою яких можна шляхом однозначних формальних процедур за правилами певної формалізованої граматики, що реалізується на комп'ютері за спеціальними лінгвістичними алгоритмами, з досить високою точністю однозначно представити смисл.

АВТОМАТИЧНИЙ СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ – аналіз граматичної будови тексту, спрямований на встановлення типів синтаксичних структур речень, визначення синтаксичних ролей в них окремих слів та з'ясування типів синтаксичних зв'язків як між словами всередині речень, так і між реченнями.

АВТОМАТИЧНИЙ СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗА БЕЗПОСЕРЕДНІМИ СКЛАДНИКАМИ РЕЧЕННЯ – метод встановлення синтаксичної структури речення за контактними словами, що пов'язані певним синтаксичним зв'язком.

АВТОМАТИЧНИЙ СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗА ЗВ'ЯЗКОМ ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ СЛОВАМИ – метод встановлення пов'язаних синтаксичним зв'язком слів незалежно від їхнього контактного чи дистантного розташування в тексті.

АВТОМАТИЧНИЙ СИНТЕЗ ЗВУКОВОГО МОВЛЕННЯ – напрям прикладної лінгвістики (зокрема, фонетики), метою якого є комп'ютерне програмування людьми породження усного звукового мовлення системами штучного інтелекту.

АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ДОКУМЕНТІВ – це процеси перетворення інформації, що міститься в первинному документі, з метою створення вторинних документів.

АФЕКТИВНА СЮЖЕТНА ОДИНИЦЯ – елемент структури оповідальних текстів, що застосовується в комп'ютерній обробці тексту для опису когнітивно значимого зв'язку між позитивно й негативно оцінюваними станами персонажів тексту.

БАЗА ДАНИХ – структурований і формалізований масив інформації про певну предметну галузь.

БАЗА ЗНАНЬ – структурований і формалізований набір відомостей про об'єкти певної предметної галузі та відношення між ними, на основі яких можна будувати судження про них, здійснювати різноманітні операції логічних умовиводів.

ГІПЕРТЕКСТ (від гр. *hyper* – понад і *text*) – 1) особливий метод побудови інформаційних систем, що забезпечує прямий доступ до інформації на підставі логічного зв'язку між її блоками; 2) система представлення текстової та мультимедійної інформації у вигляді мережі пов'язаних між собою текстових й ін. файлів, яка застосовує нелінійний, асоціативно-фрагментарний і сітковий принципи репрезентації інформації.

ГРАФ – 1) у графології варіант графеми (алограф); 2) у когнітивній лінгвістиці спосіб графічного представлення зв'язку між значеннями слова-полісеманта (семантичний граф), між компонентами семантичної або синтаксичної структури речення, предикатно-аргументної структури, пропозиції, а також між фреймами-схемата і схемами (концептуальні графи).

ДЕСКРИПТОРИ – ключові слова текстового документа, сукупність яких є його пошуковим позначенням, тобто використовується для швидкого й ефективного пошуку необхідної інформації у системах штучного інтелекту.

ДОМОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ – етап, на якому в тексті визначають одиниці, для розпізнавання властивостей яких не потрібні процедури автоматичного морфологічного аналізу.

ІНТЕРФЕЙС – комплекс лінгвістичних і нелінгвістичних засобів, спрямований на підтримання діалогу користувача з комп'ютерною програмою.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВА МОВА – штучна формалізована мова, призначена для лінгвістичного забезпечення

інформаційно-пошукових систем (для представлення змісту документів і запитів щодо пошуку інформації), яка містить систему символів (алфавіт, цифрові позначення, пунктуаційні знаки, спеціальні позначки), граматичні правила парадигматики й синтагматики одиниць, правила перекладу, правила використання, словники.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВА СИСТЕМА – комплекс пов'язаних між собою частин текстів, призначених для пошуку й вияву елементів інформації, які є відповіддю на інформаційний запит, пред'явлений системі.

ІНФОРМАЦІЯ (від лат. *informare* – зображувати, повідомляти) – сукупність знань, образів, відчуттів, наявних у свідомості людини або штучному інтелекті, які поступають по різних каналах передачі, переробляються й використовуються у процесі життєдіяльності людини й роботі автоматичних комп'ютерних систем.

КОМП'ЮТЕРНА МОРФОЛОГІЯ – частина комп'ютерної граматики, яка моделює творення форм слова (словозміну) або окремих слів (словотворення).

КОМБІНАТОРНИЙ ВИБУХ – різке зростання кількості можливих варіантів аналізу речення та його окремих частин при комп'ютерній обробці у програмах, які застосовують традиційний рівневий підхід: від фонетики, морфології до синтаксису й семантики.

КОМП'ЮТЕРНА ГРАМАТИКА – сукупність алгоритмів аналізу тексту на морфологічному, синтаксичному та логіко-семантичному рівнях його будови, втілених у таблицях, графах, матрицях, зведеннях правил.

КОМП'ЮТЕРНА ЛІНГВІСТИКА – маргінальна галузь мовознавства, спрямована на розробку автоматизованих методів зберігання, обробки, переробки й використання лінгвістичних знань й інформації, репрезентованої знаками природної мови.

КОМП'ЮТЕРНА СЕМАСІОЛОГІЯ – розділ комп'ютерної граматики, який моделює зміст окремих мовних одиниць та тексту в цілому.

КОМП'ЮТЕРНИЙ СИНТАКСИС – розділ комп'ютерної граматики, який моделює будову речень та складних синтаксичних цілих.

КОРЕКТУРА – це вид аналітико-синтетичного опрацювання

текстів документів, у процесі якого перевіряють відповідність копії документа його оригіналові.

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА – галузь прикладного мовознавства, яка займається формуванням комп'ютерних корпусів текстів у різних мовах і спрямована на максимально об'єктивний аналіз мовних явищ в умовах реальної живої комунікації.

КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ – один з об'єктивних методів мовного аналізу, спрямований на вивчення певних закономірностей та особливостей мови й мовлення на підставі обробки комп'ютерного корпусу текстів.

ЛЕМАТИЗАЦІЯ (від лат. lemma-словникова форма) – процедура комп'ютерної й корпусної лінгвістики, що відновлює словникову форму за її словоформою.

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА КОМП'ЮТЕРНА СИСТЕМА – організована сукупність процедур для моделювання розумової діяльності людини в процесі розв'язання теоретичних або практичних завдань опрацювання мовної інформації.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗАТОР (ПАРСЕР) – комп'ютерна програма, яка аналізує граматичну структуру речення.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПРОЦЕСОР – багаторівнева система автоматичної обробки природної мови (аналізу й синтезу текстів), здатна забезпечувати діалог у системах штучного інтелекту.

МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА – маргінальний розділ мовознавства, математики, семіотики й логіки, спрямований на розроблення формального апарату, способів математичного та статистичного аналізу різних мовних явищ і дослідження загальних законів побудови знакової системи, якою є природна мова, шляхом математичного моделювання.

МАШИННИЙ (АВТОМАТИЧНИЙ) ПЕРЕКЛАД – галузь прикладної лінгвістики, спрямована на комп'ютерне програмування та створення автоматичних систем перекладу з однієї мови на іншу переважно науково-технічних та ділових текстів.

МЕТАМОВА – універсальний формалізований семіотичний код семантичного й синтаксичного опису природних мов.

МЕТОДИКА СЕМАНТИЧНОГО ІНТЕГРАЛА (АТРИБУЦІЇ) – одна з експериментальних методик психолінгвістики, спрямована на встановлення авторства тексту (атрибуції).

МОВА ПРОГРАМУВАННЯ – система спеціальних знакових засобів, що дає змогу записувати завдання для ЕОМ із метою їхнього виконання комп'ютером і забезпечує його інформаційну взаємодію з людиною.

МОВА-ЕТАЛОН – метамова опису природної мови або спосіб аналізу систем порівнюваних природних мов зі своєю системою й параметрами.

ПЛАН – у штучному інтелекті й комп'ютерній лінгвістиці сукупність процедур, породжених сценарієм, які сприяють досягненню мети.

ПРЕДИКАТНО-АРГУМЕНТНА СТРУКТУРА – термін семантичного синтаксису й ситуаційного моделювання; глибинний синтаксичний аналог судження, центром якого є предикат, що корелює з аргументами й ад'юнктами.

ПРЕФЕРЕНЦІЙНА СЕМАНТИКА – семантична концепція, яка застосовується при автоматичній обробці природних мов у комп'ютерній лінгвістиці та ґрунтується на зіставленні кожного знака з певною семантикою за умови фіксації його переважних змістовних зв'язків з іншими знаками й мінімізації ролі синтаксису.

ПРИКЛАДНА ФОНЕТИКА – маргінальна галузь прикладної лінгвістики й фонетики, яка застосовує знання звукових механізмів мовлення, фонологічної системи мови, процедур сприйняття звукового мовлення для розв'язання різних прикладних завдань, як-от: навчання читанню, письму; вивчення іноземних мов, кодифікації норм вимови та правопису, усунення дефектів звукового мовлення, автоматичного синтезу й розпізнавання мовлення тощо.

ПРОЦЕДУРНА СЕМАНТИКА – напрям лінгвістичної семантики, який розробляє метамову опису значення тексту чи речення та встановлює сукупність інструкцій як операцій над знаками, що сприяють уведенню нового знання до моделі світу реципієнта.

РЕДАГУВАННЯ – це вид аналітико-синтетичного опрацювання текстів документів, у процесі якого текст документа приводять у відповідність до існуючих норм, а також здійснюють його творчу оптимізацію.

РЕФЕРУВАННЯМ ДОКУМЕНТА – метод мікроаналітичного згортання інформації з первинного документа наукового або виробничо-практичного професійного характеру, а

також сам процес створення реферату як вторинного документа.

СЕМАНТИЧНА СІТКА – формалізована модель представлення значення мовних одиниць, конкретної ситуації або їхньої сукупності у вигляді мережі зв'язків між елементами (вузлами) – значеннями чи концептами та їхніми знаками як складниками відповідних ситуацій.

СИСТЕМА АВТОМАТИЧНОГО ПЕРЕРОБЛЕННЯ ТЕКСТУ – лінгвістична інтелектуальна комп'ютерна система для виконання процедур морфологічного, синтаксичного та логіко-семантичного аналізу тексту.

СИСТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ – у комп'ютерній лінгвістиці клас систем штучного інтелекту, які моделюють окремі інтелектуальні здатності людини і використовують їх із метою прийняття рішень, часткового контролю, інформування й аналізу.

СКРИПТ – структура репрезентації процедурних знань (як і сценарій), що стосуються конкретних учасників ситуації (наприклад, обслуговування у магазині).

СТРУКТУРИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗНАНЬ – умовні та спрощені моделі свідомості, які представляють різнопланову інформацію, набуту на підставі різних пізнавальних психічних механізмів людини в її взаємодії з навколишнім світом й у процесі внутрішньої рефлексії.

СХЕМА – структура репрезентації процедурних знань, альтернативна фрейму, який представляє декларативні знання.

СХЕМА СИНТЕЗУ ТЕКСТУ – модель комп'ютерного породження (синтезу) описового тексту, яка передбачає чотири головних схеми його аналізу: атрибутивну – зразок приписування властивостей, якісних ознак різним об'єктам; конститутивну, яка зумовлює опис текстом об'єктів у термінах їхніх складників і різновидів; ідентифікаційну, спрямовану на встановлення класу, до якого належать об'єкти, й контрастивну, яка визначає негативну протилежність головного уявлення тексту.

СЦЕНАРІЙ – структура репрезентації процедурних знань, яка представляє неавтоматичну життєву ситуацію та правила цілеспрямованої поведінки в ній, на відміну від фрейму, що оперує декларативними знаннями.

ТЕОРІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ – концепція американського дослідника Р. Шенка, згідно з якою

базою породження й розуміння текстів є концептуальні залежності.

ТЕОРІЯ МІЖМОВНИХ ВІДПОВІДНИКІВ – концепція встановлення закономірної відповідності між одиницями оригіналу й перекладу на системному й функціональному рівнях.

ТЕСТ ТЬЮРИНГА – мисленнєвий експеримент англійського математика А. Тьюринга, що ґрунтувався на питанні про можливість наявності інтелекту в комп'ютера.

ТРАНСФЕР – стратегія побудови програм машинного перекладу за допомогою введення проміжної мови-посередника.

ФРЕЙМ (від англ. framework – каркас) – структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію по її використанню.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Наука, що вивчає системи керування:

- А. прикладна лінгвістика
- Б. комп'ютерна лінгвістика
- В. кібернетика
- Г. корпусна лінгвістика

Хто автор класифікації типів інформації?

- А. Партико З.
- Б. Дарчук Н.
- В. Білецький А.
- Г. Волошин В.

У скількох способах свого існування виявляється мова?

- А. 2
- Б. 3
- В. 4
- Г. 5

Наука про типи інформації:

- А. інформатика
- Б. кібернетика
- В. корпусна лінгвістика
- Г. комп'ютерна лінгвістика

Скільки операцій виконували комп'ютери першого покоління?

- А. 1000
- Б. 5000
- В. 10000
- Г. 100000

Яка елементарна база була у комп'ютерів третього покоління?

- А. лампи
- Б. інтегральні схеми
- В. транзистори
- Г. мережа транзисторів

Коли укладено шрифти UNICODE?

- А. 50-ті роки XX ст.
- Б. 70-ті роки XX ст.
- В. 90-ті роки XX ст.
- Г. п. XXI ст.

Яка одиниця виміру тривалості звука?

- А. децибели
- Б. мілісекунди

- В. герци
- Г. секунди

Для визначення тривалості звуку використовують:

- А. осцилографію
- Б. спектрографію
- В. палатографію
- Г. рентгенографію

Які частоти не сприймає слух людини?

- А. вищі за 20 кгц
- Б. нижчі за 20 кгц
- В. вищі за 20 гц
- Г. вищі за 100 гц

Не є різновидом письма:

- А. піктографічне
- Б. ідеографічне
- В. силабічне
- Г. силабо-тонічне

Скільки принципів лежить в основі орфографії?

- А. 3
- Б. 4
- В. 5
- Г. 6

У формулі $H=G/S$, G – це:

- А. кількість букв
- Б. кількість звуків
- В. кількість графем
- Г. надлишковість абетки

Скільки точок для кодування використовує брайлівська система?

- А. 4
- Б. 5
- В. 6
- Г. 7

Утилітарна функція інформації реалізується шляхом :

- А. зберігання інформації
- Б. перетворення інформації
- В. передавання інформації
- Г. використання інформації

З якою дисципліною КЛІ пов'язана системою автоматичного

перероблення тексту?

- А. лінгвістика тексту
- Б. автоматична обробка природної мови
- В. кібернетика
- Г. інформатика

За способом оформлення інформація буває:

- А. логічна/естетична
- Б. узуальна/спеціальна
- В. вербальна/екстра вербальна
- Г. кодована/некодована

Скільки функцій інформації виділив Білецький А.?

- А. 7
- Б. 6
- В. 5
- Г. 3

Що не є об'єктом дослідження КЛ?

- А. продукт мовлення
- Б. мовлення
- В. мовна система
- Г. мовна діяльність

Скільки операцій виконували комп'ютери третього покоління?

- А. 10000
- Б. 50000
- В. 100000
- Г. 1000000

Коли почала формуватися КЛ?

- А. 50-ті роки ХХ ст.
- Б. 80-90 ті роки ХХ ст.
- В. 60-70 ті роки ХХ ст.
- Г. кінець 90-х ХХ ст.

Чим ознаменувалися 40-50-ті роки ХХ століття?

- А. створено перші електронні словники
- Б. здійснено синтаксичний аналізу тексту
- В. виникли комп'ютери
- Г. виникла фірма Apple

У чому вимірюється частота звуку?

- А. герцах
- Б. мілісекундах
- В. децибелах

Г. секундах

Для вимірювання сили артикуляції застосовують:

А. палатографію

Б. тензопалатографію

В. спектрографію

Г. осцилографію

Що не відноситься до фізичної характеристики звука?

А. висота

Б. частота

В. інтенсивність

Г. тривалість

Ієрогліфічне письмо це:

1. піктографічне

2. літературно-звукове

3. ідеографічне

4. складове

Який компонент не становить систему письма?

А. напрям письма

Б. орфоепія

В. орфографія

Г. графіка

У формулі $A=L/S$, S – це:

А. кількість букв

Б. кількість графем

В. кількість звуків

Г. оптимальність абетки

Який спосіб кодування традиційного письма застосовують в електронних каналах звука?

А. шифрування

Б. азбука Морзе

В. криптографування

Г. шрифт Брайля

Дименсійна функція інформації реалізується шляхом :

А. зберігання інформації

Б. перетворення інформації

В. передавання інформації

Г. вимірювання інформації

Основою аналітико-синтетичного опрацювання документів є:

А. згортання інформації

- Б. розгортання інформації
- В. спрощення інформації
- Г. ускладнення інформації

Процес пошуку за ознаками, зазначеними у запиті:

- А. адресний
- Б. семантичний
- В. документальний
- Г. фактографічний

За рівнем узагальнення інформації та впливом на аудиторію виокремлюють такі групи оглядів:

- А. інформаційні та аналітичні
- Б. цілісні та ділені
- В. універсальні та тематичні
- Г. огляди дійсності та огляди творів

Аналітико-синтетичне опрацювання документів – це

- А. укладання вправ для відповідних рівнів вивчення мови;
- Б. аналіз документів і наявної в них інформації, який дає змогу синтезувати за певними правилами інший текст;
- В. створення текстів із застосуванням зовнішньої інформації;
- Г. добір текстів, що відповідають встановленим морфологічним, лексичним і синтаксичним вимогам.

В середньому до 600 знаків містить

- А. реферування
- Б. редагування
- В. коректура
- Г. анотування.

Який вид аналітико-синтетичного опрацювання текстів через його найвищу складність практично неможливо автоматизувати?

- А. індексування
- Б. переклад
- В. готування оглядів
- Г. реферування

Однією з перших і найвідоміших машин, що продемонструвала вміння вести діалог була

- А. система «Еліза»
- Б. система «Елочка»
- В. машина Тьюрінга
- Г. машина «Енігма».

7 червня 2014 року відбувся конкурс, на якому

А. була представлена машина Тьюрінга

Б. комп'ютерна програма Євген Густман, що видавала себе за 13-річного хлопчика з України, переконала 33% суддів, що вона людина

В. Ерл Хант видав монографію «Штучний інтелект»

Г. працівники Київського національного університету імені Тараса Шевченка створили навчальну програму спілкування з комп'ютером «Елочка»

На основі попередньо укладених словників ключових слів і словосполучень, анти ознак, списків реляторів, фреймів базується:

А. фреймове реферування

Б. фреймове анотування

В. тезаурусне реферування

Г. тезаурусне анотування.

Два основні різновиди рефератів:

А. монографічні, звітні

Б. фрагментні, аспектні

В. продуктивні, репродуктивні

Г. конспекти, резюме.

Вид аналітико-синтетичного опрацювання документів, що передбачає ідентифікацію змісту документа з метою його подальшого пошуку:

А. реферування

Б. атрибуція

В. індексування

Г. інформаційний пошук

Вдумливе, інтенсивне читання, під час якого відбувається запам'ятовування змістової інформації тексту:

А. ознайомлювальне

Б. реферативне

В. контрольне

Г. вивчаюче

До позамовних параметрів атрибуції текстів відносять:

А. знаки пунктуації

Б. структурні дані

В. помилки

Г. морфологічні параметри

Вид аналітико-синтетичного опрацювання текстів документів,

у процесі якого генерують короткий текст (в середньому до 1000 знаків), що передає основний зміст документа називається

- А. індексуванню
- Б. реферуванню
- В. анотуванню
- Г. інформаційним пошуком

Серед норм якого виду аналітико-синтетичного опрацювання документів виокремлюють юридичні, етичні, естетичні, політичні, релігійні, композиційні, логічні, лінгвістичні, психолінгвістичні, видавничі й поліграфічні?

- А. переклад
- Б. готування оглядів
- В. коректура
- Г. редагування

Ведення діалогу – це вид

- А. атрибуції текстів
- Б. генерування текстів
- В. розуміння текстів
- Г. генерування монологічних текстів

Природний інтелект – це

- А. показник рівня інтелекту, розумової здатності людини, обчислюваний на основі спеціальних інтелектуальних тестів
- Б. здатність людини до розумової діяльності, або здатність до логічного мислення та прийняття певних рішень
- В. певна комп'ютерна модель природного інтелекту, або інтелекту людини

Г. алгоритм діалогу з автоматом

Термін «штучний інтелект» з'явився в науковому обігу

- А. 1956 року
- Б. 1955 року
- В. 1954 року
- Г. 1950 року.

У скільки етапів зводиться створення еталонного реферату?

- А. 2
- Б. 3
- В. 4
- Г. 5

Головні функції анотації:

- А. сигнальна, пошукова

- Б. довідкова, рекомендаційна
- В. лінгвістична, структурна
- Г. повідомлююча, перехресна

Класифікаційні індекси, дескриптори це:

- А. координатне індексування
- Б. інформаційно-пошукова мова
- В. тезаурус
- Г. авторитетні файли

Який вид аналітико-синтетичного опрацювання документів передбачає творчу оптимізацію:

- А. реферування
- Б. переклад
- В. редагування
- Г. коректура

Рівень розуміння тексту не передбачає:

- А. лінгвістичний
- Б. історичний
- В. евристичний
- Г. відтворювальний

Універсальна десяткова класифікація (УДК) – це приклад такого виду аналітико-синтетичного опрацювання текстів документів, як

- А. інформаційний пошук
- Б. переклад
- В. індексування
- Г. реферування

Денотативна концепція перекладу базується на тому, що

А. можна використовувати синоніми, що позначають найбільш схожі чи близькі об'єкти

Б. перекладач проникає в семантику тексту оригіналу й виконує переклад вже саме на цій основі

В. коли якусь інформацію не можна передати на тому лінгвістичному рівні, на якому вона є в оригіналі, її можна подати на вищому чи нижчому рівні іншими засобами цих лінгвістичних рівнів

Г. для перекладу тексту оригіналу в мові перекладу потрібно віднайти слово, яке позначає такий самий об'єкт, як і в мові оригіналу, й замінити слово мови оригіналу словом мови перекладу

Методи атрибуції досліджують і використовують у

- А. палеографії та криміналістиці
- Б. соціології та філософії;
- В. психолінгвістиці та історіографії
- Г. прикладній морфології та лексикографії

Машина Тьюрінга була створена

- А. 1936 року
- Б. 1980 року
- В. 2014 року
- Г. 1913 року

Тезаурусний та фреймовий підходи у системі автоматичного реферування виокремили:

- А. Сергеев, Беляєва
- Б. Берзон, Добрускіна;
- В. Волошин, Григор'єв
- Г. Мазуріна, Степанчук

Метод аспектного реферування \ анотування передбачає:

- А. вибір речень, що мають ключові маркери;
- Б. уведення частини тексту у визначений контекст;
- В. творче осмислення джерела;
- Г. часткову обробку тексту

Вибір принципу реферування залежить від

- А. стану розробленості АОР
- Б. типу тексту
- В. потреб користувача
- Г. всі варіанти правильні

Скільки способів опису синтаксичної структури прийнято в роботах з АСА?

- А. 2
- Б. 3
- В. 4
- Г. 5

Редагування, за якого більшу частину операцій контролю й виправлення здійснює система редагування, а меншу – людина:

- А. комп'ютеризоване
- Б. автоматизоване
- В. автоматичне
- Г. ручне

Як називають виведення вихідної форми для будь-якої

текстової словоформи?

- А. лематизація
- Б. морфологічний аналіз
- В. сегментація на морфи
- Г. синтез парадигми

Як називають мовний знак, за допомогою якого регулярно виражається граматичне значення?

- А. машинне слово
- Б. морфологічне слово
- В. граматична форма
- Г. суплетивна форма

Як по-іншому називають інтерпретаційну граматику?

- А. породжувальна граMATика
- Б. породжувальний синтаксис;
- В. теорія глибинних відмінків
- Г. теорія синтаксичних категорій

Що є об'єктом дослідження в АСА?

- А. слово
- Б. словосполучення
- В. речення
- Г. текст

Редагування, за якого операції контролю і виправлення здійснює людина, комп'ютер використовують як «електронне перо»:

- А. комп'ютеризоване
- Б. автоматизоване
- В. автоматичне
- Г. ручне

Які види автоматичного морфологічного аналізу розрізняють?

- А. зі словником основ та словником словоформ
- Б. зі словником основ, зі словником словоформ та методом логічного множення
- В. зі словником основ, зі словником словоформ, методом логічного множення та за допомогою таблиць;
- Г. за допомогою таблиць та методом логічного множення

Як називають синтаксичну одиницю, меншу ніж речення, яка вільно утворюється у процесі розгортання змісту тексту та складається з одиниць мови?

- А. граф

- Б. семантична сітка;
- В. фрейм
- Г. зона зв'язку

Які типи семантичних зв'язків існують у тексті?

- А. морфологічні та граматичні
- Б. парадигматичні та синтаксичні
- В. парадигматичні та граматичні
- Г. бінарні та одновалентні

Який аспект вивчення речення лежить в основі АСА?

- А. семантико-синтаксичний
- Б. функціональний
- В. комунікативний
- Г. формально-синтаксичний

Скільки ступенів автоматизації виокремлюють у комп'ютерному редагуванні?

- А. 2
- Б. 3
- В. 4
- Г. 5

Редагування, за якого більшу частину операцій контролю здійснює система редагування, а меншу – людина:

- А. комп'ютеризоване
- Б. автоматизоване
- В. автоматичне
- Г. ручне

Яку структуру має дескрипторний словник?

- А. структуру таблиці
- Б. структуру алгоритму
- В. ієрархічну структуру
- Г. структуру семантичної сітки

У межах чого відбувається локальний семантичний аналіз?

- А. у межах слова
- Б. у межах речення
- В. у межах словосполучення
- Г. у межах абзацу

Що таке гіпертекст?

- А. спосіб нелінійної подачі текстового матеріалу;
- Б. ключові слова, що мають прив'язку до певних текстових фрагментів

В. спосіб лінійної подачі текстового матеріалу

Г. усі відповіді правильні

Програма, яка дозволяє під час складання тестових завдань задавати декілька варіантів правильних відповідей?

А. Test W;

Б. MyTest;

В. Test W 2;

Г. усі відповіді правильні.

Найбільш важливу інформацію у слайді виділяють шрифтом розміру:

А. 18

Б. 20

В. 24

Г. 30

За скільки часу може бути сприйнятий ілюстративний слайд?

А. 15 секунд

Б. 25 секунд

В. 45 секунд

Г. одну хвилину

Словосполучення, що не можна перекласти дослівно формують:

А. автоматичні словники зворотів

Б. ідіоматичні словники

В. автоматичні словники фразеологізмів

Г. автоматичні лексикологічні словники

Коли активно почав розвиватися машинний переклад як специфічний напрям автоматичного опрацювання текстів?

А. в 50-х роках ХХ ст.

Б. в 60-х роках ХХ ст.

В. в 70-х роках ХХ ст.

Г. в 80-х роках ХХ ст.

Розробником таких систем машинного перекладу, як АМΠΑР, СПРИНТ, НЕРПА є

А. О.Зубов

Б. Ю.Марчук

В. Р.Піотровський

Г. Н.Леонтьєва

Основною одиницею перекладу, на думку Ю. Марчука, є

А. слово

- Б. речення
- В. словосполучення
- Г. фраза

Різновид машинного перекладу тексту, заснований на порівнянні великих обсягів мовних пар?

- А. автоматичний
- Б. автоматизований
- В. класичний
- Г. статистичний

Який із цих методів заснований на основі статистики?

- А. інтерлінгва
- Б. трансфер
- В. EBMT
- Г. SBMT

Виправлення помилок у тексті й ілюстраціях презентації здійснюється на етапі:

- А. тестування
- Б. удосконалення
- В. використання
- Г. створення

Скільки слайдів відводиться на навчальну інформацію:

- А. 5-10
- Б. 10-15
- В. 15-20
- Г. не >5

Оптимальна кількість кольорів в одному слайді:

- А. 2
- Б. 3
- В. 4
- Г. більше 4

Можливість безпосередньо впливати на час презентації свідчать про її:

- А. багатофункціональність
- Б. мобільність
- В. ємність
- Г. інтерактивність.

Коефіцієнт кореляції є показником:

- А. надійності тесту
- Б. валідності тесту

- В. модельності тесту
- Г. стандартності тесту

Хто з науковців дотримувався такої думки: «Текст перекладу має містити слова-переклади іншою мовою, оформлені синтаксично правильно, і характеризуватися стилістичною довершеністю зі збереженням авторського задуму» :

- А. Р.Піотровський
- Б. О.Зубов
- В. Н.Хомський
- Г. Ю.Марчук

Яка найвідоміша система машинного перекладу функціонує, починаючи з 1970-х років у США?

- А. АМΠΑР
- Б. СИСТРАН
- В. ФРАП
- Г. ЯРАП

Словником у галузі машинного перекладу називають:

А. найскладніший вид відповідностей, для якого потрібна робота спеціальних алгоритмів аналізу, синтезу і міжмовних перетворень

Б. парадигму граматичних ознак, необхідних для встановлення відповідностей

В. впорядкований список лексичних одиниць з необхідною інформацією

Г. список схем і таблиць

Що називають класичним методом комп'ютерного перекладу, який відбувається трьома кроками: аналіз, трансфер, генерування?

- А. інтерлінгва
- Б. трансфер
- В. ЕВМТ
- Г. СВМТ

У якій системі ядром є блок пам'яті перекладу, в якому зберігаються речення або фрази, які часто повторюються та їх переклад?

- А. інтерлінгва
- Б. трансфер
- В. ЕВМТ
- Г. СВМТ

Скільки етапів підготовки мультимедійної навчальної

презентації виокремлюють:

- А. 6
- Б. 7
- В. 8
- Г. 9

Можливість в одній презентації розмістити великий обсяг інформації свідчить про її:

- А. компактність
- Б. мобільність
- В. багатофункціональність
- Г. ємність

Налаштування анімаційних ефектів презентації здійснюється на етапі:

- А. створення
- Б. налаштування
- В. виконання
- Г. удосконалення

Яка оптимальна кількість рисунків на одному слайді:

- А. не >1
- Б. 1-2
- В. 2-3
- Г. 4

Які кольори рекомендують застосовувати у презентаціях:

- А. чорно-білі
- Б. синьо-жовті
- В. зелено-сині
- Г. червоно-чорні

При машинному перекладі проблема полягає у формалізації:

- А. конотату і денотату
- Б. конотату і смислу
- В. повідомлення і смислу
- Г. референту і смислу

Яка визначна подія, пов'язана з історією розвитку машинного перекладу, відбулась у 1996 році?

- А. продовжились роботи в РАН під керівництвом Ю.Апресяна
- Б. в Інституті сходознавства був розроблений ЯРАП
- В. створено АМРАП
- Г. створено ПЛАЙ

Розробником системи СИСТРАН став:

- А. П. Тома
- Б. Ю.Марчук
- В. Н.Леонт'єв
- Г. Р.Піотровський

Який метод є найпродуктивнішим для перекладу комплексних висловів?

- А. інтерлінгва
- Б. трансфер
- В. ЕВМТ
- Г. СВМТ

Якого з видів систем машинного перекладу не існує?

- А. системи на основі граматичних правил;
- Б. статистичні
- В. «гібридні»
- Г. семантичні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 345 с.
2. Волошин В. Г. Комп'ютерна лінгвістика: Навчальний посібник. / В. Г. Волошин. – Суми : ВТД «Українська книга», 2004. – 382 с.
3. Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту): підручник / Н. П. Дарчук. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 351 с.
4. Карпіловська Є. А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики / Є. А. Карпіловська. – Донецьк : Юго-Восток, 2003. – 184 с.
5. Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика : Підручник. / Є. А. Карпіловська – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2006. – 188 с.
6. Марчук Ю. Н. Компьютерная лингвистика / Ю. Н. Марчук. – АСТ : Восток-Запад, 2007. – 317 с.
7. Партико З. В. Прикладна і комп'ютерна лінгвістика : Вступ до спеціальності: Навчальний посібник./ З. В. Партико – Л. : Афіма, 2008. – 224 с.
8. Пещак М. М. Нариси з комп'ютерної лінгвістики / М. М. Пещак. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 199 с.
9. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Інтерес до соціальних аспектів розвитку та функціонування мови знайшов своє відображення у викладанні курсу – «Соціолінгвістика».

У процесі вивчення соціолінгвістики студенти знайомляться з основними формами відображення у мові соціальних процесів і особливостей суспільного розвитку, з «формами породження певних рис мовлення», що викликані соціальними факторами, з закономірностями у зміні мови під впливом суспільства.

Курс «Соціолінгвістика» займає важливе місце у системі лінгвістичної підготовки майбутніх спеціалістів, є додатковим у вивченні всіх лінгвістичних дисциплін. Даний курс закладає основи теоретичних знань, сприяє поглибленому вивченню соціальної природи мови, свідомому засвоєнню інших мовознавчих курсів.

Метою навчальної дисципліни є ознайомлення майбутніх спеціалістів із основними поняттями та термінами соціальної лінгвістики.

Курс «Соціолінгвістика» має теоретичну спрямованість. У теоретичній частині курсу містяться відомості про соціальну лінгвістику як науку, методологію соціолінгвістики, методи вивчення соціальної сутності мови, суспільного її характеру, історичний розвиток мови (зокрема, багатомовність), а також про соціальні й психологічні фактори розвитку мов. Значна увага приділяється українській мові як державній мові України.

Теоретичні заняття забезпечують засвоєння знань, розвивають у студентів вміння класифікувати різноманітні мовні явища, спостерігати й аналізувати факти різних мов, а також формують деякі навички лінгвістичного мислення.

Вивчення соціолінгвістики особливо важливе у наш час, коли вплив соціальних факторів на мову надто помітний і призводить до суттєвих змін у функціонуванні лексичних, словотворчих і граматичних засобів. Навчити студентів бачити нові тенденції у розвитку мови, вірно їх оцінювати і враховувати, аналізуючи мовні фактори в «соціальному контексті» – одне з важливих завдань цього курсу, при цьому, однак, „не повинно бути ані надлишкової соціологізації мовних явищ, ані недооцінки ролі соціальних факторів у житті мови”. Аналіз конкретних фактів, які

відображають вплив соціальних факторів на мову та нові тенденції її розвитку, – обов'язковий елемент практичних занять курсу «Соціолінгвістика».

Соціолінгвістика безпосередньо звернена до проблем спілкування – спілкування міжособистісного, спілкування мікро- і макросоціальних груп, спілкування різних мовних колективів, тому програма курсу включає ряд питань, пов'язаних із соціальною та мовленнєвою поведінкою мовців („Соціальні ролі комунікантів”, „Типологія комунікативних невдач” та ін.), а також з проблемами мовних контактів і взаємодії різних мов.

Вивчення курсу «Соціолінгвістика» має, таким чином, і важливе виховне завдання: воно не тільки знайомить студентів із різними формами впливу соціальних процесів на мову (і мови на суспільство), але й покликане сприяти формуванню у майбутніх викладачів і наукових співробітників ефективних форм соціальної і мовленнєвої поведінки.

У процесі вивчення курсу «Соціолінгвістика» студенти повинні оволодіти термінологією дисципліни, набути навичок соціолінгвістичного аналізу мовних явищ та навчитися:

- 1) розмежовувати різні підсистеми української мови;
- 2) класифікувати мовні факти у соціолінгвістичному аспекті;
- 3) визначати характер і тип мовної ситуації;
- 4) враховувати соціальні ролі комунікантів при мовленнєвому спілкуванні;
- 5) виділяти соціальний компонент у семантиці або функціонуванні мовних засобів;
- 6) використовувати прийоми соціолінгвістичних досліджень, збираючи та аналізуючи мовний матеріал;
- 7) виділяти нові тенденції у розвиткові мови, обумовлені дією соціальних факторів;
- 8) працювати з соціолінгвістичними словниками.

Зокрема студенти повинні **знати**:

- знати одиниці мови та правила їх поєднання.
- знати основи лінгвістичного експерименту.
- знати мовні явища та процеси та давати їм характеристику.

Після проходження соціолінгвістичної практики студенти мають **вміти**:

- розвивати вміння проводити порівняльні дослідження структурних і функціональних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними.

- формувати вміння аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; засвоїти інформації про зміст, проблеми і методи сучасної соціолінгвістики та психолінгвістики.

- володіти навичками наукової організації праці.

- уміти застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями;

- володіти всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) на базі достатнього обсягу знань з фонетики, граматики, лексики, орфографії, пунктуації тощо;

- вміти компетентно аналізувати цілісні тексти (усне мовлення) пересічних громадян з точки зору соціально-лінгвістичних факторів;

Основні питання курсу переважно розглядаються на матеріалі української, російської та іноземних мов. Зіставлення фактів цих мов сприяє більш глибокому засвоєнню закономірностей мовного розвитку, готує майбутніх спеціалістів до їх професійної діяльності.

Загалом курс розраховано на 3 кредити, співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 90 год.: 30 год. – аудиторні заняття, 60 год. – самостійна робота (30 % / 70 %).

САМОСТІЙНА РОБОТА №1

ТЕМА: МІСЦЕ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ СЕРЕД ІНШИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Завдання 1. Користуючись літературою, рекомендованою до лекцій, практичних та індивідуальних занять та поданої нижче, опрацювати теоретичні питання:

1. Взаємозв'язок соціолінгвістики і діалектології.
2. Соціосемантика як напрям взаємодії соціолінгвістики і семантики.
3. Основні відмінності між психолінгвістикою і соціолінгвістикою.
4. Взаємодія етнолінгвістики і соціолінгвістики.
5. Написати виступ на тему: «Роль соціальних факторів у формуванні лексики сучасної української літературної мови».

САМОСТІЙНА РОБОТА №2

ТЕМА: ПОНЯТТЯ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ. СПІВВІДНОШЕННЯ НАПРЯМІВ ТА МЕТОДІВ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ

№п/п	Тема	Види завдань	Кількість год.	Сем
1.	Співвідношення напрямів і методів соціолінгвістичних досліджень	Скориставшись літературою, рекомендованою до відповідної лекції, практичного заняття та зазначеною нижче, письмово обґрунтувати відповідь на питання «Найдоцільніші методи дослідження малої соціальної групи» (наприклад, функціонування жаргону у студентському колективі тощо). Література: 1. Крысин Л.П. О речевом поведении человека в малых социальных общностях	5	ІV

		<p>(постановка вопроса). – В кн.: Язык и личность. – М.: Наука, 1989.</p> <p>2. Кузнєцова Т.В. Двомовна сім'я як об'єкт соціолінгвістичного дослідження // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К, 1999. – С.95-100.</p> <p>3. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. – К., 2005.</p> <p>4. Шовгун Н.О. Формування молодіжного сленгу у малих соціальних групах. – К.: АКД, 2000.</p>		
2.	Поняття соціолінгвістики	<p>Дати розгорнуті визначення (скласти конспект) поняттям мовна норма, літературна мова (стандарт), комунікативна ситуація за наступними статтями та посібниками Література:</p> <p>1. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. Ч.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.</p> <p>2. Українська мова. Енциклопедія / В.М.Русанівський та ін. (ред.); НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні, Інститут української мови. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2000. – 750 с.</p> <p>3. Струганець Л. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль, 2000.</p>	5	ІV

		<p>4. Струганець Л.В. Теоретичні основи культури мови. – Тернопіль, 1997.</p> <p>5. Культура української мови: Довідник / За ред. В.М.Русанівського. – К., 1990.</p> <p>6. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.</p> <p>7. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К., 1976.</p> <p>8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К, 2006.</p>		
--	--	--	--	--

САМОСТІЙНА РОБОТА №3

ТЕМА: СТУДЕНТСЬКИЙ І ШКІЛЬНИЙ ЖАРГОН

Завдання 1. Користуючись літературою, рекомендованою до відповідної лекції, практичного та індивідуального заняття, опрацювати наступні питання:

1. Причини виникнення і функціонування жаргону у мовленні школярів і студентів.
2. Основні тематичні групи жаргонної лексики школярів і студентів.
3. Способи словотворення шкільного і студентського жаргону.
4. Культура мовлення школярсько-студентського соціуму.

Завдання 2. Напишіть виступ на одну з тем:

1. Семантична своєрідність сучасного молодіжного жаргону.
2. Студентський сленг як соціолект української мови.
3. Проблема культури мовлення сучасних школярів.
4. Мовлення сучасної молоді. Соціолінгвістичний аспект.
5. Мовна поведінка: мовні орієнтації українського студентства.

САМОСТІЙНА РОБОТА №4
ТЕМА: ОСНОВНІ ТИПИ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ:
ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА, ГРАМАТИЧНА,
СТИЛІСТИЧНА

Завдання 1. Скориставшись методичним посібником М. І. Пентилюк Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. – К., 2000. – С.7-27, дайте відповіді на питання:

1. Спільне і відмінне у системі голосних та приголосних звуків.
2. Найтипівіші помилки у мовленні учнів, пов'язані з неправильною вимовою звуків та звукосполучень української мови, спричинені інтерференцією.

САМОСТІЙНА РОБОТА №5
ТЕМА: СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ
СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Завдання 1. Підготувати усні теоретичні питання за планом:

1. Соціолінгвістичні концепції Є. Д. Поливанова, М. В. Панова, У. Лабова.
 - а. Теорія антиномій;
 - б. Теорія мовної еволюції.

Завдання 2. Дати відповіді на питання анкети (за посібником).
Результати проаналізувати.

1. Законспектувати основні положення теорії антиномій (М.В.Панов) та теорії мовної еволюції У.Лабова.

САМОСТІЙНА РОБОТА №6
ТЕМА: ГЕНДЕРНІ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдання 1. Скориставшись списком запропонованої літератури, написати виступ на одну із тем:

1. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження.
2. Чоловіче і жіноче у мові. Мовні формули як відтворення гендерної диференціації.
3. Гендерна специфіка комунікації.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ РОБІТ

Під час вивчення курсу «Соціолінгвістика» студентам пропонуються такі види самостійної роботи:

- а) реферування (написання рефератів)
- б) письмові відповіді на теоретичні питання;
- в) підготовка виступу
- г) конспект
- д) анкетування

Форма виконання та необхідні обсяги самостійної роботи безпосередньо обговорюються на консультаційних зустрічах із викладачем. Захист та складання завдань самостійної роботи відбувається на консультаціях або під час навчальних занять. Бали за виконання самостійної роботи додаються сумарних балів за поточний кредит та виставляються до академічного журналу. Виконання самостійних завдань є обов'язковою умовою допуску до екзамену.

1. Реферування.

Реферування – це одна з найбільш широко розповсюджених письмових форм отримання інформації, яка дозволяє при сучасному величезному потоці інформації у короткий термін відібрати потрібну спеціалісту інформацію. У порівнянні з анотуванням реферування є досконалішим методом обробки інформації джерел інформації: якщо в анотації приводиться лише короткий перелік питань, що розглядаються, то в рефераті викладається сутність питань та наводяться найважливіші висновки.

На сучасному рівні розвитку інформаційних технологій з'явилася задача автоматичного реферування.

Реферат (лат. *refero* – доношу, повідомляю, переказую) – це короткий переказ змісту наукової роботи, книги або вчення, оформлене у вигляді письмової публічної доповіді; доповідь на задану тему, зроблена на основі критичного огляду відповідних джерел інформації (наукових праць, літератури по темі), науково-технічний документ, який містить вичерпну систематизовану інформацію за обраною темою.

Студенту пропонується самостійно обрати вид реферативної роботи (продуктивний чи репродуктивний, інформативний чи індикативний).

1. Репродуктивний реферат відтворює зміст первинного тексту: реферат-конспект і реферат-резюме. Реферат-конспект містить фактичну інформацію в узагальненому вигляді, ілюстрований матеріал, різні відомості про методи дослідження, результати дослідження та можливості їх застосування. Реферат-резюме містить тільки основні положення даної теми.

2. Продуктивний містить творче або критичне осмислення реферованих джерел: реферат-доповідь і реферат-огляд. Реферат-огляд складається на основі декількох джерел і зіставляє різні точки зору з даного питання. У рефераті-довіді, поряд з аналізом інформації першоджерела, є об'єктивна оцінка проблеми; цей реферат має розгорнутий характер.

3. Інформативний реферат містить аргументи й наводить основні дані та висновки оригінальних документів, які вносять цінний вклад у загальну систему знань або корисні для певного кола читачів, а індикативний – це стислий реферат, створений з метою допомогти читачеві у вирішенні питання, чи слід йому звертатися до оригінального документа. Інформативний реферат найповніше розкриває зміст документа, передає важливі фактичні та теоретичні відомості. У інформативному рефераті має бути вказано предмет дослідження та мету роботи, вміщено дані про метод і умови дослідження, висвітлено результати та пропозиції автора щодо їх застосування, наведено основні характеристики нових технологічних процесів, технічних виробів, нову інформацію про відомі явища, предмети та ін. Послідовність викладу матеріалу виступає як головна вимога, що висувається до такого реферату.

4. Індикативний реферат містить відомості тільки про найважливіші аспекти змісту первинного документа та його інформаційний зміст. При цьому вирішальним є не послідовність викладення матеріалу, а логіка бібліографічного задуму. Вона полягає у виділенні найголовнішого та найактуальнішого в документі. У такому рефераті немає детальної фактографічної інформації, його основне цільове призначення – привернути увагу користувача до наукового документа.

В окремих випадках при виконанні студентом індивідуального завдання на оцінку А (відмінно) пропонується виконання

рефератиних робіт типу монографічного, зведеного, аспектного чи фрагментного реферату.

Монографічний – складений на основі аналітико-синтетичної переробки інформації, що міститься в одному первинному документі. Зведений реферат містить відомості з низки первинних документів на одну тему, викладені у вигляді зв'язаного тексту. Аспектним є реферат, укладений на основі аналітико-синтетичної переробки інформації одного чи кількох аспектів первинного документа. Фрагментний укладається за одним чи кількома структурними елементами документа, якщо він має великий обсяг різнопрофільної інформації.

На перевірку приймаються реферативні роботи чітко структуровані та рубриковані.

Структура реферату містить такі елементи:

- титульна сторінка,
- план,
- вступ,
- основна частина (розділи, пункти і підпункти),
- висновки,
- список використаних джерел.

Титульний аркуш має містити найменування міністерства, якому підпорядкований навчальний заклад (Міністерство освіти і науки України); назву вищого навчального закладу (Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського); назву кафедри, де виконана робота (кафедра загальної та прикладної лінгвістики); курс, групу, факультет, прізвище, ім'я, по батькові автора.

Після титульного аркуша розташовується план, в якому містяться назви розділів і параграфів та вказуються сторінки.

Вступ. У вступі обґрунтовують вибір теми, можуть бути дані вихідні дані реферованих тексту (назва, де опубліковано, в якому році), повідомлені відомості про автора (П.І.Б., спеціальність, вчена ступінь, вчене звання), розкривається проблематика обраної теми, обґрунтовують актуальність обраної теми, оцінюють стан дослідження наукової проблеми, формулюють мету і визначають завдання реферату, дають короткий загальний огляд наявної літератури і використаних джерел.

Основна частина. Зміст реферованого тексту, наводяться основні тези, вони аргументуються. В основній частині послідовно,

як зазначено у плані, розкриваються основні питання, можна наводити порівняльні аналітичні чи суперечні думки різних вчених з цього питання, при цьому аналізуючи та узагальнюючи їх. В основній частині можуть подаватися певні класифікації, гіпотези, підходи та їх аргументація. Вдало, якщо основні думки будуть проілюстровані прикладами.

Висновок. Робиться загальний висновок з проблеми, заявленої в рефераті, це самостійне усвідомлення автора реферата щодо проблематики, що в ньому розкривалася та підсумок, чи вдалося досягнути поставленої мети та реалізації завдань. Орієнтовний обсяг висновків – 2 сторінки.

При написанні реферату дотримуйтеся таких правил:

зміст реферату повністю залежить від змісту реферованих джерел;

містить точний виклад основної інформації без спотворень і суб'єктивних оцінок;

має постійні структури.

Реферати пишуться зазвичай стандартною, клішованою мовою, з використанням типових мовних зворотів. До мовних та стилістичних особливостей рефератів відносяться слова і звороти мови, що носять узагальнюючий характер, словесні кліше, притаманні невизначено-особисті пропозиції (ми пропонуємо, ми розглядаємо), абстрактні іменники, специфічні і наукові терміни, властиві досліджуваній проблемі, дієприслівникові і дієприкметникові обороти. У рефератів особлива логічність подачі матеріалу і висловлювання думки, певна об'єктивність викладу матеріалу.

Реферат оцінюється враховуючи наступне:

рівень ерудованості автора з вивченої теми (сучасність і своєчасність розглянутої проблеми, ступінь знайомства автора роботи з актуальним станом досліджуваної проблематики, повнота цитування джерел, ступінь використання в роботі результатів досліджень і встановлених наукових фактів);

особисті заслуги автора реферату (додаткові знання, використані при написанні роботи, що отримані крім запропонованої освітньої програми, новизна поданого матеріалу і розглянутої проблеми, рівень володіння тематикою та наукове значення досліджуваного питання);

характер реферату (логічність подачі матеріалу, грамотність автора, правильне оформлення роботи, належне відповідність реферату всім стандартним вимогам).

Важливою складовою над роботою при написанні реферату треба назвати так звану «академічну доброчесність», адже з проблемами плагіату при здачі рефератів борються в усьому світі: у більшості навчальних закладів за видавання чужих робіт за свої студентам загрожує відрахування. Розробляються спеціальні програми, які повинні допомогти викладачам у виявленні завантажених з Інтернету рефератів: наприклад, американська система Turnitin (англ.) або російська «Антиплагіат» та ін.

2. Виступ. Публічний виступ - це усне монологічне висловлення з метою надання впливу на аудиторію. У сфері освітнього спілкування найбільше часто використовуються такі жанри, як доповідь, інформаційна промова та лекція. В основі класичної схеми ораторського мистецтва лежить **5 етапів**:

- Добір необхідного матеріалу, змісту публічного виступу;
- Складання плану, розподіл зібраного матеріалу в необхідній логічній послідовності;
- Словесне вираження, літературна обробка мови;
- Завчання, запам'ятовування тексту;
- Проголошення.

Сьогодні в ораторській діяльності виділяють 3 основних етапи: докомунікативний, комунікативний і післякомунікативний. Кожний з етапів містить перелік конкретних дій, які можна представити у таблиці.

Докомунікативний	Комунікативний	Післякомунікативний
1. Визначення теми і мети виступу.	Проголошення промови.	Аналіз промови.
2. Оцінка аудиторії і обстановки.	Відповіді на питання, ведення полеміки.	
3. Підбір матеріалу.		

4. Вироблення тексту.		
5. Репетиція.		

Підготовка до виступу починається з обрання теми з переліку запропонованих у завданнях до самостійної роботи студентів. Назва виступу повинна бути ясною, чіткою, по можливості короткою. Вона повинна відбивати зміст промови і привертати увагу слухачів.

Приступаючи до роботи над текстом виступу, необхідно визначити мету виступу. Студент повинен ясно представляти, якої реакції він домагається. Основні цілі публічного виступу - повідомлення і вплив. Варто поставити задачу інформувати слухачів, дати певні відомості.

Кафедра допомагає сконцентрувати увагу на ораторі, за нею треба розташовуватися вільно, невимушено.

Треба з'ясувати також після яких інших промов планується ваш виступ. Адже кожна наступна промова повинна бути цікавіше по змісту і формі, ніж попередня.

Наступна складова докомунікативного етапу - "кодування" - складання тексту - починається з добору матеріалу. Щоб виступ вийшов змістовним, краще використовувати не одне джерело, а кілька. Джерела матеріалу поділяються на групи:

Безпосередні - матеріал, добутий автором з життя шляхом спостережень, власного досвіду:

- знання, практика;
- особисті контакти, бесіди, інтерв'ю;
- уява - уявне створення нових картин, образів, проектів на основі минулого досвіду з елементами творчості.

Опосередковані:

- а) офіційні документи;
- б) наукова і науково-популярна література;
- в) художня література;
- г) статті газет і журналів;
- д) передачі радіо і телебачення;
- е) довідкова література: енциклопедії, словники;
- ж) результати соціологічних опитувань.

Варто пам'ятати, що "живий" досвід завжди добре сприймається слухачами, він переконливий і йому вірять.

Матеріал публічного виступу може бути теоретичним і фактичним залежно від обраної теми. Насиченість промови тим або іншим типом матеріалу залежить від жанру. Так, у теоретичній доповіді потрібно приводити безліч фактів, щоб довести положення і переконати слухачів. Матеріал виступу повинен бути достовірним. Попередньо перевіряють точність інформації, цифр, дат, цитат, імен.

Систематизуючи матеріал, студент має створити план, продумати композицію, логіку викладу, скласти і відредагувати текст.

Підготовка письмового тексту має багато переваг. Написану промову можна перевіряти, виправляти; вона легше запам'ятовується і довше утримується в пам'яті. Писати слід на окремих аркушах, на одній стороні. Студентові не можна обмежитися складанням тез, конспекту або розгорнутого плану виступу. Виступ – це письмова робота, яка має бути відповідно оформлена.

Доведено, що на кожну хвилину виступу приходить 20 - 25 хвилин підготовки. Якщо виступ ретельно підготовлений, то в момент зустрічі з аудиторією він буде успішним. (<http://osvita.ua/vnz/reports/dilovodstvo/24370/>)

3. Конспектування. Конспéкт – це стислий письмовий виклад будь-якого змісту, це різновид навчальної діяльності. **Конспéкт лекцій** – стислий виклад курсу лекцій чи окремих розділів навчальної дисципліни.

Конспект – текст, що систематично, коротко, логічно і зв'язно передає зміст основного джерела інформації (статті, книги, лекції та ін.). Це запис, основу якого становлять план, тези, цитати та виписки (щонайменше два типи запису). Це спосіб роботи з текстом, мета якого – зафіксувати і опрацювати його. Конспект – це виписка із тексту-джерела, яка здійснюється у формі згорнутого і переосмисленого подання інформації. Вона відтворює не лише головні ідеї тексту, що конспектують, але й зв'язок між ними. Стиль написання конспекту має бути наближений до оригіналу.

Під час конспектування студентові слід дотримуватися наступних кроків:

- а) прочитання тексту-джерела;
- б) виділення основних положень у ньому;

- в) відбору прикладів;
- г) комбінування матеріалу;
- д) формування тексту конспекту.

Для виконання завдання самостійної роботи з конспектування статей та енциклопедій студентові дозволяється на власний розсуд обрати тип конспектування. Серед типів конспектування пропонується:

- **План** – форма конспектування, яка включає аналіз структури тексту, узагальнення, виділення логіки розвитку подій і суті. Може бути простим (чітка лінійна послідовність пунктів) та складним (розгалужена система, наявність підпунктів).

- **Виписки** – найпростіша форма конспектування, яка майже дослівно відтворює текст.

- **Тези** – форма конспектування, яка являє собою висновки, зроблені на основі прочитаного. Відокремлюють прості та ускладнені (окрім головних положень, включають також другорядні) тези.

- **Цитування** – форма конспектування, яка використовується, коли передача думки автора неможлива своїми словами. Цитування – дослівна виписка.

- **Помітки** – форма конспектування, яку умовно можна віднести до запису, так як вона являє собою позначки у тексті.

- **Плановий конспект (план–конспект)** – конспект, що створюється на основі сформованого плану, який складається з певної кількості пунктів (із заголовками) та підпунктів. Кожен пункт плану відповідає певній частині конспекту. У випадку коли якийсь пункт плану не потребує пояснення, він може подаватися без уточнюючого тексту.

- **Текстуальний конспект** – конспект, який має детальну форму викладу, яка складається з виписки та цитування (з логічними зв'язками) тексту-джерела. Цей вид конспекту дозволяє виявити суперечливі моменти чи хибність тверджень автора.

- **Довільний конспект** – конспект, який включає декілька способів роботи над матеріалом (виписки, цитування, план та ін.). Потребує вміння самостійно та точно формувати основні положення тексту-джерела.

- **Схематичний конспект (конспект-схема)** – конспект, який має вигляд плану, пункти якого представлені питальними конструкціями, на які потрібно дати відповідь.

- **Тематичний конспект** – конспект, суть якого полягає в опрацюванні і висвітленні певного питання, теми. Під час роботи над тематичним конспектом може використовуватись більше ніж декілька джерел. У межах тематичного конспекту виділяють оглядовий тематичний конспект і хронологічний конспект.

- **Опорний конспект** – конспект, який має творчу форму. Опорний конспект кодує зміст інформації за допомогою поєднання графічних символів, малюнків, цифр, ключових слів та ін.

- **Зведений конспект** – конспект, який створюється в процесі опрацювання декількох текстів. Створюється при зіставленні, порівнянні та зведенні до єдиної конструкції.

- **Вибірковий конспект** – конспект, який має на меті вибрати інформацію із тексту на певну тему (для тексту-джерела ця інформація може бути вторинною).

Основні вимоги до конспекту:

1. Вказати основні данні, які стосуються безпосередньо тексту-джерела: прізвище автора, назва роботи, рік і місце видання.

2. Під час конспектування допускається скорочення слів, наприклад: стаття ст., мільйон – млн та ін..

3. Не допускаються скорочення в назвах та прізвищах.

4. При використанні цитат потрібно слідувати правилам цитування (цитата береться у лапки, записується джерело і номер сторінки).

5. У конспектах можуть використовуватися таблиці, діаграми, схеми.

6. Для виділення проблемних питань, важливих моментів, можуть використовуватись різні помітки, репліки, оцінки. Наприклад: «!» означає згоду з тим, про що йдеться; «?» – сумніви; «!?» – здивування; «NB» – важливу інформацію; «Y» – найголовніше у тексті.

Існує два основних способи конспектування – прямий і опосередкований.

Прямий спосіб конспектування – запис інформації, який відбувається під час її викладу. Цей запис подається у скороченому вигляді. Для роботи з друкованими текстами не є підходящим, так як відбувається механічне переписування матеріалу без процесу його осмислення.

Опосередкований спосіб конспектування – запис матеріалу, який здійснюється після прочитання, осмислення і логічного реконструювання тексту-джерела.

Для того, щоб здійснити цей вид роботи, потрібно:

- зорієнтуватись у загальній композиції тексту: визначити вступ, основну частину, кінцівку;
- вловити логіко-сміслову основу повідомлення;
- виявити ключові ідеї, слова;
- визначити додаткову інформацію;
- лаконічно сформулювати головну інформацію.

Студентам пропонується робота над конспектом за такими техніками конспектування, як:

- первинне прочитання тексту-джерела: виявлення особливості матеріалу, його характеру, підкреслення невідомих термінів, слів та ін.;
- вторинне прочитання тексту-джерела: виокремлення головного від другорядного, поділ інформації на логічні частини, розміщення їх у відповідному порядку;
- основний зміст кожного смислового компонента занотовується у вигляді сконденсованої інформації після найменування теми;
- конспект складається не лише з основних положень, але й з фактів, висновків, спостережень та їх обґрунтувань;
- можливе використання реферативного способу викладу (наприклад: «автор вважає...»);
- власні коментарі, роздуми, ідеї розташовуються на берегах (<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82>)

4. Анкетування (від фр. *enquete*) – метод отримання інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань попередньо підготовлених бланків – анкет. Анкетування відноситься до групи методів, яка носить назву «опитування». У цю групу, крім анкетування, ще входять інтерв'ю та бесіда.

Шляхом узагальнення заповнених анкет одержується об'єктивна інформація про ставлення населення, окремих соціальних груп, регіону споживачів до мови та мовних засобів чи до окремих явищ мовної ситуації. Ця інформація може

використовуватись при розробці програм впливу на певні соціально-комунікативні події, розвиток мови, формування рівня освіченості населення, при здійсненні заходів щодо вдосконалення мовної ситуації України.

Під час опанування курсу «Соціолінгвістика» студенти знайомляться з видами анкет, теорією та методикою їх складання, проведення та обробки отриманого матеріалу. Тож, при виконанні завдань самостійної роботи, що пов'язані з методом анкетування, студентам слід зважати на доречність вибору виду анкетування та анкети.

Види анкетування різноманітні і групуються відповідно до певних ознак.

1. За повнотою охоплення:

- *суцільне* (передбачає опитування всієї сукупності досліджуваних осіб);
- *вибіркове* (опитується лише вибіркова частина сукупності респондентів).

2. За способом спілкування дослідника з респондентами:

- *особисте* (передбачає безпосередній контакт дослідника з респондентом. Цей спосіб має дві значні переваги, по-перше, гарантує повернення анкет і, по-друге, дозволяє контролювати правильність їх заповнення);
- *заочне* (респонденти відповідають на запитання анкети при відсутності дослідника).

3. За кількістю респондентів:

- *групове* (передбачає опитування одночасно декількох людей);
- *масове* (опитування значної кількості респондентів);
- *індивідуальне* (опитування проводиться по черзі).

4. За способом передачі анкет респондентам:

- *поштове* (анкети розсилаються респондентам і повертаються досліднику поштою. Переваги: простота розповсюдження; можливість отримання значної вибірки; можливість залучити до числа респондентів осіб, які знаходяться територіально далеко. Недоліки: низький відсоток повернення анкет);
- *роздаточне* (передбачає особисте вручення анкети респонденту).

5. За відкритістю респондентів:

- *легально* (зазначається особа респондента);
анонімне (опитування проводиться інкогніто)
(<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>)

Серед анкет студентам пропонуються анкети змішаного типу, тобто в одній анкеті питання закритого та відкритого типу, а також застосування техніка перехресного опитування, коли в одній анкеті одне питання з різним формулюванням повторюється декілька разів.

Для отримання високого балу за цей вид самостійної роботи студентам слід дотримуватися таких вимог:

1. Кількість анкет респондентів має бути не меншою ніж зазначається у завданні.

2. Кожен респондент заповнює анкету особисто (власноруч).

3. Під час аналізу анкета треба подати статистичний аналіз у відсотковому відношенні та відобразити ці дані у графічному аналізі (діаграми, графіки тощо) та подати описовий (словесний аналіз) проілюстрованого мовного явища.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

АДСТРАТ (від лат. ad – біля, stratum – шар) – сукупність рис мовної системи як результат нейтрального, порівняно із субстратом і суперстратом, типу взаємодії мов, при якому обидві мови не змішуються, не відбувається асиміляція етносів, а лише формується прошарок між цими мовами в умовах тривалого співіснування й контактів народів. Термін уведений італійським дослідником Дж. Бартолі у 1939 р. (праця „Субстрат, суперстрат, адстрат”). **Adstrat** (Селіванова, 2010 с.17)

АКРОЛЕКТ (від гр. áκρον – кінцівка і léxis – слово) – найбільш престижна мова у процесі змішування мов при креолізації та створенні нового етнічного субстрату. Термін соціолінгвістики. **Acrolect**

(Селіванова, 2010 с.19)

АРГО (фр. argot – жаргон, початкове значення – жебрацтво) – соціальний різновид мовлення, лексикон відносно замкнених професійних (ремісників, торговців) і соціальних груп (сезонних робітників), у тому числі декласованих (злочинців, жебраків, катярів тощо), призначений для конспіративних (езотеричних, криптофорних) потреб відокремлення групи від суспільного загалу, а також для збереження таємниць ремесла, роду занять, власної безпеки і т. ін. На відміну від жаргону, А. є засекреченою, таємною мовою й незрозуміле пересічним мовцям. Перші свідчення про А. відносяться до XIII ст. (у Німеччині мова жебраків). У словнику П. Палласа XVIII ст. наявні деякі слова з А. російських офеней (суздальська мова). Лексикон А. досить обмежений (до 500 непохідних основ), а його формування відбувається шляхом запозичень з інших мов і місцевих діалектів, а також креації на підставі перестановки складів, звуків і т. ін. А. має власні моделі словотворення. **Argot**

(Селіванова, 2010 с. 37)

БІЛІНГВІЗМ (від лат. bi – два і lingua – мова) – двомовність як ознака мовної ситуації країни, регіону чи мовного стану індивіда, тобто володіння й користування особистістю або певною

групою етносу одночасно двома мовами: однією як рідною, іншою набутою, але важливою для спілкування в деяких комунікативних сферах. Проблемою в таких випадках інколи є визначення рідної мови (як уважають, мови думки), адже деякі білінгви можуть вільно володіти двома мовами, перемикаючи кодові системи мов, які засвоєні, наприклад, із дитинства. Іноді друга мова може витіснити першу і набути статусу мовної домінанти. Розрізняють природний (побутовий), який виникає у відповідному мовному оточенні й завдяки широкій мовленнєвій практиці, і штучний (навчальний) Б. У соціолінгвістичному аспекті важливими є питання щодо сфер використання другої мови, ступеня вільного володіння нею, частотності вживання тощо. Уважається, що Б. є проміжною ланкою переходу до одномовності. Залежно від вікової стадії оволодіння другою мовою виокремлюють ранній та пізній Б. За статусом дій Б. поділяється на рецептивний, який дає змогу приблизно розуміти другу мову; репродуктивний, що уможливує сприйняття й переказ текстів другою мовою; продуктивний, який зумовлює не лише перше і друге, а й продукування мовлення другою мовою (вільне володіння). Типами Б. є також субординативний – при розмежуванні сфер і ситуацій користування двома мовами й перевазі однієї мови, координативний – у випадках інтерференції двох мов, і чистий (Б. в ідеалі) – без зв'язку двох мов і їхньому рівноправному використанні у всіх сферах мовлення. За сферами вживання форм двох мов Б. поділяється на горизонтальний (за умови рівноцінних у користуванні форм існування двох мов), вертикальний (перевага у користуванні літературною мовною й діалектом однієї мови, а друга мова функціонує лише в літературній формі) і діагональний (користування літературною формою однієї мови й діалектом іншої). У сучасному мовознавстві теорія двомовності набуває нового когнітивного й комунікативного пояснення (наприклад, застосовується модель продукування мовлення В. Левелта або теорія принципів і параметрів у нативістській концепції Н. Хомського). Зокрема, досліджується когнітивні стратегії оволодіння другою мовою й користування нею, механізм зіставлення процесів оволодіння рідною та другою мовою; питання формування проміжної мови при Б., мовленнєвих помилок, специфіки ментального лексикону двомовного індивіда, вплив культурних чинників на двомовність і т. ін. **Bilingualism**

(Селіванова, 2010 с. 37)

ГЕНДЕР (від англ. gender – рід, стать) – стать людини з огляду на розподіл між чоловіком і жінкою соціальних функцій, форм діяльності, специфіки поведінки, культурних норм тощо. Г. створюється суспільством як організована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, що визначає їхню роль і місце у суспільстві та його складниках (сім'ї, політиці, культурі, економіці, освіті, релігії тощо). Г. будується шляхом соціалізації, розподілу праці, рольових статусів, прийнятих в суспільстві, а також на підставі свідомості членів спільноти (гендерної ідентифікації). Г. є продуктом розвитку культури й соціуму, він має ознаки інституційності, ритуалізованості, релятивності й конвенційності. Дослідники виокремлюють загальнонаукові й лінгвістичні принципи аналізу Г. Лінгвістичними принципами вважаються динамічність і змінність цієї категорії в мові й комунікативних ситуаціях: вона виявляється з різною інтенсивністю й нерідко взагалі зникає в деяких дискурсах. О. Вороніна встановлює сім підходів до визначення Г.: він розглядається як соціально-демографічна категорія, соціальна конструкція, суб'єктивність, ідеологічний конструкт, мережа, технологія й культурна метафора. Уперше термін Г. у значенні „соціальна стать, на відміну від біологічної статі” уведений американським психоаналітиком Р. Столлером у 1968 р. у праці „Стать і гендер: про розвиток маскулінності й жіночності”. До останнього часу в англо - американських лінгвістичних словниках це поняття вживалося виключно для характеристики категорії роду, хоч підґрунтя майбутніх гендерних досліджень мови було закладене у працях „Внесок до критики мови” Ф. Маутнера (1913 р.), де характеризувалися особливості мовлення носіїв німецької мови, зумовлені статтю: „Мова: її суть, походження і розвиток” О. Єсперсена (1922 р.), у якій розглядалася різниця між мовленнєвою поведінкою чоловіків і жінок, а також у статтях Е. Сепіра (1929 р.). Наприкінці 60-х і на початку 70-х рр. гендерні дослідження мови значно активізувалися через посилення вагомості Нового жіночого руху в Німеччині та США. Однак вони були однобічними і тому названі феміністською лінгвістикою, або феміністською критикою мови (див. жінки”). Лише на початку 90-х рр. Г. отримав термінологічний науковий статус у соціології, політології, культурології, а дещо пізніше – і в мовознавстві, хоч був відомий

лінгвістам ще у 80-ті рр. Сьогодні Г. став одним із перспективних й актуальних напрямів соціолінгвістичних, психолінгвістичних, лінгвокультурологічних, текстових й ін. досліджень (пор.: гендерний аспект, гендерний аналіз) і набуває статусу окремої галузі мовознавства (лінгвістичної гендерології, або гендерної лінгвістики). **Gender**

(Селіванова, 2006 с.79)

ДЕКРЕОЛІЗАЦІЯ – процес руйнації креольської мови й формування на її основі стандартної „посткреольської” мови. Термін соціолінгвістики. **Decreolization**

(Селіванова, 2010, с.114)

ДИГЛОСІЯ (від гр. di – подвійний, двічі і glōssa – мова) – 1) різновид мовного стану особистості, коли вона володіє двома чи більше формами існування певної мови. Наприклад, аварець володіє аварською літературною мовою й болмацом – інтердіалектом, що виник на базі північних діалектів аварської мови; мешканець Карибських островів володіє іспанською літературною та креольською мовами на базі іспанської мови та місцевого діалекту; 2) Ситуація функціонування двох стилістично й функціонально розподілених мовних кодів, які можуть сприйматися як одна мова (наприклад, церковнослов'янсько-російська Д.). Таке значення терміна вжите соціолінгвістом Ч. Фергюсоном (Д. французької і креольської мов на Гаїті).

Diglossy

(Селіванова, 2010, с.120)

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ – мовознавча дисципліна, що вивчає територіальні діалекти певної мови. Напрямами Д. є описова, яка досліджує сучасний стан діалектного членування мови, встановлює характер особливостей місцевих діалектів на різних мовних рівнях; історична, що реконструює історію утворення діалектів, пояснює еволюційний характер фонетичних, словотвірних, лексичних особливостей, територіальне поширення й утворення на базі діалектів національних і споріднених мов. Д. пов'язана з етнографією, історією мови, лінгвокультурологією, етнолінгвістикою й соціолінгвістикою. Складником Д. є діалектографія – галузь лінгвістичної географії, спрямована на створення діалектних атласів різних мов, фіксацію різних діалектних особливостей на географічній карті. Вивчення діалектів

у різних аспектах має давні традиції у всіх лінгвістичних школах світу. Перші спроби їхнього розгляду в етимологічних цілях та класифікації можна віднести до II ст. н. е. (опис грецьких діалектів А. Дисколом). Вірменські діалекти, наприклад, почали вивчатися у V ст. н. е. Е. Кохбаці, а у X ст. вийшли перші діалектні словники вірменської мови. Японські діалекти відтворені у словнику К. Годзана (1775 р.). Перша спроба класифікації діалектів китайської мови віднесена до XVI або початку XVIII ст. (в епоху Мін). Загалом же фундаментальні розробки діалектологічної проблематики розпочалися ще у порівняльно-історичній парадигмі мовознавства у XVIII ст., а формування Д. як окремої галузі мовознавства збіглося із становленням структуралізму (кінець XIX ст.). Найбільш вагомими були досягнення французько - швейцарської школи „лінгвістичної географії” під керівництвом Ж. Жильєрона, яка не відмовилася від історизму й компаративістських методик. У панівний на той час молодогограматичній течії також певна увага приділялася вивченню діалектів, які могли б підтвердити реконструйовані історичні явища. Г. Остгоф і К. Бругман закликали не обмежуватися аналізом писемних пам’яток, а досліджувати сучасні діалекти й говірки, де зберігаються у живому вигляді залишки праформ. А. Шлейхер першим декларував необхідність створення діалектної карти Німеччини, хоч ще наприкінці XVII ст. у Німеччині починається збір матеріалів народних німецьких слів і створюються перші словники діалектизмів. Однак систематичне вивчення діалектів здійснювалося насамперед „дисидентами індоєвропеїзму”. Саме у школі Ж. Жильєрона активно впроваджувалося картографування різних діалектних явищ, було уведено поняття ізоглоси, висунуті принципи умовності межі між діалектами однієї мови й навіть територіально контактних мов як просторової мовної безперервності (наприклад, діалекти російської та білоруської, французької й італійської мов). У німецькій і швейцарській Д. (школа Ф. Вреде та Г. Венкера) діалекти мали більш окреслені межі, містили ядро і периферійну зону (зону вібрації). Д. східнослов’янських мов починається ще із праць М. Ломоносова, який уперше виділив московський, північний й український діалекти. Діалекти східнослов’янських мов вивчалися й картографувалися О. Востоковим, І. Срезневським, В. Далем, І. Бодуеном де Куртене, О. Потебнею, О. Соболевським, О. Шахматовим, М. Дурново, М. Соколовим, Д. Ушаковим, А.

Кримським й ін. Протягом 1903-1931 р.р. активно працювала Московська діалектологічна комісія. Українська Д., перші паростки якої зародилися в другій половині XVIII ст., також сформувалася наприкінці XIX ст. (праці М. Максимовича, О. Потебні, Я. Головацького, перша діалектна карта К. Михальчука, опублікована в 1878 р.). У XX ст. українські діалектологи накопичили й систематизували величезний матеріал діалектного мовлення всіх регіонів України. Однак потребують добору й аналізу явища морфологічної, фразеологічної, словотвірної, синтаксичної підсистем різних говірок і діалектів України. Ще чекають своїх дослідників накопичені матеріали діалектологічних експедицій, які можна застосувати у глотогенетичних розробках, зіставних дослідженнях тощо. Сучасна Д. отримує нові дослідницькі вектори: на часі застосування доробку етнолінгвістики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та психолінгвістики для пояснення діалектних явищ у проекції на специфіку картини світу й культурні особливості носіїв регіональних діалектів. **Dialectology**

(Селіванова, 2010, с.133)

ДІАФОН (від гр. *diá* – префіксальна морфема із значенням проникнення, розділення і *phōne* – звук) – 1) звук рідної мови, що вживається при користуванні нерідною, другою мовою в умовах двомовності як результат інтерференції рідної й нерідної мов на фонетичному рівні. Термін уведений англійським мовознавцем Д. Джоунзом на початку XX ст. і згодом переосмислений Е. Хаугеном; 2) абстрактна фонологічна одиниця, яка встановлює відповідність між звуками різних діалектів однієї мови. **Diaphone**

(Селіванова, 2010, с. 140)

ДІАЛЕКСІЯ (від гр. *diá* – префіксальна морфема із значенням проникнення, розділення і *léxis* – слово) – різновид розходжень складу лексем у зіставляваних мовах. При описі інтерференції двох мов Д. позначає випадки використання лексем іншої мови у рідній чи навпаки.

(Селіванова, 2010, с.132)

ЕКОЛІНГВІСТИКА – розділ мовознавства на межі соціо- та психолінгвістики й лінгвістичної філософії, спрямований на розгляд мови як складника системи взаємного існування людини,

суспільства і природи. Головними напрямками Е. є 1) дослідження глобальної мовної ситуації у світі; 2) установлення причин, форм, функцій і наслідків мовної різноманітності; 3) аналіз чинників зникнення мов; 4) систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем; 5) аналіз текстів, які торкаються або розробляють теми охорони навколишнього середовища; 6) дослідження еко-дискурсів, тобто комунікації пов'язаної із правовими нормами охорони середовища, текстів навчальної спрямованості, що забезпечують виховання еко-грамотності тощо; 7) аналіз психологічних, соціальних гендерних чинників еко-комунікації; 8) розгляд співвідношення еко-грамотності й мовної грамотності з огляду на боротьбу за чистоту мови тощо. Сучасна Е. має дві течії: у першій головну роль відіграє екологічна проблематика, мова ж розглядається як інструмент світосприйняття та взаємодії з навколишнім середовищем (Е. Хуаген, П. Мюльхойзлер); друга течія вивчає мовні засоби у проекції на розкриття екологічної проблематики (М. Холлідей, А. Філл, Й. Банг та ін.). Особлива увага представників другої течії зосереджена контрастивному аспекті мовних позначень екологічних концептів. Підґрунтям Е. можна вважати античні теорії єдності природи, духу та людини (пор. Космо-психо-логос у викладі Г. Гачева, який досліджує національні образи світу як мережу духовних цінностей народу, занурених у природу). Е. виникла наприкінці ХХ ст. і не має чітко визначеного термінологічного апарату, самостійних методик дослідження. Головною епістемою Е. є антропоцентризм, який розглядається під кутом зору антропоного проектування світу через процеси концептуалізації й мовної категоризації. Завданнями Е. є пошук вербальних засобів зміни дискурсивно-фіксованої ідеології невичерпності природних ресурсів, розхитування концептуальної антиномії корисності / некорисності для людини природних явищ (пор. Природа не храм, а майстерня, і людина в ній робітник), усунення принципів більшості, андроцентризму у взаємодії людини і природи, виховання еко-грамотності тощо.

Ecological linguistics

(Селіванова, 2010, с.147)

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ – організована та скоординована у свідомості людини сукупність знань й уявлень про довкілля, дійсність, її явища, ознаки та факти, яка не може бути

розглянута як частина граматики чи словника мови. Протиставлена їй у науковій літературі лінгвістична інформація представлена знаннями про мовну систему, її організацію, закономірності функціонування в мовленні, мовленнєві жанри, будову текстів тощо. Загалом, межа між Е. і. та лінгвістичними знаннями є нечіткою і дифузною. Дискусійною проблемою є розмежування цих видів інформації у мовленні, адже Е. і., з одного боку, представлена й організацією знакового масиву мовлення, з іншого, актуалізується у процесі породження й розуміння повідомлення у свідомості комунікантів. Як здається, варто розмежовувати Е. і. й екстралінгвістичну (невербалізовану). У сучасній когнітивній лінгвістиці диференціюють знання про мову і в мові. Е. і. може бути організована і „у мові”, тобто вербально, а може існувати у невербальному форматі, тобто бути екстралінгвістичною. Знання про мову є лінгвістичним типом інформації. Виокремлюють кілька типів Е. і.: смислову (денотативну, семантичну), що відображає знання про дійсність і внутрішній рефлексивний досвід; емоційно-експресивну (стилістичну, конотативну), яка передає емоції, почуття; соціолокальну, що вказує на особливості сфер спілкування, соціального, професійного, гендерного і т. ін. середовища, на відбір, дозвіл і заборону вживання певних слів, зворотів, прийомів тощо; хронологічну у вигляді знань про зв'язок мовних одиниць з історією і розвитком суспільства, держави; фонову, що містить знання про національну самобутність, матеріальну і духовну культуру етносу; диференційну, яка опосередкує зв'язок Е. і. з лінгвістичною, указуючи на особу суб'єкта, кількість, час, співвідношення з реальністю/ ірреальністю подій. У мовленні Е. і. набуває додаткових параметрів: вона апелює до конкретних образів, асоціації між різними предметними сферами, до паравербальної поведінки, до інших семіотичних продуктів культури, естетичних установок, актуалізованих самою ситуацією спілкування. Е. і. є надзвичайно важливою категорією перекладознавства, теорії тексту та комунікації, соціолінгвістики.

Extralinguistic infomatin (knowledge)

(Селіванова, 2010, с.149)

ЖАРГОН (від фр. jargon – перв. пташина мова, незрозуміла мова) – різновид соціолекту як додаткова лексико-фразеологічна система мови, яка містить паралельні експресивно-оціночні,

найчастіше стилістично знижені позначення загальновідомих понять і належить певній субкультурі. Ж. не є мовою, оскільки не має власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів і ґрунтується на закономірностях національної мови. Ж. характеризується специфікою лексико-фразеологічних і словотворчих засобів. Лексика Ж. поповнюється за рахунок запозичень з інших мов і діалектів, різних способів словотворення (компресії, семантичної деривації). Психологічним підґрунтям виникнення Ж. є прагнення соціальних груп до самоідентифікації, що реалізується в бажанні вразити співрозмовника дотепністю, неординарністю й експресивністю мовлення, а також у зневазі до усталених мовних норм. На відміну від арго – таємної, конспіративної форми існування мови замкнених соціально-професійних груп, Ж. зрозумілий пересічним мовцям, є надбанням відкритих соціально-професійних груп (студентів, учнів, військових, спортсменів і т. ін.), характеризується стилістичною зниженістю, пейоративністю, іронічно-жартівливою чи вульгарною конотативною забарвленістю й не виконує функції утаємниченості, умовності, відмежування. Ж. – динамічна лексична система, вона характеризується нетривкістю в часі й може проникати до літературної мови. Дослідники вважають шляхом такого проникнення низку переходів від корпоративного Ж. до інтержаргону (загального Ж.), далі до просторіччя, розмовної лексики й до літературної мови. Сферою поширення корпоративного Ж. до рівня інтержаргону є засоби масової комунікації (газети, журнали, телебачення, Інтернет), тексти художньої літератури. Жаргонізацію літературних джерел пов'язують з утратою високого стилю, який був властивий літературі на початку ХХ ст. Термін Ж. здебільшого ототожнюється з термінами „сленг” та „соціолект”, „соціальний діалект”. **Jargon**, для професійних Ж. можливе **lingo**

(Селіванова, 2010, с.169)

ІДІОЛЕКТ (від гр. *idios* – свій, особливий і діалект) – індивідуальний різновид мови, що виявляється в сукупності різних ознак мовлення окремого носія мови. І. містить ознаки норми й узусу відповідної мови й демонструє екземплярний рівень лінгвальної діяльності. У письмовому мовленні І. виявляє риси ідіостилу. Увага мовознавства до І. визначає постановку проблеми

існування мови як такої, адже вона є абстракцією, що не доступна безпосередньому спостереженню. Подібна проблема виникає і при тлумаченні значення мовних одиниць: у реальному мовленні одиниці наповнені індивідуальним змістом, але він зрозумілий й іншим носіям мови. Можливість розуміння І. кожним носієм мови розв'язує проблему існування мови як конвекційної системи символів. Зважаючи на співвідношення між індивідуальним і колективним способами пізнання світу, Е. Гуссерль наголошував на тому, що світи особистого досвіду людей, фактично відокремлені, завдяки взаємозв'язкам актуального досвіду сформувалися, створивши єдиний інтерсуб'єктивний світ. Отже І. насамперед пристосований до потреб комунікації, тому він не настільки відрізняється від І. інших носіїв мови, щоб бути незрозумілим. Однак мова не може розглядатися як сума І., як її кваліфікували молодограматика, адже вони є знаряддям співіснування її носіїв, розвитку етносу, його культури, способом трансляції знань від одного покоління до іншого. Це визначає наддіалектний і наддіалектний характер мови. **Idiolect**

(Селіванова, 2010, с.191)

ІНДЕКС МОВНОЇ РІЗНОМАНІТНОСТІ – показник багатомовності певного регіону, що є результатом статистичного аналізу, розробленого американським лінгвістом й антропологом Дж. Гринбергом. І. м. р. обраховується за формулою $A=1 - \sum i (i^2)$, де i – відношення числа носіїв певної мови до загальної кількості мешканців якоїсь території. За Дж. Гринбергом, якщо серед мешканців регіону $1/8$ говорять мовою М, $3/8$ – мовою N, а $1/2$ – мовою O, то індекс буде дорівнювати 0,5938. Однак ця методика залишає поза увагою наявність полілінгвів і ступінь близькості між мовами. Тому дослідник запропонував й інші методики встановлення І. м. р. (наприклад, індекс комунікації, який вимірює ймовірність того, що два мешканці одного регіону, обрані випадково, матимуть бодай одну спільну мову). **Index of linguistic variety**

(Селіванова, 2010, с.200)

ІНТЕРДІАЛЕКТ – міждіалектна переважно побутова форма існування мови, сформована на базі одного з групи близьких йому діалектів із їхніми можливими ознаками, що служить

торговельним, військовим, культурним, судовим потребам змішаного складу населення певного регіону. І. ототожнюють із койне. З огляду на це в донаціональний період І. головного міста країни міг ставати підґрунтям літературної мови етносу (лондонське койне для англійської літературної мови, пекінське для китайської літературної мови, койне міста Едо для японської літературної мови тощо). І. міста поширювався на цілий регіон, центром якого було це місто, перетворюючись на регіональний. Обласні І. формуються у певній місцевості (наприклад, аварський болмац, який став І. північного Дагестану й покладений в основу аварської літературної мови). **Koine**

(Селіванова, 2010, с.205)

ІНТЕРЖАРГОН – сукупність жаргонізмів різних відкритих соціально- професійних груп, поширена в засобах масової комунікації (газетах, журналах, радіо, на телебаченні, в Інтернеті) або в художній літературі та претендує на статус загальнолітературної лексики. І. характеризується стилістичною зниженістю, пейоративністю, може не містити вказівки на сферу вживання, служить для характеристики мовлення персонажів, створення гумористичного ефекту тощо. І. є одним із джерел переходу жаргонізмів до літературної мови за умови позбавлення культурних, функціонально-стилістичних, оцінно- емотивних конотацій, можливо, зміни денотативного значення. Термін І. ототожнюють із соціолектом.

(Селіванова, 2010, с.205)

ІНТЕРКАЛЯЦІЯ (від лат. *intercalarius* – додатковий) – вплив на рідне мовлення білінгвів елементів різних рівнів нерідної мови, якою він володіє, що сприймається як іншомовний акцент через розбіжність мовних систем. І. протиставлена інтерференції, що є зворотним впливом рідної мови на чужу, нерідну, якою володіє білінгв. Якщо термін „інтерференція” вживається в широкому розумінні як взаємний вплив двох мов одна на одну, то І. є одним із її виявів.

(Селіванова, 2010, с.206)

ІНТЕРЛІНГВІСТИКА – галузь мовознавства, що вивчає міжнародні, зокрема, і штучні мови як засіб спілкування народів

світу. Термін уведений у 1911 р. Ж. Мейсмансом (до того часу І. мала назву „космоглотика”). Підґрунтям для формування І. була теорія лінгвопроекування, започаткована у 1629 р. Р. Декартом. Ця концепція створення штучної мови на кшталт математичної символічної системи (Р. Декарт, Г. Лейбніц), музики (мова соль-ре-соль Ж. Сюдра), філософської системи (мови Дж. Уілкінса, М. Марсена, Дж. Дальгарно), які були покликані подолати недоліки й недосконалість природних умов, їхні аномалії, зумовлені людським чинником. Спроби створення апіорних, тобто позбавлених подібності до природних, штучних мов відомі ще з часів Середньовіччя. Прагнення представити універсальну філософську мову у вигляді граматики ідей характерне для раннього й пізнього Середньовіччя (трактати св. Августина „De Trinitate”; Боеція „De Modis Significandi”, який є фундатором традиції універсальних мов). Можливість штучної універсальної мови розглядається неоплатоніком Порфирієм як логічне дерево переходу від загального до конкретного, яке було застосоване у XVII ст. Дж. Уілкінсом при створенні ним тезаурусу поділу 40 родів на 251 вид і 2030 підвидів і Дж. Дальгарно при проектуванні усної мови логічного тезаурусу. В емпіричному напрямі апіорного лінгвопроекування (XVII-XIX ст.) виникають спроби спрощення природних умов (спрощена латина Ф. Лаббе, всеслов’янська мова Ю. Крижанича, спрощена французька І. Шипфера тощо). Із XVI ст. починаються розробки пазиграфій – систем писемності, які ґрунтуються на піктограмах й орієнтовані на подолання бар’єрів природних мов (неогліфи О. Баті, пікто Х. Йєнсена). Однак вони не мали успіху. У другій половині XIX ст. було створено Інтернаціональне лінгвістичне товариство, метою якого стала розробка проблем універсальних штучних мов. Із цього часу починається новий етап І. (апостеріорного лінгвопроекування), орієнтований на створення комунікативно довершених, апостеріорних штучних мов-пазилалій (звукописемних). За зразком природних мов наприкінці XIX ст. здійснюються спроби проектування штучних мов: волапюка (1879 р., Й. Шлейєр), есперанто (1887 р., Л. Заменгоф), – у XX ст. пропонуються проекти латино-сіне-флексіоне (1903 р., Дж. Пеано); ідо як модифікації есперанто (1907 р., Л. Бофрон), окциденталія (1922 р., Е. де Валь), універсал-глота, новіалія як синтезу ідо й окциденталія (1928 р., О. Єсперсен), інтерлінгви (1951 р., колектив під керівництвом А.

Гоуда). Однією з останніх робіт є спроба створення граматики мови- посередника ел'юнді росіянином О. Колеговим у 1998 р., який запозичив деякі моменти з мови есперанто (абетка цієї штучної мови містить 10 ієрогліфів). Загалом із XVII ст. було створено близько 1000 проектів штучних мов. Серед них найбільш удалим став проект есперанто; ця мова має тенденцію до значного поповнення лексики, на неї перекладені художні твори з понад 50 мов світу, вона активно застосовується у ЗМІ. Занурення штучних мов у соціальну комунікативну взаємодію зумовило виникнення нового напрямку І. – теорії функціонування планових, тобто соціально реалізованих штучних мов. Проблема лінгвопроекування й функціонування планових мов стає предметом численних дискусій лінгвістів, які обговорювали саму можливість і необхідність створення штучних мов. І лише на початку XX ст. А. Мейє констатував завершення полеміки через активне й широке комунікативне використання есперанто. На захист лінгвопроекування постали Г. Шухардт, І. Бодуен де Куртене, О. Єсперсен, Е. Сепір, Ш. Баллі, А. Фрей, Ж. Вандрієс, К. Уленбек та ін., хоч і надалі думки про непотрібність лінгвопроекування висловлювали А. Доза, Р. Келлог, Б. Спекман та ін. Проблемами І. є наукова систематика штучних мов, установлення принципів їхньої структурної організації й рівневої природи, саморегуляції та стабільності, відношень між штучною та природними мовами (автономістська й натуралістична школи), відродження мертвих мов і пошуки їхніх мовних ресурсів, стандартизація наукової та технічної номенклатури тощо.

(Селіванова, 2010, с.206)

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ (від лат. *inter* – між, *ferio* – торкаюсь, ударяю) – взаємне проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент. І. є відхиленням від стандартів рідної мови, мовленнєвою помилкою. І. може охоплювати всі рівні мови, однак особливо послідовно виявляється у фонетиці у вигляді ідеофонії (термін Д. Джоунза) – відношень між звуками двох мов, що змішуються. У морфології та лексиці процеси І. позначені термінами „діаморфія” і „діалексія” (діасемія). І. може виникати при засвоєнні нерідної мови індивідом або за умови існування тривалих мовних контактів. Залишкова І. є результатом субстрату

чи суперстрату й розглядається як діахронічний процес. У науковій літературі спостерігається протиставлення І. інтеркаляції: перше позначає вплив рідної мови на чужу, друга – вплив чужої мови на рідну. **Intrference**

(Селіванова, 2010, с.211)

КОД КУЛЬТУРИ - мережа членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлена культурою певного етносу й репрезентована в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти. К.к. загалом є універсальним проте їхні вияви у кожній культурі мають свою специфіку. К.к. співвідносяться з найдавнішими архетипними уявленнями людини. Дослідники виокремлюють такі К.к., як: 1) соматичний (тілесний), найбільш давній з наявних, представлений символічними функціями різних частин тіла людини; 2) просторовий, пов'язаний із членуванням простору, абсолютною й відносною локалізацією людини і предметного світу; 3) часовий, що фіксує уявлення абсолютного й відносного часу, відношення життя людини до часу Всесвіту і т.ін.; 4) предметний, який відтворює еталони метричної системи, представляє побутові реалії й різні артефакти; 5) біоморфний, співвіднесений із сприйняттям тваринного, рослинного світу та світу міфологічних істот; 6) духовний, що відображає моральні пріоритети, культурні цінності тощо. Виділені також антропний, космологічний, акціональний, релігійний, сенсорний, аксіологічний коди і деякі інші. У сучасній лінгвокультурології існує нагальна потреба упорядкування системи К.к. шляхом їхньої систематизації та ґрунтового аналізу між колових метафоричних переходів. Межа між К.к. не є чіткою.

(Селіванова, 2010, с.248)

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА – галузь мовознавства, спрямована на дослідження закономірностей, складників, чинників комунікативної діяльності, яка здійснюється на базі природної мови. К.л. належить до дисциплін нового типу. З одного боку, вона є складовою наукової галузі – теорії комунікації, яка опосередкує зв'язки К.л. з філософією, логікою, риторикою, соціологією, теорією інформації, кібернетикою, психологією, культурологією, соціологією і т.ін.; з іншого, К.л. інтегрує для опису власного

об'єкта різні галузі лінгвістики, як-от: теорію мовленнєвих актів, лінгвопрагматику, паралінгвістику, психолінгвістику й теорію мовленнєвої діяльності, дискурсологію, лінгвістику тексту, мовленнєзнавство, стилістику, соціолінгвістику, лінгвокультурологію, етнолінгвістику, когнітивну й комп'ютерну лінгвістику тощо. Предметом К.Л. є мова, представлена в реальних процесах комунікації, а об'єктом - синергетична організація комунікативної ситуації у взаємодії її в функціональних взаємно детермінованих модулів, одним із яких є вербальне повідомлення (текст). Головними завданнями К.л. є: 1) вивчення природи, типів і форм вербальної комунікації, специфіки новітніх засобів масової комунікації; 2) обґрунтування законів організації мовного коду в комунікації; 3) моделювання комунікативної ситуації; 4) аналіз її складників, їхньої ролі у комунікативному процесі; 5) дослідження процесів інтерактивності й різноманітних її чинників (фізіологічних, психологічних, соціальних, етнічних, культурних, особистісних, ситуаційних, мовних тощо); 6) аналіз комунікативної компетенції у філогенезі й онтогенезі, її зв'язки з мовною компетенцією; 7) дослідження комунікативних стратегій і тактик, спрямованих на комунікативне співробітництво, або таких, що призводять до комунікативного конфлікту; 8) формування методології (установок і процедур аналізу матеріалу) К.л.; 9) дослідження комунікативних невдач, шумів, девіацій, їхньої компенсації й усунення; 10) розробка рекомендацій щодо успішності, ефективності проведення комунікації, щодо її планування й контролю над нею; 11) дослідження особливостей між культурної комунікації, методик формування між культурної комунікативної компетенції тощо. Становлення К.л. розпочалося у другій половині ХХ ст. на базі філософії позитивізму й пов'язане з формуванням прагматичної (функціональної) парадигми, яка розглядала мову як знаряддя досягнення людиною успіху в суспільному й особистому житті. Принципи функціональної методології в лінгвістиці, зокрема, антропоцентризм, діяльність, телеологічність, асиметрія системи й середовища, детермінований психоменталізм, прагнення до цілісного знання всеєдності сприяли повороту мовознавства до проблем мовленнєвої діяльності, живого спілкування, його контекстуалізації в широкому розумінні, до можливості керування комунікативним процесом на підставі знань про його закономірності й чинники комунікативного впливу. Ідея

створення єдиної інтегративної теорії комунікації належала К.Леві-Строссу, який висунув її на початку ХХ ст., коли комунікація розглядалася з позицій технократичного мислення як суто інформаційний технічний засіб передачі повідомлення у концепції К.Шеннона й В.Вівера. Застереження проти вторгнення до гуманітарних гнаук математичних і технічних постулатів висловив тоді М.Гайдеггер, який підкреслив, що це призвело б до деградації мови, нівелювання її смислової, особистісної природи. У становленні К.л. особливу роль відіграли знакове моделювання мови К.Бюлера, семіотичні концепції Ч.Пірса та його послідовника Ч.Морриса, теорія мовної гри Л.Вітгенштейна, функціональні розробки Празької школи, соціально орієнтована й динамічно – мовленнєва концепція Лондонської школи, ідеї логічної семантики Дж.Остіна, П.Стросона, П.Грайса, Дж.Сьорля, З.Вендлера й ін., положення теорії мовленнєвої діяльності Московської психологічної школи, етнопсихолінгвістичні розвідки американського неогумбольдтіанства, соціологічні теорії Х.Гарфінкеля й Е.Гофманна тощо. Чимала кількість різноманітних напрямів і шкіл, що досліджують вербальну комунікацію, живе спілкування, зумовила неокресленість межі К.л. й інших лінгвістичних галузей. Це створило підґрунтя для широкого кола проблем, які перебувають на межі цих галузей і безпосередньо торкаються завдань К.л. Зокрема, це: 1) пошук одиниці комунікації; 2) розмежування понять мовленнєвого акту, дискурсу (при його багатозначності), тексту, мовленнєвого жанру, спілкування й комунікації; 3) визначення кола методів і прийомів К.л. (до них залучаються методи лінгвістики тексту, прагматики, соціолінгвістики, семіотики, наратології, дискурсології); 4) співвідношення сфери спілкування й функціонального стилю; 5) виокремлення фактів модельної комунікації, штучно створеної автором художнього тексту, й розгляд можливості її застосування при дослідженні комунікативних законів та способів організації тощо. Головним поняттям К.л. є вербальна комунікація – цілеспрямована лінгвопсихоментальна діяльність адресанта й адресата у процесі інформаційного обміну та впливу на співрозмовника (адресата) за допомогою знаків природної мови. Інформаційний обмін передбачає передачу різних змістів: денотативного, конотативного, прагматичного, естетичного і т.ін. – і спонукає до певної «відповідної» дії. Вплив на адресата має на

меті коригування його актуальної т поведінки, зміну структур і сценаріїв свідомості, психологічних станів, оцінок тощо. У суспільстві вербальна комунікація виконує інтегративну роль: вона опосередкує всі види соціальної діяльності, сприяє соціалізації особистостей, кумулює суспільний досвід і транслює його від покоління до покоління, зберігає культуру, служить чинником цивілізаційної, етнічної та групової ідентифікації. У чистому вигляді існування вербальної комунікації практично неможливе, адже інтерпретаційними ключами для людини є система знань, почуттів, відчуттів, ідей, у тому числі й невербалізованих, а також паравербальні засоби спілкування. Вербальна комунікація нерідко ототожнюється зі спілкуванням, проте у психології та соціології вони не є синонімами. Спілкування як цілеспрямований, соціально зумовлений процес обміну інформацією між людьми в різних сферах їхньої пізнавально-трудової та творчої діяльності, який реалізується переважно за допомогою вербальних засобів, розглядається на трьох рівнях: комунікативному, що враховує кодову систему мови, культурні традиції комунікативної поведінки; інтерактивному, орієнтованому на особистісні характеристики комунікантів, їхні цілі, стратегії, програму адресованості, взаємодію; перцептивному, що полягає у взаємному пізнанні та зближенні людей, формуванні вмінь управління сприйняттям, відчутті настроїв партнерів, розумінні психологічних ефектів сприйняття, здатності їхньої корекції та зміни тощо. Отже, вербальна комунікація є лише одним з аспектів спілкування, хоч при розширенні сфери К.л. можливе їхнє дальше ототожнення, оскільки таке розмежування призведе до усунення спілкування з компетенції К.л. Комунікація є процесуальною величиною, а субстанціональний характер їй надає поняття комунікативної ситуації, функціонально самостійними модулями якої є комуніканти із властивими їм знаннями, мотивами, установками, інтенціями, стратегіями і синхроністичністю (К.Юнг) їхнього колективного позасвідомого; текст повідомлення, а також інтеріоризована сфера буття (місце, час, дискретна чи недискретна ситуація спілкування), семіотичний універсам, до яких залучені комуніканти і текст. Дослідники виокремлюють ще складники каналу, коду комунікації, шуму, фільтрів, контексту, які, на нашу думку, є приналежністю окреслених модулів і сформовані в результаті їхньої синергетичної взаємодії. Комунікативна ситуація

має всі ознаки складної, нелінійної, нерівноважної суперсистеми, яка перебуває у стані переходу від хаосу до порядку, детермінованої ззовні та внутрішньо як деструктивними чинниками, так і параметрами самоорганізації. Останні сприяють взаєморозумінню комуні кантів, гармонізації їхньої свідомості, комунікативній кооперації. **Theory of verbal communication, communicative linguistics.**

(Селіванова, 2010, с 263)

КРЕОЛІЗОВАНА МОВА - мова, частково схожа за структурними ознаками із креольською, сформована в результаті взаємодії між мовою-джерелом й іншою (місцевою) мовою без піджинізації. До К.м. віднесені деякі мови Африки (санго, киту ба та ін.) та Нової Гвінеї (хірі-моту). К.м. отримують навіть статус національної (санго у ЦАР). **Creolized language**

(Селіванова, 2010, с 311)

КРЕОЛЬСЬКА МОВА - мова певного етносу, сформована в результаті етнічного процесу інтеграції (фіксації) на базі піджину, що перетворюється на повноцінну, хоч і вторинну субстратну мову. К.м. має власну лексику, граматику й розвивається відповідно до власних законів. Граматичний рівень більшості К.м. характеризується відсутністю словозміни: граматичні відношення передаються за допомогою фіксованого порядку слів, службових слів, пауз. Більшість слів одно морфемні та сформовані на базі мови-джерела. К.м. стає рідною найчастіше вже для другого покоління людей, що користувалися піджином. Тому існує гіпотеза біопрोगами (bioprogram hypothesis), яка пояснює формування К.М., згідно з якою саме діти и створювали таку мову, трансформуючи штучні піджини у природні мови завдяки універсальній уродженій мовній здатності, що пояснює простоту та схожість усіх К.м. (Дж.Бікертон). Головними К.м. світу є мови островів Тихого, Індійського океанів, сформовані на базі англомовних, франкомовних, іспаномовних і португаломовних піджинів. Вивчення К.м. почалося наприкінці XIX ст. Г.Шухардтом. У другій половині XX ст.. на Ямайці були проведені міжнародні конференції з цієї проблематики. **Creole**

(Селіванова, 2010, с 311)

ЛІНГВІСТИЧНА ГЕНДОРОЛОГІЯ - маргінальна галузь мовознавства, яка досліджує вплив на особливості мовленнєвої поведінки, мовної компетенції, ментального лексикону і т.ін. соціальної статі (тендера) людини, що визначається розподілом між чоловіком і жінкою соціальних функцій, форм діяльності, специфіки поведінки, культурних норм тощо. Деякі дослідники розрізняють Л.г. і гендерну лінгвістику: перша вивчає категорію тендера із застосуванням лінгвістичного інструментарію, друга досліджує мову й мовленнєву поведінку за допомогою тендерних методів. Однак межа між цими дисциплінами є нечіткою. На початку ХХІ ст. Л.г. перебуває на стадії виокремлення, в останні два десятиліття ХХ ст. тендерний аспект був лише складником різних галузей мовознавства: соціолінгвістики, психолінгвістики, етнолінгвістики, лінгвокультурології. Підґрунтя майбутніх тендерних досліджень мови було закладене у працях «Внесок до критики мови» Ф.Маутнера (1913р.), де характеризувалися особливості мовлення носіїв німецької мови, зумовлені статтю; «Мова: її суть, походження й розвиток» О.Єсперенса (1922р.), у якій розглядалася різниця між мовленнєвою поведінкою чоловіків і жінок, а також у статтях Е.Сепіра (1929р.), де проаналізована відмінність форм, уживаних жінками й чоловіками в мові яна. Уперше термін «Гендер» у значенні «Соціальна стать, на відміну від біологічної статі» уведений американським психоаналітиком Р.Столлером у 1968 р. у праці «Стать і гендер: про розвиток маскулінності й жіночності». До цього часу в англо-американських лінгвістичних словниках це поняття вживалося виключно для характеристики категорії роду. Наприкінці 60-х – нга початку 70-х р.р. гендерні дослідження мови значно активізувалися через посилення вагомості Нового жіночого руху в Німеччині та США. Однак вони були однобічними й тому отримали назву «феміністська лінгвістика», або «феміністська критика мови» (див. працю Р.Лакофф «Мова й місце жінки»). У Л.Г. наявні три підходи: перший спрямований виключно на соціальний аспект мови чоловіків і жінок у розрізі семантичних відмінностей залежно від розподілу влади у суспільстві; другий аналізує мовленнєву поведінку чоловіків і жінок, застосовуючи лінгвостатистичну методикку; третій розглядає гендерну проблематику в когнітивному аспекті. Проблематика Л.Г. надзвичайно широка й передбачає вивчення зафіксованих у мові стереотипів фемінності й

маскулінності, зіставний аналіз тендерної асиметрії різних мов, дослідження мовленнєвих показників жінок і чоловіків (інтенцій, стратегій, типів комунікативних актів, конверсаційних імплікатур тощо), статистичні експерименти тендерних стилістичних особливостей, тендерний аналіз дитячого мовлення тощо. Л.г. отримує й найсучасніші дослідницькі вектори, спрямовані на пояснення взаємозалежності гендерної специфіки й нейрофізіологічної організації вербальних функцій і поведінки, когнітивних здатностей людини (див. праці О.Горошко), а також на аналіз зв'язку тендера і мовленнєвої поведінки білінгвів, процесів навчання морві тощо. **Gender linguistics**

(Селіванова, 2010, с 334)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ - маргінальна галузь мовознавства, яка вивчає вияви культури народу в його мові й мовленнєвій діяльності. Предметом Л. є засоби мовної системи та її дискурсивних продуктів, які фіксують культурно значиму інформацію – збережені у колективній пам'яті народу символічні способи матеріального й духовного усвідомлення світу певним етносом, відтворені в його ідеях, схемах мислення й поведінки, системі етичних й естетичних цінностей, нормах, звичаях, обрядах, міфах, віруваннях, забобонах, побуті тощо. Білоруська дослідниця В.Маслова розглядає дев'ять типів лінгвокультурних одиниць і явищ, що є предметом Л.: 1) слова і вирази, що є предметом лінгвокраїнознавства; 2) міфологізовані культурно-мовні одиниці (міфологеми); 3) паремії; 4) символи та стереотипи, еталони й ритуали; 5) образи; 6) мовленнєва поведінка; 7) стилістичний уклад мови; 8) мовленнєвий етикет; 9) взаємодія релігії й мови. Проблема зв'язку мови й культури у проекції на етнос відомість розглядалася ще у ХІХ ст. у межах порівняльно-історичного мовознавства (Я.Гримм, Ф.Буслаєв, І.Гердер та ін.), психологічного напрямку лінгвістики (В. фон Гумбольдт, Г.Штейнталь, Г.Пауль, О.Потебня, К.Бюлер та ін.), а у ХХ ст. – у неугомбольдтіантві, австрійській школі слів і речей, італійській неолінгвістиці, антропологічному мовознавстві, лінгвокраїнознавстві й етнопсихолінгвістиці. Однією з базових наук для Л. стала культурологія (цей термін запропонований німецьким філософом і хіміком В.Оствальдом у 1909 р., а у 1939 р. до нього звернувся антрополог Л.Вайт). Культурологія вивчає ознаки, види, функції, форми, способи

існування культури, своєрідність культурних світів різних епох, народів, соціумів тощо. Однією із проблем культурології завжди було встановлення зв'язку мови й культури як двох семіотичних систем, що перебувають у відношенні структурного гомоморфізму. Мову розглядають як складник культури, головний засіб її засвоєння; культуру й мову іноді ототожнюють або включають першу до другої. Спільними рисами мови й культури є: 1) фіксація ними особливостей світогляду угруповання, якому вони належать; 2) наявність у них індивідуальних і колективних форм існування; 3) нормативність їхніх знакових систем; 4) взаємна підключеність і детермінованість; 5) еволюційність. Висока культурно-трансляційна здатність мови визначила потребу створення окремої галузі мовознавства – Л., яка виокремилася як лінгвістична дисципліна у 90-ті р.р. ХХст. і має кілька аспектів дослідження: діахронічний, що вивчає еволюцію лінгвокультурного стану етносу; зіставний, спрямований на аналіз відбитків культури в етнос відомості й мові одного етносу під кутом зору іншого; ситуаційний, що описує певну лінгвокультурну ситуацію, яка склалася в країні, регіоні і т.ін.; когнітивний, орієнтований на опис культурних концептів народу і мовних засобів їхньої репрезентації; семантичний, що описує культурні компоненти в семантиці мовних знаків і текстів, а також наявні в мові культурні коди; дискурсивний, що досліджує культурні вияви в комунікації, різних типах текстів і дискурсів. Л. ґрунтується на науковому потенціалі різних лінгвістичних галузей, проте має певні відмінні від них риси. Так, вийшовши з надр етнолінгвістики, Л. також спрямована на аналіз етнос відомості, але під кутом зору культурно значимих відбитків у мові знань і пізнавальних процесів (не лише певного етносу, а й цивілізації в цілому). Матеріалом Л. є живі комунікативні процеси, різні дискурсивні сфери як джерела культурної інформації. На відміну від лінгвокраїнознавства, Л. орієнтована на створення цілісної картини культурного впливу на мову й мовлення з огляду на глибинні семантичні рівні культурної репрезентації. Дослідники виокремлюють такі напрями сучасної Л.: 1) фразеологічно орієнтований, що вивчає культурно маркований зміст фразеологічних одиниць різних мов; 2) концептологічний, представлений описом наявних у відповідній культурі концептів на текстовому матеріалі різних сфер спілкування, встановленням культурних домінант різних етносів; 3) лексикографічний, що має

прикладну спрямованість на укладання різних словників, які несуть культурну інформацію; 4) лінгводидактичний, орієнтований на методiku викладання мови як іноземної під кутом зору культурних розбіжностей носіїв різних мов; с4) етнопсихологічний, спрямований на вияв авто- і гетеро стереотипів різних народів під впливом їх культур. **Linguistic culturology**

(Селіванова, 2010, с 355)

ЛІТЕРАТУРНА МОВА - головна загальнонародна, унормована й регламентована, культурно оброблена форма існування мови, що забезпечує певні сфери спілкування етносу та здебільшого отримує широку стилістичну диференціацію. Вона протиставлена діалектам, розмовній мові, просторіччю. Л.м. уважається найвищою формою існування мови, однак сфера її використання залежить від мовної ситуації. Якщо Л.м. функціонує лише в писемному вигляді, а усною формою є діалекти, койне, її сфера звужена. Л.м. може обслуговувати практично всі сфери діяльності народу, проте може обмежуватися лише деякими за умови використання іншої Л.м. (наприклад, у Середньовіччі при домінуванні латини у сферах державного управління, науки, ділового мовлення німецька, чеська Л.м. були витіснені на другий план). Нормативність й уніфікованість Л.м. є також відносними, адже вона є динамічною системою, що має механізм збагачення, поповнення, розвитку. Зокрема, одним із таких механізмів є демократизація – поповнення Л.м. за рахунок знаків народно-розмовної форми існування мови, що не є внормованою. Чимало Л.м. сформувалися на підставі народно-розмовної мови або з її залученням до книжної писемної мови. Наддіалектність Л.м. не виключає її регіонального варіювання. Існують також національні варіанти Л.м. (наприклад, англійської у Великобританії, США, Австралії, Канаді; іспанської в Іспанії та країнах Латинської Америки; французької у Франції, Канаді і т.ін.). Л.м. не тотожна мові художньої літератури, має розгалужену систему функціональних стилів, писемний й усний спосіб репрезентації. Концепція Л.м. остаточно вибудувалася в середині ХХ ст., адже спочатку вона розглядалася як писемна або мова художньої літератури. З розробкою теорій мовної норми, принципів юдифікації мови Л.м. отримала сучасне тлумачення. **Literary language**

(Селіванова, 2010,с 368)

МІЖНАРОДНА МОВА – мова, яка служить для спілкування представників різних держав, народів світу, найбільш розвинені й унормовані, із різноманітними функціональними підсистемами й термінологічними системами. Статус М.м. закріплюється офіційно шляхом визнання їх офіційними чи робочими мовами міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, СОТ і т.ін.), міжнародних саммітів, конгресів і конференцій. Офіційними й робочими мовами ООН є англійська, арабська, іспанська, китайська, російська, французька. Статус М.м. також визначається політичними й економічними чинниками. М.м. здебільшого вивчаються як іноземні в освітніх закладах різних країн. М.м. слід відрізнити від мов міжнаціонального спілкування, які застосовуються в державах із полілінгвокультурною ситуацією. До М.м. належать і штучні мови. Найбільше визнання й поширення серед штучних мов отримала лише есперанто. До міжнародних штучних мов можна відносити й мови програмування (ФОРТРАН, АЛГОЛ, КОБОЛ, БЕЙСІК, ПАСКАЛЬ тощо). **International language**

(Селіванова, 2010,с 418)

МОВЛЕННЄЗНАВСТВО – розділ лінгвістики, спрямований на аналіз системної організації мовлення, комплексну характеристику його інваріантних одиниць - мовленнєвих жанрів, особливостей різних сфер спілкування, а також на комплексні дослідження усного звукового мовлення. М. є калькою англійського терміна *speechology* - галузі лінгвістики, що виникла у США у 70-ті р.р. ХХ ст. для вивчення особливостей усного звукового мовлення. Проблематика М. перетинається із проблемами комунікативної лінгвістики, функціональної стилістики, лінгвогеністики, конверсаційного аналізу, дискурсології (аналізу дискурсу). Головним доробком, зокрема, російського М. (Т.Шмельова, Т.Винокур, М.Кожина, О.Сиротініна, Є.Сидоров й ін.) є розгляд системності мовлення та його категорій, вироблення класифікації сфер спілкування, аналіз їхніх особливостей, обґрунтування поняття мовленнєвого жанру й опис його різних типів, дослідження живого розмовного спілкування. **Speechology**

(Селіванова, 2010,с 437)

МОВНА НОРМА - обрані у процесі комунікативної взаємодії з числа варіантів мовної реалізації, уніфіковані, свідомо фіксовані й найбільш поширені традиційні зразки (стандарт) репрезентації системи мови (засоби мови і правила їхнього вживання). М.н. стихійно регулюється мовним середовищем й періодично підлягає зміні. М.н. виявляється в шкалі оцінок правильності, доречності й естетичної гармонійності. Нерідко в мовленні співіснують варіанти М.н., один з яких згодом утрачає статус мовного стандарту. Визначення нормативності мовних одиниць відбувається на підставі оціночних тенденцій відбору (наприклад, відповідності структурі мови, уживаності, суспільного схвалення, яке виявляється шляхом соціологічних опитувань й анкетування). Наслідком визнання М.н. є кодифікація у граматиках і словниках, що фіксують уже усталені в мові явища. Іноді М.н. є результатом державної мовної політики. М.н. протиставлена узусу як аспекту реалізації мовної системи. М.н. є ознакою літературної мови, хоч її нормативність є явищем відносним, оскільки літературна мова є динамічною системою, що має механізм збагачення, поповнення, розвитку. Зокрема, одним із таких механізмів є демократизація – поповнення літературної мови за рахунок народно-розмовної форми існування мови, що здебільшого є внормованою. М.н. диференціюється у писемній й усній літературній мові. Різних сферах спілкування й формах існування мови, функціональних стилях. Розбіжність М.н. у цих випадках посилюється, якщо літературна мова є дуже віддаленою від усного мовлення. Різною може бути М.н. у регіональних варіантах однієї мови (наприклад, у французькій мові Канади та Франції). Теорія М.н. є проблемою соціолінгвістики й культури мовлення. До поняття М.н. уперше звернувся ще давньогрецький софіст Протагор. Значну увагу М.н. приділяла Олександрійська школа під кутом зору мовної аналогії.

Language norm

(Селіванова, 2010, с 444)

МОВНА ПОЛІТИКА - сукупність ідеологічних принципів і політичних, юридичних, адміністративних заходів, спрямованих на розвиток, функціонування, баланс мов, зміну чи збереження мовної ситуації у державі, регіонах, соціумі. М.н. є частиною національної та культурної політики влади. Векторами М.н. можуть бути

законотворчість у напрямку становлення державних, офіційних мов, мов національних меншин; адміністративне втручання у функціональний розподіл мов і форм їхнього існування; уведення нових мовних норм чи збереження старих; розробка мовних і мовленнєвих (текстових) стандартів, реформування правопису тощо. **Language politics**

(Селіванова, 2010, с 445)

МОВНА СИТУАЦІЯ - ситуація взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі чи регіоні з огляду на їхню функціональну специфіку й ареал поширення. Соціолінгвістами У.Стюартом і Ч.Фергюсоном запропоновано формулу М.с.: $L_{maj} + L_{min} + L_{spec}$, де L_{maj} – мова більшості, якою володіє понад 25% населення країни, L_{min} - мова меншини, якою володіє від 5 до 25% громадян, L_{spec} – мова спеціальна, яка застосовується у церковних відправах, переважно вивчається у закладах освіти тощо. Параметрами опису М.с. є кількість мов у відповідному регіоні, їхні якісні ознаки (спорідненість/ неспорідненість; статус мов-піджинів або піджинізованих; статус місцевої мови чи імпортованої), наявність мовних мов, розгалуженість форм існування мов, їхнє функціональне навантаження і т.ін. М.с. поділяють на одномовні й багатомовні; ендоглосні (із домінуванням місцевої мови) й екзоглосні (із домінуванням імпортованої мови), збалансовані (у багатомовних ситуаціях мови виконують однакові суспільні функції) і незбалансовані (функції мов різні); гармонійні (рівноправні) і дисгармонійні (нерівноправні). Залежно від спорідненості мов, наявних у певній країні або регіоні, розрізняються гомогенна й гетерогенна М.с.: перша характеризується співіснуванням споріднених мов, друга – неспоріднених. М.с. також ураховує різні форми існування мови, функціональні стилі, сфери спілкування тощо. Аналіз М.с. коригує політику мовного планування. **Linguistic situation**

(Селіванова, 2010, с 448)

МОВНЕ ОТОЧЕННЯ - соціолінгвістична ситуація, у якій розвивається мовна здатність дитини. М.о. включає батьків, старших родичів, братів і сестер, вихователя й однолітків у

дитячому садку, друзів та знайомих родини, церковні установи, ЗМІ тощо. **Language environment**

(Селіванова, 2010,с 451)

МОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ - етнічні, соціальні, територіальні й ін.умови користування певною спільнотою відповідними формами існування мови чи різними мовами. М.с. можуть бути сім'я, виробничий колектив, соціальна група, мешканці одного міста, села, населення регіону. Країни, планети. Наприклад, у науковому колективі використовуються національна літературна й народно-розмовна форми існування мови, а також англійська мова як мова науки. **Environment of Language**

(Селіванова, 2010,с 451)

МОВНИЙ СОЮЗ – особливий тип ареально-історичної спільноти мов, яка виявляється у близькості структурно-типологічних рис, здебільшого у граматиці, і в наявності спільного фонду культурних слів, що зумовлене тривалими контактами й мовною конвергенцією в межах єдиного простору. Конвергенція, на відміну від асиміляції мов, не призводить до витіснення однієї з мов, а визначає появу певних спільних ознак у контактуючих мовах. Термін М.с. уведений М.Трубецьким у 1923 р. у статті «Вавілонська вежа та змішування слів». Дослідник уважав головними ознаками М.с. деяку граматичну подібність, наявність спільного фонду лексичних одиниць – культурних маркерів (такими одиницями не може бути корінна елементарна лексика). М.Трубецької відстоював ідею кавказького фонологічного союзу. Прикладами М.с. дослідники вважають балканський (мови, що до нього належать, перебувають у стані переходу від синтетизму до аналітизму й мають спільний фрагмент лексичного рівня); кавказький; поволзький, гімалайський тощо. **Language-union, regional association of languages**

(Селіванова, 2010,с 458)

МОВНІ ЗМІНИ - закладені в мові тенденції динаміки системи, які поряд зі стійкістю мови забезпечують її функціонування, розвиток та збереження. У лінгвосинергетичному аспекті М.З. треба розглядати одночасно і як деструктивний чинник у процесуальному розумінні й як параметр самоорганізації (у

результативному розумінні) складної нелінійної, нерівноважної системи мови, що сприяє зняттю ентропійних чинників середовища шляхом встановлення порядку через флуктуації (випадковості, симптоми хаосу). У М.з. виявляється креативний потенціал мови як здатність засвоювати нову інформацію. Дискусійним питанням є механізм М.з. Різні дослідники мови пропонують власні версії рушійних сил М.з.: індивідуальної мовної діяльності (молодограматизм); колективного духу народу (гумбольдтіанство); закладеної в системі тенденції (сосюріанство); екстралінгвальних чинників (мовних контактів, мовної політики держави, розвитку науки, техніки, виробництва, освіти, культури, процесів глобалізації й інтеграції світової спільноти тощо). Абсолютизація якогось одного чинника М.з. не відповідає стану справ з огляду на взаємно детерміновану природу поєднання системи й середовища. Виокремлюють позамовні, внутрішньомовні й зовнішні причини М.з., які здебільшого діють одночасно та взаємопов'язані. Внутрішньомовні чинники змін діють на тлі антиномії аналогії й аномалії, мовної варіативності, асиметрії системи мови й середовища мовлення. Темп М.з. визначається 1) їхньою рівневою природою (повільніше змінюється фонетична й морфологічна підсистема, ніж лексична й синтаксична); 2) стабільним характером деяких позначень і позначеного (згідно з методикою глотохронології, розробленою американським лінгвістом М.Сводешом, коефіцієнт збереження протягом тисячоліття слів основного списку (особових і питальних займенників, термінів спорідненості, дієслівів руху, відчуттів, фізіологічних станів, позначень розмірів і простору, кольорів. Тварин тощо) у середньому дорівнює 80%, що дає змогу встановити швидкість М.з.); 3) історичним періодом змін (наприклад, у XII - XIII ст. у результаті занепаду редукованих активно змінювалася фонетична підсистема давньоруської мови); 4) розвитком писемності; 5) розгалуженістю функціональних стилів; 6) мовними контактами; 7) розвитком науки, техніки, виробництва тощо. М.з. трактувалася лінгвістами як прогресивні (І.Бодуен де Куртене, О.Єсперсен), що накладаються на рух мов від синтетизму до аналітизму, від кореневих до флективних (В. фон Гумбольдт). Однак не всі М.з. пов'язані із прогресом мови, (наприклад, поява суржику, зникнення мов у результаті асиміляції і т.ін.) Деякі М.з. узагалі є нейтральними щодо прогресу мови. До того ж теорія

мовного прогресу є доволі суперечливою та тенденційною й потребує фундаментального обґрунтування. **Language change**
(Селіванова, 2010, с. 459)

МОВНІ КОНТАКТИ - процеси взаємодії мов, результатом яких може бути вплив однієї мови на іншу, що приводить до змін її лексики і граматичної системи. М.к. є потужним чинником мовних змін. Одним із перших наголосив на важливості вивчення взаємодії мов німецький лінгвіст Г.Шухардт. Його сучасник російський мовознавець І.Бодуен де Куртене запропонував альтернативний термін «змішування мов» у праці «Про мішаний характер усіх мов». Висувалася ідея схрещення мов, яка мала два вияви: метисацію – взаємодію споріднених мов, і гібридизацію – взаємодію неспоріднених. Л. Щерба увів термін «взаємний вплив мов» і наголосив на тому, що головною ознакою цього впливу є безпосередній контакт саме носіїв цих мов. Тому поряд із М.к. варто розглядати дискантні міжмовні зв'язки, які характеризуються відсутністю безпосередніх контактів носіїв, й інтермедіарні, що мають мову-посередник взаємодії носіїв. М.к. можуть бути спричинені такими позамовними явищами, як міграція населення, спільне проживання різних етносів на одній або суміжних територіях, війни, колонізація, економічні й культурно-освітні зв'язки тощо. М.к пов'язані з типами міжетнічних культурних контактів. О.Садохін виділяє чотири варіанти міжетнічної взаємодії; 1) додавання як засвоєння етносом деяких досягнень іншої культури, із якою він контактує; 2) ускладнення - якісну зміну етносу під впливом більш зрілої культури; 3) зменшення - утрату власних навичок у результаті контакту з більш розвиненою культурою; 4) ерозію як деструкцію культури під впливом іншої. Дослідники виокремлюють різні типи М.к. за параметрами: 1) спорідненості контактуючих мов; 2) напрямку й рівня впливу (однобічні на одному та кількох рівнях й обопільні на одному та кількох рівнях); 3) території (маргінальні – носії контактуючих мов проживають на суміжних територіях, внутрішньорегіональні - носії мешкають на одній території); 4) тривалості (казуальні як випадкові й тимчасові; перманентні як тісні та тривалі); 5) характеру (штучні та природно-штучні залежно від навчання мові у школі). Результатами М.к. можуть бути лексичні та фразеологічні.

(Селіванова, 2010, с. 459)

МОНОГЛОСІЯ – різновид мовного стану особистості, коли вона володіє лише однією формою існування певної мови. М. тапляється рідко, здебільшого у носіїв лише територіального діалекту, креольської мови чи інтердіалекту (койне) або мов, позбавлених функціональних варіантів. Головним і переважним мовним станом її носіїв є диглосія володіння двома й більше формами існування мови.

(Селіванова, 2010, с. 474)

НАРОДНО-РОЗМОВНА МОВА - загальнонародна форма існування мови, яка не є внормованою й цю застосовується у повсякденному житті народу, його побутовій сфері. Треба розмежовувати Н.м. та розмовний спосіб існування літературної чи народно-розмовної форм мови. Розмовне мовлення є усним способом комунікації порівняно з писемним, однак і усне, і писемне спілкування може репрезентувати як літературну (унормовану, кодифіковану) форму існування мови, так і її народно розмовний різновид чи їхнє поєднання.

(Селіванова, 2010, с. 490)

НАЦІОНАЛЬНИЙ ВАРІАНТ МОВИ - різновид національної мови, який використовується різними етносами в різних країнах світу, отримує усвідомлену національною спільнотою автономію, хоч не має із власне національною мовою значних системно-структурних розбіжностей. Н.в.м. характеризується специфікою сфер функціонування, різним співвідношенням форм існування мови тощо. Наприклад, англійська мова має американський, австралійський, канадський, південно – африканський, ірландський та ін. національні варіанти, іспанська поширена у 20 країнах Південної та Центральної Америки. **National variant of language**

(Селіванова, 2010, с. 496)

ПІДЖИН (від викривленого англ. business -діло, справа) – редукована допоміжна мова, створена в результаті змішування мов на різномовній території, виконує обмежені функції (бізнесові, торговельні і т. ін.) і не є рідною для тих, хто нею користується. Дослідники диференціюють П. на такі, що виникли на підставі однієї мови або споріднених мов певного регіону, і такі, що утворилися на базі неспоріднених мов (наприклад, мов місцевого населення та європейських мов). П. не є результатом природного розвитку мови, а лише наслідком вторинного перетворення мов

шляхом етномовних контактів. Субстрат П. передбачає міжрівневу диференціацію змішування: фонетика та граматики запозичена з однієї мови, викривлена лексика належить іншій. Формування П. зумовлює спрощення складних і граматичних систем мов (дієслівного формотворення, відміни й дієвідміни), розвиток аналітичного способу передачі граматичних значень, руйнування тонової системи, зникнення деяких категорій звуків. Термін виник на позначення спрощеного різновиду мови, який утворився шляхом змішування англійської й китайської мов у багатомовних портах Південного Китаю. П. зазвичай формується в місцях перебування на плантаціях із сезонними робітниками, на острівних територіях). П. поширені у Південно-Східній Азії, Океанії, Африці. П. може ставати навіть офіційною мовою (наприклад, ток-пісин у Папуа – Новій Гвінеї). Розрізняються П. і піджинізовані мови (останні не набувають статусу окремої мови й не відриваються від мови-джерела). **Pigin**

(Селіванова, 2010, с. 557)

ПОЛІТИЧНА ЛІНГВІСТИКА – галузь мовознавства, спрямована на дослідження мовних засобів політичної сфери спілкування, політичної комунікації й маніпулювання, взаємодії мови, ідеології та влади. П. л. є міждисциплінарною галуззю, що інтегрує теоретичний потенціал теорії мовної комунікації, лінгвоконцептології, дискурсології, лінгвістики тексту, соціолінгвістики з доробком політології, філософії, риторики, наратології тощо. П. л. почала розроблятися наприкінці 50-х р. р. у ФРН у зв'язку з вивченням мови націонал-соціалізму. У 80-ті р. р. функція мови як засобу маніпуляцій свідомістю та здійснення соціальної влади стала об'єктом досліджень американських і західноєвропейських лінгвістів (П. Серіо, Р. Мідоу, Д. Болінджер, Р. Блакар, Х. Вайнрих, Р. Водак, Т. ван Дейк та ін.). У колишніх країнах СРСР проблематика П. л. почала розроблятися лише у 90-ті р. р. спершу під кутом зору досліджень тоталітарної мови радянської епохи, а згодом теоретичного обґрунтування мовних особливостей організації політичного дискурсу в різних аспектах. З 1998 р. виходить серія збірників "Политический дискурс в России". Головними завданнями П. л. є 1) установлення функцій мови в політичній комунікації (регулятивна інструментальної, інформаційної, акціональної, контролю, спонукальна ідентифікаційної, мобілізаційної, агональної тощо); 2)

характеристика особливостей політичного дискурсу (його інституційності, інформативності, визначеності міфологічності, фідеїстичності, езотеричності іт. ін.); 3) аналіз специфіки складників моделі ситуації політичного спілкування; 4) характеристика особливостей адресантності, адресованості, інтенційності, стратегічності, інтерактивності політичної комунікації; 5) дослідження маніпуляційних стратегій і тактик, їхньої ефективності й риторичних правил політичної аргументації; 6) опис мови політиків у політичній комунікації, їхньої стереотипізації у масовій свідомості; 7) установлення мовних показників дистанції влади й авторитарності політичного дискурсу; 8) моделювання базових концептів політичного дискурсу й опис мовних засобів, їхньої репрезентації; 9) опис жанрового простору й субжанрової ієрархії політичної комунікації; 10) аналіз імплікації у політичному дискурсі й когнітивне моделювання декларативних і процедурних знань, що застосовуються у політичній комунікації і т. ін. У П. л. виокремлюються такі напрями: перший, дескриптивний, пов'язаний із вивченням мовної поведінки політиків (мовних засобів, риторичних прийомів, побудови аргументації й маніпуляції тощо) і змісту політичних текстів; другий виник у межах критичного дискурс-аналізу-теорії й методики емпіричного дослідження відношень між дискурсом і соціальним та культурним станом суспільства, а також взаємної детермінованості їхнього розвитку. Головними положеннями критичного аналізу політичного дискурсу є такі: 1) процеси творення текстів і їхнє споживання відтворюють і змінюють соціум і культуру; 2) дискурс не лише сам творить соціальний світ, а й соціальні практики творять дискурс; 3) фізичні об'єкти набувають певного значення завдяки дискурсу; 4) суб'єкте децентрованим, його дискурсивні вияви визначає панівний дискурс, що залежить від панівної ідеології влади; 5) суб'єкт здатний діяти креативно й перетворювати соціальні практики та дискурси через критичний перегляд установлених владним дискурсом значень і т. ін. Критичний аналіз дискурсу загалом ґрунтується на філософській концепції М. Фуко щодо влади як сили, що створює суб'єктів й агентів дій, а також на положеннях лінгвістичної філософії про сприйняття реальності на підставі мови, яка не лише відображає реальність, а й конструює її, Критичний підхід до аналізу політичної комунікації є свідомо тенденційним заангажованим аналізом мовних засобів

представлення соціальної нерівності, використання мови як засобу влади й соціального контролю, зняття боротьби ідеологій. Дослідник відкрито займає бік пригноблених і позбавлених влади. Головними представниками критичного напрямку у П. л. є Т. ван Дейк, Н. Феркло, Р. Водак, К. Кендлін, Р. Фаулер та ін. Третій напрям, когнітивний, є новим у П. л. і характеризується моделюванням структур свідомості учасників політичної комунікації; аналізом ключових концептів політичного дискурсу, політичних метафор й їхніх донорських концептуальних сфер, стереотипів мовленнєвої поведінки, які є підґрунтям політичних переконань, упереджень і міфологем; установленням ментальних моделей, зумовлених ідеологією влади; вивченням впливу боротьби дискурсів й ідеологій на мову тощо. Дискусійною проблемою сучасної П. л. є поняття політичної мови. Одні дослідники вважають її особливою знаковою системою, призначеною для здійснення політичної комунікації: для формування суспільного консенсусу, прийняття й обґрунтування політичних і соціально-політичних рішень; специфічною підмовою вираження ідеології влади з особливою граматикою й лексиконом (А. Баранов, С. Казакевич, Ю. Степанов, П. Серіо). Альтернативними цій позиції є судження лінгвістів, які розглядають відсутність у політичному дискурсі якихось особливих лексикону та граматики при наявності специфіки змісту інформації, обставин, у яких здійснюється спілкування, особливих тем, цілей і функцій, термінології й риторики (Д. Грейбер, П. Паршин). Мова політики складає семіотичний простір політичного дискурсу, обслуговує потреби політичної комунікації, характеризується деспеціалізацією політичних термінів, орієнтованістю на масового адресата, обмеженістю інституційними формами спілкування. Головними функціями політичного дискурсу лінгвісти вважають інтеграцію й диференціацію групових агентів політики; розвиток конфлікту та встановлення консенсусу; здійснення вербальних політичних дій та інформування про них; створення "мовної реальності" поля політики й її інтерпретацію; маніпуляцію свідомістю й контроль за діями політиків електорату (О. Шейгал). **Political linguistics**

(Селіванова, 2010, с. 565)

ПРЕСКРИПТИВНЕ МОВОЗНАВСТВО - розділ мовознавства, що вивчає проблеми унормування (кодифікації) мовних форм, їхньої оцінки під кутом зору правильності,

прийнятності, естетичності, раціональності тощо. П. м. можна віднести до маргінальної сфери соціолінгвістики і традиційних мовознавчих дисциплін. Результатами розробок у цій галузі є створення нормативних граматик різних мов, укладання тлумачних словників і словників мовних норм (орфографічних, орфоепічних, граматичних), робота над культурою мовлення, упорядкування мовного законодавства й суспільні заходи з регулювання мовного функціонування. **Prescriptive linguistics**

(Селіванова, 2010, с. 589)

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА - розділ мовознавства, спрямований на розв'язання практичних завдань різних галузей науки й техніки, повсякденного життя людини, суспільства на підставі теоретичного доробку досліджень мови й мовлення. Н. Бардіна підкреслює, що П. л. протиставлена класичній (чистій) лінгвістиці евристичними процедурними особливостями й зовнішньою орієнтацією на зміни матеріального світу, буття соціуму, втілення в життя ідей, планів, намірів. Термін П. л. з'явився наприкінці 20-х р. р. ХХ ст, а як самостійна лінгвістична дисципліна вона виокремилася у другій половині ХХ ст., хоч проблеми прикладного характеру (наприклад, створення алфавітів, систем письма, навчання іноземній мові, тлумачення й коментування текстів тощо) мовознавство розв'язувало ще з давніх-давен. Однак через майже одночасне виникнення прикладної й комп'ютерної лінгвістики та спрямування їх на прикладні задачі ці галузі спершу ототожнювалися. Становлення комп'ютерної лінгвістики відбувалося у 50-ті р. р. ХХ ст. на базі комп'ютерної науки (обґрунтування та створення перших кібернетичних систем Н. Вінером і Дж. фон Непманом у 40-і р. р.), теорії інформації (К. Шеннон, В. Вівер) і структурно-математичної лінгвістики. Проте, як зазначають дослідники, П. л. перебуває з комп'ютерною лінгвістикою в різних епістемологічних площинах: комп'ютерна вказує на інструментарій досягнення наукового результату, а П. л. орієнтована на результат. Комп'ютерна лінгвістика є настільки частиною П. л., наскільки вона може розв'язувати конкретні завдання повсякденного життя людини й суспільства. Сьогодні не підлягає сумніву той факт, що широкий спектр проблем П. л. вирішується за допомогою ЕОМ. Однак, по-перше, існує чимало інших завдань прикладного характеру, які безпосередньо не застосовують комп'ютерних технологій, а, по-друге, комп'ютерна

лінгвістика має власний об'єкт, мету й завдання й може постачати так само, як й інші мовознавчі дисципліни, свої технології й теоретичний доробок П. л. як окремій галузі. Комп'ютерна лінгвістика спрямована на розробку автоматизованих методів зберігання, обробки, переробки й використання лінгвістичних знань, а її метою є реконструкція знань про мову й у мові, які б забезпечували автоматизацію інтелектуальних функцій і когнітивної діяльності людини, автоматизоване породження мовлення та його комп'ютерну обробку й розпізнавання. У статті 1990 р. російський дослідник Ю. Городецький узагальнив три класи проблем комп'ютерного напрямку П. л. Перший об'єднує фундаментальні проблеми, пов'язані із представленням і моделюванням мовної системи, тезаурусів знань; із комп'ютерною репрезентацією граматики й рольової структури висловлень в автоматичних системах; із взаємодією вербаліки й невербаліки, мовних і фонових знань у комунікації; із метафоричним моделюванням і процесами розпізнавання повідомлень тощо. Другий клас охоплює суто лінгвістичні проблеми штучного інтелекту: розпізнавання й синтез мовлення, тексту; розробка метамов і мов репрезентації знань, лінгвістичних процесорів, здатних опрацьовувати тексти у стандартний спосіб для будь-якої системи перетворення мовної інформації: інтелектуальних інтерфейсів, баз даних. За допомогою комп'ютерних технологій П. л. вирішує проблеми, які мали багатовікову історію та спершу ґрунтувалися на механічних засобах. Це стосується, наприклад, синтезу звукового мовлення, ідея якого виникла ще у XVIII ст. і була втілена у перші механічні синтезатори мовлення (однією з перших машин, яка могла вимовляти п'ять голосних, був синтезатор створений співробітником Санкт-Петербурзького університету В. Кранценштейном наприкінці XVIII ст., приблизно в цей же час В. фон Кемпелен спроектував машину, яка відтворювала 20 мовоподібних звуків). У 1922 р. Стюарт опублікував результати розробки статичного електросинтезатора-форманта. Першим електричним синтезатором був вокодер американця Х. Дадлі (20-30-ті р. р.), який спочатку здійснював спектральний аналіз мовленнєвого сигналу й виділяв його акустичні параметри, а потім синтезував вихідний сигнал на підставі цих параметрів. Вокодером керував оператор за допомогою клавіш, які пов'язувалися з 10 смуговими фільтрами, що охоплювали весь спектр звукових частот.

За таким самим принципом будувався формантний синтезатор, який базувався на звукових формантах. Для зміни дзвінкого мовлення на глухе оператор користувався наручним браслетом, а висоту тону змінював за допомогою ніжної педалі. Сучасні синтезатори звукового мовлення мають автоматизовану основу, є комерційними, застосовуються у навігації, військовій техніці, банківській справі, транспорті, зв'язку, діловодстві тощо. Вони необхідні людям, що погано бачать чи або втратили зір, для німих, для створення автовідповідачів, довідкових систем у місцях загального користування, управління складними об'єктами в аварійних ситуаціях, комп'ютерних ігор тощо. Синтез і розпізнавання звукового мовлення є проблемами прикладної фонетики. Потужним напрямом П. л. є машинний переклад, головними завданнями якого є 1) формування теоретичної й експериментально-статистичної бази перекладу, яка передбачає розробку синтаксичних, морфологічних, семантичних, словникових систем і їхніх аналізаторів, трансформаційних правил і їхніх обмежень, моделей трансферних мов-посередників, підходів до синтезу вихідного тексту або фрази; 2) створення практичних моделей бінарного перекладу, орієнтованих на дві мови, або інваріантних, які працюють незалежно від типу мов; 3) забезпечення релевантності вибору еквівалентів на базі багатоваріантних рішень і їхньої лексико-синтаксичної фільтрації (шляхом розробки моделей синтаксичного керування, зворотного зв'язку між смислом і текстом, багаторівневої організації мови); 4) розробка діючих автоматичних або автоматизованих систем машинного перекладу; 5) удосконалення діючих моделей за рахунок інтелектуалізації машинного перекладу на підставі введення когнітивних компонентів декларативних і процедурних знань (знань просвіт, галузь науки або техніки, процедур інференції, прогнозування розвитку описуваних ситуацій з огляду на наявність структур інтерпретації ситуації і т. ін.). Поряд із використанням автоматизованих систем, П. л. має й інші вектори практичного застосування знань про мову й мовлення. По-перше, це патопсихолінгвістичний напрям, завданнями якого є розроблення методик діагностики й мовленнєвої симптоматики психічних захворювань із патологією мовлення. По-друге, це судова лінгвістика, орієнтована на розв'язання практичних завдань сфери судочинства й криміналістики, як-от: установлення

авторства усного й письмового текстів, оцінка комунікативних намірів тексту, отримання інформації про адресанта тексту (його віковий, статевий, соціальний, національний статус, емоційно-психологічний стан), визначення способу створення тексту (запису під диктовку, наявності постредагування, навмисного викривлення письмового тексту і т. ін.), мовного забезпечення судової справи тощо. По-третє, це розробка і вдосконалення методик навчання рідній й іноземній мові, які потребують оптимізації з метою досягнення успішного ефективного результату. По-четверте, це лінгвістика комунікативного впливу, яка передбачає розробку методик і моделей нейролінгвістичного програмування, мовленнєвих технологій у сферах бізнесу, управління, ЗМІ, іміджмейкерства, рекламної справи, PR-технологій тощо. По-п'яте, це лінгвопроекування, спрямоване на створення штучних мов різного гатунку (ап'юріорних й апостеріорних, комп'ютерних). По-шосте, П. л. має лексикографічне та прескриптивне спрямування (створення систем транскрипції та транслітерації, упорядкування термінології, формування машинних фондів мови, словників тощо).

Applied linguistics

(Селіванова, 2010, с. 593)

ПРОФЕСІЙНІ МОВИ-додаткові лексичні системи для певних форм існування мови, властиві представникам відповідної галузі виробництва, професії, роду занять. П. м. не є мовами в повному розумінні, адже професійна лексика проектується лише на окрему тематичну сферу діяльності людини, хоч існують ще професійно-спеціалізовані етнічні групи (наприклад, африканські етнічні групи пастухів борола, рибалок сорко і т. ін.). Деякі П. м. мали статус мови у давнину, однак згодом вони перетворилися на терміносистеми національної мови. Мовознавці відносять П. м. до соціальних діалектів, однак такі лексичні системи не мають власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів, тому залишаються лексичним масивом певної мови. **Professional social dialect**

(Селіванова, 2010, с. 609)

РОЗМОВНЕ МОВЛЕННЯ – особлива усна форма існування мови як стилістично однорідна функціональна система, яка застосовується в повсякденному побутовому спілкуванні носіїв певної мови. Таке тлумачення визнане не всіма лінгвістами через відмінності підходів до мовлення взагалі й до його диференціації. У сучасному мовленнєзнавстві висувається перспективна ідея щодо

системності мовлення як функціональної реалізації мовної системи (на противагу індивідуальному мовленню), яке керується не лише мовною компетенцією, а й закономірностями мовленнєвої системи. М. Кожина підкреслює, що крім розуміння мовлення як конкретного говоріння індивіда, воно може мати другий аспект, пов'язаний із типологією мовлення; на цьому більш абстрактному рівні аналізу мовленнєва діяльність постає як сукупність усіх процесів говоріння, що розглядаються під кутом зору її специфічних рис. Зважаючи на це, Р. м. є сукупністю індивідуальних мовленнєвих процесів, що мають усний характер репрезентації й особливу сферу спілкування - побутову. Це визначає деякі системні риси Р. м., яке протиставлене, з одного боку, книжній, писемній літературній формі мовлення, з іншого, - усній літературній формі мовлення, і характеризується некодифікованістю, спонтанністю, безпосередністю, синхронністю, малою доступністю, неструктурованістю, однофазністю та прокурсивністю породження, невимушеністю, відсутністю офіційності, широким спектром паравербальних засобів, а також особливою репрезентацією мовних засобів різних рівнів (наприклад, компресією на всіх рівнях, викликаною дією закону економії мовленнєвих зусиль, або надмірністю (повтореннями), особливими способами граматичного узгодження й синтаксичної будови). Р. м. є загальнонародною формою, усною, але не кодифікованою. Усне кодифіковане мовлення є репрезентантом загальнонародної літературної мови, яка може мати усний і писемний характер. Нерідко лінгвісти включають до Р. м. не лише усне мовлення побутової сфери спілкування, а й саме таку літературну форму усного мовлення як різновид літературної мови або її стиль. З огляду на це всі зазначені вище властивості Р. м. утрачають свій сенс, позаяк усне літературне мовлення є кодифікованим, структурованим, здебільшого завчасно підготовленим, обдуманим і переважно офіційним. Така форма усного мовлення використовується в засобах масової інформації, у виступах перед аудиторією, лекціях тощо. У подібних випадках ознаки малої доступності, синхронності, однофазності та прокурсивності породження здебільшого усуваються, оскільки такі усні повідомлення можливі в перезапису, повторенні, є посередниками масової комунікації (ЗМІ). Р. м. протиставлене й територіальним діалектам, адже вони хоч і мають усний характер

репрезентації і також побутову сферу спілкування, але не є загальнонародним мовленням і представляють різновид мови, що характеризується відносною єдністю різних мовних рівнів. Дискусійною проблемою є також співвідношення Р. м. із просторіччям як сукупністю засобів усного розмовного мовлення, що не має системного характеру, не є внормованою, характеризується грубуватістю й факультативністю вживання переважно неосвіченими носіями мови у побутовій сфері спілкування. Отже, просторіччя може включатися до Р. м. як особливий стилістичний засіб, адже воно не є окремою формою існування мови, на відміну від діалектів, а лише лексичною підсистемою. Р. М. широко представлене у художній літературі як засіб увиразнення мовлення персонажів, наближення його до природних комунікативних ситуацій, експресивізації. Однак фрагменти Р. М. у художніх текстах набувають рис літературності (В. Виноградов), потребують компенсації паравербальними засобами за рахунок авторських кваліфікаторів мовлення персонажів. Вивчення Р.м. відбувається на матеріалі магнітофонних записів або відеозапису. **Colloquial speech**

(Селіванова, 2010, с. 627)

СЛЕНГ – нелітературна додаткова лексична система, яка представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі; різновид соціолекту - соціально маркованої лексики певної суспільної групи (професійної, вікової й ін.) у межах національної мови. Нерідко С. має атрибути "молодіжний", "студентський", що значно звужує його значення. С. не є формою існування мови, оскільки не має власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів і ґрунтується на закономірностях національної мови. Іноді С. ототожнюється з арго. На відміну від арго - таємної, конспіративної форми існування мови замкнених соціально-професійних груп, С. зрозумілий пересічним мовцям, є надбанням відкритих соціально-професійних груп, характеризується стилістичною зниженістю, пейоративністю й не виконує функції утаємниченості, умовності, відмежування. Якщо така функція з'являється у С, то він набуває статусу арго. С. - динамічна лексична система, вона характеризується нетривкістю в часі й може проникати до літературної мови. Дослідники вважають шляхом такого

проникнення низку переходів від корпоративного С. до інтержаргону, далі - до просторіччя, розмовної лексики й до літературної мови. Сферою поширення С. до рівня інтержаргону є засоби масової комунікації (газети, журнали, телебачення, Інтернет), тексти художньої літератури. Термін С. здебільшого ототожнюється з термінами "соціальний жаргон" і "різновид соціолекту". **Slang**

(Селіванова, 2010, с. 666)

СОЦІОЛЕКТ – соціально марковані лексеми та словосполуки певної суспільної групи (професійної, вікової й ін.) у межах національної мови. Термін С. уведений в обіг соціолінгвістики з метою уникнути багатозначності термінів "жаргон", "арго", "сленг", "соціальний діалект". С. розглядається як жаргон у первинному розумінні цього терміна, тобто додаткова лексична система для певних форм мовного існування, що представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі. На відміну від жаргону, С. містить й інтержаргон - загальний жаргон, який у масовій свідомості значно послабив зв'язки з первинними сферами вживання, однак не втратив своєї стилістично зниженої маркованості. С. не є мовою, оскільки не має власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів і ґрунтується на закономірностях національної мови. На відміну від арго-таємної, конспіративної форми існування мови замкнених соціально-професійних груп, С. зрозумілий пересічним мовцям, є надбанням відкритих соціально-професійних груп, характеризується стилістичною зниженістю, пейоративністю і не виконує функції утаємниченості, умовності, відмежування. С. - динамічна лексична система, вона характеризується нетривкістю в часі й може проникати до літературної мови. Дослідники вважають шляхом такого проникнення низку переходів від корпоративного жаргону до інтержаргону, далі - до просторіччя, розмовної лексики й до літературної мови. Засобами проникнення корпоративного жаргону до інтержаргону є засоби масової комунікації (газети, журнали, телебачення, Інтернет), тексти художньої літератури. Жаргонізацію літературних джерел пов'язують з утратою високого стилю, який був властивий літературі ще на початку ХХ ст.

(Селіванова, 2010, с. 673)

СОЦІОЛІНГВІСТИКА – маргінальна галузь мовознавства, що вивчає вплив суспільних явищ і процесів на виникнення, розвиток, соціальну й функціональну диференціацію й функціонування мов, а також зворотний зв'язок мови й соціуму. С. виникла на теренах мовознавства, соціології, соціальної психології й етнографії у другій половині ХХ ст. Термін уведений у 1952 р. американським дослідником Х. Каррі, хоч напрям дослідження взаємовпливу мови й суспільства вже існував протягом тривалого часу, а назви соціологічна лінгвістика й соціологія мови були відомі ще у 20–40-і р. р. ХХ ст. Соціологічний напрям у мовознавстві виник на межі ХІХ-ХХ ст. як реакція на натуралістичну концепцію А. Шлейхера, індивідуалістичний психологізм молодогограматиків, іманентність структуралізму й естетичний ідеалізм К. Фосслера, Л. Шпітцера, які зближалися з позитивістськи налаштованими молодогограматиками на підставі положення про первинність індивідуальності людини, на відміну від колективного духу народу В. фон Гумбольдта і Г. Штейнталя. Цей напрям еклектично враховував методологічно різноманітні ідеї філософії Просвітництва, психологічного напрямку мовознавства, марксистської філософії, філософії позитивізму, однак його завдання були чітко сфокусовані на соціальну природу мови, її комунікативну функцію, відношення мови й суспільства, мови й суспільно заангажованого індивіда. Соціологічний напрям створюється у ряді країн світу: у Франції (французька соціологічна школа під керівництвом А.Мейє), Швейцарії (Женевська школа), Великобританії (Лондонська школа під керівництвом Дж. Фьорса), США (У. Уїтні, Е. Сепір, Б. Уорф і представники антрополінгвістики), СРСР (Л. Щерба, Л. Якубинський, Є. Поливанов, В. Жирмунський, Б. Ларин, М. Марр, Р. Шор та ін.). Соціологічні концепції були висунуті і представниками Норвегії (А. Зоммерфельт), Японії (школа мовного існування М. Токієда), Чехії (Працька школа), Німеччини (Лейпцизька школа) тощо. Дослідники виокремлюють у С. три течії: перша орієнтована на соціологію (досліджує норми мовного вживання, мету вибору варіантів мови, дігლოსію, теорію кодів залежно від різних соціальних детермінант), друга спрямована на лінгвістику і вивчає неоднорідність мовної системи з огляду на соціальні параметри, а також зв'язок мовних змін із соціальними умовами; третя має етнографічне й методологічне спрямування. Проблематика С. дуже

широка, що зумовлює виділення окремих дисциплін на її ґрунті, зокрема, інтерлінгвістики, соціофонетики, соціальної діалектології, екологічної лінгвістики, тендерної лінгвістики тощо. Головними векторами досліджень С. залишаються проблеми мовної ситуації, мовного колективу, суспільних функцій мови, форм її існування в соціумі, соціальної диференціації мов залежно від різноманітності соціальних шарів (стратифікаційна) і соціальних ситуацій (ситуативна), двомовності, полілінгвізму, мовної політики, норми і т. ін. Згідно зі спрямуванням соціолінгвістичних досліджень виокремлюються синхронна С, об'єктом якої є форми існування мови та співіснування мов у суспільстві в певний історичний період його розвитку, та діахронічна С, що вивчає соціальні чинники мовного онтогенезу, соціально-історичні типи мов, історію розвитку мов, становлення певної мовної ситуації та зміни мовної політики тощо. С. застосовує спеціальні методики досліджень власного об'єкта: безпосереднє спостереження, включене спостереження (за участю спостерігача-дослідника), анкетування з використанням питальників, інтерв'ю, яке може стимулювати інформантів до природної комунікації чи свідомої орієнтації на еталон; кореляційний, факторний аналіз, лінгвостатистичний експеримент, моделювання (наприклад, імплікаційна хвильова модель поширення мовних інновацій у географічному й соціальному просторі, моделі мовленнєвої поведінки з урахуванням соціальних статусів і ролей). **Social linguistics**

(Селіванова, 2010, с. 674)

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ЗОНИ – об'єднання комунікативних середовищ, що характеризується спільними ознаками мовної ситуації, тобто перевагою певної мов, специфікацією інших мов у різних сферах спілкування, вибором мови-підґрунтя і м. для літературної мови тощо. Наприклад, у Західній Африці суданська С. з. має такі ознаки: високий престиж мов ісламізованих народів (йоруба, хауса), широкі використання місцевих мов для міжетнічного спілкування (лінгва франка, койне міст і регіонів), офіційний статус європейських мов, створення літературних мов; на підставі найбільш вагомих місцевих мов і мов регіонального спілкування. **Social linguistic areas**

(Селіванова, 2010, с. 679)

СОЦІОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМ МОВОЗНАВСТВА – сукупність лінгвістичних шкіл й окремих концепцій, які

розглядають мову насамперед як засіб спілкування її діяльності людини в соціумі у зв'язку з її суспільним статусом і роллю. С. н. м. сформувався на межі XIX-XX ст. як реакція на натуралістичну концепцію А. Шлейхера, індивідуалістичний психологізм молодогограматиків, формалізм й іманентність структуралізму, естетичний ідеалізм К. Фосслера, Л. Шпітцера, які зближались з позитивістськи налаштованими молодогограматиками на підставі положення про первинність індивідуальності людини, на відміну від колективного духу народу В. фон Гумбольдта і Г. Штейнталя. С. н. м. еkleктично враховував методологічно різнорідні ідеї філософії Просвітництва, психологічного напрямку мовознавства, марксистської філософії, філософії позитивізму, однак його завдання були чітко скеровані на соціальну природу мови, її комунікативну функцію, відношення мови й суспільства, мови й суспільно заангажованого індивіда. С. н. м. створюється у ряді країн світу: у Франції (французька соціологічна школа під керівництвом А. Мейє), Швейцарії (Женевська школа), Великобританії (Лондонська школа під керівництвом Дж. Фьорса), США (У. Уітні, Е. Сепір, Б. Уорф і представники антрополінгвістики), СРСР (Московська школа - Л. Щерба, Л. Якубинський, Є. Поливанов, В. Жирмунський, Б. Ларин, М. Марр, Р. Шор та ін.). Соціологічні концепції були висунуті представниками Норвегії (А. Зоммерфельт), Чехії (Празька школа), Німеччини (Лейпцизька школа), Японії (школа мовного існування М. Токієда) тощо. Дослідники пояснювали причини мовних змін й еволюцію мов соціальними чинниками, зокрема, диференціацію мов-розселенням народів, уніфікацію - війнами, еволюцію мови - ускладненням соціальних відносин, звукові зміни - прагматичними потребами суспільства як зручністю вимови (А. Мейє, Ж. Вандрієс, М. Коен та ін.). Значення тлумачилося як комплекс відношень у контексті ситуацій (Лондонська школа). Представники С. н. м. досліджували місце й роль мови в суспільстві, функціональне розшарування мови, зв'язок мови й культури, функціонування мови в різних соціальних ситуаціях, зв'язок мови, суспільства й особистості тощо. С. н. м. став підґрунтям для нової мовознавчої науки -соціолінгвістики та її галузей (інтерлінгвістики, соціофонетики, соціальної діалектології, екологічної лінгвістики, гендернолінгвістикитощо). Він пов'язаний із становленням у той самий період структурної антропології, спрямованої на вивчення

співвідношення соціальних і мовних структур у процесі розвитку мислення на різних стадіях етногенезу (Л. Леві-Брюль, Б. Маліновський, К. Леві-Стросс); етнолінгвістики. С. н. м. визначив і розвиток діалектології, лінгвістичної географії, ареальної лінгвістики, теорії мовленнєвих актів, прагматики, функціональної лінгвістики, лінгвокультурології, теорії міжкультурної комунікації тощо. **Sociological linguistics**

(Селіванова, 2010, с. 679)

СУРЖИК – наявні в мовленні певної частини населення штучно й неприродно поєднані елементи двох або кількох мов, що порушують норми літературної мови. Термін є метафоричним перенесенням від первинного значення С. як суміші зерен пшениці й жита, жита й ячменя, ячменя й вівса. С. переважно має пейоративне забарвлення як негативне явище, крайній вияв інтерференції. Деякі лінгвісти вважають С. територіальним діалектом з огляду на наявність зон мовної дифузії. Однак поза зонами такої дифузії, зважаючи на природу пристосування до рідного діалекту слів престижної у місті або у засобах масової інформації мови, С. не може отримувати статусу діалекту. Виникнення С. має соціальне та психологічне підґрунтя. Чинниками стійкості С. є 1) здатність до наслідування, що виявляється у перемиканні мовних кодів (пристосуванні мови села під мову міста) із метою підвищити статус власного "обличчя"; 2) адаптивні властивості людини (приїхавши до міста, людина прагне якнайшвидшої соціальної адаптації, що позначається й на мовленні); 3) устрій, культура мовлення сім'ї, які передаються від батьків до дітей; 4) мовна ситуація в країні й мовна політика держави тощо. Деякі сучасні дослідники пов'язують С. із проблемою деструкції особистості, духовною деградацією, однак такі думки потребують доведення шляхом психологічних досліджень і видаються тенденційними й заангажованими. Однією зі стратегій підвищення культури мовлення є боротьба із С. Одним із шляхів поширення С. є засоби масової інформації, література й мистецтво, де С. може застосовуватися як засіб створення комічного ефекту, іронії, стилізації мовлення персонажів.

(Селіванова, 2010, с. 709)

СФЕРА СПІЛКУВАННЯ – певний вид суспільної діяльності, який зумовлює відповідне застосування мови. С. С. Передбачає використання певних форм існування мови, тематичну,

жанрову і прагматичну специфіку спілкування. У сучасній комунікативній лінгвістиці й мовленнєзнавстві виокремлюються політична, юридична, наукова, мас-медійна, педагогічна, рекламна, релігійна, побутова, бізнесова, художня? спортивно-ігрова й військова С.с. **Discursive sphere**

(Селіванова, 2010,с. 711)

УЗУС (від лат. *usus* - використання, звичай) – загальноприйняте вживання слів і речень у мовленні, на відміну від норми літературної мови й ідіолектів (оказіонального вжитку).

Usage

(Селіванова, 2010,с. 751)

ФОРМА ІСНУВАННЯ МОВИ – зрозумілий носіям мови різновид її функціонування, що передбачає системну організацію й комунікативно-прагматичну орієнтацію, відповідні до потреб певної сфери спілкування чи застосування. Ф. і. м. має не лише особливі лексику й фразеологію, а й фонологічну та граматичну специфіку. Залежно від сфери використання Ф. і. м. Має різний ступінь довершеності, унормованості чи узуальності, комунікативної придатності. Головними Ф. і. м. є літературна мова, народно-розмовна мова, койне, мова піджин, креольська мова, територіальні діалекти. Проблемою соціолінгвістики є протиріччя між доступністю, зрозумілістю всіх форм існування однієї мови й деякими додатковими лексичними системами (професійні діалекти, жаргони, арго, сленг тощо), які не зрозумілі всім носіям мови, але відносяться деякими дослідниками до форм існування мови. Отже, перелік Ф. і. м. є відкритим питанням. **Type of language existence**

(Селіванова, 2010,с. 759)

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Бурхливий розвиток соціолінгвістики як науки припав на:

А. 60ті та 70ті роки минулого століття.

Б. 70ті та 80ті роки минулого століття.

В. 80ті та 90ті роки минулого століття.

Г. Ця наука зародилась лише нещодавно.

Вперше використав термін «соціолінгвістика» використав:

А. Ч. Осгуд.

Б. Г. Каррі.

В. М. Ломоносов.

Г. Фердинанд де Соссюр.

В.М.Жирмунський зазначав умовність поділу предмета соціолінгвістики на 2 кола проблем:

А. Синхронічний та діахронічний.

Б. Історичний та діахронічний.

В. Діахронічний та соціологічний.

Г. Соціологічний та синхронічний.

Скільки «площин» соціальної диференціації мови виділяв Б.М. Головін?

А. 5

Б. 6

В. 7

Г. 8

Які основні функції виконує мова у взаємозв'язках «мова і суспільство»?

А. Історичну, гносеологічну та комунікативну.

Б. Інформативну, кумулятивну та гносеологічну.

В. Соціальну, інформативну та накопичувальну.

Г. Комунікативну, кумулятивну та метамовну.

Перехід з однієї мови на іншу має наукову назву:

А. Комунікативна компетенція.

Б. Кодове перемикання.

В. Інтерференція.

Г. Комунікативна компетенція.

Явище, коли у свідомості людини існує дві мови, має назву:

А. Інтерференція.

Б. Діалект.

В. Мовна компетенція.

Г. Мовна підпроблема.

Створення й удосконалення алфавітів, розвиток лексики та синтаксису літературних мов, їх функціональних стилів, кодифікація норма літературної мови – це:

А. Мовленнєва варіативність.

Б. Мовна політика.

В. Соціально-комунікативна система.

Г. Соціальна діалектологія.

Перехід від робіт загального плану до експериментальної перевірки висунутих гіпотез – це характерна риса...

А. Соціолінгвістики 50-х років.

Б. Соціолінгвістики другої половини ХХ ст.

В. Сучасної соціолінгвістики.

Г. Ні один з варіантів не є правильним.

Сукупність людей, які об'єднані загальними соціальними, економічними, політичними та культурними зв'язками, які здійснюють у повсякденному житті безпосередні та опосередковані контакти одне з одним та різного роду соціальними інститутами за допомогою однієї мови або різних мов, поширених у цьому колі – це:

А. Мовна соціалізація.

Б. Комунікативна система.

В. Мовна спільнота.

Г. Мовна ситуація.

Сукупність кодів і субкодів, що використовуються в певній мовній спільноті та знаходяться один з одним у відносинах функціональної доповненості – це:

А. Функціональна доповненість.

Б. Мовний ланцюг.

В. Мовна варіативність.

Г. Соціально-комунікативна система.

Соціолект – це:

А. Стан соціально-комунікативної системи в певний період її функціонування.

Б. Сукупність мовних особливостей, притаманних будь-якій соціальній групі у межах тієї чи іншої підсистеми національної мови.

В. Сукупність кодів і субкодів, що використовуються в певній мовній системі.

Г. Компонент соціально-комунікативної системи, що обслуговує ту чи іншу мовну спілку.

Соціолінгвістика, що вивчає переважно процеси, що характеризують розвиток мови у зв'язку з розвитком суспільства, називається:

- А. Діахронічна.
- Б. Синхронічна.
- В. Макросоціолінгвістика.
- Г. Мікросоціолінгвістика.

Протиріччя між набором мовних одиниць і текстом, який будується з цих одиниць, має назву:

- А. Антиномія коду.
- Б. Кодове перемикання.
- В. Мовна варіативність.
- Г. Комунікативна компетенція.

Соціолінгвістика вивчає:

- А. Соціальну диференціацію мови, питання мовної політики.
- Б. Співвідношення мови та мислення.
- В. Основні одиниці мовної системи.
- Г. Співвідношення мови і мовлення.

Формами існування мови є:

- А. Письмова і усна форми мови.
- Б. Літературна мова, піджин, жаргон, діалекти тощо.
- В. Функціональні стилі мови.
- Г. Мовні особистості.

Для більшості мов характерна:

- А. Моногłosія.
- Б. Диглосія.
- В. Білінгвізм.
- Г. Дивергенція.

Соціальні ролі мовців є однією з важливих характеристик:

- А. Комунікативної ситуації.
- Б. Кодифікації.
- В. Лексикографічного опису.
- Г. Типологічного опису мови.

Зовнішніми, по відношенню до мови факторами можна пояснити наступні процеси та явища:

- А. Редукцію звуків.
- Б. Акомодацію, дисиміляцію звуків.

В. Конвергенцію та інтерференцію мов.

Г. Зміну фонетичної системи мови.

Прикладом мовного союзу можуть слугувати

А. Мови колишнього СРСР.

Б. Балканські мови.

В. Східнослов'янські мови.

Г. Індоевропейські мови.

Ідеї відповідності структурних типів мови (ізолююча, аглютинуюча, флективна..) різним суспільно-економічним формаціям належать...

А. Засновникам компаративізму.

Б. Н.Я.Марру.

В. Є.Д. Поливанову.

Г. К. Марксу.

Жорстка межа між літературними та не літературними формами існування мови зумовлені:

А. Історією народу.

Б. Граматичною структурою мови.

В. Ступенем традиційності нормативно-стилістичної системи.

Г. Специфікою мовної картини світу.

Соціолінгвістика є

А. Суспільною наукою.

Б. Гуманітарною наукою.

В. Лінгвістичною наукою.

Г. Природознавчою наукою.

Виокремити соціальну діалектологію паралельно з територіальною запропонував:

А. Є.Д. Поливанов.

Б. А. Ларін.

В. В.М. Жирмунський.

Г. Д.С. Лихачов.

«Картина світу» в лінгвістиці – це:

А. Спосіб відображення світу в свідомості колективного носія мови.

Б. Викривлена свідомість носія мови.

В. Одна з варіацій білінгвізму.

Г. Такого поняття не існує.

Автором теорії про вплив мови на культуру народу є

А. Б. Уорф, Е. Сепір.

Б. Д. Дефо.

В. Р. Якобсон.

Г. М. Ломоносов.

Безеквівалентною лексикою називають слова:

А. Що відносяться до мертвої мови.

Б. Що відносяться до штучно створеної мови.

В. Що не мають відповідників в інших мовах.

Г. Що майже не функціонують у мові.

Білінгвізм – це ситуація, коли:

А. Одна мова впливає на іншу.

Б. Одна людина володіє двома мовами.

В. Наявні три державні мови.

Г. Штучно створено нову мову.

Будучи основним інструментом спілкування людей, мова найбільш повно проявляє себе в

А. Описі вражень.

Б. Передачі інформації наступним поколінням.

В. Мовленнєвій діяльності.

Г. Письмі.

В будь-якому судженні про мову реалізується така функція мови:

А. Метамова.

Б. Фатична.

В. Гносеологічна.

Г. Комунікативна.

В різних мовах вербалізуються за допомогою знаків мови:

А. Іменники.

Б. Власні назви.

В. Певні рідкісні реалії.

Г. Універсальні та унікальні концепти, властиві лише даній культурі.

У вільному спілкуванні людей, метою якого є встановлення і підтримка контакту, реалізується функція:

А. Фатична.

Б. Когнітивна.

В. Гносеологічна.

Г. Історична.

В соціолінгвістиці мова вивчається як:

А. Різновид соціального спілкування.

- Б. Засіб передачі інформації.
- В. Знаряддя висловлення думок та ідей.
- Г. Соціальне явище, інструмент спілкування людей в суспільстві.

Диглосія – це:

- А. Вплив однієї мови на іншу.
- Б. Викривлений білінгвізм.
- В. Вживання двох мов в межах одного соціального суспільства, коли за кожною з мов закріплена сфера використання.
- Г. Вимирання мов.

Дистрибутивний аналіз – це:

- А. Встановлення значення одиниці на основі контекстного оточення.
- Б. Виокремлення особливих факторів та рис з контексту дослідження.

В. Вибірка.

Г. Математичний метод порівняння.

Природний білінгвізм – це ситуація, коли:

- А. Штучно засвоюється нова мова.
- Б. На основі двох мов виникає третя.
- В. Мова еволюціонує.
- Г. Дитина з дитинства засвоює дві мови.

Жаргон використовують в мовленні:

- А. Представники стійких соціальних груп.
- Б. Кримінальні угруповання з метою замаскувати мовлення.
- В. Наукові товариства.
- Г. Жоден з варіантів не є правильним.

Жаргон реалізується:

- А. Лише на лексико-семантичному рівні мови.
- Б. На семантичному рівні мови.
- В. На морфологічному рівні мови.
- Г. На лексичному рівні мови.

Когнітивна функція мови полягає в:

- А. Передачі інформації.
- Б. Передачі культурної спадщини.
- В. Призначенні слугувати засобом пізнання навколишнього світу.
- Г. Передачі емоційного стану.

Койне – це:

- А. Мова, що утворилась на злитті двох не споріднених мов.
- Б. Синтез діалектів будь-якого регіону.
- В. Мова торговців.
- Г. Мова певних соціальних груп.

Комунікативна функція мови полягає в:

- А. Її призначенні слугувати знаряддям спілкування.
- Б. Будуванні мовної спільноти.
- В. Розподілі на стилі.
- Г. Оновленні лексичного складу.

Концепт – це:

- А. Узус.
- Б. Одиниця інформації стосовного якого-небудь об'єкту оточуючого світу, представлена в свідомості людей у вигляді інваріантної одиниці.

В. Фрейм.

Г. Одиниця лексики, яка не має еквівалентів в інших мовах.

Концептуальний світ – це:

- А. Світогляд, що складається з власного досвіду.
- Б. Система власних переживань індивіда.
- В. Відображення мовних реалій у свідомості індивіда.
- Г. Відображена в свідомості людини система знань і уявлень про навколишній світ.

Креольські мови – це:

- А. Мови, що виникли на стику двох інших мов.
- Б. Штучно створені мови.
- В. Різновиди діалектів.
- Г. Піджини, що стали рідними мовами для населення деяких країн.

Лакунами називають:

- А. Безеквіваленту лексику.
- Б. Етнічні концепти.
- В. Відсутність слів та реалій, виражених в інших мовах.
- Г. Такого поняття не існує.

Лінгва франка – це:

- А. Тип мови, що існує лише в усній формі та розвивається на базі лексики двох чи більше мов.
- Б. Штучна мова.
- В. Мертва мова.
- Г. Такого поняття не існує.

Національний білінгвізм, це тип мовної ситуації, коли:

- А. Одна мова витісняє іншу.
- Б. На стикові двох мов виникає третя.
- В. В країні дві мови мають рівний статус.
- Г. Жоден з варіантів не є правильним.

Національна мова – це:

- А. мова представників історико-культурної спадщини нації.
- Б. Державна мова.
- В. Національна мова.
- Г. мова імігрантів.

Перша лінгвістична модель спілкування була розроблена:

- А. Р. Якобсоном.
- Б. Ч. Осудом.
- В. Р. Беллом.
- Г. Дж. Харрісом.

Піджин – це:

- А. мова, що не має письма.
- Б. мертва мова.
- В. тип мови, що не має колективу корінних носіїв.
- Г. тип мови, що сформувався історично.

Піджин виникає внаслідок:

- А. інтерференції.
- Б. масових міжетнічних контактів.
- В. неправильного вивчення іноземної мови.
- Г. поганого володіння рідною мовою.

На думку Е. Сепіра, культура і мова розвиваються паралельно в:

- А. новому суспільстві.
- Б. примітивному суспільстві.
- В. суспільстві з наявною писемністю.
- Г. не розвиваються паралельно взагалі.

Поняття «національна мова» є

- А. соціально-історичним.
- Б. соціально-культурним.
- В. культурним.
- Г. жоден з варіантів не є правильним.

Державна мова це:

- А. національна мова.
- Б. мова спілкування переважної більшості населення.

В. Мова офіційного спілкування в державно-правових сферах.

Г. Мова, рідна для корінного населення.

Спробу виявити та описати загальні для всіх мов концепти здійсни(в)ла:

А. Р. Якобсон.

Б. Ч. Осгуд.

В. У. Сепір.

Г. А. Вежбицька.

Просторіччя – це:

А. Лексика наукового вживання.

Б. Не нормативна лексика.

В. Побутове спілкування переважно в усній розмовній експресивній формі.

Г. Письмове спілкування за допомогою етикетних формул.

Сленг це:

А. Відкрита система лексико-фразеологічних одиниць просторічного характеру.

Б. Закрита та незмінна система лексико-фразеологічних одиниць.

В. Система стійких словосполучень.

Г. Набір сталих виразів.

Відповідно до схеми спілкування Р. Якобсона, на форму висловлювання впливають:

А. Лище адресат та адресант.

Б. Адресант та контекст.

В. Адресант та код.

Г. Адресат, повідомлення, адресант, контекст, контакт, код.

Соціальна диференціація одиниць мови виражається в:

А. Внутрішньосистемному протиставленні одиниць мови різного рівня.

Б. Статистичному порівнянні різних мовленнєвих рівнів.

В. Хаотичному підборі мовних одиниць.

Г. Функціональному розподілі одиниць мови різного рівня.

Соціолінгвістичною змінною називають:

А. Перемикання кодів.

Б. Лінійне відображення структури мови.

В. Будь-які варіанти одиниць мови, підсистеми мови, вибір яких спричинено соціальними факторами.

Г. Фрейм.

Соціум – це:

- А. Суспільна група.
- Б. Етнічна група.
- В. Будь-яка група пов'язана етнічними традиціями.
- Г. Суспільство у всіх його взаємозв'язках.

Фатична функція мови послуговується:

- А. Просторічною лексикою.
- Б. Сталими виразами.
- В. Поетичним мовленням.
- Г. Етикетними формулами, стандартними фразами

Метою структурного методу є:

- А. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків.
- Б. Встановлення відносин між елементами системи мови.
- В. Виокремлення суттєвих ознак.
- Г. Порівняння систем мови.

Людина, що використовує дві мови при диглосії, називається:

- А. Симілінгв.
- Б. Полілінгв.
- В. Поліглот.
- Г. Білінгв.

Есперанто це:

- А. Штучна мова.
- Б. Мертва мова.
- В. Мова, що виникла на стику двох інших мов.
- Г. Особливий вид писемності.

Мовна здатність – це:

- А. Неможливість засвоїти нову мову.
- Б. Здатність до засвоєння мови та володіння нею.
- В. Розділ мовної політики.
- Г. Різновид утворення нової мови.

Серед перерахованих мов оберіть мертву мову.

- А. Грецька.
- Б. Іспанська.
- В. Хінді.
- Г. Латина.

Закріплення літературної мови в словниках і граматиках з метою подальшого розповсюдження:

- А. Інкорпорація
- Б. Кодифікація.

В. Адвербіалізація.

Г. Освоєння.

Д. Ідеологізація.

Прийняте носіями даної мови вживання слів, стійких зворотів, форм, конструкцій тощо, це:

А. Узус

Б. Норма.

В. Говір.

Г. Мовлення.

Д. Діалект

Керування мовним розвитком здійснюють:

А. Рядові носії мови.

Б. Держава.

В. Педагоги.

Г. Інтелігенція.

Закінчіть речення: «Креольська мова, на відміну від піджина, використовується як...»

А. Остання.

Б. Фіксована.

В. Перша (тобто рідна).

Г Реакційна і шкідлива течія в мовній політиці

Вкажіть розділ, що вивчає причинні зв'язки між мовою та суспільним життям:

А. Нейролінгвістика.

Б. Соціолінгвістика.

В. Психолінгвістика.

Г. Антрополінгвістика.

Основними причинами соціальної диференціації мови є:

А Мовна політика держави.

Б. Спрямований, свідомий вплив на розвиток мови людини для мовної зміни.

В. Впорядкування системи мови шляхом унормування.

Г. Неоднорідність суспільства в соціальному, статевому та культурному відношенні.

Засіб людського спілкування, що є соціальним засобом зберігання та передачі інформації, а також одним із засобів керування людською поведінкою, нерозривно пов'язаний з мисленням, реалізується та існує в мовленні – це:

А. Знак.

- Б. Мова.
- В. Норма.
- Г. Узус.

Із перерахованого предметом макросоціолінгвістики можуть виступати: 1) проблеми нормалізації та кодифікації мови 2) проблеми мовної політики та мовного планування; 3) використання мови в професійній групі; 4) процеси вибору мовних засобів, що складають мовленнєвий репертуар; 5) двомовність.

- А. 1, 2, 3.
- Б. 1, 2, 5.
- В. 1, 5.
- Г. 3, 4, 5.

Інтерв'ю, анкетування, тестування належать до методів:

- А. Обробки матеріалу.
- Б. Аналізу матеріалу.
- В. Збору матеріалу.
- Г. Класифікації матеріалу.

Поняття «соціально-комунікативної системи» позначає, що коди та субкоди, що використовуються, в сукупності в даній мовній спільноті, знаходяться один з одним в стані доповненості, це:

- А. Лексичної.
- Б. Граматичної.
- В. Семантичної.
- Г. Фонетичної.
- Д. Функціональної.

Напрямок соціолінгвістичних досліджень, що займається проблемами застосування соціолінгвістичної теорії і результатів соціолінгвістичного дослідження до вирішення задач суспільної практики, має назву:

- А. Теоретичним.
- Б. Макросоціолінгвістичним.
- В. Прикладним.
- Г. Експериментальним.

Різновид змішаної мови, що виникає внаслідок необхідності спілкування на різномовній території, має назву:

- А. Просторіччя.
- Б. Територіальний діалект.
- В. Креольська мова.
- Г. Мова-піджин.

Засіб повсякденного спілкування, що пов'язує людей, які розмовляють регіональними чи соціальними варіантами даної мови – це:

- А. Креольська мова.
- Б. Мова-піджин.
- В. Літературна мова.
- Г. Койне.

Мовна ситуація – це:

А. Історично обумовлена сукупність загальноновживаних мовних засобів, а також правила їх відбору і використання, що визнані суспільством, як найбільш підходящі в конкретний історичний період.

Б. Сукупність мовних утворень, що обслуговують певний соціум в межах певного регіону чи держави.

В. Розділ, що вивчає зв'язок між мовою та умовами її соціального існування.

Г. Процес появи мовних варіантів.

Використання мови з метою спілкування – це:

- А. Інформативна функція.
- Б. Комунікативна функція.
- В. Естетична функція.
- Г. Акумулятивна функція.

Форма існування мови, народності чи національної мови, що склалась історично:

- А. Загальнонародна мова.
- Б. Розмовна мова.
- В. Літературна мова.
- Г. Офіційно-діловий стиль.

Дайте правильне визначення терміну «піджин»:

- А. Семантико-граматичний розряд.
- Б. Формальний розряд.
- В. Закон функціонування одиниць будь-якої мови.
- Г. Допоміжна «торговельна» мова, яка ні для кого не є рідною

та використовується як обмежений засіб спілкування.

Термін «діалект» традиційно використовується для позначення:

- А. Територіального різновиду мови.
- Б. Етнічного різновиду мови.
- В. Професіонального різновиду мови.

Г. Просторіччя.

Мовна ситуація включає в себе наступні обов'язкові компоненти:

А. Сфери використання мови, форми існування мови, форми етнічної спільноти.

Б. Соціальні умови функціонування мови, форми суспільно-політичної діяльності, форми етнічного суспільства.

В. Соціальні умови функціонування мови, сфери і середовища використання та форми існування мови.

Г. Форми існування мови, сфери і середовища використання мови, чисельний склад населення.

Різновид мови, що є засобом спілкування в якому-небудь колективі, об'єднаному на територіальній чи соціальній основі:

А. Узус.

Б. Норма.

В. Діалект.

Г. Просторіччя.

Із перерахованого прикладами соціолектів є: 1) солдатський жаргон; 2) шкільний жаргон; 3) політична мова; 4) торгові арго; 5) мова філософії.

А. 1, 2, 3.

Б. 1, 2, 4.

В. 3, 4, 5.

Г. 2, 4, 5.

Властивостями, що відрізняють літературну мову від підсистем національної мови є:

А. Кодифікованість.

Б. Поліфункціональність, соціальна престижність та велика кількість носіїв.

В. Кодифікованість, поліфункціональність.

Г. Велика кількість носіїв та традиція використання мовних засобів.

Індивіди, на основі мовної поведінці яких будуються гіпотези в соціолінгвістичному дослідженні, називаються:

А. Комунікантами.

Б. Респондентами

В. Інформантами.

Г. Інформерами.

Методичні особливості соціолінгвістики містяться в першу чергу в дослідженнях:

- А. Макросоціолінгвістичних.
- Б. Емпіричних.
- В. Мікросоціолінгвістичних.
- Г. Теоретичних.

Наявністю соціально-комунікативної системи характеризується:

- А. Поліетнічне мовне суспільство.
- Б. Будь-яке мовне суспільство.
- В. Соціально-стратифіковане мовне суспільство.
- Г. Мовне суспільство, що володіє письменністю.

Відмінність норми літературної мови від норми діалекту чи жаргону заключається в тому, що вона:

- А. Свідомо культивується.
- Б. Має традицію використання мовних засобів.
- В. Має більшу кількість носіїв.
- Г. Їй підвладна більшість мовних практик індивіда.

Потерпіти «комунікативну невдачу» означає:

- А. Не досягнути мети.
- Б. Неправильно обрати адресата.
- В. Неправильно обрати тон розмови.
- Г. Неправильно сформулювати повідомлення.

Під час обробки соціолінгвістичного матеріалу широко використовуються методи:

- А. Соціальної психології.
- Б. Діалектології.
- В. Структурної лінгвістики.
- Г. Математичної статистики.

Мовлення неосвіченого міського населення, що не володіє літературними нормами, має назву:

- А. Просторіччя.
- Б. Міське койне.
- В. Територіальний діалект.
- Г. Соціальний діалект.

В результаті чого виникли креольські мови?

А. Відбулось масове, проте неповне засвоєння мови метрополії місцевим населенням, яке привнесло до неї свої особливості.

- Б. З'явилися лінгвістичні словники.
- В. Стали з'являтися нелінгвістичні словники.
- Г. Почався незворотний процес вивчення іноземних мов.

Американська соціолінгвістика є «законною спадкоємицею»:

- А. Етнолінгвістики.
- Б. Політичної лінгвістики.
- В. Інтралінгвістики.
- Г. Лінгвокультурології.

Аналіз соціолінгвістичного матеріалу, метою якого є виявлення зв'язку між двома (залежною та незалежною) змінними, має назву:

- А. Аналіз динамічних рядів.
- Б. Регресивний аналіз.
- В. Аналіз варіаційних рядів.
- Г. Кореляційний аналіз.

Гавранек розмежував поняття:

- А. «Мовний колектив» та «мовне суспільство».
- Б. «Мовний репертуар» та «соціально-комунікативна система».
- В. «Літературна мова» та «унормована мова».
- Г. «Функціональна мова» і «функціональний стиль».

Більшість існуючих на землі мов існують в формі:

- А. Безписьмового діалекту.
- Б. Мови-піджина.
- В. Літературної мови.
- Г. Просторіччя.

В арго, на відміну від жаргону, переважає:

- А. Експресивність.
- Б. Мовне маскування змісту комунікації.
- В. Ненормативна лексика.
- Г. Вираження приналежності до певної соціально-професійної групи.

В якості соціолінгвістичних змінних можуть виступати:

- А. Соціальні статуси.
- Б. Мовні одиниці та їх варіанти.
- В. Соціальні ролі.
- Г. Соціальні функції.

На відміну від креольської мови, мова піджин:

- А. Не має соціального субстрата.

- Б. Не є рідною ні для одного з носіїв.
- В. Має довшу історію формування та розвитку.
- Г. Має етнічний субстрат.

На відміну від основних форм існування мови, другорядні форми:

- А. Не мають норми.
- Б. Спрямовані на обособлення певних професійних та вікових груп.
- В. Не є предметом вивчення соціолінгвістики.
- Г. Не мають традицій використання мовних засобів.

Питання, на які можуть бути наперед підготовлені варіанти відповідей, мають назву:

- А. Зачиненими.
- Б. Відкритими.
- В. Прямими.
- Г. Закритими.

Для включення загальносоціологічних понять в соціолінгвістичний аналіз, необхідно, щоб вони:

- А. Могли бути вимірними.
- Б. Відповідали сформульованому предмету дослідження.
- В. Подібних обмежень не існує.
- Г. Мали експліцитно виражені мовні чи мовленнєві кореляти.

Для оцінки ступеня доступності різних компонентів соціально-комунікативних систем Дж. Фішман вважає найбільш важливим протиставлення наступних суспільств:

- А. Моноетнічного та поліетнічного.
- Б. Традиційного та індустрійного.
- В. Індустрійного та постіндустрійного.
- Г. Демократичного та недемократичного.

Із напрямів соціолінгвістичних досліджень найближче до поняття «соціологія мови» знаходиться:

- А. Макросоціолінгвістика.
- Б. Теоретична соціолінгвістика
- В. Експериментальна соціолінгвістика.
- Г. Мікросоціолінгвістика.

Із перерахованого, предметом діахронічної соціолінгвістики може виступати: 1) становлення національних мов; 2) фонетичне варіювання в рамках національних мов; 3) формування літературної

норми національних мов; 4) розвиток у літературних мов соціальних функцій; 5) варіювання літературної мови.

А. 2, 3, 4.

Б. 1, 2, 4.

В. 1, 2, 3, 4.

Г. 3, 4, 5.

Із перерахованого, предметом макросоціолінгвістики можуть виступати:

проблеми нормалізації та кодифікації мови; 2) проблеми мовної політики та мовного планування; 3) використання мови в виробничій групі; 4) процеси вибору мовних засобів, що складають мовний репертуар; 5) двомовність.

А. 1, 2, 3.

Б. 1, 2, 5.

В. 2, 3, 4.

Г. 3, 4, 5.

Із перерахованого, найбільше значення для методології сучасної лінгвістики мають дослідження проведені в:

А. США, Росії та Чехії.

Б. Росії, Німеччині та Чехії.

В. США, Росії та Англії.

Г. Жоден з варіантів не є правильним.

Для того, що звести до мінімуму «перешкоди», які викликані присутністю лінгвіста-наглядача, застосовують прийом:

А. Включеного спостереження.

Б. Анкетування.

В. Прихованого спостереження.

Г. Тестування.

Із перерахованого: 1) зміна теми повідомлення; 2) лексичні синоніми; 3) зміна місця спілкування; 4) спільнокореневі слова; 5) синонімічні синтаксичні конструкції – видами мовного варіювання є:

А. 2, 3, 5.

Б. 1, 2, 3.

В. 2, 4, 5.

Г. 1, 3.

Д. 1, 3, 4.

Із перерахованого до без еквівалентної лексики відносять:

А. Власні імена та назви культурних реалій.

- Б. Назви природних явищ.
- В. Назви частин тіла людини.
- Г. Назви тварин.

Дві літературні мови функціонують в:

- А. Норвегії.
- Б. Німеччині.
- В. Швейцарії.
- Г. Литві.

В ритмічності, образності, метафоричності, виразності мовлення виявляється наступна функція:

- А. Фатична.
- Б. Історична.
- В. Поетична.
- Г. Кумулятивна.

В яких із перерахованих країн існують регіональні варіанти літературної мови?

- А. Бельгія та Нідерланди.
- Б. Німеччина та Італія.
- В. Франція та Іспанія.
- Г. Росія та Японія.

Англійська мова має статус тимчасової офіційної мови в:

- А. Німеччині.
- Б. Італії.
- В. Сінгапурі.
- Г. Індії.

Вираз «Задача соціолінгвіста – розкрити системну кореляцію мовної структури і структури соціальної, та, можливо, навіть знайти каузальні зв'язки в тому чи іншому напрямі» належать:

- А. В. Брайту.
- Б. Ч. Осгуду.
- В. Р. Якобсону.
- Г. М. Ломоносову.

Збалансованою багатомовною ситуацією є положення в:

- А. Латвії.
- Б. Росії.
- В. Казахстані.
- Г. Швейцарії.

В усній розмовній сфері неможливим є використання такої літературної мови:

- А. Арабська.
- Б. Англійська.
- В. Німецька.
- Г. Хінді.

Використання табу, замовлянь, заклинань, молитв – це прояв:

- А. Фатичної функції.
- Б. Історичної функції.
- В. Соціальної функції.
- Г. Магічної функції.

Літературна мова протиставлена:

- А. Койне.
- Б. Діалектам.
- В. Жаргонам.
- Г. Усі варіанти правильні.

Мертві мови – це:

- А. Мови, що припинили розвиватись.
- Б. Мови, носії яких вже вимерли і вони відомі лише з писемних пам'яток.
- В. Мови, створені штучно.
- Г. Специфічні різновиди літературної мови.

Найбільшою одиницею діалектного членування національної мови є:

- А. Говір.
- Б. Діалект.
- В. Словосполучення.
- Г. Слово.

Найменшою одиницею діалектного членування національної мови є:

- А. Фонема.
- Б. Склад.
- В. Прислівник.
- Г. Речення.

Областю застосування поетичної функції мови є:

- А. Публіцистика, ораторство.
- Б. Науковий стиль.
- В. Офіційно-ділове спілкування.
- Г. Просторіччя.

Найважливішим при з'ясуванні статусу національної мови є:

- А. Етнічні традиції.

- Б. Етнічна самосвідомість.
- В. Її унормованість.
- Г. Кількість носіїв.

Національна мова утворюється на основі:

- А. Самосвідомості носіїв.
- Б. Взаємодії діалектів.
- В. Наявності чітких норм.
- Г. Відсутності впливу іншої мови.

Норми літературної мови складаються:

А. В результаті свідомого відбору мовних засобів в процесі комунікації.

- Б. В результаті відсутності інтерференції.
- В. При наявності мов-піджинів.
- Г. При синтезі діалектів.

Розвиток мови обумовлено і спрямовано:

- А. Історією суспільства.
- Б. Кількістю носіїв.
- В. Часовими рамками.
- Г. Ні один з варіантів не є правильним.

Мовна діяльність це:

- А. Основна функція мови.
- Б. Одна з форм спілкування.
- В. Пресупозиція.
- Г. Підсистема мови.

Мовну ситуацію характеризують наступні параметри:

- А. Учасники спілкування та пресупозиція.
- Б. Умови спілкування.
- В. Мовні наміри мовця та слухача.
- Г. Всі перераховані варіанти.

З когнітивною функцією найбільш тісно пов'язані такі функції:

- А. Номінативна та референціальна.
- Б. Емотивна.
- В. Поетична.
- Г. Усі перераховані.

З комунікативною функцією найтісніше пов'язана:

- А. Номінативна.
- Б. Конотативна.
- В. Магічна.

Г. Усі перераховані.

Вкажіть основні типи мовної конвергенції:

А. Глотонічна та структурно-діахронічна.

Б. Структурна.

В. Структурно-діахронічна.

Г. Глотонічна.

Фрейм в лінгвістиці – це:

А. Приховане значення слова.

Б. Динамічна схема (сценарій), нерозривно пов'язаний з уявленнями про об'єкт у зв'язках з іншими об'єктами.

В. Спосіб представлення речення.

Г. Такого терміну не існує.

Яка з функцій мови є фундаментальною:

А. Комунікативна.

Б. Апелююча.

В. Історична.

Г. Фатична.

Фрейми зберігають:

А. Інформацію про історичний розвиток мови.

Б. Лінгвокультурну інформацію, що відображає національно-культурні форми поведінки.

В. Конотативне навантаження.

Г. Структурну побудову мови.

Функція мови – це:

А. Загальне уявлення про роль мови в суспільстві.

Б. Вияв спілкування.

В. Мова в її відношенні до культури.

Г. Жоден з варіантів не є правильним.

Екстралінгвістичні обставини спілкування...:

А. Ніяк не впливають на перебіг процесу спілкування.

Б. Опосередковано впливають на вибір мовних засобів.

В. Переривають перебіг спілкування.

Г. Усі перераховані варіанти є правильними.

Функція мови, спрямована на регуляцію поведінки шляхом спонукування до дії, має назву:

А. Гносеологічна.

Б. Фатична.

В. Конотативна чи апелятивна.

Г. Історична.

Які основні компоненти мовної ситуації виокремлюють науковці?

А. Соціальні умови функціонування мови.

Б. Сфери та середовища використання мови.

В. Форми існування мови.

Г. Соціальні умови функціонування, сфери та середовища використання та форми існування мови.

За параметром мовні ситуації поділяються на:

А. Насичені та не насичені.

Б. Рівноважні та нерівноважені.

В. Функціонуючі та мертві.

Г. Стабільні та рухливі.

Показник демографічної потужності мови визначається за:

А. Кількістю носіїв.

Б. Конкурентоспроможністю мови.

В. Мовною ситуацією.

Г. Географічно розповсюдженістю мови.

Змішане українсько-російське мовлення має назву:

А. Койне.

Б. Суржик.

В. Сленг.

Г. Просторіччя.

Вживання індивідом декількох мов, вибір яких визначається конкретно ситуацією, має назву:

А. Національний полілінгвізм.

Б. Індивідуальний полілінгвізм.

В. Диглосія.

Г. Інтерференція.

Які є види масового білінгвізму?

А. Етнічний та історичний.

Б. Субординативний та координативний.

В. Етнічний та культурний.

Г. Координативний та культурний.

Напівмовність, за якої лексичний склад обох мов виявляється обмеженим, а граматична структура спрощено, називається:

А. Семілінгвізм.

Б. Дуалінгвізм.

В. Полілінгвізм.

Г. Змішаний білінгвізм.

ТЕСТИ ДЛЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

I РІВЕНЬ

Перехід з однієї мови на іншу має наукову назву:

- А. Комунікативна компетенція.
- Б. Кодове перемикання.
- В. Інтереференція.
- Г. Комунікативна компетенція.

Створення й удосконалення алфавітів, розвиток лексики та синтаксису літературних мов, їх функціональних стилів, кодифікація норма літературної мови – це:

- А. Мовленнєва варіативність.
- Б. Мовна політика.
- В. Соціально-комунікативна система.
- Г. Соціальна діалектологія.

Сукупність людей, які об'єднані загальними соціальними, економічними, політичними та культурними зв'язками, які здійснюють у повсякденному житті безпосередні та опосередковані контакти одне з одним та різного роду соціальними інститутами за допомогою однієї мови або різних мов, поширених у цьому колі – це:

- А. Мовна соціалізація.
- Б. Комунікативна система.
- В. Мовна спільнота.
- Г. Мовна ситуація.

Сукупність кодів і субкодів, що використовуються в певній мовній спільноті та знаходяться один з одним у відносинах функціональної доповненості – це:

- А. Функціональна доповненість.
- Б. Мовний ланцюг.
- В. Мовна варіативність.
- Г. Соціально-комунікативна система.

Соціолект – це:

А. Стан соціально-комунікативної системи в певний період її функціонування.

Б. Сукупність мовних особливостей, притаманних будь-якій соціальній групі у межах тієї чи іншої підсистеми національної мови.

В. Сукупність кодів і субкодів, що використовуються в певній мовній системі.

Г. Компонент соціально-комунікативної системи, що обслуговує ту чи іншу мовну спілку.

Соціолінгвістика, що вивчає переважно процеси, що характеризують розвиток мови у зв'язку з розвитком суспільства, називається:

А. Діахронічна.

Б. Синхронічна.

В. Макросоціолінгвістика.

Г. Мікросоціолінгвістика.

Формами існування мови є:

А. Письмова і усна форми мови.

Б. Літературна мова, піджин, жаргон, діалекти тощо.

В. Функціональні стилі мови.

Г. Мовні особистості.

Виокремити соціальну діалектологію паралельно з територіальною запропонував:

А. Є.Д. Поливанов.

Б. А. Ларін.

В. В.М. Жирмунський.

Г. Д.С. Лихачов.

Автором теорії про вплив мови на культуру народу є

А. Б. Уорф, Е. Сепір.

Б. Д. Дефо.

В. Р. Якобсон.

Г. М. Ломоносов.

Білінгвізм – це ситуація, коли:

А. Одна мова впливає на іншу.

Б. Одна людина володіє двома мовами.

В. Наявні три державні мови.

Г. Штучно створено нову мову.

У соціолінгвістиці мова вивчається як:

А. Різновид соціального спілкування.

Б. Засіб передачі інформації.

В. Знаряддя висловлення думок та ідей.

Г. Соціальне явище, інструмент спілкування людей в суспільстві.

Диглосія – це:

- А. Вплив однієї мови на іншу.
- Б. Викривлений білінгвізм.
- В. Вживання двох мов в межах одного соціального суспільства, коли за кожною з мов закріплена сфера використання.

Г. Вимирання мов.

Жаргон використовують в мовленні:

- А. Представники стійких соціальних груп.
- Б. Кримінальні угруповання з метою замаскувати мовлення.
- В. Наукові товариства.
- Г. Жоден з варіантів не є правильним.

Жаргон реалізується:

- А. Лише на лексико-семантичному рівні мови.
- Б. На семантичному рівні мови.
- В. На морфологічному рівні мови.
- Г. На лексичному рівні мови.

Койне – це:

- А. Мова, що утворилась на злитті двох не споріднених мов.
- Б. Синтез діалектів будь-якого регіону.
- В. Мова торговців.
- Г. Мова певних соціальних груп.

навколишній світ.

Креольські мови – це:

- А. Мови, що виникли на стику двох інших мов.
- Б. Штучно створені мови.
- В. Різновиди діалектів.
- Г. Піджини, що стали рідними мовами для населення деяких

країн.

Лінгва франка – це:

А. Тип мови, що існує лише в усній формі та розвивається на базі лексики двох чи більше мов.

Б. Штучна мова.

В. Мертва мова.

Г. Такого поняття не існує.

Національний білінгвізм, це тип мовної ситуації, коли:

- А. Одна мова витісняє іншу.
- Б. На стикові двох мов виникає третя.
- В. В країні дві мови мають рівний статус.
- Г. Жоден з варіантів не є правильним.

Піджин – це:

- А. Мова, що не має письма.
- Б. Мертва мова.
- В. Тип мови, що не має колективу корінних носіїв.
- Г. Тип мови, що сформувався історично.

Піджин виникає внаслідок:

- А. Інтерференції.
- Б. Масових міжетнічних контактів.
- В. Неправильного вивчення іноземної мови.
- Г. Поганого володіння рідною мовою.

Спробу виявити та описати загальні для всіх мов концепти здійсни(в)ла:

- А. Р. Якобсон.
- Б. Ч. Осгуд.
- В. У. Сепір.
- Г. А. Вежбицька.

Просторіччя – це:

- А. Лексика наукового вживання.
- Б. Не нормативна лексика.
- В. Побутове спілкування переважно в усній розмовній експресивній формі.
- Г. Письмове спілкування за допомогою етикетних формул.

Сленг це:

- А. Відкрита система лексико-фразеологічних одиниць просторічного характеру.
- Б. Закрита та незмінна система лексико-фразеологічних одиниць.

В. Система стійких словосполучень.

Г. Набір сталих виразів.

Людина, що використовує дві мови при диглосії, називається:

- А. Симілінгв.
- Б. Полілінгв.
- В. Поліглот.
- Г. Білінгв.

Есперанто це:

- А. Штучна мова.
 - Б. Мертва мова.
 - В. Мова, що виникла на стику двох інших мов.
 - Г. Особливий вид писемності.
- Серед перерахованих мов оберіть мертву мову.

- А. Грецька.
- Б. Іспанська.
- В. Хінді.
- Г. Латина.

Інтерв'ю, анкетування, тестування належать до методів:

- А. Обробки матеріалу.
- Б. Аналізу матеріалу.
- В. Збору матеріалу.
- Г. Класифікації матеріалу.

Напрям соціолінгвістичних досліджень, що займається проблемами застосування соціолінгвістичної теорії і результатів соціолінгвістичного дослідження до вирішення задач суспільної практики, має назву:

- А. Теоретичним.
- Б. Макросоціолінгвістичним.
- В. Прикладним.
- Г. Експериментальним.

Різновид змішаної мови, що виникає внаслідок необхідності спілкування на різномовній території, має назву:

- А. Просторіччя.
- Б. Територіальний діалект.
- В. Креольська мова.
- Г. Мова-піджин.

Мовна ситуація – це:

А. Історично обумовлена сукупність загальноновживаних мовних засобів, а також правила їх відбору і використання, що визнані суспільством, як найбільш підходящі в конкретний історичний період.

Б. Сукупність мовних утворень, що обслуговують певний соціум в межах певного регіону чи держави.

В. Розділ, що вивчає зв'язок між мовою та умовами її соціального існування.

Г. Процес появи мовних варіантів.

II РІВЕНЬ

Як називається вживання індивідом декількох мов, вибір яких визначається конкретно ситуацією, має назву:

Індивідуальний полілінгвізм.

Напівмовність, за якої лексичний склад обох мов виявляється обмеженим, а граматична структура спрощено, називається:

Семілінгвізм.

Кому належить відома у соціолінгвістиці «теорія антиномій»?

М.В.Панов

Хто й коли вперше використав термін «соціолінгвістика»?

Г.Каррі у 1952 р. в США

Яку назву ще носить «нове вчення про мову»?

Яфетична теорія чи яфетидологія чи марризм

З чим порівнював Є.Д. Поливанов хід мовного розвитку?

З роботою поршнів паровоза

В.М.Жирмунський зазначав умовність поділу предмета соціолінгвістики на 2 кола проблем:

А. Синхронічний.

Б. Історичний.

В. Діахронічний.

Г. Соціологічний

Д. Лінгвістичний.

Д. Антиномія емотивності та інформаційності.

До структури молодіжного сленгу входять:

А. Студентський сленг.

Б. Шкільний сленг

В. Військовий жаргон.

Г. Злодійське арго.

Д. Кримінальний жаргон.

Визначте проблематику сучасної соціолінгвістики.

А. Соціальної диференціації мови.

Б. Мова і мовлення.

В. Соціальної обумовленості розвитку мови.

Г. Мова і людина.

Д. Мова і мислення.

Визначте класифікацію білінгвізму (види білінгвізму):

А. Масовий та індивідуальний.

Б. Напівбілінгвізм.

В. Національний та регіональний.

Г. Координативний та субординативний.

Д. Дуалінгвізм.

Які схеми сполучуваності різних форм мови при диглосії ви знаєте?

А. мертва мова + піджив

- Б. Літературна мова + над діалектне койне
 - В. Літературна мова + соціальний діалект
 - Г. Койне + народорозмовна мова
 - Д. Сурдопереклад + територіальний діалект
- Які соціолінгвістичні школи та їх представники вам відомі:
- А. Празька (Р. Якобсон, В. Матезіус)
 - Б. Французька (А. Мейє, Ж. Вандрієс)
 - В. Китайська (Хо Ши Мін)
 - Г. Індійська (Фрінгс)
 - Д. Американська (У. Лабов, Ч. Фергюсон)

Для більшості мов характерна:

- А. Моногłosія.
- Б. Диглосія.
- В. Білінгвізм.
- Г. Дивергенція.
- Д. Дуалінгвізм.

Ідеї відповідності структурних типів мови (ізолююча, аглютинуюча, флективна..) різним суспільно-економічним формаціям належать...

- А. Засновникам компаративізму.
- Б. М. Я. Марру.
- В. Є.Д. Поливанову.
- Г. К. Марксу.
- Д. Представникам яфетидології.

Яку назву носить теорія, заснована М.Я. Марром?

- А. Нове вчення про мову
- Б. Марризм
- В. Теорія антиномій
- Г. Яфетидологія
- Д. Мовний структуралізм

В будь-якому судженні про мову та мовному процесі реалізується така функція мови:

- А. Метамовна.
- Б. Фактична.
- В. Гносеологічна.
- Г. Комунікативна.
- Д. Консолідуєча

У соціолінгвістиці мова вивчається як:

- А. Різновид соціального спілкування.
- Б. Засіб мовної диференціації.
- В. Знаряддя висловлення думок та ідей.
- Г. Соціальне явище, інструмент спілкування різномовних людей для встановлення контактів (раніше з торговельною метою).
- Д. Знакова система.

Які з перерахованих методів використовуються у соціолінгвістичних дослідженнях?

- А. Інтерв'ю
- Б. Анкетування.
- В. Включене спостереження.
- Г. «Кущових досліджень»
- Д. Суцільна вибірка.

Предметом дослідження креолістики є:

- А. Препіджин
- Б. Піджин
- В. Креоли
- Г. Мертві мови
- Д. Соціолект

Інтерв'ю у соціолінгвістиці буває:

- А. Спонтанним
- Б. Структурованим
- В. Примусовим
- Г. Лабораторним
- Д. Анонімним

Есперанто це:

- А. Штучна мова.
- Б. Наука про походження мов
- В. Мертва мова.
- Г. Мова, що виникла на стику двох інших мов, як посередник.
- Д. Особливий вид писемності.

Хто з відомих соціолінгвістів належить до якої соціолінгвістичної школи?

Якобсон Р.О.

Лейпцизька

Майє А.

Французька

Фрінгс Т.

Американська

Фергюссон Ч.

Празька

1-4 2-2 3-1 4-3

Хто є відомим представником японської «школи мовного існування»

Мотокі Токієда

Хто з перерахованих лінгвістів є представниками американської соціолінгвістичної школи?

А. Дж. Гамперц

Б. Ч. Фергюссон

В. У. Лабов

Г. У. Брайт

До яких соціолінгвістичних шкіл належать ці вчені?

Ж. Вандрієс

Американська

У. Брайт

Французька

1-2 2-1

Яка головна ідея лінгвістичного доробку Є. Поливанова? вчення про «механізм мовної еволюції»

Учнем та наступником Є. Поливанова вважають

М. Панова

Над яким документом працював М. Скрипник разом із А. Кримським, який ознаменувався підписанням у 1928 році?

текст «Українського правопису»

Яка відома робота Б. Антоненка-Давидовича та І. Дзюби стала першим науковим соціолінгвістичним дослідженням реальної мовної ситуації тогочасної України?

«Інтернаціоналізм чи русифікація?»

Які способи словотвору студентського сленгу ви знаєте?

Усічення основи, стягнення, запозичення, афіксація

ІІІ РІВЕНЬ

Роботи яких вчених можна вважати зародженням вітчизняної соціолінгвістики 20-40рр. ХХ ст..

А. О.М. Селищев

Б. Є. Д. Поливанов

В. Л. Якубинський

Г. С. Ожегов

Жаргон реалізується:

А. Лише на лексико-семантичному рівні мови.

Б. На семантичному рівні мови.

В. На морфологічному рівні мови.

Г. На лексичному рівні мови.

Д. На морфонологічному рівні мови
Хто з перерахованих лінгвістів є представниками празької соціолінгвістичної школи?

- А. Р. Якобсон
- Б. В. Матезіус
- В. В. Гавранек
- Г. М. Трубецькой

До поняття контактних мов належить:

- А. Лінгва франка
- Б. Койне
- В. Трясанка
- Г. Есперанто
- Д. Просторіччя

Соціальні ролі мовців є однією з важливих характеристик:

- А. Комунікативної ситуації.
- Б. Кодифікації.
- В. Комунікативної ролі.
- Г. Типологічного опису мови.
- Д. Обставин, за яких відбувається комунікація.

Інтерференція буває:

- А. Фонетична.
- Б. Лексична.
- В. Гносеологічна.
- Г. Граматична.
- Д. Прагматична.

Назвіть основні антиномії, які визначив М.В.Панов.

- А. Антиномія мовця і слухача.
- Б. Антиномія системи та норми.
- В. Антиномія коду та тексту.
- Г. Антиномія регулярності та експресивності.

Соціолінгвістика, що вивчає переважно процеси, що характеризують розвиток мови у зв'язку з розвитком суспільства, а також мову відносно невеликих груп людей називається:

- А. Діахронічна.
- Б. Синхронічна.
- В. Макросоціолінгвістика.
- Г. Мікросоціолінгвістика.
- Д. Мінісоціолінгвістика.

Функціонування мови у малих соціальних спільнотах досліджує:

- А. Соціологія мови
- Б. Мікросоціолінгвістика
- В. Прикладна соціолінгвістика
- Г. Креолістика

Об'єкт соціолінгвістики – це:

- А. Внутрішня структура мови
- Б. Мова у її функціонуванні
- В. Стан і розвиток мови
- Г. Соціальна диференціація мови

Суржик – це:

- А. Сфера використання української мови
- Б. Білінгвізм
- В. Результат взаємодії української та російської мов
- Г. Наслідок інтерференції

Білінгвізм, притаманний одній адміністративно-територіальній області, називається:

- А. Регіональний
- Б. Національний
- В. Рецептивний
- Г. Груповий (частковий)

Лексичний рівень інтерференції характеризується:

- А. Порушенням норм при формотворенні
- Б. Значною кількістю русизмів
- В. Порушенням вимови окремих звуків української мови
- Г. Порушенням правил наголошування слів

Що досліджує синхронічна соціолінгвістика?

- А. Загальні потреби взаємодії мови
- Б. Мовні зміни в історичній проекції
- В. Стан мови на конкретному етапі
- Г. Історичні процеси мовної еволюції

На які 2 типи поділяються усі історичні піджини?

Торгові та морські піджини

Як називається найстаріший із відомих піджинав на європейській південнонорманській лексичній базі, що використовувався з XII ст. для контактів європейців з арабами та турками?

Середземноморський Сабір

Назвіть піджин, що функціонував від низовини р. Колумбія до Аляски, та наближений до індіанських мов

Чінуцький жаргон

Скільки піджинів, створених на основі мов банту, ви знаєте?

2

Зробіть відповідності між піджинами та мовами, на основі яких вони створені.

А. Шабан –Суахілі канадська англійська та індіанські мови

Б. Середземноморський Сабір мови банту

В. Фанагало мова коса та

зулу

Г. Чінуцький жаргон південнонорманська

мова

а-2 б-4 в-3 г-1

Як називається морський піджин на англійській основі, що поширюється на островах Океанії?

Бічламар

Скільки нащадків піджину бічламар існує?

4

Назвіть нащадків піджину бічламар.

Ток-писин, біслама, піджин Соломонових островів, брокер

Як зараз називається піджив «поліцейський моту»?

Хірі-моту

Як китайці називають піджив, що виник в прикордонних містах Китаю та Росії у XVIII ст.?

Маймачінська мова

Розкажіть про розвиток міжетнічного спілкування.

Дайте визначення, коротку характеристику та приклади штучних мов-посередників та інтерлінгвістиків.

Назвіть піджини, що виникли на островах Фіджи та піджив, що функціонував в басейні Баренцевого моря. дайте їм коротку характеристику.

Коротко опишіть теорію антиномій М.Панова

Розкрийте суть «доби українізації 20-х років XX ст.» та концепції мовно-культурної політики М. Скрипника.

Опишіть переваги та недоліки соціолінгвістичних методів збору матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беликов В.И., Крысин Л.П. Социолінгвістика: Учебник для вузов. – М: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001.
2. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика. – М.: Просвещение, 1987.
3. Горошко Е. Гендерная проблематика в языкознании // Введение в гендерные исследования. – Харьков; СПб., 2001. – Ч. 1. – С. 508-543.
4. Журавлев В.К. Диахроническая социолінгвістика (предмет, задачи, проблемы) // Диахроническая социолінгвістика / Отв. ред. В. К. Журавлев. – М., 1993.
5. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Особенности мужской и женской речи // Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993.
6. Леонтьев А.А. Психолінгвістика // Лингвистический энциклопедический словарь. – М, 1990.
7. Петренко О. Д., Ісаєв Е. Ш., Петренко Д. О. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С.64-71.
8. Пінчук О.Ф., Червяк П.І. Нариси з етно- та соціолінгвістики. – К.: Вид.центр “Просвіта”, 2005. – 152 с.
9. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови // Мовознавство. – 2002. – № 4-5. – С. 33-39.
10. Троицкая О.Г. Гендерные особенности коммуникации // Проблемы межкультурной коммуникации. Иваново, ИГХТУ, 2000. – С. 374-380.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА (МОРФОЛОГІЯ)

Підготовка кваліфікованих фахівців зі спеціальності «Прикладна лінгвістика» передбачає добре знання морфології української мови, оволодіння високою культурою усного мовлення, що забезпечується розумінням тих основних закономірностей і тенденцій, які виявляються у професійній сфері. Актуальність появи посібника визначається процесами реформування системи вищої освіти.

Рецензоване видання надасть студентам можливість якісніше здійснювати самостійне навчання.

Викладений матеріал максимально лаконізовано й унаочнено, проілюстровано численними прикладами, що дадуть змогу студентам, що вивчають українську мову, краще осмислити теоретичні положення та збагатити свій словниковий запас. У багатьох випадках приклади дібрано свідомо, з урахуванням відмінностей між українською та російською мовами й тих проблем, що можуть виникати в студента під час вивчення окремих частин мови та відповідних граматичних категорій (відмінювання й вживання іменників, кількісних і порядкових числівників, творення видових пар, особових форм дієслова й таке інше).

Пропонований навчальний посібник має на меті допомогти студентам правильно вживати мовні засоби, застерегти від найпоширеніших помилок, навчити оцінювати мовні варіанти й знаходити найдоцільніші граматичні засоби для кожної конкретної мовленнєвої ситуації. Посібник складається із чотирьох тематичних блоків, кожний з яких створений з урахуванням останніх надбань сучасного українського мовознавства та лінгводидактики.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 1

Тема. СЛОВОТВІР І МОРФЕМІКА (СЛОВОТВІР ІМЕННИКІВ, ПРИКМЕТНИКІВ, ДІЄСЛІВ, ПРИСЛІВНИКІВ)

1. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

- Охарактеризуйте типи морфем за характером значення.
- Поясніть явища декореляції та опрощення.
- Поясніть різницю між словотвірним та морфемним аналізом.
- Виконайте повний морфемний і словотвірний аналіз слова

перерозподіл. Пам'ятайте, що аналіз слова за будовою найкраще починати з відокремлення закінчення (якщо воно є) і поступового вичленування префіксів та суфіксів шляхом зіставлення зі спорідненими словами, що відрізняються від аналізованого одним якимось елементом.

Варто пам'ятати, що два суфікси не можуть одночасно брати участь у творенні слова. Твірним виступає лише останній суфікс.

2. Виберіть правильну відповідь:

1. Словотвір – це розділ науки про мову, що вивчає:

- а) словниковий склад мови;
- б) способи творення слів;
- в) звуковий склад мови.

2. Нові слова творяться за допомогою:

- а) тільки суфіксів;
- б) суфіксів і префіксів;
- в) тільки префіксів.

3. Творення слів поєднанням основ або й цілих слів називається:

- а) складанням;
- б) переходом слів з однієї частини мови в іншу;
- в) складанням у поєднанні з суфіксальним способом.

4. Словотвірний аналіз слова – це з'ясування:

- а) його будови;
- б) того, як утворене слово;
- в) його лексичного значення.

5. Словотворення – це:

- а) зміна форми одного й того самого слова;
- б) відмінювання слова;
- в) процес утворення нових слів.

6. Твірною називається основа:

- а) від якої утворюється інше слово;
- б) основа будь-якого слова;
- в) основа новоутвореного слова.

7. При творенні слів префіксально-суфіксальним способом до твірної основи приєднується:

- а) спочатку суфікс, а потім префікс;
- б) спочатку префікс, а потім суфікс;
- в) префікс і суфікс одночасно.

8. Виберіть повну відповідь.

Словотворення допомагає збагатити нашу мову:

- а) новими словами;
- б) новими формами одних і тих самих слів;
- в) новими словами, словами з новими відтінками значення.

3. Утворіть складні слова від поданих словосполучень.

Буря віє –
землю міряти –
біла голова –
зірка кіно –
сухі фрукти –
середні віки –
десять років –
карі очі -

4. Від поданих прикметників утворіть і запишіть іменники з суфіксом *-ин(а)*. Пам'ятайте, що група приголосних *-цьк-* змінюється на *-чч-* при творенні іменників із суфіксом *-ин(а)*, групи приголосних *-ськ-, -ск-* змінюються на *-щ-* при творенні іменників із суфіксом *-ин(а)*.

Городок –
Сумський –
Львівський –
Вінницький –

5. Законспектувати статті:

Городенська К. Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника) / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 22–28.

Грещук В. Поняття слововірної парадигми в сучасній дериватології / В. Грещук // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 21–27.

Зверніть увагу на визначення терміна «словотвірна парадигма» різними дослідниками, акцентуйте увагу на висновках автора статті.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 2

Тема. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГРАМАТИКИ І МОРФОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ / ПРОБЛЕМА ЗАЙМЕННИКОВИХ СЛІВ, НЕЧАСТИНОМОВНІ СЛОВА – МОРФЕМИ І СЛОВА – РЕЧЕННЯ, СТУПЕНІ Й РІЗНОВИДИ ВЗАЄМОПЕРЕХОДУ ЧАСТИН МОВИ

1. *Опрацюйте поданий список літератури:*

- Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988.

Особливу увагу зверніть на не-частиномовний характер службових слів, числівників і вигуків, проблему займенникових слів та три ступені взаємопереходу частин мови.

- Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – К., 1983.

Зверніть увагу на проблеми у визначенні граматичних категорій, напрямки у вирішенні цього питання, питання про визначення частин мови і критерії виділення частин мови.

- Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови. – К., 1986.

2. *Оберіть одну із запропонованих тем (працюючи над завданням, дотримуйтесь вимог щодо оформлення реферату):*

1. Історія вчення про граматику.

2. З історії вивчення частин мови.

3. Класифікація частин мови у сучасній лінгвістичній теорії.

4. Питання про частини мови у сучасному українському мовознавстві

5. Система частин мови у шкільній граматиці.

3. *Укладіть словничок із тем «Грамматика» та «Морфологія»; подайте дефініції до понять.*

САМОСТІЙНА РОБОТА №3

Тема. ІМЕННИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ / СЛОВОТВІР ІМЕННИКІВ / МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІМЕННИКА

1. *Опрацюйте подані монографії.*

Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. – К., 1987.

Акцентуйте увагу на значеннях відмінків та семантико-синтаксичних функціях відмінків.

Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К., 1974.

Зверніть увагу на категорію числа іменників (однині, множинні, збірні), хитання щодо роду іменників, відмінкові форми іменників.

2. Зробити морфологічний аналіз іменників: сумління, пролісок, бадилина, Мавка, небокрай, веселка, ненависть, містечко, Україна, жабеня.

Виконуючи морфологічний розбір слова, важливо пам'ятати, що слово не завжди володіє стандартним набором звичних категорій. Зверніть увагу на те, що група визначається лише в іменників I та II відміни.

САМОСТІЙНА РОБОТА №4

Тема. ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ІМЕННИКА. ВІДМІНИ І ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ

1. Розподіліть подані іменники за такими групами: а) загальні (одиничні, збірні, речовинні, абстрактні); б) власні (антропоніми, топоніми, міфоніми, космоніми, зооніми, культуроніми). Пам'ятайте, що власні іменники можуть переходити у загальні, а загальні у власні. Власні назви за правилами українського правопису пишуться з великої літери, загальні - з малої.

Шекспір, гарбузиння, вершки, проміння, телевізор, Чумацький Шлях, Прометей, кисень, будинок, успіх, правило, колосся, Біблія, завод «Арсенал», мурашня, хлопець, орел, Орел, Європа, біг, страх, піхота, вірш «Заповіт», дощ, спів, Юпітер, товариство «Просвіта», Марс, вулиця Хрещатик, Крим, Вій, Дажбог, Сірко, граніт, листя, Ряба, пісок, скромність, Мурчик, Атлантика, капуста, вітер, здивування, Ахіллес.

2. Доберіть, якщо можливо, до наведених іменників чоловічого роду іменники жіночого роду і навпаки. Визначте сферу використання родових пар. Пам'ятайте, що іменники чоловічого роду мають більший обсяг значення, вони можуть позначати особу за професією незалежно від роду, тоді як форми жіночого роду такого узагальнюючого значення не мають. Тому значну групу

утворюють іменники, в яких рід у кожному конкретному випадку виражається аналітично.

Митник, керівник гуртка, артист, балерина, друкарка, хірург, художник, завідувач фотолабораторією, штукатур, технік, агроном, лауреатка, доповідач, житель, диспетчер, ліфтер, методистка, кіоскер, художник-конструктор, міліціонер, мер, оглядач, перукар, швачка, кореспондент, кравець, поет, машиніст, кастелянка, стажер, газда, абітурієнт, зв'язківець, вихователь, вчений секретар, воротар, стенографістка, морж, ворожка, садівничий.

3. Утворіть, якщо можливо, від форм однини іменників множинні форми. З'ясуйте значеннєву співвідносність слів кожної пари. Зверніть увагу на те, що деякі іменники вживаються лише в однині або лише в множині.

Захист, дисципліна, клопіт, небо, погляд, папір, торгівля, історія, черепиця, конституція, бавовна, хід, відпочинок, глина, освіта, поезія, мистецтво, співробітництво, трава, політика, вогонь.

4. Утворіть форму однини наведених іменників, визначте можливі варіанти і вкажіть їх стилістичні особливості.

Жирафи, бакенбарди, клавіші, кахлі, шкарпетки, погони, лампаси, грінки, рапани, пуанти, бутси, баклажани, кліпси, кеди, еполети, канделябри, птахи, мозолі, ботфорти, мурахи, гетри, панчохи, вольери, ласти, боти, пелюстки.

5. Доберіть прикметники до наведених іменників. Пам'ятайте, що відносні прикметники творяться за допомогою додавання до іменникової основи суфіксів -н-, -ов-, -ев- (-єв-) та ін. Присвійні прикметники творяться за допомогою суфіксів -ин-, -їн- (перед якими кінцеві голосні основи іменника г, к, х чергуються з ж, ч, ш), -ів-, -ов-, -ев-.

Дрож, лосось, кефаль, триб, глазур, пектораль, консоль, папороть, шампунь, насип, мозоль, кахель, рояль, сажень, аерозоль, зяб, путь, дріб, перекис, поступ, бандероль, псалтир, собака, рінь, верф, покуть, антресоль, кужіль, нежить, підпис, ступінь, емаль, тунель, фенхель, філігрань.

6. Замість крапок допишіть потрібне закінчення, узгоджуючи прикметники з іменниками. Пам'ятайте, що рід власних назв визначається за родовою назвою.

Широк... Дніпро, малесеньк... поні, здібн... лівша, довг... путь, висок... двері, багат... Сибір, густ... накип, конторськ... рахівниця, син... чорнило, старовинн... рукопис, яскрав... суддя,

висок... Альпи, зл... собака, велик... Тбілісі, бідн... сирота, знаменит... Онтаріо, відом... МДГУ, широк... степ, елегантн... леді, чудов... Кутаїсі.

7. *Складіть речення, вживаючи наведені іменники у сполученні з прикметниками. Пам'ятайте, що рід власних назв визначається за родовою назвою, назви тварин мають, як правило, чоловічий рід (крім випадків, коли в тексті є вказівка на стать тварини), назви неістот належать до середнього роду. Особливу увагу зверніть на винятки щодо роду незмінюваних іменників.*

1. Бра, цеце, комюніке, кюре, путасу, фрекен, марабу, тореро, бістро, бере, конференсьє, кольрабі, імпресаріо, динго, колі. 2. Кіліманджаро, Лімпопо, Тріполі, Осло, Сан-Ремо, Арагві, Кентуккі, Капрі.

8. *Користуючись «Словником української мови», визначте, до якого роду належать іменники:*

Тюль, авеню, Ай-Петрі, папараці, ембарго, торі, кафе, туш, вуаль, рагу, вовчище, піаніно, візаві, путь, рефері, сопрано, в'язь, рандеву, шимпанзе, торнадо, фейхоа, шимі, карт-бланш, жираф, какаду, пантера, собака, інтерв'ю, ампула, аташе, рученя, Токіо, полинь, полин, Туапсе, кепі, шосе, сиртакі, ушу, барбекю, головище, НДІ, Хельсінкі, скерцо, облуда, заїка, білоручка, кір.

9. *Перекладіть подані іменники українською мовою. Порівняйте родову характеристику іменників у російській та українській мовах, визначте відміни поданих слів. Рід близьких за звучанням іменників в українській і російській мовах, як правило, збігається, але є невелика кількість іменників, що мають різний рід.*

Накипъ, тюль, пар, мебель, тополь, ярмарка, посуда, зал, Сибирь, толь, фальшь, подпись, корь, шампунь, перекись, польнь, сыпь, продажа, недуг, тезис, кризис, собака, дрель.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 5

**Тема. ПРИКМЕТНИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ / СЛОВОТВІР
ПРИКМЕТНИКІВ ЯКІСНИХ, ВІДНОСНИХ, ПРИСВІЙНИХ.
ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ВІД ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ.
ПРИКМЕТНИКИ, УТВОРЕНІ СКЛАДАННЯМ ОСНОВ, ЇХ
ПРАВОПИС**

1. *Опрацюйте подані монографії.*

- Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К., 1988. – С. 153–185.

Зверніть увагу на синтаксичний, морфологічний і семантичний ступені переходу іменників, дієслів та прислівників у прикметники, на синтаксичну ад'єктивацію відмінкових і прийменниково-відмінкових форм, на семантико-синтаксичний характер ступенів порівняння прикметників.

- Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко. – К., 1978. – С. 56–123.

Акцентуйте увагу на коротких прикметникових формах, повних прикметникових формах і ступенях порівняння прикметників.

2. Підготуйте усну зв'язну розповідь із теми «Прикметник».

3. Виконайте подані вправи.

1. Утворіть від поданих іменників присвійні прикметники. Зробіть морфологічний аналіз трьох утворених прикметників (на вибір). Зверніть увагу на те, що вживання варіантів суфікса -ов- та -ев- залежить від групи іменника.

Терентій, Ольга, Марія, Олекса, столяр, невістка, сестра, Сергій, токар, Одарка.

2. Випишіть прикметники, які не утворюють ступенів порівняння. Зробіть морфологічний аналіз трьох із них (на вибір). Пам'ятайте, ступені порівняння не творяться від назв кольорів, що перейшли з розряду відносних прикметників, що означають абсолютний поріг ознаки, прикметників, що мають префікс або суфікс, що виражає зменшувально-пестливу або згрубілу форму.

Зелений, сонний, гарний, чорний, босий, високий, маленький, пречудовий, каштановий, ображений.

3. Утворіть від поданих прикметників синтетичну форму вищого і найвищого ступенів порівняння. Зробіть морфологічний аналіз одного з утворених прикметників. Пам'ятайте, що у деяких прикметників при таких змінах можуть випадати суфікси -к-, -ок-, -ек-.

Гучне (весілля), низенький (зріст), здорова (людина), солодка (речовина), старий (житель), гарне (обличчя).

4. Визначте розряд прикметників за значенням. Зробіть морфологічний аналіз трьох з них (на вибір). Пам'ятайте, що межі лексико-граматичних груп умовні, оскільки більшість

прикметників, утрачаючи пряме значення, набуває переносного, у такий спосіб виникають проміжні розряди.

Темний, важкий, чайчин, материнський, блакитний, туманний, шовковий, лисяча (нора), кришталевий.

5. Утворіть від поданих слів прикметники, використовуючи суфікси -ськ-, -зьк-, -цьк-. Зробіть морфологічний аналіз трьох утворених прикметників (на вибір). Зверніть увагу на зміну приголосних перед суфіксами.

Відень, Токмак, ткач, матрос, Абхазія, Воронеж, Дрогобич, студент, парубок, Прага.

6. Від поданих іменників утворіть суфіксальним способом прикметники. Які фонетичні зміни при цьому відбуваються? Зробіть морфологічний аналіз одного з утворених прикметників (на вибір). Зверніть увагу на спрощення груп приголосних та слова-винятки.

Компост, випуск, масло, честь, аванпост, якість, зап'ястя, швидкість, захист, запуск.

7. Утворіть форми вищого ступеня порівняння прикметників. Зробіть морфологічний аналіз трьох із них (на вибір). Пам'ятайте, що не всі прикметники можуть утворювати ступені порівняння.

Чорний, вишневий, важливий, молодий, малий, солодкий, білуватий, тонкий, гіркий, старий.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 6

Тема. ЧИСЛІВНИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ / МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИСЛІВНИКІВ

1. Опрацюйте подані монографії.

- Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. – К., 1980. – С. 3–120; С. 234–238.

Зверніть увагу на категорію роду, числа, відмінка числівників, сполучення числівників з іменниками.

- Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К., 1988.

Акцентуйте увагу на не-частиномовному характері числівників.

2. Напишіть короткий конспект на питання до теми «Числівник», які не розглядалися раніше.

3. Підготуйте усну зв'язну розповідь із теми «Числівник».

4. Подані цифрами числівники запишіть словами. Зробіть морфологічний аналіз трьох із них (на вибір).

До 666 додати 17; від 105 відняти 44, сума дорівнює 32;15 скласти з 18000.

5. Провідмініайте числівники. Запишіть, де можливо, паралельні форми. Зробіть морфологічний аналіз поданих числівників:

7-ий; 90; 2345; 1/5.

6. До числівника півтора доберіть потрібну форму іменника. Зробіть морфологічний аналіз цього числівника. **Пам'ятайте, що числівник півтора сполучується лише з однією формою іменника. Зверніть увагу на особливості відмінювання числівника півтора.**

Кілограм, кілограму, кілограма, кілограми, кілограмів.

7. З поданих числівників вишийте ті, які за будовою є складеними. Зробіть їх морфологічний аналіз. **Під час морфологічного аналізу варто пам'ятати, що рід і число числівників вказуються лише якщо вони наявні.**

Двадцять, перший, сім, одинадцять, сорок один, двісті, двадцять два, сто сорок п'ять, дев'яносто три, сімдесят один, тринадцять, сорок, сто, п'ятнадцятий, обидва.

8. Розкрийте дужки, запишіть числа словами. Зробіть морфологічний аналіз трьох з них (на вибір). Зверніть увагу на особливості сполучуваності числівників з іменниками четвертої відміни та з іменниками, що мають лише множину.

Приїхало 6 (дівчина), говоримо з 2 (поляк), їдемо 7,5 (година), у залі 143 (слухач), на фермі 72 (лоша) і 122 (теля), купили 3 (плоскогубці) і 5 (ножиці).

9. Із поданих числівників, вишийте порядкові. Зробіть їх морфологічний аналіз. **Під час морфологічного аналізу треба пам'ятати, що рід і число числівників вказують лише у випадках, якщо вони наявні.**

Сто, тринадцять, двадцять сьомий, шість, одна друга, півтора, вісімдесят перший, тисяча дев'ятсот шістдесят п'ятий, мільйон.

10. Перекладіть і запишіть словосполучення українською мовою. Зробіть морфологічний аналіз трьох з них (на вибір). **Пам'ятайте, що сполучуваність числівників 2-4 з іменниками в українській мові відрізняється від сполучуваності числівників 2-4 з іменниками в російській мові.**

Два ребёнка, два клёна, два часа, два преподавателя, два листа, два ящика, две руки, две салфетки, две подруги, две статті.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 7

Тема. ЗАЙМЕННИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ. ПРАВОПИС ЗАЙМЕННИКІВ

1. *Опрацюйте подані джерела.*

- Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М.–Л., 1972. – С. 253–260.

Зверніть увагу на суплетивні форми у відмінюванні займенників та на особливість займенників як лексико-семантичний клас слів.

- Вихованець І. Р. Частины мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988.

Акцентуйте увагу на займенникових іменниках, займенникових прикметниках та займенникових прислівниках.

2. *Підготуйте усну зв'язну розповідь із теми «Займенник».*

3. *Запишіть подані займенники, знімаючи риску. Зробіть морфологічний аналіз трьох з них (на вибір). Зверніть увагу на правопис займенників, в складі яких є прийменник.*

Який/сь, ні/від/чого, хто/небудь, будь/до/кого, аби/хто, де/що, казна/на/чому, чий/небудь, ні/про/що, аби/в/кого.

4. *Доповніть фразеологізми відповідною формою займенника себе, позначте наголос. Зробіть його морфологічний аналіз. Зверніть увагу, що наявність чи відсутність прийменника при особових та зворотному займенниках у непрямих відмінках змінює місце наголосу.*

Взяти ... в руки; ставити вимоги до ...; ламати ... голову; землі під ... не чути; ловити чийсь погляд на ...; сам не при ...; стримувати ...; взяти... за зразок.

5. *Запишіть займенники будь-що, будь-хто, дещо, дехто, хто-небудь, що-небудь у родовому, орудному та місцевому відмінках. Зробіть морфологічний аналіз трьох з них (на вибір). Пам'ятайте, що у непрямих відмінках ужитий із прийменником неозначений займенник записується в три слова.*

6. *Розподіліть подані займенники за розрядами. Зробіть морфологічний аналіз особових. Під час морфологічного аналізу*

зверніть увагу на розряд займенника за співвідносністю з іншими частинами мови (іменниковий, прикметниковий, числівниковий).

Нами, весь, ми, нас, наш, своє, його, такий, будь-хто, себе, котрий, який, ніщо, той.

8. *Із поданого уривку тексту виписіть займенники. Зробіть їх морфологічний аналіз.*

Шануй і поважай матір і батька. Вони дали тобі життя. Ти будеш дорослою людиною, але для матері і батька до останнього їхнього подиху залишишся дитям. Дорожи честю сім'ї, оберігай її як святиню. Де б ти не був, ніколи не забувай про свою рідну домівку. Завжди пам'ятай про неї (В.Сухомлинський).

САМОСТІЙНА РОБОТА № 8

Тема. ДІЄСЛОВО ЯК ЧАСТИНА МОВИ. БЕЗОСОБОВІ ДІЄСЛОВА / СИСТЕМА ДІЄСЛІВНИХ ЧАСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ, ЇХ ТВОРЕННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

Завдання:

1. *Зробити розбір дієслова, як частини мови. Зверніть увагу на клас дієслова.*

А осінь дощами нас зустрічає. Діти принесли до школи осінні квіти.

2. *Спишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Поясніть правопис дієслів. Варто розрізняти присудкове слово немає (нема), яке завжди пишеться з не разом, та дієслово третьої особи однини теперішнього часу: він, вона, воно не має, яке з не пишемо окремо.*

1. Ніщо (не) підноситься вище правди. 2. Два хитрих мудрого (не) переважають. 3. Раз добром нагріте серце – вік (не) прохолоне. 4. На годину спізнишся, за рік (не) доженеш. 5. Якби людина знала, чого (не) знає, то б і мала, чого (не) має. 6. Поки (не) потрапиш у воду, (не) навчишся плавати. 7. Скільки б ворона (не) каркала, солов'єм (не) стане. 8. Чого сам (не) любиш, того і другому (не) чини. 9. (Не) ходи, куди (не) просили; (не) бери, чого (не) поклав.

3. *Утворіть префіксальним способом від дієслів доконаного виду дієслова недоконаного виду. Виділіть суфікси.*

Розважити, відмінити, завершити, пригадати, створити, залишитися, скоротити, вишивати, виправити, продовжити, оформити, задивитися, згадати.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 9

Тема. КАТЕГОРІЯ ПЕРЕХІДНОСТІ/НЕПЕРЕХІДНОСТІ ТА СТАНУ ДІЄСЛОВА / ВАЛЕНТНІСТЬ ДІЄСЛОВА

Завдання:

1. *Випишіть із тексту дієслова. Визначте їх вид та перехідність чи неперехідність. Пам'ятайте, що дієслова недоконаного виду вживаються в усіх часах, а доконаного – лише в минулому та майбутньому. Зверніть увагу на вплив постфікса -ся на категорію перехідності/неперехідності дієслова.*

Зозулині сльози. Давно це було, принаймні, до того, як ми народилися. Зозуля робила свою справу – підкидала синичкам, плискам, сорокопудам та іншій лісовій дрібноті свої яйця, а ті виховували підкидьків.

– Ти ось все співаєш, – казали вони зозулі, – а на старість залишишся сама, як пень без пагонів.

– Ха-ха-ха! – сміялася та. – Ви усе із колісками та пелюшками протеленькаєтесь, а я своїх дітей, як треба буде, знайду. І примушу годувати себе. Закон є закон!

Але доля зле жартує з тим, хто сподівається задарма вік прожити. Коли прийшов час, усі діти зозулі не визнали строкатої матері, відмовилися її доглядати. І застогнала зозуля. Перші в її житті сльози покотилися з очей. А на галявині, куди вони впали, розкрили свої білі вінчики квіти, які так і називаються у народі: зозулині сльози, а ботаніки дали їм назву зозулець плямистий.

А чи доводилося вам спостерігати, щоб зозуля плакала? І ніхто не бачив. Тому про безтурботну, самовпевнену людину, яка, потрапивши у скруту, починає бідкатися, кажуть, що вона лле зозулині сльози. (З журналу)

2. *Випишіть із тексту дієслова, зробіть їх морфологічний розбір.*

Море спить. Точнісінько, як людина. Високо здіймає груди, схропує сонно, ліниво. Так, здається, тільки стань біля нього, крикни на всю горлянку, і воно в одну мить прокинеться.

Але то тільки так здається. Коли море спить – вже ніяка сила його не розбудить. Ліниво похлюпує об камінь хвильками, плещеться тихо, сонно, розніжено.

Я довго не придивлявся до того, як спить море. Постояв трохи – та й шубовсть у воду. Просто з головою, на саме дно. Аж коліними об землю забився.

Коли б ви знали, яка то морська вода в липні! Сонце палить нестерпно, аж дихати нічим. І тут раптом тебе з голови до ніг обгортає бархатиста, чиста-чиста, прохолодна, ніжна терпко-солодкувата морська вода. Краса! Краса невимовна. Здається, так і хлюпався б у тій воді все життя і на берег би не вилазив! Тож, мабуть, добре риbam жити у воді – вони ніколи на берег не випливають. Хіба хто на гачку живосилом витягне.

Купаюся я собі та й купаюся, навіть не чую, що мама згори гукає. Попереджає, щоб не плив далеко.

Довго я плавав, аж поки не втомився.

3. Розмежуйте однозвучні слова та слова категорії стану. Зіставте їх значення, граматичні ознаки та синтаксичні функції. Пам'ятайте, що необхідно розмежовувати прислівники й слова категорії стану, при цьому враховуйте те, що прислівник залежить у реченні від дієслова й виконує найчастіше роль обставини, а слова категорії стану є незалежними членами речення й самі здатні керувати формами залежного слова.

1. У плавнях було тихо, як у лісі (М. Коцюб.). 2. Німі дерева тихо, урочисто брунькували (О. Гонч.). 3. Весело сонечко блистить, проміння щедро ллє (Л. Граб.). 4. Дихає земля. Тихо. Спокійно. Пахощами сипле. Щедро (М. Коцюб.). 5. Свіжо пахне в лісі... набубнявілими бруньками та живицею (М. Коцюб.). 6. Журавлі кричать за далиною, свіжо так і мрійно так кругом... (В. Сос.)

4. Утворіть префіксальним способом від дієслів недоконаного виду дієслова доконаного виду. Виділіть префікси. Пам'ятайте, що дієслова доконаного виду утворюються від дієслів недоконаного виду за допомогою префіксів, випадіння голосних звуків у коренях слів, суфіксів, чергування звуків.

Казати, лити, дивитися, їхати, вітати, креслити, бігти, сіяти, малювати, пливти, важити, просити, класти, стояти.

5. Утворіть префіксальним способом від дієслів доконаного виду дієслова недоконаного виду. Виділіть суфікси. Пам'ятайте, що дієслова недоконаного виду утворюються від дієслів доконаного виду за допомогою суфіксів, зміни наголосу, чергування звуків.

Розважити, відмінити, завершити, пригадати, створити, залишитися, скоротити, вишивати, виправити, продовжити, оформити, задивитися, згадати.

6. *Перепишіть текст. Визначте час, особу, число дієслів. Варто пам'ятати, що дієслова недоконаного виду можуть уживатися в усіх часових формах. Дієслова доконаного виду можуть уживатися тільки у формах минулого та майбутнього часу.*

Ранок у лісі

Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься із свого затишку. Ліс ще дрімає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов від радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу... Стрепенувся нарешті ліс і собі заграє... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комахня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо – туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами... (М. Коцюбинський).

7. *Спишіть текст, ставлячи дієслова, що в дужках, у формі минулого часу. Визначте рід і число дієслів.*

(Минати) дні, а дощів не (бути). Степ дедалі більше (втрачати) свої яскраві барви, свою весняну моложаву свіжість.

Нарешті (наступати) омріяне, довгождане... Все (початися) просто: з-за обрїю тихо (виткнутися) ріжечок ледве помітної синьої хмари. Залитий сонцем степ одразу (принишкнути), (затаїти) подих. Хмара швидко (йти) і (розростатись) у темно-синій гірський хребет. Скоро вона (закрити) собою весь величезний простір неба.

Раптом через цей хребет (прокотитись) вогняна тріщина і (розколоти) його до чорної прірви. Десь далеко (почутися) гуркіт грому.

Важка сива хмара (нависнути) над степом і (спустити) на нього свої мокрі паруси, з тихим дзвоном: (упасти) перші краплини, а потім чарівною музикою (зашуміти) густий дощ.

8. *Від поданих дієслів утворіть усі форми минулого часу. Зверніть увагу, що іноді в українській мові вживається давноминулий час, що означає минулу дію, яка передувала іншій*

минулій дії. Виражається він дієсловом бути в минулому часі + дієслово минулого часу. Дієслова минулого часу змінюються за числами, а в однині – й за родами.

Писати, читати, вчити, декламувати, креслити, відкривати, мигтіти, чорніти, тремтіти, зривати,

9. *Перепишіть, вставляючи пропущені літери е(є) або и(і). Поясніть правопис дієслів. Пам'ятайте, що пропущені літери е(є) або и(і) в словах залежать від належності слова до однієї з двох дієвідмін. Зверніть увагу на слова-винятки.*

Святку...мо, вивча...ш, знаход...ш, ненавид...ш, сто...мо, схоч...те, лет...те, колиш...ться, осміл...ться, одяга...ться, захист...мо, пиш...ш. утриму...мося, змін...ться, тьопа...те, перестав...ш.

10. *Виберіть і запишіть дієслова тільки в неозначеній формі. Поясніть, як утворюється неозначена форма (інфінітив).*

Мусити, читали б, не осліпнути, розмовлятиму, почути, побачу, бути, співати, змагатися, розпустять, посіяти, могли, закрити, синіти, будувати, сміятися, недобачати, збить, хотів би, сядь, з'їхатись, хотілося, підсипати, ревти, заболіти, їсти, заснула, записавши, розкрити, дослідіть, приголубте, виношуючи.

11. *Перепишіть речення, вставляючи в закінченнях пропущені літери. Пам'ятайте, що пропущені літери слова залежать від належності слова до однієї з двох дієвідмін.*

1. Миті, що сі...мо, жн...мо, ку...мо віки залізні, ми ті, що в космос лет...мо і прости...мо наскрізно безвісну даль (П. Усенко). 2. Де б не літав – поверн...шся додому, бо крила виростають із землі (Л. Горлач). 3. Ах, скільки радості, коли ти люб...ш землю, коли гармонії шука...ш у житті (П. Тичина). 4. Батьківську землю ми люб...мо всі ще від малої колиски (Т. Масенко). 5. Ід...ш і слуха...ш, і чу...ш рідну землю, що году... тебе не тільки хлібом і медом, ай думками, піснями і звичаями (О. Довженко). 6. Коли ж ти мрі...ш добре, працю...ш добре теє (М. Бажан). 7. Що за голос там співає, звідкіля та пісня лл... ться, часом душу сповиває, і лунає і смі...ться (Л. Первомайський). 8. Справжнє сонце навч...шся цінить, коли небо імлюю повите (В. Забаштанський). 9. Добро почина...ться з людського доброго серця (М. Сингаївський). 10. Блискавками-пожежами небо обмереж...мо (В. Чумак). 11. Мости з сучасного в майбутнє буду...мо (В. Сосюра). 12. Люб...мо Україну, та не сліпо, щирим серцем, чистою душею (О. Підсуха).

12. *Перепишіть речення. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі теперішнього чи майбутнього часу.*

1. Ми (сидіти) під кручею, поклавши вудочки на хиткі рогачики, і (гомоніти) (Гр. Тютюнник). 2. Хай промінням (стелитися) путь (А. М'ястківський). 3. Ми (боротись) за мир і (прагнути) миру, трудящим щастя (зичити) усім (М. Рильський). 4. (Вирости) ти, сину, (вирушити) в дорогу, (вирости) з тобою приспані тривоги (В. Симоненко). 5. Чого ти (стогнати), море синє, об скелі хвилями б'ючи? (В. Забаштанський). 6. Брехня світ (пройти), та назад не (вернутися). 7. Криком дуба не (рубати). 8. Хто пізно (ходити), сам собі (шкодити). 9. Як на своєму язиці не (вдержати), то на чужому не (втаїти). 10. Добрі жорна все (перемолоти). 11. Одна бджола мало меду (наносити) (Народна творчість).

13. *Впишіть слова у дві колонки за дієвідмінами. Пам'ятайте, що дієвідміну дієслова можна визначити за 3-ю особою множини, закінченнями -уть (-ють) і -ать (-ять). Зверніть увагу на слова-винятки.*

Знати, оцінювати, тягти, стукотіти, зморитися, схотіти, кроїти, наколотити, свистати, свистіти, оборонити, обороняти, відпороти, відпорювати, завадити, збігти, збігати, гуркотіти, гуркотати, одужати, стелити, краяти, хилитися, спізнитися, відкрити, бачити, збороти, ударити, пищати, сипати, зважити, дирчати, захищати, мовчати, полоти, почати, гудіти.

14. *Перепишіть. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі. Зверніть увагу на закінчення слів-винятків.*

1. (Сипати) вишня квітом з білих верховіть (Л. Забашта). 2. Нам батьки і вчителі (хотіти) щастя на землі (М. Рильський). 3. Прекрасні ці творчі будні, коли праця довкола (клекотіти) (Л. Дмитерко). 4. Я щодня (проходити) повз самотній, покинутий сад (М. Коцюбинський). 5. (Скрипіти) і (ридати) дерева під вітром (П. Тичина). 6. Гаї (шуміти) – я слухаю. Хмарки (бігти) – милуюся (П. Тичина). 7. (Стогнати) пугачі, (реготати) сови, уїдливо (хавкати) пушки (Леся Українка). 8. Вода (клекотіти), (булькотіти) та все (нести) Лавріна на гостре каміння (І. Нечуй-Левицький). 9. (Носити) дрова до куреня, (розводити) огонь, (чистити) картоплю, ожину збираю (О. Довженко). 10. Ось молодий сміх дівчини (розкочуватися) по лісі і жаром (сипатися) в парубочу душу (М. Стельмах). 11. Чи то (сидіти), чи то (гуляти), все співаю, все співаю

(Т. Шевченко). 12. (Виходити) в світ, по вінця сили повен і гордий за співучий свій народ (В. Лучук).

15. *Перепишіть. Від дієслів, що в дужках, утворіть форми майбутнього простого часу. Пам'ятайте, що дієслова у майбутньому часі мають просту, складну та складену форму.*

1. Робота (не йде), якщо (сидіти) й (чекати) (О. Копиленко). 2. Коли я (не горіти), ти (не горіти), коли ми (не горіти), то хто ж тоді буде світити? (Ю. Збанацький) 3. Мені до скону отчий край (здаватися) раєм (Д. Луценко). 4. Навесні на місці старого молодий буде лист, зелений, він з вітром (розмовляти), (хапати) жилками своїми сонячний промінь, під дощем (купатися) й росою (умиватися) (Остап Вишня). 5. Неначе пісні вічної рядки, (дзвеніти) дороги під тобою (Т. Коломієць). 6. Сонце (ронити) з неба квітки на хвилі дніпрові, осінні (В. Сосюра). 7. І скільки ви (пливти), весь час (вітати) вас своїм щебетанням веселі жовтобрюшки, (підпадьомкати) на вашу честь перепел і (дерчати) деркач.

16. *Дієслова поставте в наказовому способі в 2-й особі однини й запишіть у дві колонки: 1) з ь у кінці; 2) без ь у кінці.*

Збільшити, перевірити, входити, стати, озвучити, підставити, вдарити, попередити, передбачити, ужалити, відмітити, насипати, плавити, звузити, відрізати, зважити, переглянути.

17. *Перепишіть речення. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі наказового способу.*

1. Всім серцем (любити) Україну свою, – і вічні ми будемо з нею (В. Сосюра). 2. Хліб (їсти), а правду (різати) (Народна творчість). 3. (Бути), людино, людиною! (Бути), люди, людьми (М. Успенік). 4. Гей, (ударити) в струни, браття, золотії, (розпалити) знов багаття з іскр надії (М. Рильський). 5. Твоєму кожному почину розкрито двері: (йти, творити, прославити) Батьківщину (П. Тичина). 6. Правді в очі (дивитися) прямо, не (одводити) погляду вниз (В. Симоненко). 7. Не (вірити) мені, бо я брехать не вмю, не (жди) мене, бо я і так прийду (В. Симоненко).

САМОСТІЙНА РОБОТА № 10

Тема. ДІСПРИКМЕТНИК. ДІСПРИСЛІВНИК / ЗНАЧЕННЯ ДІСПРИСЛІВНИКІВ ДОКОНАНОГО ТА НЕДОКОНАНОГО ВИДІВ

Завдання:

1. Від поданих дієслів утворіть усі можливі форми дієприкметників, виділіть формотворчий суфікс, поясніть його вживання. З 3 (трьома) дієприкметниками складіть речення. **Пам'ятайте, що дієприкметники бувають активними і пасивними.**

Настояти, виливати, спустити, зомліти, знепритомніти, чарувати, випросити, виїздити, приголомшувати, перевіряти, перевірити, зрадити, страждати, зазеленіти, шанувати, зрадіти, квітувати, заквітчати, зберегти, виходити, змужніти, купити, розкроїти, приклеїти, заощадити, подовжити, перешити, припаркувати, закупити, вдосконалювати, моргати.

2. Розмежуйте дієприкметники та прикметники. Уведіть їх у речення. **Зверніть увагу на те, що пасивні дієприкметники відрізняються від прикметників наголосом: у дієприкметниках він падає на корінь, у прикметниках – на суфікс.**

Варе'ний і ва'рений, товче'ний і то'вчений. пече'ний і пе'чений, уче'ний і у'чений, лежа'чий і ле'жачий.

3. Опишіть зовнішність вашого знайомого (знайомої), використовуючи дієприкметники. Поясніть їх утворення.

4. Від поданих дієслів утворіть усі можливі форми дієприслівників, виділіть формотворчий суфікс, поясніть його вживання, правопис. З 3 (трьома) дієприслівниками складіть речення. **Пам'ятайте, що дієприслівники бувають доконаного й недоконаного видів. Дієприслівники недоконаного виду треба відрізнити від близьких за звучанням активних дієприкметників у називному (знахідному) відмінку множини, які, на відміну від дієприслівників, відповідають на питання я к і? і мають закінчення -і: (що ро б л яч и?) сяючи і (які?) сяючі.**

Розповісти, розказати, розказувати, перебирати, прокинутися, сміятися, маскуватися, перебороти, переборювати, мережити, вишити, доїхати, слухати, сприйняти, перебрати, зривати, досягати, листуватися, вижати.

5. **Запишіть правильно.**

а вірніше сказати

а між тим

байдуже відносяться

без всяких підстав

без всяких сумнівів

беззаперечні докази

бігло ознайомитися

більше всього
благі наміри
боліти за справу
буде сказано нижче
будьте добрі
бути іншої думки
бути на його стороні
бути на хорошому рахунку
в (у) більшості випадків
в (у) даний момент
в (у) дійсності
в (у) другий раз
ведучий метод
вести себе впевнено
в (у) жодному випадку
виступаючи зазначили
виходячи з цих міркувань
вищеподані докази
відноситись з розумінням
відпала необхідність
в (у) кінцевому результаті

6. З поданими словами утворіть словосполучення, що вживаються у Вашому професійному мовленні.

Здійснювати _____

_____ розробляти
регламентувати _____

_____ надавати _____

_____ забезпечувати _____

_____ визначати _____

_____ впроваджувати _____

_____ вносити _____

приймати _____

_____ ухвалювати _____

_____ виконувати _____

_____ оголошувати _____

7. Виконайте тестові завдання.

1. Дієприкметник – це

- а) особлива форма дієслова;
- б) особлива форма прикметника;
- в) самостійна частина мови.

Дібрати й записати приклад дієприкметника, поставити до нього питання

(напр.: який? *сказаний*).

2. Дієприкметники бувають:

- а) перехідні й неперехідні;
- б) активні й пасивні;
- в) доконані й недоконані.

Скласти (пригадати) й записати речення з дієприкметником (напр.: *Прийде вечір зажурений, синій..*(В. Сосюра). *Біля ставу тремтить поріділе золото верб* (М. Стельмах) *Я сідаю на горбик зігрітий, щоб ключі журавлині зустріти* (П. Воронько). *Нетямі руки не туди пришиті* (Нар.творч.).

3. Дієприкметниковим зворотом називається:

- а) дієприкметник разом із означуваним словом;
- б) дієприкметник із граматичною основою речення;
- в) дієприкметник із залежними від нього словами.

Скласти (пригадати) й записати речення з дієприкметниковим зворотом (напр.: *Листя, сповнене привіту, буде з вітром шепотіти* (В. Сосюра.). *Стоїш ти, Полтаво, огорнена в славу* (М. Рильський). *Ще не забули ми і не забудем плач, почутий уночі із Бабиного яру* (Д. Павличко). Зворот підкреслити.

4. Дієприкметниковий зворот виділяється комами:

- а) завжди;
- б) якщо стоїть після означуваного слова;
- в) якщо стоїть перед означуваним словом.

Скласти (пригадати) й записати речення з дієприкметниковим зворотом, що не виділяється комами (напр.: *Над туманами вкритою рікою мовчать бори* (В. Сосюра.) *І все чіткіш темніють в полі дощем карбовані путі* (М. Стельмах.) *Там хмари і соком набряклі осики попадали в ставу блакитний казан* (Л. Первомайський.)

5. *НН* пишеться у словах:

- а) освітлений, упорядкований, принесений;
- б) незліченний, неказаний, незрівнянний;
- в) довгожданий, шалений, несподіваний.

Прикметник дієприкметникового походження з *нн* введіть до самостійно складеного речення (напр.: *Я бачу в зорях тих ясних великі сонця незчисленні* (В. Самійленко.) *І мислі, і часу закони неблаганні неси в будучину, на плетиво доріг* (А. Малишко). *Непогасенне сяйво ідеалу* (Д. Павличко).

6. Окремо з *не* дієприкметник пишеться в реченні

- а) Затьмила зір несплакана сльоза (Т. Майданович);
- б) Не покриті важкою млою, спіють зорі понад Сулою (А. Малишко);
- в) Мене і досі ніжно зігриває забуте сонце тих країв незнаних (О. Башкирова).

Дієприкметник, що пишеться з *не* разом, ввести до самостійно складеного речення (напр.: *Я незлічені версти після того пробрів* (В. Швець). *За мить, незгаяну в справдешнім світі, я промінюю наймиліші сни.* (М. Самійленко). *Посварилися за шкуру непійманої білки.* (Нар.творч).

7. Усі слова є дієприкметниками в рядку:

- а) зморщений, стверджуючий, коричневий, стулений;
- б) зніжковілий, розімкнутий, мальований, крупний;
- в) занедбаний, увічнений, розмальований, смолистий;
- г) вигнутий, непочатий, страчений, знижений.

8. Усі дієприкметники записано з помилками в рядку:

- а) посіяне, кручений, вишиті, закурена;
- б) спорожніючий, зігріяний, вирізьбляний, розплющуючий;
- в) написаний, вишитий, сяючий, прочитаним;
- г) необробленій, згаяним, насиченого, заплетеного.

9. Усі дієприкметники із часткою *не* пишуться окремо в рядку:

а) (не)домальована картина; (не)домитий посуд; ніким (не) розгадана тайна;

б) (не)пофарбована мною підлога; чашка (не)вимита; ще (не) вивчені мною уроки;

в) (не)діючий прилад; (не)загартована людина; (не)добудований будинок;

г) (не)чувана радість; (не)позичений, а власний; поля (не)орані.

10. Чому дієслівні форми на -но, -то називаються безособовими?

а) Бо висловлювання з формами на -но, -то більше підкреслюють результативність дії;

б) форми на -но, -то не змінюються;

в) ці форми вказують на особу;

г) ці форми не вказують на особу.

11. Усі слова є дієприкметниками і пишуться з однією -н- у рядку:

а) змінюва(н,нн)ість, неоцінне(н,нн)ість;

б) посія(н,нн)ий, викона(н,нн)ий, зробле(н,нн)ий;

в) накоє(н,нн)ий, написа(н,нн)ий, здорове(н,нн)ий;

г) невблага(н,нн)ий, проведе(н,нн)ий, розмая(н,нн)ий.

11. Ужитий у реченні дієприкметник має пасивний стан, доконаний

вид, минулий

час у рядку:

а) В лісі вже ставало тісно від прибуваючих військ. (О. Гончар)

б) Нудьгуючими очима дивився він на село. (З. Тулуб)

в) Я приміряю вишиту мамою сорочку.

г) Усе навколо затиха під владою чаруючої ночі. (Леся Українка)

III рівень

(Кожна правильна відповідь – 1,5 бала.)

Установіть відповідність між дієприкметниками, ужитими в реченнях, і їх морфологічним розбором.

1 Клен розпускається жовтий, долоньки листка стулені, крупні.

2 Дідусь часто затримується біля картини, намальованої на дверях.

3 Часом темнішало від швидко літаючих хмар.

4 Особлива форма дієслова – дієприкметник, пасивний стан, доконаний вид, минулий час, ужитий у формі однини, родового відмінка, означення.

Особлива форма дієслова – дієприкметник, активний стан, недоконаний вид, теперішній час, ужитий у формі множини, родового відмінка, означення.

Особлива форма дієслова – дієприкметник, пасивний стан,

доконаний вид, минулий час, ужитий у формі множини, називного відмінка, іменна части -на складеного іменного присудка.

Особлива форма дієслова – дієприкметник, активний стан, недоконаний вид, теперішній час, ужитий у формі множини, родового відмінка, обставини.

1В 2А 3Б

8. Установіть відповідність між дієприкметниками та їх ознаками:

1 працюючий робітник

2 опале листя

3 вимитий посуд

А активний дієприкметник теперішнього часу

Б пасивний дієприкметник минулого часу

В активний дієприкметник минулого часу

Г пасивний дієприкметник теперішнього часу

1А 2В 3Б

IV рівень

(Правильна відповідь – 3 бали.)

9. Запишіть речення, розкриваючи дужки. Виконайте розбір

дієприкметника як особливої форми дієслова.

В очах дівчини світяться іскри (не)розтраченої ніжності (О. Довженко).

(Кожна правильна відповідь – 1 бал.)

1. Усі слова є дієприкметниками в рядку:

А чародійний, ясеновий, наділений, скошений;

Б витягнений, височенний, розцяцькований, заморений;

В сміливіші, протоптаний, викладений, буланий;

Г створений, обліплений, затемнений, підписаний.

2. Усі дієприкметники записано з помилками в рядку:

А) подарований, побачений, стомлений;

Б) розталий, достиглий, зігнилий;

В) танучі, усміхнені, зажурені;

Г) невблаганий, незбагнений, розгублений.

3. Усі дієприкметники із часткою не пишуться разом у рядку:

А) (не)продуманий учинок; (не)політі досі квіти; (не)зірване листя;

Б) ще (не)вивчений вірш; (не)бачена врода; (не)підписаний учителем щоденник;

В) (не)дописаний твір; (не)помічена помилка; (не)підписані

документи;

Г) ніким (не)розв'язана задача; ще (не)пофарбоване волосся; (не)досказана думка.

4. Дієприкметнику властиві такі граматичні ознаки:

А) вид, час, здатність мати залежні слова, змінюватись за

родам, числами, відмінками, залежність від іменника, роль означення;

Б) вид, час, перехідність, змінюваність за родами, числами, відмінками;

В) вид, час, спосіб, перехідність, змінюваність за родами, числами, відмінками;

Г) відмінок, час, перехідність, особа, залежність від іменника.

5. Усі слова є дієприкметниками і пишуться з однією - н- у рядку:

А) занепаще(н,нн)ий, носкі

нче(н,нн)ий, одірва(н,нн)ий

Б) розгубле(н,нн)ий, приборка(н,нн)ий, неказа(н,нн)ий;

В) купле(н,нн)ий, незбагне(н,нн)ий, обуре(н,нн)ий;

Г) намальова(н,нн)ий, перекладе(н,нн)ий, невпізна(н,нн)ий.

6. Ужитий у реченні дієприкметник має активний стан, недок. вид, теперішній час у рядку:

А) Співочий грім батьків моїх, дітьми безпам'ятно забутий.

(О. Олесь)

Б) Теплий вітерець приніс з ланів аромат розквітлої гречки, меду (І. Вирган).

В) Порожньо на засніженому пероні. (А. Головка).

Г) Над Дніпром знявся нестихаючий шум.

8. Виконайте морфологічний розбір дієприкметника та дієприслівника (по 10 на вибір).

САМОСТІЙНА РОБОТА № 11

Тема. ПРИСЛІВНИК / ТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ (ВІД ПРИКМЕТНИКІВ, ІМЕННИКІВ, ЧИСЛІВНИКІВ, ЗАЙМЕННИКІВ, ДІЄСЛІВ), ПРАВОПИС ПРИСЛІВНИКІВ

Завдання:

1. Опрацюйте подані джерела.

а) Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988. – С. 17-18; 119–122; 153-156; 185-207.

Зверніть увагу на проблему предикативних прислівників (категорія стану), периферійність прислівників, семантико-синтаксичні ознаки прислівників, дієприслівники і морфологічні прислівники.

б) Чапля І. К. Прислівники в українській мові. – Харків, 1960.

Акцентуйте увагу на питання творення і класифікації прислівників, на акцентуацію прислівників, на висновки автора монографії.

2. Підготуйте усну зв'язну розповідь із теми: «Прислівник», використовуючи попередній матеріал.

3. Запишіть слова, вставляючи пропущені букви -Н- або -НН-. Зробіть повний морфологічний аналіз п'яти слів (на вибір). Зверніть увагу на слова-винятки.

Попідвіко...ю, зра..я, безупи...о, невпевне...о, сумлі...о, щоде...о, схвильова...о, тума...о, відда...о.

4. Знайдіть серед наведених прислівників якісно-означальні, випишіть їх і утворіть від них вищий і найвищий ступені порівняння. Виконайте повний морфологічний аналіз ступеньованих якісно-означальних прислівників. Пам'ятайте, що якісно-означальні прислівники можуть мати вищий і найвищий ступені порівняння.

5. Замініть кальки на українські синтаксичні блоки.

У даний час

в якості керівника

вповні можливо

у минулому році
у випадку відсутності
у строгому смислі слова
мати види на щось
як можна швидше
область науки
ви праві
залишати за собою право
допомогти справі
ставити питання ребром
представте собі
при всьому чесному народі
проти бажання
співпадають обставини
спів ставляти факти
ставити знак рівності
вартує уваги
таким (отаким)
способом (чином)
тим не менше
трудно собі уявити
явне протиріччя

б. У поданому нижче тексті знайдіть прислівники, випишіть їх разом зі словами, до яких вони відносяться. Визначте розряд прислівників.

Шторм переходив в ураган. Пароплав підкидало чимраз дужче, і щосекунди можна було сподіватись, що якір не втримає судна, що його зірве і тоді понесе прямо на берег, де розіб'є об прибережне каміння.

Аж ось із присвистом гарматного снаряда шарпнув вітер, і, здавалося, затріщали щогли на пароплаві. Боцман і матрос притиснулися до брашпиля. Запінилась уся поверхня моря, і штурман Кар відчув, як ураз пароплав рвонувся кормою вперед.

Тепер настала страшна хвилина для пароплава. Шторм підхопив пароплав і, заливаючи хвилями, поніс до берега.

Даремно капітан закликав кочегарів держати пару вище червоної риски манометра, даремно, ризикуючи зірвати котли, намагався боротися з вітром і хвилями.

Єдине, що залишалося, – це скерувати пароплав понад берегом у відкрите море. На щастя, пароплав чудово слухався стерна. Капітан стояв біля матроса і показував, куди стернувати, думаючи: дев'яносто дев'ять проти ста, що розіб'ємось...

7. Згрупуйте прислівники-синоніми й запишіть їх, поставте питання до кожного прислівника.

Завжди, швидко, спокійно, таємно, зненацька, раптом, повсякчас, раптово, тихо, ущерть, враз, несподівано, стійко, завзято, вічно, наполегливо, хутко, незабаром, потай.

8. Прочитайте і знайдіть прислівники. Випишіть їх разом з тими словами, до яких вони відносяться, поставте до них питання, визначте їх розряд.

Загубилось воно у заростях дубняка. Не знаєш – не знайдеш. Хіба що випадково. Струмочок від нього в'ється змієюю, живляться лісові трави. Нижче, метрів за сто від джерела, – зарості осоки з хвощем. Звичайна їх стихія – болото або мокрі луки. А тут гори. Через крони діброви ледве пробиваються сонячні відблиски. Треба навчитися безпомилково знаходити їх. Як? Зовсім просто. Біля будь-якого стоку ледь помітна низина. Буйно ростуть трави. Хоч і вузькою смужкою, але ховають стік надійно. Придивіться уважніше. Нема поблизу – пройдіть трохи.

Якщо знайдете в горах джерело, подбайте про нього. Розширте його, поглибте, дайте йому простір, щоб текло воно веселіше і давало життя лісу, птахам, звірині. А людям – свіжість, бадьорість.

*9. Прочитайте. Випишіть прислівники разом зі словами, до яких вони відносяться. Поясніть спосіб творення прислівників. Якими членами речення виступають тут прислівники? **Пам'ятайте, що прислівник може бути вставним словом.***

1. Навесні, в ту пору, коли молоденька травичка ще не встигла розстелити свої шовкові килими, всюди на пагорбах, у видолинках, на яскраво освітлених сонцем галявинах, під старими деревами у парках і садах розсипає весна свої фіалкові усмішки, а повітря навкруг наповнюється найтоншим ароматом (С. Приходько). 2. Блискуче зелене листя цієї квітки не в'яне ні взимку, ні влітку, а навесні звеселяє очі блакитними зірочками цвіту (З календаря). 3. Зараз коло неї, мов під охороною маленьких, темно-зелених листків, тулилася блідо-рожева рожа, що тільки наполовину розцвіла. 4. Та рожа звисала геть поза край склянки. І великі, майже

блискучі листки хилилися довкола неї ніжно та намагалися якнайближче притулитися до неї (О. Кобилянська). 5. Удень і вночі, у будень і свята, спекотливу днину чи сльоту – від зорі до зорі несе в полі свою трудну вахту господар землі (В. Скуратівський). 6. «Чоловік тричі дивний буває: як родиться, жениться і вмирає», – мовиться про людське життя у прислів'ї.

10. Назвіть орфографічне правило до кожної з поданих груп слів.

1. З боку на бік, рік у рік, кінець кінцем, сам на сам, честь честю.

2. По-друге, по-нашому, по-чесному, по-латині, по-доброму, по-французькому.

3. Видимо-невидимо, віч-на-віч, хоч-не-хоч, пліч-о-пліч, з давніх-давен, коли-не-коли, без кінця-краю.

4. Насміх, згори, зсередини, змолоду, сповна, назавжди, вперше.

5. Куди-небудь, хтозна-коли, якимось-то, казна-де, будь-як.

6. Без мети, з розгону, у вічі, до смаку, на диво.

11. Перепишіть прислівники, дотримуючись правил правопису.

Час / від / часу, з / гори, на / ходу, на / початку, до / побачення, до / дому, де / небудь, без / відома, на / бік, на / четверо, на / прощання, на / силу, чим / дуж, до / пари, на / весні, на / совість, рік / у / рік, видно / не / видно, в / обмін, по / моєму, по / суті, по / волі, в / головному, в / голос, на / славу, зі / зла, хоч / не / хоч, за / рахунок, в / розсип, у / вічі, без / сумніву, від / ранку / до / вечора, в / рівень, до / пори, на / відмінно, в / цілому, одним / один, по / всяк / час, на / гора, в / нічию, с / під / лоба, всього / на / всього, рано / вранці, що / правда, де / далі, слово / в / слово.

12. Із поданих пар слів виберіть правильне написання прислівників. Над вечір – надвечір, потрете – по-трете, будь-де – будь-де, рік-у-рік – рік у рік, устократ – у стократ, навидноті – на видноті, поновому – по-новому, більш-менш – більш менш, аби як – аби як, у п'ятох – уп'ятох, нарізно – на різно, якнайбільше – як найбільше, мимо хідь – мимохідь, понімецьки – по-німецьки, зновтаки – знов-таки.

13. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис прислівників. Пам'ятайте, що під час написання не з прислівниками, утвореними від прикметників за допомогою суфіксів -о, -є, треба орієнтуватися на зміст висловлювання.

Ще треті півні не співали, ніхто (ні) де не гомонів (Т. Шевченко). 2. Перший промінь вранішнього сонця (не) сподівано заглянув у вікно. 3. Легенький літній вітер (не) швидко відкотив пилюку за річку (Ю. Збанацький). 4. Навколо жито, тільки (не) подалеку гордо стоїть невисока крислата польова груша, кидає довгу тінь до села (Ю. Збанацький). 5. Я бачу – з жил (не) впинно кров тече (Леся Українка). 6. Було щось (не) вимовно радісне, життєдайне в цьому сонячному дощі... (О. Довженко). 7. Може, кому то й чудо буває, а мені (ні) відкіля його ждати (Панас Мирний). 8. Він ясно розумів, що порятунку вже чекати (ні) звідки (М. Ткач). 8. Надворі було (не) жарко, а прохолодно.

14. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання прислівників, прислівникових сполучень та співзвучних із ними слів. Зверніть увагу на відмінність написання прийменникових сполук та прислівників.

1. (Що) далі рідше побачиш у небі орла, що пливе розкинувши крила (О. Гончар). 2. Риба застигла на місці, не знаючи, (що) далі робити (В. Іваненко). 3. Табір не спав, готовий піднятися (що) миті (Л. Костенко). 4. (Що) хвилини злітали ракети, сніги зеленіли, наче парчеві ризи (Гр. Тютюнник). 5. Тепер його вже ніхто не бачив, бо він був сам (на) сам із річкою (Гр. Тютюнник). 6. Дівчинка слухала його і швидко, (по) дитячому кивала головою (Гр. Тютюнник). 7. Рвонув гудок паровоза, весело розкотивсь німими полями, відбився лунко десь (ген) ген (у) далечині (І. Кротевич). 8. (У) далечинь холодну без жалю за літом синьою осінь їде на (в) маня. Сивіє жито (в) далині (В. Сосюра). 9. Молодята про щось розмовляють (у) двох (О. Гончар). 10. І дід і баба у неділю на призьбі (в) двох собі сиділи (Т. Шевченко).

15. Перепишіть, розкриваючи дужки. Знайдіть прислівники і схожі до них сполучення слів. Поясніть причини неоднакового написання.

1. Неосяжне зоряне небо розкрило (в) горі своє іскристе склепіння (З. Тулуб). 2. Рубаймо (в) горі шаблі, щоб нам стояти твердо і щоб дістатися (на) гору (Леся Українка). 3. Клекоче потік, хлеще піну (в) брід (І. Франко). 4. Війська і вози (в) кількох місцях почали переходити (по) весняному багатководну річку (І. Ле). 5. Щось лізе (в) верх по стовбуру (Т. Шевченко). 6. Лежить Семен (горі) лиць у траві, виставив (у) верх коліно (С. Васильченко). 7.

Калина оглянулася на них раз і (в) друге (Є. Гуцало). 8. Можна вирушати (у) друге село (М. Коцюбинський).

16. Прочитайте текст, знайдіть прислівники, виконайте їхній морфологічний аналіз.

Колись дуже давно на узбережжі Чорного моря жили люди. Вони орали землю, випасали худобу, рибалили.

Восени, коли закінчувались польові роботи, люди виходили на берег моря, співали, танцювали, влаштовували веселі ігри, які закінчувались пусканням стріл щастя.

Дивитись на ці ігри виходив із морських глибин цар морів та океанів Нептун. Це був надзвичайно страшний і сердитий володар морської стихії.

– Я всіх вас поховаю в безодні морській! – заревів він.

Жінки, дивлячись на своїх синів, замислились. Цар морський і справді може поховати їхніх дітей у морі. А жінки були тут сильні, вродливі і ніколи не старіли.

Думали, думали жінки і вирішили віддати всю свою силу синам.

Ти бачив слабких жінок? Якщо зустрінеш, то не насміхайся: всю свою силу вони віддали дітям...

Нарешті юнаки, відчувши міць у руках і силу в плечах, вийшли в море. Вийшли вони і зникли. Чекають-чекають матері – не повертаються сини.

Знову з'явився перед жінками Нептун, голосно-голосно зареготав:

– Не діждатися вам тепер синів! Вони заблукали. Вони забули, що на морі немає доріг.

Тоді жінки вигукнули:

– Нехай буде в наших очах менше світла, але хай над нашою землею ще ясніше світять зірки, щоб сини по них знайшли дорогу до рідних берегів!

Тільки сказали це, у небі зразу ясно-ясно заблищали зірки. Юнаки побачили їх і щасливо повернулися додому.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 12

Тема. **ПРИЙМЕННИК / ПОЛІСЕМІЯ ПРИЙМЕННИКІВ**

Завдання:

1. Складіть по п'ять речень із прийменниками різного типу за будовою. Запишіть їх. Зробіть повний морфологічний аналіз цих прийменників.

2. Доберіть приклади з художньої літератури на кожен групу прийменників. Запишіть їх. Зробіть повний морфологічний аналіз п'яти (на вибір).

3. Прочитайте речення, виписіть дієслова з виділеними іменниками з прийменниками, поставте до них питання і скажіть, на що вони вказують. Варто розрізняти прийменники й співзвучні з ними інші частини мови: прийменник уживається з іменними частинами мови, а, наприклад, співзвучні з ним прислівники залежать від дієслів.

Стежка звивалась у високій траві попід насипом. У підмарних чорних глибинах моторошно гуляли прожектори. На сході лягла по обр'ю величезна оранжева смуга. На світанку Будапештське шосе було вже загачене гарматами. Маковейчик, оглянувшись, мало не крикнув з несподіванки (з творів О. Гончара).

4. Спишіть текст. Визначте відмінок іменників із прийменниками. Який прийменник ужито з кількома відмінками? Пам'ятайте, що кожний прийменник має визначене коло зв'язку з відповідними відмінками і виражає певні відношення тільки з відповідною формою.

Мотря махнула на себе хусточкою, сіла на призьбі й задумалася. Ілько, пильно слідкуючи за нею, проти волі задивився на красу її, що тепер іще якось виразніше виявлялася на сірому тлі стіни, – на ту красу, що не б'є у вічі, що на перший погляд ледве примітна, а тільки в неї вдивишся, можна впитися й очима, і серцем, всею істотою. То була краса, що виховується тільки на Україні, але не така, як малюють деякі з наших письменників. Не було в неї ні «губок, як пуп'янок, червоних, як добре намисто», ні «підборіддя, як горішок», ні «щік, як повна рожка», і сама вона не «виліскувалася, як маківка на городі». Чорна, без лиску, товста коса; невисокий, трохи випнутий лоб; ніс тонкий, рівний, з живими ніздрями; свіжі, наче дитячі, губи, що якось мило загинались на кінцях; легка смага на матових, наче мармурових, щоках і великі, надзвичайно великі, з довгими віями, темно-сірі очі, з яких здавалося, дивлячись, наче лилося якесь тихе, м'яке, ласкаве світло, – то була й уся краса сієї дівчини (В. Винниченко).

5. *Запишіть фразеологізми, поясніть їхнє значення та вкажіть, із яким відмінком вжито прийменник. Із будь-якими чотирма фразеологізмами складіть речення.*

Збитися з ніг, брати до серця, дивитися крізь пальці, не спускати з ока, дістати з-під землі, вилами по воді писане, землі під ногами не чути, взяти себе в руки, висіти на волосині, налягати на ноги.

6. *Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання прийменників разом, окремо або через дефіс. Варто пам'ятати, що між прийменником та іншою частиною мови можна вставити означення. Між префіксом і частиною слова вставити інше слово не можна.*

1. Тече вода (із) за гаю та (по) під горою. Хлюпочуться качаточка (по) між осокою (Т. Шевченко). 2. Чіпка глянув на діда, підвівсь і поплентався стороною (по) над отари, немов п'яний, наче учадів (Панас Мирний). 3. (Із) за лісу, (з) за туману місяць впливає (Т. Шевченко). 4. (З) над хмар часом прилине прощання з літом журавлине (П. Тичина). 5. Блиснуло сонце (з) поза гір в земному саду (А. Кримський). 6. Геть (по) над морем, над хвилями синіми в'ються, не спиняться чаєчки білі (Леся Українка). 7. Що в світі миліше (над) зоряні ночі, що в світі ясніше (над) милого очі (М. Коцюбинський). 8. Стоїмо ми (в) чотирьох та очима лупаємо (І. Нечуй-Левицький). 9. Не для того я повертався додому, щоб сидіти (в) чотирьох стінах (П. Загребельний). 10. Я не літав в (над) зоряні країни, а все державсь бездольної землі (П. Грабовський).

7. *Доповніть речення, добираючи з дужок потрібні слова або сполучення слів.*

1. Ми поселились утрьох Ми поселились у трьох ... (кімнатах; в одній кімнаті). 2. На горі Нагорі ... (росте ліс; над нами цілу ніч грюкали двері). 3. Кожен це пояснював по своєму ... Кожен це пояснював по-своєму ... (розумінню; і ми ніяк не могли дійти згоди). 4. Хлопці повернули в бік Хлопці повернули вбік ... (із стежки ; річки). 5. Я подався в глиб Я подався вглиб ... (лісу; і скоро вийшов на галявину).

8. *Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть, у яких випадках слова є прийменниковими сполученнями, а в яких – однозвучними прислівниками; з'ясуйте відмінність у їхньому написанні.*

1. (З) ранку почалася справжня осінь (П. Загребельний). 2. Мирон міг довбати шурфи в будь-якому ґрунті (з) ранку до вечора (В. Сліпачук). 3. (На) що мали, (на) те й приймали. 4. (На) що мені куми – були б пироги. 5. Як зверху погане, то (в) середині вдвоє (Народна творчість). 6. (У) середині острова над чималою бухтою розташувалися чотири десятки рибальських хат (М. Трублаїні). 7. Весна іде (на) зустріч нам, весна (в) цей час нам рада (О. Олесь). 8. Усі учні класу прийшли (на) зустріч з ветеранами.

9. *Перепишіть текст, добираючи з дужок потрібні прийменники. Зверніть увагу, що для забезпечення милозвучності мовлення відбувається чергування прийменників у – в та сполучників і – й.*

Березневий вечір, я на шпилі гори, що височіє над моїм садом. Небо так близько, що боїшся підвестися на повен зріст: буцнешся чолом об темно-синю стелю – (і, й) посиплються з неба зорі. А журавлині ключі летять десь вище зір, журавлів не видно, лише їхні тужливі голоси, наповнивши небесну сферу, дзвенять наді мною, (і, й) починаєш забобонно вірити, що то не журавлі курличуть, а розмовляють одна з одною зорі. Але невідомий ключ поволі спливає за Дніпро, на луги, голоси все даленіють, небо мовчазне (і, й) незворушне, лице (у, в) чорних полях, над яром, базарують потривожені лисицями сороки. А потім десь за пагорбами знову тенькнуть журавлі, звук усе ближче, ширше, росте, наповнює зоряне небо, і все починається спочатку...

Найповніші хвилини мого життя.

Сонце сідає (у, в) Дніпро, а небо ще рожево світиться, і сині дими від багать стеляться по городах – (у, в) селі палять торішній бур'ян. Я стою (у, в) подолі гори, схожої обрисами на доісторичного динозавра, який приповз напитися води з ріки, і, заплющивши очі, нашіптую, начакловую до журавлиного ключа в небі: «Хай станеться чудо, як (у, в) казках, і з'явиться вона, господиня цього озера і ніжно-зелених пагорбів, і ярів, (у, в) яких ледь чутно жебонять джерела, і оливкових гаїв, і вербових левад, русалка, берегиня, мавка...»

10. *Запишіть подані словосполучення у два стовпчики, добираючи з дужок потрібні займенники:*

а) із (зі); б) з.

Хтось (з, із, зі) нас, дорога (з, із, зі) міста, тесляр (з, із, зі) хутора, Олена (з, із, зі) матір'ю, розмовляла (з, із, зі) батьком, онук

(з, із, зі) дідусем, оглядач (з, із, зі) Львова, зустрілася (з, із, зі) артистами, вийшов (з, із, зі) двору, іти (з, із, зі) іншими, привітали (з, із, зі) святом, прощатися (з, із, зі) світом, (з, із, зі) щирим серцем.

11. Перекладіть і запишіть українською мовою речення. Слідкуйте, щоб не порушувалися правила милозвучності української мови.

1. В чернильнице у Плюшкина были не чернила, а какая-то заплесневевшая жидкость (Н. Гоголь). 2. Его мелочность и скарденность вызывает у всех негодование и презрение. 3. С огромной силой Нагульнов толкнул левым плечом дверь (М. Шолохов). 4. Накануне вечером со стороны северо-восточной опять появился туман (В. Арсеньев). 5. Дальневосточная природа поражала с первых же шагов (В. Ажаев). 6. В гостиной что-то небольшое упало со стола и разбилось (А. Чехов). 7. Чтобы рыбку съесть, надо в воду лезть. 8. Нет ничего в мире, чтобы могло прикрыть Днепр (Н. Гоголь). 9. Со скамейки не было видно берега, и поэтому ощущение бесконечности и величия морского простора еще больше увеличивалось (А. Куприн).

12. Зробіть морфологічний розбір прийменників. Під час морфологічного аналізу зверніть увагу на значення прийменника в реченні.

А прозвали наш куток Слепетником тому, що був помережаний вузькими й глухими завулками, які утворювали тісно поставлені хати. Малим я частенько блукав у тих вуличних лабіринтах, аж поки якась добра душа не приводила мене зареваного до мами. Страшно було на тих вуличках ще й тому, що й серед білого дня там панували сутінки. У нашому облитому безкраїми лісами поліським селі ставили особливі тини – дубові плахи вбивались у землю щільно, одна проз одну. Зверху, в розколину, вставляли міцну лату. З роками дуб темнів і такий тин, чорний і давній, а ще густі сливняки, що росли за тими тинами, робили наші вулички справді сліпими. Тини, точніше їхня фортечна конструкція, лишилися у нашій селі, певно, ще від Київської Русі (М. Малюк).

САМОСТІЙНА РОБОТА № 13

Тема: **ЧАСТКА. ВИГУК / ПРАВОПИС ЧАСТОК В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ, МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ**

Завдання:

1. Доберіть приклади з художньої літератури на кожну групу часток. Запишіть їх. Зробіть повний морфологічний аналіз п'яти (на вибір).

2. До кожної групи вигуків випишіть по два приклади. Введіть їх у речення. Зробіть морфологічний аналіз п'яти вигуків (на вибір).

3. Складіть гумористичний діалог, використавши подані вигуки і звуконаслідувальні слова. Зробіть морфологічний аналіз вигуків (на вибір). **Пам'ятайте, якщо вигуки вимовляють із особливою підвищеною інтонацією, то ставиться знак оклику.**

Добридень, ой, о, ах, еге, ой, людоньки, ой нещастя ж моє, ей, ну, геть, гов, ого-го-го, тьфу, тю, тсс, кахи-кахи, будь ласка, ой лишенько, будьте здорові, гав-гав-гав.

4. Складіть речення з вигуком ой, щоб він виражав : здивування, захоплення, бажання, радість, прохання, застереження, погрозу, попередження, прагнення, сподівання, біль, страждання, жаль, горе, осуд, незадоволення (для виконання завдання можна скористатися «Словником української мови» в 11-ти Т., Т.5). Зробіть морфологічний аналіз вигуку ОЙ.

5. Відредагуйте вислови зі словом «приймати», правильні варіанти запишіть.

Приймати близько до серця
приймати до відома
приймати міри
приймати постанову
приймати резолюцію
приймати рішення
приймати участь
приймати ухвалу
приймати до уваги (до відома)
приймати чиюсь сторону

6. Запишіть готові вислови відповідно до літературних норм української мови.

Привести приклад
при всьому старанні
представити результати
прийти до висновку
прийти до згоди
прийти до остаточного рішення

прийти до свідомості
прийшов час
приміром сказати
при необхідності
приступити до обговорення
продовжувати говорити

7. *Випишіть в один стовпчик вигуки, а в другий – звуконаслідувальні слова.*

зерно. Сійся, родися, колосом розвийся, засівайся, ниво, людям на добро (В. Симоненко). 2. Ой веснянко біла, звідки ти прибігла? Звідки, звідки, звідкіля впали квіти на поля? (В. Крищенко) 3. Ах, так добре, захоплює дух, летиш, здається, кудись далеко, відірвавшись від землі (М. Коцюбинський). 4. Мисливець почув лише: «Кур! Кур! Кур!» (О. Іваненко) 5. Каштани падають на брук: тук-тук-тук-тук (М. Ткач). 6. Строката зозуля гуляла безтурботно і всіх дражнила: ку-ку! ку-ку! (О. Іваненко) 7. О, якби-то я міг повернути неповторную юність мою (В. Сосюра). 8. Гей, удармо в струни, браття, у золотії (М. Рильський). 9. Тук-тук!.. – тихенько застукотіло на горішній вітці (О. Іваненко). 10. Ой березо кучерява, ти красуня лісова! Ти рости, здіймайсь на славу (О. Ющенко). 11. О земле рідна, скільки у тобі краси ясної і живої сили! (І. Гончаренко) 12. А журавлі все летіли і летіли. Вони кричали при цьому: «Курли! Курли! Курли! Кру-кру!» (О. Іваненко)

8. *Прочитайте текст. Поясніть правопис вигуків.*

Був собі, жив собі невеличкий жучок. А який він був – може, хочете знати? Ох, важко сказати про це... Як сідав він на гілочці, пташки казали: – Он зелений жучок, зловімо його! І пурх-пурх до нього. Та хіба він дурний був, щоб так і дати себе з'їсти! Він – дж-дж – розправив крильця і полетів...

Якось уранці прокинувся він і полетів навпростець, над лісовою галявиною, до ставка...

– Ой, що це таке? – раптом закричав жучок, – Хто це ловить мене?

Справді, ніби щось заплутало його ніжки... Якись тоненькі срібні ниточки літали в повітрі (За О. Іваненком).

9. *Знайдіть вигуки та звуконаслідувальні слова, поясніть їх написання та пунктуацію.*

1. Спів вівсянки складається із окремих вигуків, які умовно можна записати так: «Чи-чит!.. Чит-чит-чирз-з-з!». 2. В

українському фольклорі пісня вівсянки імітується словами так: «Діду, діду, сій ячмінь!». Або: «Кидай сани, бери віз-з-з!.. та й поїдем по рогіз-з-з!». Або ще: «Телегіз-з-з! покинь сани, бери віз-з-з!» 3. Перепілка побачила пеньок та й каже: «Під пеньок! Під пеньок!». 4. Журавель іде за плугом та кричить: «Турли! Турли!». 5. Деркач каже: «Придерж-ж-ж. Придерж-ж-ж!» (За О. Воропаєм).

10. Поясніть, якими частинами мови, членами речення (чи, може, реченнями) виступають виділені слова. Яка їх стилістична роль? Що вам відомо про січових стрільців?

Гей, ви, стрільці січовії,
Раз, два, три!
Ваших дівчат серце мліє,
Раз, два, три!
Ви вперед все поступайтесь,
Ні на що не оглядайтесь,
Раз, два, раз, два, раз, два, три!
«Гей, ви, стрільці січовії».

11. Зробіть аналіз вигуків, вказавши на значення, які вони виражають у реченні. З'ясуйте граматичну природу слів-речень, виражених вигуківими словами.

1. Дід Карась усе зрозумів. Задумано здорової – Н-но, кося! – тоненько крикнув він і батою помахав у повітрі (О. Бойченко). 2. «Тру-ту-ту-у!» – все вище і вище підіймає над лісами свою переможну мелодію ріг... 3. Заочі на цього пана Никонора махає рукою і зневажливо кривить одне слово: «Ет!». 4. Ох, той щоденник... Хоч би він не потрапив до чужих рук... (М. Стельмах). 5. – Спасибі, – сказала нарешті Улянка. – Я забула, що треба подякувати. 6. Ух, як важко тримати язик за зубами! 7. Ой, снігу, снігу! Прийшла в ліс зима... 8. От як узвар почав уже клекотіти й бурчати: «вар-вар-варрюсь», Улянка ненароком глянула у вікно й побачила на сніжній білій ковдрі слід. 9. – Ого-го! Та тут, мабуть, на одну підводу не забереш! 10. Ось саме цієї хвилини Уляна й почула в далечині крик. – А-га-га! – докотилось до неї, як луна. 11. Скрізь тільки й чути було: фінь-фінь, – коротка мовчанка, і а-ха-ха!.. Фінь-фінь, а-ха-ха!.. (О. Донченко) 12. Геть з моїх очей, геть! (М. Коцюбинський) 13. Ура! Ура, Панченко! – дружно лунають вигуки в залі (О. Бойченко).

12. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис часток.

1. Все так (же) над озером мріє калина, де юність моя протекла (В. Сосюра). 2. Пішов (би) я в Україну, пішов (би) додому, там (би) мене привітали, зраділи (б) старому (Т. Шевченко). 3. А серце б'ється, свіжий вітер дише, не (мов) би хоче остудить чоло (М. Рильський). 4. Сьогодні йому, як ні (коли), хотілося (чим) скоріш виїхати за місто (Л. Дмитерко). 5. Не так (то) робиться все хутко, як швидко оком ізмигнеш (І. Котляревський). 6. Вже хто (зна) скільки часу минуло з тої пори (В. Кучер). 7. Гукати в минуле – даремна турбота, гукай у майбутнє – хто (небудь) почує (О. Підсуха). 8. Тішся, дитино, поки (ще) маленька, ти (ж) (бо) живеш навесні (Леся Українка). 9. Що (кілька) метрів зупинялися передихнути (О. Гончар). 10. Любіть працю на Землі, бо без цього не буде щастя нам і нашим дітям, ні (на) якій планеті (О. Довженко). 11. Цей дріт приносить телеграми хто (зна) (з) якої даліни (М. Рильський).

13. Знайдіть частки, поясніть їхній правопис. Випишіть частки разом зі словами, з якими вони вжиті.

1. Хтось має-таки думати про вічність, де б не прийшов ти в світ і де б не жив (В. Коротич). 2. Дуби старіють непомітно, не те, що ясени тендітні, або нервовії берізки, чи верби, вічні песимістки (І. Муратов). 3. Ще не вродилось гостреє залізо, щоб ним правду й волю самодур зарізав (І. Франко). 4. У лісі вже нічого не цвіте, цвіте лиш дятел на сосні сумливій (М. Вінграновський). 5. Хай не зітруться підкови, хай не підіб'ються ваші коні (О. Гончар). 6. Це весна, що на землі бувала хтозна-скільки років і століть (М. Рильський). 7. Ніч колихала так ласкаво, проте не спалося ніяк (М. Рильський). 8. Я не боюсь ніяких поговорів (Леся Українка).

14. Перепишіть, підкресліть слова з не, ні, поясніть їх уживання і правопис.

1. Старезний самотній прадуб, що шумів віттям не один вік, похилився над Дніпром вже майже без віття (О. Довженко). 2. Не ти, брате, перший, не ти й останній (М. Стельмах). 3. Лице гаряче я ховаю в кухлі, неначе я нічого не розчув (І. Драч). 4. Тільки той не помиляється, хто ні до чого не торкається (Народна творчість). 5. Прекрасні і невмирущі пісні склав наш народ на вічну пам'ять і немеркнучу славу про свою багатовікову боротьбу (Ю. Смолич). 6. Іскра тліла в попелі важким і ятрилась, мов незагойна рана (Леся Українка). 7. Йонька не зважав ні на що, робив своє (Гр. Тютюнник). 8. Рушієм і мірою життя є добро, а не зло, дружба, а не зненависть і не поневолення (О. Довженко). 9. Ми не лукавили

з тобою, ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою (Т. Шевченко). 10. Нічого так я не люблю, як запах снопів тільки-но скошеного і зв'язаного хліба (І. Цюпа). 11. Ніщо так не красить людину, як натхнення (О. Гончар). 12. На подвір'ї, пориваючись угору, непокоївся стіжок кукурудзи (М. Стельмах). 13. Туман уже вкрив морську далечінь, але тут, в бухті, він був негустий (Ю. Смолич).

15. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть уживання не, ні зі словами. Зверніть увагу на правопис словосполучень, у яких між часткою і займенником стоїть прийменник.

1. (Не) до жартів рибі, коли її під жабри зачепили (Народна творчість). 2. Хто (не) робить, той (не) помиляється (Народна творчість). 3. Хай розквітне веселково у (не) виданій красі наша мова калинова, (на) че сонце у росі (П. Тичина). 4. Слово, моя ти єдина зброє, ми (не) повинні загинуть обоє (Леся Українка). 5. Ми – (не) безліч стандартних «я», а безліч всесвітів різних (В. Симоненко). 6. Шкода краси, де розуму (не) має (Народна творчість). 7. (Ні) (з) ким (не) говорив, (ні) (до) кого (не) ходив (Гр. Тютюнник). 8. (Не) легко бути людиною (Л. Первомайський). 9. Краса – лиш відображення земного у (не) земному дзеркалі душі (І. Жиленко). 10. Холодні зірки мерехтіли в темному небі, і (не) скінчений Чумацький Шлях простягся у вічність (О. Довженко). 11. Ми (ні) коли (не) скаржилися, доля наша завжди була (не) легка, але наша, наша, (ні) (в) кого (не) позичена, (не) дарована ніким, (ні) (в) кого (не) просили, самі виривали власними руками і (не) хочемо іншої, (не) змінємо на іншу (П. Загребельний). 12. Хто (не) жив посеред бурі, той ціни (не) знає силі, той (не) знає, як людині боротьба і праця милі (Леся Українка).

16. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис часток із різними частинами мови.

1. Той (не) зна самоти між безлюдних степів, з ким живе Леонтовича спів, той (не) відає смутку в сумні вечори, з ким говорить Франко на зорі, той (не) схибить, хто бачить крізь хащі нічні чорноморських рибалок вогні (М. Рильський). 2. Червоні маки... Скільки сягало око, жевріли і жевріли вони на луках (ні) ким (не) сіяні, але радуючи всіх (О. Гончар). 3. На луках ще трава (не) кошена, у полях красуються жита (П. Воронько). 4. Чурек і сакля – все твоє, воно (не) прошене, (не) дане, (ні) хто й (не) візьме за своє (Т. Шевченко). 5. Жайворонок висить на (не) видимій нитці,

співаючи весну. Пісня його тремтить згори, (не) перестаючи, наче ллється десь в озерце чистий і холодний (не) величкий струмінь (Ю. Яновський). 6. Небо сьогодні ясніло по-весняному, свіже й високе, вище (ні) ж (будь) коли (О. Гончар). 17. Будь (що) будь, а я туди доб'юся, і води холодної нап'юся, і спочину в літньому саду (І. Вирган). 8. (Ні) хто (не) пам'ятав, що (б) коли (небудь) замерзав струмок (О. Десняк).

17. Поясніть значення словосполучень. Спишіть, розкриваючи дужки. Зверніть увагу на правопис словосполучень, у яких між часткою і займенником стоїть прийменник.

I. Бігти (не) чуючи ніг; з уст пари (не) пустити; води (не) сколотити; вір своїм очам, а (не) чужим речам; де (не) згода, там часто шкода; (не) всякому слуху вір; (не) далеко шукати; (не) зважаючи (ні) на що; (не) мало води утекло; (не) хтувати (не) безпекою; пороху (не) вистачає; хто (не) довго спить, тому щастить; (не) більше і (не) менше; (не) добитися; (не) до сміху.

II. (Ні) холодно (ні) жарко; (не) чути (ні) рук (ні) ніг; (ні) живий (ні) мертвий; (ні) де й голки встромити; без (ні) якого наміру; далі (ні) куди; (ні) коли й угору глянути; (ні) кроку назад; (ні) чого й думати; це вже (ні) на що (не) схоже.

19. Напишіть правильно частку не з різними частинами мови, обґрунтуйте вибір. Варто розрізняти заперечну частку не, що завжди пишеться окремо, і префікс не-, який завжди пишеться разом. Заперечна частка не заперечує щось, відкидає, перекреслює, а префікс не- творить нові слова, часто з протилежним змістом. Для того, щоб правильно написати не з будь-яким словом, треба визначити, до якої частини мови воно належить.

Робіть добро.

Відгукуйтеся участю своєю
на крик зазивний і безмовне SOS
людини, птаха, навіть деревця,
робіть добро.

(Не) ждіть від цього слави,
(Не) ждіть багатства, знань чи похвали, ...

Робіть добро

(Не) показно, буденно –

Це принесе найвищу з нагород,
(Ні) з чим (не) порівнянне відчуття,

Що ти живеш (не) марно на цім світі (В. Крищенко).

Недо – вічний (не) дороба,
(Не) доводько до кінця,
Все йому (не) (до) вподоби,
Все йому (не) (до) лиця.
«(Не) займай» – (не) дочуває,
«Поможи» – (не) добачає,
(Не) доївши хліба-страв,
(Не) довзувшись, – геть подавсь...
Ох, і в кого він удався –
Я і сам ще (не) добрав.
З ним і в школі теж морока:
(Не) додума, (не) довтне.
(Не) довисидить уроку...
(Не) додому йде по зміні,
(Не) до книжки – на пусте...
(Не) доходить до хлопчини,
Що (не) доуком росте (Д. Куровський).

20. Зробіть морфологічний розбір часток. Під час морфологічного аналізу частки необхідно звернути увагу на те, яку функцію вона виконує, оскільки ці слова можуть мати однакове звучання зі словами різних класів (прислівниками, займенниками, сполучниками, прийменниками).

Догорів літній день. Щирим золотом приснуло сонце з-під високих чорних ялин, половинкою вирізалось на небі, тоне-тоне... ось чвертка... шматочок... іскринка – і нема вже! Тільки ясно-рожева пелена окрила весь західний край неба, чорними візерунками виступають на ній дерева старого панського садка. Довгий-довгий той літній день! Чого-чого не перейшло від світання до смеркання, чого тільки не наслухався цей сад, що вбирає кожен вигук з поля, кожен гомін з села, вбирає та, поширивши вдсятеро, віддає луною. Ось і тепер: ще здалека котиться полем гуртова парубоча пісня – то йдуть косарі. Раптом десь, наче навперейми, вирвалася дрібна дівчача. Обидві нарізно плинуть, перегукуються, перешкоджають одна одній. Але обидві все ближче і ближче, і ось – прийняв їх у своє лоно старий сад: залунали-загули чоловічі басы й тенори, золотими разками переплелися з ними дівчачі сопрано, й обидві пісні, поважна й жартівлива, різко початі, не разом кінчаючись, дивно злилися в незмовну гармонію й переповнили вщерть темний затишок (Дніпрова Чайка).

СХЕМИ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ

Іменник

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. Початкова форма (називний відмінок однини).
4. Власна назва чи загальна.
5. Назва істоти чи неістоти.
6. Конкретний чи абстрактний іменник; збірний, речовинний чи одиничний.
7. Рід і показник.
8. Число і показник.
9. Відмінок, значення і показник.
10. Відміна і група.
11. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

Лиш *мати* – вміє жити, аби світитися, немов зоря (В. Стус).

1. Мати. 2. Іменник. 3. Початкова форма – мати. 4. Загальна назва. 5. Назва істоти. 6. Конкретний. 7. Жіночий рід, показник – флексія -и. 8. Однина, показник – флексія -и. 9. Називний відмінок, показник – флексія -и; значення суб'єкта. 10. III відміна. 11. Функція підмета.

Прикметник

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. Початкова форма (називний відмінок однини).
4. Узагальнююче лексичне значення.
5. Розряд за значенням (якісний, відносний чи присвійний).
6. Ступінь порівняння (звичайна форма, вищий, найвищий) та засоби його вираження.
7. Форма за флексією: повна (стягнена, нестягнена) чи коротка.
8. Рід і засоби його вираження.
9. Число і засоби його вираження.
10. Відмінок і засоби його вираження.
11. Група за кінцевим приголосним основи (тверда чи м'яка).
12. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину (Т. Шевченко).

1. Синє. 2. Прикметник. 3. Початкова форма – синій. 4. Ознака за кольором. 5. Якісний. 6. Звичайна форма. 7. Повна стягнена форма. 8. Середній рід, показник – флексія – є. 9. Число – однина, показник – флексія – є. 10. Знахідний відмінок, показник – флексія – є. 11. М'яка група. 12. Виступає означенням.

Числівник

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. Початкова форма.
4. Розряд і група за значенням.
5. Група за будовою.
6. Рід, число (якщо наявні).
7. Відмінок і засіб його вираження.
8. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

Оженила старших *п'ятьох* синів, поставила кожному нову хату (І. Нечуй-Левицький).

1. П'ятьох. 2. Числівник. 3. Початкова форма – п'ять. 4. Кількісний, власне кількісний. 5. Простий. 6. Категорії роду і числа відсутні. 7. Знахідний відмінок, засіб вираження – закінчення -ох. 8. Виступає іменною частиною складеного іменного присудка.

Займенник

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. Початкова форма.
4. Лексико-граматичний розряд.
5. Розряд за співвідносністю з іншими частинами мови (іменниковий, прикметниковий, числівниковий).
6. Рід, особа; число, відмінок і показники.
7. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

З тобою жити не можу, важко і без тебе (І. Величковський)

1. (З) тобою. 2. Займенник. 3. Початкова форма – ти. 4. Особовий. 5. Іменниковий. 6. Роду немає; однина, орудний відмінок; показник – флексія -ою. 7. Виступає додатком.

Дієслово

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови, її категоріальне значення.
3. Початкова форма.
4. Дієвідмінювана чи недієвідмінювана форма.
5. Від якої дієслівної основи вона утворюється.
6. Дієвідміна, її показник.
7. Вид, його значення.
8. Перехідність/неперехідність.
9. Зворотність
10. Стан, засоби вираження.
11. Спосіб, засоби вираження.
12. Час, засоби вираження, для майбутнього часу вказати форму.
13. Особа (якщо є), засоби вираження.
14. Число, засоби вираження
15. Рід (якщо є), засоби вираження.
16. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

Обставини і факти творять та *викликають* людей (І. Франко).

1. Викликають. 2. Дієслово, категоріальне значення процесуальності. 3. Викликати. 4. Дієвідмінювана форма. 5. Від основи теперішнього часу (викликай-). 6. І дієвідміна, показник – засіб вираження – особове закінчення -уть. 7. Недоконаний вид: позначає повторювану дію. 8. Перехідне дієслово. 9. Незворотне.
10. Активний стан, засіб вираження – особове закінчення -уть. 11. Дійсний спосіб, засіб вираження – особове закінчення -уть.
12. Теперішній час, засіб вираження – особове закінчення -уть. 13. 3-тя особа, засіб вираження – особове закінчення -уть. 14. Множина, засіб вираження – особове закінчення -уть. 15. Роду немає. 16. Виконує функцію присудка.

Дієприкметник

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови, її категоріальне значення.
3. Початкова форма.
4. Вид.
5. Стан, засіб вираження.
6. Час, засіб вираження.
7. Рід, засоби вираження.
8. Число, засоби вираження.
9. Відмінок, засіб вираження.
10. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

Помилки справжніх талантів більш повчальні для учнів, ніж *здобуті* ними непохитні істини (І. Франко).

1. Здобуті.
2. Особлива відмінювана форма дієслова – дієприкметник.
3. Здобутий.
4. Доконаний вид.
5. Пасивний стан, засіб вираження – суфікс -т-.
6. Минулий час, засіб вираження – суфікс -т-.
7. Рід відсутній.
8. Множина, засіб вираження – закінчення -і.
9. Називний відмінок, засіб вираження – закінчення -і.
10. Означення.

ДІЄПРИСЛІВНИК

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. Вид.
4. Перехідність/неперехідність.
5. Зворотна чи незворотна форма.
6. Час, засіб вираження.
7. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

Хто собі який віз, *живучи* на цьому світі, приготував, на такому й буде завезений туди, куди його спрямує вирок Божий (К. Сакович).

1. Живучи.
2. Особлива невідмінювана форма дієслова – дієприкметник.
3. Недоконаний вид.
4. Неperехідний.
5. Незворотна форма.
6. Теперішній час, засіб вираження – суфікс -учи.
7. Обставина у складі дієприслівникового звороту.

ПРИСЛІВНИК

1. Словоформа в тексті.

2. Назва частини мови.
3. Початкова форма (для означальних прислівників, якщо вони мають ступінь порівняння).
4. Розряд і група за значенням.
5. Ступінь порівняння, засіб вираження.
6. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

В віках, у царстві людським, той, власне, панує,
Хто *мудро* сам собою і серцем керує (І. Орновський).

1. Мудро.
2. Прислівник.
3. – 4. Означальний, якісно-означальний прислівник.
5. Звичайний ступінь порівняння, засіб вираження – суфікс -о.
6. Виконує функцію обставини.

ПРИЙМЕННИК

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. Значення в реченні (просторове, часове, причинове, мети, міри, межі, знаряддя, способу дії тощо).
4. Група за будовою (простий, складний, складений).
5. Група за походженням (первинний чи вторинний).
6. Значення якого відмінка уточнює в реченні.
7. Синтаксична роль у поєднанні з відмінковою формою.

Приклад аналізу

Коли зжере синиця орла, коли каміння попливе *по* воді, коли буде свиня брехати на білку, тоді нерозумний розуму навчиться (Д. Заточник).

1. По.
2. Прийменник.
3. Виражає просторове відношення.
4. Простий за будовою.
5. Первинний.
6. Уточнює значення місцевого відмінка.
7. Обставина способу дії (у поєднанні з іменником).

СПОЛУЧНИК

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. За функцією в реченні.
4. За семантико-синтаксичною ознакою.
5. За способом уживання (одиничний, повторюваний, парний).
6. За будовою (простий, складний, складений).
7. За походженням (первинний чи похідний).

Приклад аналізу

Живий язик можна і треба студіювати, як живу рослину, *але* не можна і не слід засушувати і заковувати в мертві правила і формулки (І. Франко).

1. Але. 2. Сполучник. 3. Вживається для утворення сурядних словосполучень. 4. Сурядний, протиставний. 5. Одиначний. 6. Складний. 7. Первинний.

ЧАСТКА

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. Група за функцією і значенням: фразові (питальні, оклично-підсилювальні, модальні, стверджувальні, заперечні, означальні, спонукальні, кількісні, видільні, приєднувальні), словотворчі, формотворчі частки.
4. Група за будовою (прості чи складені).
5. Група за походженням (первинні чи похідні).

Приклад аналізу

Немає гріха, котрий перевищив *би* Божу милість (К. Туровський).

1. Би. 2. Частка. 3.Формотворча (утворює у поєднанні з дієсловом умовний спосіб). 4. Проста. 5. Первинна.

ВИГУК

1. Словоформа в тексті.
2. Назва частини мови.
3. Семантичний розряд (емоційні, спонукальні, апелятивні, етикетні вигуки).
4. Група за походженням: первинні чи похідні (з якою частиною мови співвідносні). 5. Синтаксична роль.

Приклад аналізу

Здрастуйте, дідусю! – закричало радісно дитя (П. Мирний).

1. Зрастуйте. 2. Вигук. 3. Етикетний вигук. 4. Вторинний, віддієслівний. 5. Членом речення не виступає.

Практична частина

1. Поставте подані іменники в родовому, давальному і орудному відмінках однини.

Професор, Катерина Тимофіївна Кушніренко, Дніпро, Париж, Григорій Самійлович Опанасенко, гараж, атом, алмаз, Іван Якович Бондар, Кривий Ріг, відповідь, суддя, подорож, Ілля Романович, мільйон, міф, трубопровід, імпульс, фермент, Світязь, Сибір, інструмент, камінь, термін.

2. Поставте подані слова та словосполучення у формі кличного відмінка. Додайте до них форму ввічливості і запишіть.

Галина Сергіївна, пані Олена, Юрій Давидович, пан Олександр, Ольга Федорівна, пан голова, друг Антін, колеги, Валерій Петрович, юнак, Ігор Васильович, Сергій Володимирович, пан Федоренко, брат Андрій.

3. Знайдіть у тексті прикметники. Поясніть правопис. Охарактеризуйте їх роль у тексті. Яким би був текст, якби в ньому не було прикметників?

Ніжна душа нашого народу бринить у слові. Слово, оповите любов'ю, вигранене вічністю, музично-незбагненне і сонячно-прозоре, заходить у серце і настроює струни ніжності. Ніжність у щасті, ніжність у сумі, ніжність у щемну годину. З ніжної душі – слово ніжне і запашне, як розпростерта у світ неперевершена українська пісня, у слово-диво, у слово сонячно-кларнетне. Дивиться мудрими очима вічність і промовляє до нас зелен-травою, яблуневоцвітною весною, червоним осіннім зойком клена – і ніжністю слова. Слово ніжне будить у нас людину, слово ніжне освячене любов'ю до найдорожчого на землі, слово ніжне сходить зорею і яскравіє, доки мудрість і праця квітчають землю, доки живе в людині жага творення ...

Людина опоетизовує найдорожче, увінчує його у слові. Вона хоче ніжно-мрійним, гучно-тихим словом сказати всьому світові про свої найглибші почуття і зоряні мрії. Людина вибудувала з минулого у прийдешнє золотий міст, яким спішать у серця посланці людяності і любові – викупані у пелюстках квіту і в пробудженнях росяного ранку слова, прозоро-чисті слова моральності людської (І. Вихованець).

4. Провідмініяйте подані числівники, подаючи, де можливо, їх паралельні форми.

Сім, дев'ять, двадцять, сорок, п'ятдесят, сімдесят, сто, двісті, вісімсот.

5. Запишіть словами числа й провідмініяйте.

478, 675, 847, 172, 1387.

6. Провідмініяйте порядкові числівники.

Четвертий, сьомий, одинадцятий, дванадцятий, трьохсотий, двохтисячний, трьохтисячний, чотирьохмільйонний.

7. Перепишіть, розкриваючи дужки; числа запишіть словами. Поясніть зв'язок числівників з іменниками.

У залі 47 (слухач), прийшло 10 (юнак), купили 2 (ножиці), відчинено 2 (двері), проголосувало 546 (громадянин), купили 2 (машина).

8. Відредагуйте речення. Поясніть причини появи помилок.

1. Окремі статті Проекту протирічать положенням діючого законодавства України. 2. Акт про реалізацію і відпуск виробів кухні складає щодня завідуючий виробництвом на підставі касових чеків, абонементів, талонів та інших документів. 3. Строк навчання починаючого фігуриста залежить і від фізичного розвитку дитини, і від якості спортивного інвентарю, і від кількості часу занять, і від якості викладання й від бажання займатися. 4. За останні роки добре розвинулась структура дитячих медичних закладів, в котрі, за словами виконуючої обов'язків головного лікаря області, приїжджають пацієнти із 19 областей України. 5. Трохи меншою була кількість бажаючих взяти участь у роботі секції «Перспективи розвитку місцевого самоврядування в Україні». 6. На території заповідника функціонує постійно діюча археологічна виставка. 7. Домінуючий «економічний міф» дедалі більше розглядається громадськістю як небезпечний. 8. У вирішальній битві на наших юнаків очікував запорізький «Металург», перемігши в півфіналі севастопольських однолітків. 9. Спеціаліст в галузі стратегічного управління дасть вам відповіді на наболівші запитання. 10. Потрібні почати конструктивну критику по даному форуму, щоб зробити його більш кращим, більш цікавішим. 11. Це робить працю менеджера значно складнішою, але й більш цікавішою, змістовнішою, дає менеджеру проявити творчі якості.

9. Знайдіть серед поданих прикладів помилки слововживання.

У відповідності з технічними умовами – відповідно до технічних умов – згідно з технічними умовами; за наказом директора – по наказу директора – згідно з наказом директора –

згідно з наказу директора; по закону – за законом – згідно з законом; по аналогії з відомими подіями – за аналогією до відомих подій – за аналогією між відомими подіями; протягом тижня – на протязі тижня; по ініціативі працівників – з ініціативи працівників – за ініціативою працівників; одержати за рахунком – одержати по рахунку – одержати згідно з рахунком; відсутній через хворобу – відсутній по хворобі – відсутній у зв'язку з захворюванням; більше ніж – більше чим – більше від – більше за – більше як; міроприємство по – заходи до – заходи для – заходи щодо; з багатьох причин – по багатьом причинам.

10. Перепишіть, добираючи з дужок потрібний прийменник. Перевірте себе за словником.

(По, за) доручення, (по, за) бажання, (по, за) масштаби, (по, за) спосіб, (по,з) нагода,

(по, з) алгебра, (по, з) питання, (по, з) ініціатива, (по, з) примус, (по, у) справи, (по, у) напрямок, (по, у) будні дні, (по, на) замовлення, (по, на) адреса, (по, на) пропозиція, (по, на) бажання, (по, на) вимога, (по, через) помилка, (по, через) обставини, (по, через) непорозуміння, (по, після) приїзд, (по, після) закінчення, (по, після) отримання.

11. Проаналізуйте подані варіанти літературного слововживання. Визначте, чи мають вони семантичні та стилістичні відтінки.

Більшість слухачів прийшла – більшість слухачів прийшли – більшість слухачів прийшло; дає змогу – дає можливість; згідно з рішенням – відповідно до рішення; їх обов'язки – їхні обов'язки; припускатися помилки – допускати помилку; пропорційно витратам – пропорційно до витрат; розумітися на малярстві – розумітися у малярстві – знатися на малярстві – розбиратися у малярстві; співзвучний настроям – співзвучний з настроями; третє лютого – третього лютого; щодо проблема – стосовно проблеми – стосовно до проблеми; властивий мові – притаманний мові.

12. Доберіть до поданих висловів літературні відповідники і запишіть їх.

Точка зору, на протязі, приймати участь, приймати міри, носити ім'я, носити характер, повістка дня, поставити галочку, вибач мене, дякую тебе, приходити в голову, кидатися в очі, оточуюче середовище, по можливості, із задоволенням, точно

відомо, в кінці кінців, давати добро, подача документів, в якості директора, матеріальне положення, заключити угоду, виписка протоколу, проявляти інтерес.

13. Утворіть словосполучення за поданими схемами.

Уживати, вчити (вчитися), навчати (навчатися), завдавати, зазнавати, потребувати, сподіватися, чекати + родовий відмінок без прийменника;

Вибачати, пробачати, дякувати + давальний відмінок без прийменника;

Зрадити, опанувати, повідомляти, постачати, наслідувати + знахідний відмінок без прийменника;

Говорити, читати, перекладати, їхати одружитися (з), оволодіти + орудний відмінок з прийменником і без нього;

Кохатися (в), вибачати (на) + місцевий відмінок.

14. Прочитайте текст. З'ясуйте, за допомогою яких засобів досягаються правильність, логічність, точність, доступність, змістовність, виразність мовлення.

КОМПЛІМЕНТ ЯК СКЛАДОВА УСПІХУ

Одним із найпростіших і водночас найскладніших чинників, що серйозно впливають на успіх, є ... комплімент. Компліменти допомагають навести контакт, добрі стосунки з людьми, отже, вони важливі. А ще – приємні! Зрозуміло, якщо це комплімент, зроблений уміло, доречно і найважливіше – щиро.

У розвинутих країнах, де бізнес не означає човникові поїздки до Туреччини та створення шахрайських акціонерних товариств, ділове спілкування є філософською дисципліною із значною домішкою психології. Історія знає приклади створення величезних корпорацій на основі оптимізму й уміння спілкуватися з людьми засновників цих корпорацій. Найцінніший «грошовий мішок» подивиться на вас як на загубленого в дитинстві брата, якщо ви зумієте просто, по-людському повернути його до себе. Як це зробити? Найпростіший спосіб – вміло наголосити на якійсь перевазі свого співрозмовника. Тут і надалі ми заявляємо: вміння зробити комплімент (а не грубо підлеститися), що торкнеться прихованих струн душі адресата, – половина успіху.

Ось кілька простих правил.

По-перше, комплімент має бути гранично конкретним. Потрібно цілком чітко уявляти, що саме вам сподобалося в цій людині: розріз очей, поєднання кольору волосся з новим костюмом,

удало накладена косметика чи характер. Інакше ваш «психологічний фокус» буде шитий білими нитками і перетвориться на ті ж таки небажані лестощі. Щоб попрактикуватися, спробуйте використати словосполучення «тому що». Воно допоможе вам конкретизувати ваші думки і, головне, глибше зосередитися на співрозмовникові. Наприклад: «Лізо, ви розумна жінка, тому що завжди вмієте розподілити свій робочий час так ефективно».

Зауважте, комплімент перестав бути безпідставним, а Ліза зашарілася, тоді як просто констатація її розуму не справила б і наполовину такого враження. Роблячи такий щирий комплімент, ви не тільки допомагаєте людині відчути вашу повагу, а й (сюрприз!) самі розумієте, чому її поважаєте, і це дасть вам змогу відчувати щирість сказаного. А це дуже важливо. Нещирість завжди помітна й неприємна.

По-друге, уникайте зосереджувати увагу тільки на очевидному, звертайте увагу на приховані риси. «Ви так чудово виступили! Дивовижно, як ви змогли в п'ятихвилинній доповіді так вичерпно розкрити цю тему! Наш відділ б'ється над нею третій тиждень».

Пригадайте, чи був у вашому житті випадок, коли ви відчувалися особливо потішеним? Напевно, це було тоді, коли хтось примудрявся помітити у вас якийсь прихований талант.

Ну, і, нарешті, попрактикуйтесь з тиждень, роблячи компліменти всім поспіль: секретарці, офіціантові, двірнику, нетямущому колезі, клієнтам, кому завгодно. Після тижневого досвіду можна спробувати зробити його й начальнику. І, продовжуючи сіяти компліменти, ви на собі відчуєте дію відомого принципу: «Добро повертається сторицею» (Із газети).

15. Прочитайте текст. Проведіть бесіду на тему культури мови.

Людина створила культуру, а культура – людину. Людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови. Культура – це не тільки все те, що створено руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поведіння, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови.

Мова не тільки засіб спілкування, а й природний резервуар інформації про світ, насамперед про свій народ.

Повіривши в те, що всі мови в нашому спільному домі «активно розвиваються», ми довго не помічали, що цей розвиток започаткований першим радянським десятиріччям, у 30 – 70-ті роки був спершу загальномовний, а потім повернутий у зворотному напрямку. Треба виправити становище: повернути всім мовам їх природний престиж і справжню, а не декларовану рівноправність. Необхідно виховувати культуру мови як запоруку піднесення культури суспільної думки, суспільно корисної праці.

Сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей кожної людини і всього суспільства. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності ... Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську, і навпаки, чомусь перестали сприйматися як пляма на службовому мундирі.

Мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованні діяльного, справжнього патріотизму. Культура мови передбачає вироблення етичних норм міжнаціонального спілкування, які характеризують загальну культуру нашого сучасника (В. Русанівський).

16. Прізвища іншомовного (слов'янського) походження запишіть українською мовою.

Метельский - _____, Горячев - _____,
Николаев - _____, Ильин - _____, Тургенев - _____,
Ветров - _____, Железняк - _____,
Бледных - _____, Мечников - _____, Мазуркевич - _____,
Горячев - _____, Степашин - _____,
Писарев - _____, Девкин - _____, Шмелев - _____,
Стернин - _____, Виноградов - _____,
Щипачевский - _____, Сергеев - _____,
Кузнецов - _____, Ефимов - _____,
Теркин - _____, Журавлев - _____, Слепцов - _____,
Леонтьев - _____, Голик - _____,
Артемов - _____, Щипачев - _____, Тихомиров - _____,
Воробьев - _____, Лермонтов - _____,
Клин - _____, Стоич - _____, Серов - _____,
Арефьев - _____.

17. Запишіть 5-7 неукраїнських прізвищ студентів, що навчаються з вами на одному курсі, або викладачів, які викладають у вас на факультеті (в інституті).

18. Від поданих слів за допомоги суфікса –ськ- утворіть прикметники.

Ладога, Запоріжжя, Ірпінь, Полісся, Дрогобич, Прилуки, Переяслав, Іртиш, Чукотка, Цюрих, Карабах, Кавказ, Буг, черкес, Петербург, товариш, Кременчук, Ужгород, Нью-Йорк.

19. Відредагуйте словосполучення.

Піднімати
питання _____
схвалити
рішення _____
повістка
денна _____
в
заключення _____
відложити
засідання _____
положення
справ _____
слідуючий
раз _____
звідси _____ витікає,
що... _____
слідувати _____ порядку
денному _____
слідуюче
питання _____
розробити
міроприємства _____
привести
приклади _____
високий _____ показчик _____ продуктивності
праці _____
найдоцільніший
варіант _____
стосовно _____ розглянутих
питань _____

головна	увага	нам
приділяється _____		
свідчити		факти
<hr/>		
піклуватися		за
підлеглих _____		
залучити		в
роботу _____		
рекомендації		по
здійсненню _____		
ввести	в	склад
комісії _____		

20. Випишіть уривок із твору художньої літератури (не менше, ніж на 100 слів), з якого виконати словотвірний аналіз 5 слів і морфемний аналіз 5 слів на вибір.

21. Випишіть уривок із твору художньої літератури (не менше, ніж на 100 слів), підкреслити у ньому 10 іменників, обраних для розбору. Виконати морфологічний аналіз цих слів.

22. Підберіть прислів'я та приказки з прикметниками, числівниками, займенниками й виконати з них морфологічний аналіз 5 слів кожної з цих частин мови.

23. Виконайте морфологічний аналіз 10 прислівників із самостійно підібраних прислів'їв та приказок.

24. Підібрати уривки віршованих текстів, із яких виконати морфологічний аналіз 10 дієприкметників і 10 дієприслівників.

25. Виконати морфологічний аналіз 10 дієслів зі самостійно підбраного уривку твору художньої літератури.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютний час дієслова (abszolút igeidő) – час дії, що вказує на відношення до моменту мовлення. Форми дієслова, що його виражають, є формами абсолютного часу.

Абстрактні іменники (elvont főnév) – назви понять, суттєві ознаки яких узагальнюються настільки, що втрачається зв'язок з їх носіями; антонім – конкретні іменники.

Ад'єктивация (лат. adjectivum – прикметник) (adjektíváció, más szófajok melléknevesülése) – перехід інших частин мови у прикметник, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення прикметника.

Адвербіалізація (лат. *adverbum* – прислівник) (*adverbializáció, más szófajok átcsapása a határozószó kategóriába*) – перехід інших частин мови у прислівники, тобто набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення прислівника.

Активний стан дієслова (*cselekvő ige*) – одна з двох графем категорії стану дієслова, яка вказує, що суб'єкт, позначений підметом, є активним виконавцем дії (Директор підписує довідку); антонім – пасивний стан дієслова.

Аналітичні прикметники (*megformálatlan melléknév*) – невідмінювані лексеми (хакі, беж, комі, ідиш) або частини лексем у складі двокореневих слів (нафтопродукти, профквиток, програма-мінімум), які мають семантику прикметників (ознака предмета), але не мають залежних від означуваного іменника категорій роду, числа, відмінка і прикметникових флексій -ий, -а, -е.

Анафоричні (грец. *ἀναφορά* – віднесення) займенники (*anaforikus névmás*) – займенники, зміст яких розкривається з попереднього або наступного контексту.

Антропонім (грец. *ἄνθρωπος* – людина і *ὄνομα* – ім'я) (*személynév, antroponima*) – власне ім'я людини (прізвище, ім'я, ім'я по батькові, прізвисько, псевдонім), а також кличка тварини; антропонімія, антропонімікон – сукупність антропонімів.

Антропоніміка (*antroponimika, személynévtan*) – розділ мовознавства, який вивчає власні імена людей (прізвища, імена, по батькові, прізвиська, псевдоніми, родові назви), а також клички тварин.

Апелятивація (*appellatíváció, köznevesülés*) – перехід власних іменників до розряду загальних (Ом < ом).

Апелятивні (лат. *appellatio* – звертання) вигуки (*figyelemkeltőindulatszók*) – вигуки, які виражають звертання мовця до співрозмовника, щоб привернути його увагу (ей!, агов!, агей!).

Апелятивні іменники (*köznév*) – див. Загальні іменники.

Аспект (лат. *aspectus* – погляд, вид) (*aspektus, szemlélet*) – див. Категорія виду.

Аспектологія (*aspektológia, igés szemlélettan*) – розділ граматики, який вивчає дієслівний вид і всю сферу видових і суміжних з ними значень.

Вербалізація (лат. *verbum* – дієслово) (*igésülés, verbalizáció*) – перехід інших частин мови в дієслова, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення дієслова.

Вигук (*interjekció, indulatszó*) – частина мови, яка виражає емоції, волевиявлення та елементи думки. Те саме, що інтер'єктив.

Вид (*igeszemplélet*) – див. Категорія виду.

Видова пара (*igeszempléleti pár*) – дві лексично тотожні дієслівні словоформи, що розрізняються між собою лише граматичною семантикою виду.

Відміни іменників (*a főnevek esetalakja*) – групи слів, що мають спільні особливості в словозміні відповідно до їх родової належності.

Відмінкове значення (*az esetalak jelentése*) – смисл відношення між іменником (займенником, числівником) та іншим словом у словосполученні чи реченні.

Відмінок (*eset*) – див. Категорія відмінка.

Відносний час дієслова (*viszonyított igeidő*) – час дії, що вказує на відношення до іншої дії. Форми, що його виражають, називаються формами відносного часу.

Відносні займенники (*vonatkozó névmások*) – займенники, які вказують на відношення підрядної частини до іменника або до вказівного займенника (сполучного слова) головної частини складнопідрядного речення.

Відносні прикметники (*vonatkozó melléknév*) – прикметники, що називають ознаку через відношення до інших предметів.

Вказівні займенники (*mutató névmás*) – займенники, які виділяють певний предмет з ряду однорідних або вказують на предмет, ознаки предметів, кількість предметів, місце і час дії, згадані в попередньому контексті.

Власні іменники (*tulajdonnév*) – іменники, які виділяють предмет чи явище із однорідних і дають йому власну назву (ріка Тиса, село Астей, місто Берегове, автор Ковач). Те саме, що пропріальні іменники; антонім – загальні іменники.

Вторинні прийменники (*összetett előjárósó*) – прийменники, які співвідносяться в сучасній мові з відповідними самотійними і службовими словами (близько, довкола, вглиб, замість, збоку і под.).

Гіпотактичні сполучники (лат. *hypotaxis* – підрядність), (*mellérendelő kötőszó*) – див. Підрядні сполучники.

Гіпотетична модальність (feltételes modalitás) – семантика, яка виражає невпевненість мовця в реальності повідомлення, лише її можливість, припущення; антонім – реальна модальність.

Граматика (грец. γραμματική, від γράμμα – літера, написання), (grammatika, nyelvten) – 1) вся незвукова і нелексична організація мови, що виявляється в її морфологічних категоріях, одиницях і формах, тобто структурна основа мови, її устрій, лад; 2) сукупність правил словозміни (формотворення), сполучуваності морфів у слова, слів у словосполучення і речення, тобто значенневих елементів нижчого рангу в значенневі одиниці вищого рангу з метою реалізації комунікативної функції мови; 3) розділ мовознавства, що вивчає закономірності семантики, будови, творення, функціонування словоформ, лексем (слів), словосполучень, речень.

Граматична категорія (грец. κατηγορία – судження, ознака) (nyelvtani kategória) – єдність двох або більше однорідних формально виражених граматичних явищ, протиставлених одне одному за значенням і засобами вираження.

Граматичне значення (nyelvtani jelentés) – спільна семантика кількох граматичних одиниць одного класу, яка має в мові регулярне (постійне, стандартне) вираження.

Граматичне число (nyelvtani szám) – різновид загальної категорії числа недискретних іменників, які не пов'язані семантично з поняттям кількості (один – багато), не утворюють числового ряду (один – два – три), не мають значення числа, а мають лише граматичну форму числа (тільки однини або множини); антонім – семантико-граматичне число.

Граматичний рід (nyelvtani nem) – різновид загальної категорії, родові значення іменників якого не залежить від лексичного, не впливає з реальних особливостей позначуваних предметів, понять та явищ, не пов'язане зі статтю людей, тварин, а виражається граматичними засобами спільно із слотовірними; антонім – семантикограматичний рід.

Граматичні форми слова (словоформи) (nyelvtani szóalak) – різновиди одного й того самого слова, що тотожні лексично, але протиставлені граматичним значенням.

Грамеми (грец. γράμμα – риска, абрис, мета) (gramméma) – найменші компоненти граматичної категорії, які за загальнокатегоріальною семантикою становлять граматичну

єдність, а за конкретним значенням і засобми вираження утворюють граматичне протиставлення (опозицію).

Давальний відмінок (részeshatározó eset) – форма відмінка іменника, прикметника, займенника, числівника, що сполучається з дієсловом (рідше – іменником, прикметником) і має значення спрямування дії, носія стану, присвійності (подарувати мамі, наказ хлопцеві, підійти до берези, дитині сумно). Д. в. відповідає на питання: кому? чому? якому? скільком? котрому?

Давноминулий час (лат. plusquamperfectum – більше, ніж закінчене) (régmúlt idő) – грамема часу, що означає минулу дію, яка повністю завершилася в доминулий час (минулу дію, що передувала іншій минулій дії) і вичерпала себе до моменту мовлення, на відміну від минулого часу, коли дія, відбулася до моменту мовлення, може продовжуватися і під час мовлення.

Двовидові дієслова (kétaspektusú ige) – дієслова, які вживаються в значенні то доконаного, то недоконаного виду, не маючи морфологічних ознак розмежування.

Дискретні (лат. discretus – відокремлений, відособлений) іменники (tárgyas nevek) – див. Предметні іменники.

Дієвідміна (igeragozás-rendszer) – 1) система змінюваних форм дієслова, що виражають категорії способу, часу, особи, числа, а у формах однини минулого часу й умовного способу – також роду; 2) група дієслів, що мають спільні особливості відмінювання залежно від характеру основи.

Дієвідмінювання (igeragozás, konjugáció) – відмінювання дієслова за особами, числами, часами і способами, а в минулому часі й умовному способі – за родами.

Дієприкметник (melléknévi igenév, participium) – вербоїдна невідмінювана форма, що означає дію як ознаку предмета, виражену морфологічними категоріями дієслова і прикметника.

Дієприслівник (határozószói igenév, adverbium verbale) – вербоїдна невідмінювана форма дієслова, що означає додаткову дію як обставину протікання головної, виражена морфологічними категоріями дієслова, прислівника та власними суфіксами і виконує морфологізовану функцію обставини та додаткового присудка.

Дієслівні прислівники (igei eredetű, deverbális határozószó) – прислівники, які утворилися на основі дієслів та дієприслівників: майже (від мати), видно (від видіти), спішно (від спішити).

Дієслово (лат. *verbum*) (*ige*) – частина мови, яка означає категоріальне значення процесуальної дії, вираженої в категоріях виду, стану, способу, часу, функціонує в реченні здебільшого як присудок і має свої суфікси.

Дійсний спосіб, або індикатив (лат. *indicativus*) (*kijelentőigemód*) – грамема, що означає реальність дії в теперішньому, майбутньому і минулому часі.

Доконаний вид (*befejezett igeszemlélet*) – одна з граем категорії виду дієслова, яка означає дію із вказівкою на її обмеження в часі, на її завершеність у минулому або майбутньому, на її результативність, тобто дію, яка досягла своєї внутрішньої межі, за якою вона, вичерпавши себе, припиняється; антонім – недоконаний вид.

Допустові прийменники (*megengedő elöljárószó*) – прийменники, які мають значення уступки (всупереч, на противагу, незалежно від, незважаючи на і т. д.).

Елатив (лат. *elatio* – посилення) (*abszolút felsőfok*) – одна з граем категорії ступеня вияву ознаки прикметників, яка означає безвідносну до порівняння абсолютну, крайню, граничну міру вияву ознаки, виражену за допомогою префіксів як-, що- і форми найвищого ступеня з префіксом най.

Емоційні (лат. *emoveo* – хвилюю, збуджую) **вигуки** (*érzelemkifejező indulatszó*) – вигуки, які виражають почуття, переживання, фізичний і психічний стан людини.

Етикетні (франц. *etiquette* – правила поведінки) **вигуки** (*üdvözlő indulatszók*) – вигуки, які виражають привітання, подяку, прохання, побажання, прощання, пробачення, божіння.

Загальні іменники (*közös főnév*) – іменники, які об'єднують поняття в єдиний розряд і дають їм спільну назву (ріка, село, місто, машина, автор). Те саме, що апелятивні іменники; антонім – власні іменники.

Займенник (*névmás, pronomen*) – самотійна частина мови, яка не називає предмети, ознаки чи обставини, а лише вказує на них.

Займенникові прикметники (*melléknévi névmás*) – особлива група займенниково-вказівних слів (той, цей, чий, мій, свій, такий, кожний), яка семантично пов'язана з ознаками предмета й має прикметникові морфологічні засоби вираження.

Займенникові прислівники (névmási határozószó) – слова, які суміщають у собі значення займенника й прислівника. Вони не називають різних обставин, а лише або вказують на них, або узагальнюють їх, або виражають запитання.

Заперечні займенники (tagadó névmás) – займенники, які вказують на відсутність осіб, ознак предметів, кількості, місця, часу, тобто передають заперечення того змісту, який виражається післяпрефіксальною частиною слова.

Збірні іменники (gyűjtőnév) – іменники, що виражають неозначену множину (сукупність) предметів або осіб як єдине неподільне ціле; антонім –одиничні займенники.

Зворотний займенник (visszahatónévmás) – займенник (себе), який вказує на особу або предмет, що виступає у реченні в ролі об'єкта і співвідноситься з тією ж особою чи предметом, але в позиції суб'єкта, тобто вказує, що об'єктом і суб'єктом є та сама особа або предмет.

Зворотний стан (visszaható ige) – одна з трьох (за В. Виноградовим) грамам категорії стану дієслів, яка охоплює ті дієслова на -ся, які утворилися від перехідних дієслів, але не можуть мати при собі додатка в орудному відмінку.

Зворотні дієслова (visszaható ige) – дієслова на -ся, які не утворюють станової пари, є одностановими і належать лише до активного стану.

Звуконаслідувальні слова (hangutánzó szó) – невідмінювані лексичні одиниці, що відтворюють засобами мови природні нечленороздільні звуки людей, тварин, предметів.

Знахідний відмінок (tárgyeset) – форма відмінка іменника, прикметника, займенника, числівника, що сполучається з дієсловом і вказує на об'єкт спрямування дії, а також має різні обставинні значення (читати повість, пити молоко, повторити п'ять разів). З. в. відповідає на питання: кого? що? скільки? котрий? якого?

Іменник (лат. substantivum) (főnév) – самостійна частина мови, що має категоріальне значення предметності, виражене класифікаційними категоріями роду й істоти / неістоти, словозмінними категоріями числа і відмінка, синтаксичними властивостями та власними слотовірними суфіксами.

Іменникові займенники (főnévi névmás) – займенники, які передають узагальнено-предметне значення і вказують на

предметність, виражену в категоріях роду (непослідовно), числа, відмінка.

Іменникові прислівники (denominális v. ragszilárdulások határozószó) здебільшого сформувалися: а) із застиглих форм іменників, що одержали самостійне значення: взяти даром, іти лісом, їхати галопом (О. в.); б) із застиглих прийменниково-відмінкових форм: здавна, зблизька (прийменник З. + Р. в.), віддавна (прийменник від + Р. в.); в) із числівників з прийменниками: удвоє, втроє; г) із прикметників: гáр'яче, тéпло.

Інтер'єктив (лат. interjectio – вигук) (indulatszó) – див. Вигук.

Інтер'єктивация (átcsapás az indulatszó kategóriájába, interiectivatio) – перехід інших частин мови у вигуки, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення вигука.

Інфінітив (лат. infinitivus – неозначений) (főnévi igenév, infinitivus) – неозначена неособова нефінітивна вербоїдна форма дієслова, яка називає дію або непроцесуальний стан безвідносно до дійсності, часу, особи, числа, виражена морфологічними категоріями виду, перехідності / неперехідності, вживається в позиції усіх членів речення і структурно оформлена суфіксами -ти, -ть (малювати, мріяти; малювать, мріять).

Істота (élőlény) – одна з двох граем іменникової категорії істот / неістот, що узагальнює назви людей, тварин, міфічних істот, іграшкових виробів, які граматично виражаються: 1) закінченням -а (-я) з родовим відмінком однини; 2) тотожністю закінчень знахідного відмінка з родовим в іменниках чоловічого роду однини і множини; 3) тотожністю закінчень знахідного відмінка з родовим в іменниках жіночого і середнього роду множини, антонім – неістота.

Категоріальне значення (kategorialis jelentés) – узагальнений абстрагований зміст певної групи слів зі спільною синтаксичною функцією, виражений формальними мовними засобами; антонім – індивідуальне значення.

Категорія виду (az ige szemlélet kategóriája, ageaspektus) – відношення дії, названої дієсловом, до внутрішнього обмеження (межі, рубежу). Те саме, що аспект.

Категорія відмінка (a főnév eset kategóriája) – відношення іменника до інших слів у словосполученні чи реченні, яке виражається в протиставлених рядах граматичних форм.

Категорія істот / неістот (élőlény / élettelen dolog kategóriája) – відношення предметності до граматичного поняття живого і неживого.

Категорія особи дієслів (az ige személyének kategóriája) – відношення дії до конкретних різновидів суб'єкта.

Категорія перехідності / неперехідності дієслів (tárgyas / tárgyatlan igei jelentéskategória) – відношення дії, названої дієсловом, до об'єкта.

Категорія роду (a nyelvtani nem kategóriája) – відношення міжузгоджуваними і узгоджувальними словами.

Категорія способу дієслів (az igemód kategóriája) – граматична категорія дієслова, яка виражає відношення дії чи стану до дійсності, встановлюване мовцем як реальне або ірреальне.

Категорія стану (az aktívum / passzívum kategóriája) – відношення дії, названої дієсловом, до суб'єкта і взаємовідношення суб'єкта і об'єкта в процесі виконання дії, яке виявляється в двох ситуаціях: 1) логічний суб'єкт (діяч) і граматичний підмет збігаються (Художник малює картину); 2) логічний суб'єкт (діяч) і граматичний підмет не збігається (Картина малюється художником), що в граматиці виражається грамемою активного стану (активний діяч) і грамемою пасивного стану (пасивний діяч). При перетворенні активного стану в пасивний у семантичному плані відбувається заміна логічного суб'єкта об'єктом, а в граматичному плані – перетворення підмета на додаток в орудному відмінку, а прямого додатка – в підмет.

Категорія ступеня вияву ознаки (fokozás v. gradáció kategóriája) – категорія, яка вказує на рівень та інтенсивність вияву ознаки одного предмета відносно іншого або ознаки того самого предмета в різний час.

Категорія ступеня ознаки прикметників (a melléknévi tulajdonság fokának kategóriája) – відношення ознаки предмета, вираженої якісним прикметником, до рівня її інтенсивності її вияву, який має в українській мові чотири ступені (нульовий, вищий, найвищий, абсолютний), що в граматиці відповідає чотирьом грамемам: грамема нульового рівня ознаки, грамема вищого ступеня вияву ознаки (компаратив), грамема найвищого ступеня вияву ознаки (суперлатив), грамема абсолютного вияву ознаки (елатив).

Категорія темпоральності (лат. temporalis – часовий, temporalitas – обмеженість учасі) – див. Категорія часу.

Категорія часу (az idő kategóriája) – відношення дії дієслова до моменту повідомлення про неї або до іншої дії з метою темпоральної характеристики подій, стану, про які йдеться в реченні.

Категорія числа (a szám kategóriája) – відношення предметності до її кількісного вияву, що є безпосередньою чи опосередкованою вказівкою на кількість предметів.

Класи слів (a szavak osztályai) – див. Частини мови.

Кличний відмінок, прямий відмінок (megszólító eset) – форма іменника, що називає особу (персоніфікований предмет), до якої звернена мова. Іменники I-ї відміни у К. в. мають закінчення -о, -е/-є, -ю. Напр.: мамо, дружино, Катерино, земле, бабусю, Галю. Іменники II-ї відмінки у К. в. мають закінчення -е, -у/-ю, -и. Напр.: хлопче, чо-ловіче, сину, батьку, лікарю, Господи.

Компаратив (лат. comparativus – порівняльний) (középfok, gradus comparativus) – одна з грамем категорії ступеня вияву ознаки прикметників, яка означає, що та сама ознака в одному предметі виявляється більшою (меншою) мірою, ніж в іншому, або в тому самому предметі, але в інший час.

Комуникативи (лат. communicare – повідомляти, розмовляти) (érzelem- és akaratkifejező mondatszók, indulatszómondatok) – лексико-семантичний клас незмінних слів вигукowego характеру, які виражають цілісну думку і функціонують як основні нечленні речення.

Кон'юнкціоналізація (лат. conjunctionis – сполучник) (kötőszavasulás, konjunkcionalizáció) – перехід інших частин мови в сполучники шляхом набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення сполучника.

Конкретні іменники (konkrét főnév) – іменники, в яких типізується лише конкретне уявлення про предмет; антонім – абстрактні іменники.

Лексико-граматичний рід (lexikai-nyelvtani nem) – див. Семантико-граматичний рід.

Лексико-граматичні розряди (lexikai-grammatikai szóosztályok) – групи іменників, які протиставляються за значенням, але мають спільні граматичні засоби вираження роду, числа, відмінка, особи / неособи.

Лексико-семантична група (lexikai-szemantikai csoport) – певна кількість слів, які об'єднуються за спільною семантикою, незалежно від структури (назва осіб за відношенням до музичних інструментів, назви осіб за національністю, назви ознак за кольором предметів і т. д.).

Лексичне значення (lexikai jelentés) – конкретно-індивідуальний зміст слова, який є відображенням або вираженням та фіксацією в свідомості елемента дійсності, позначеного звуками.

Майбутній час дієслів (az ige jövő ideje) – грамема, яка називає час дії, що відбудеться після повідомлення про неї або після завершення іншої дії (писатиму; Посміхнуся тоді, коли посміхнешся ти).

Минулий час дієслів (az ige múlt ideje) – грамема, яка називає час дії, який протікає до моменту мовлення про неї або до початку протікання іншої дії (записав; Сідав обідати після того, як мив руки).

Місцевий відмінок (elöljárós eset) – форма відмінка іменника, що сполучається з дієсловами, іменниками, прикметниками і вживається лише з прийменниками на позначення місця, часу, знаряддя, способу дії, ознаки предмета (гуляти в лісі, їхати на дорогому автомобілі, грати на скрипці, відпочивати у кімнаті). М. в. відповідає на питання (на) кому? (на) чому?

Множина (többes szám) – грамема, яка означає розчленовану множинність предметів чи осіб, тобто показником того, що предметів (осіб) два і більше; антонім – однина.

Модальні дієслова (modális ige) – дієслова, лексичним значенням яких виражається відношення до змісту висловлення, оцінка його автором висловлення. Модальні дієслова вказують на можливість і намір, повинність, бажання: могли, уміти, мусити, сміти, бажати, хотіти, прагнути, намагатися, старатися, намірятися, вагатися тощо.

Модальні слова або модальник (modális szavak) – лексико-граматична категорія, яка об'єднує незмінні слова і словосполучення, що виражають суб'єктивно-об'єктивні відношення людини до явищ дійсності та їх зв'язків, оцінюючи ці явища і зв'язки з точки зору їх імовірності, можливості, необхідності тощо. Модальні слова не виступають у реченні у ролі його членів. За своїм значенням модальні слова (модальники) поділяються на дві групи: а) слова, що виражають модально-

логічну оцінку висловлення з погляду його реальності, ймовірності, прямого ствердження: безумовно, безперечно, дійсно, звичайно, зрозуміло, правда, справді, факт та ін.; б) слова, що виражають значення можливості, впевненості, невпевненості, вірогідності, припущення: видно, здається, можливо, може, мабуть, певно, напено.

Модальність (лат. *modus* – міра, спосіб) (*modalitás*) – функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності і мовця до змісту висловлювання.

Морфологізовані/ неморфологізовані прикметники (*ragozható / ragozhatatlan melléknevek*) – морфологізованими є прикметники, категоріальне значення яких виражене закінченням (відмінювані прикметники); прикметники, які не мають флексійного вираження, тобто невідмінювані (бордо, хакі, комі, хінді, брутто, нетто) належать до неморфологізованих.

Морфологічна категорія (*alaktani v. morfológiai kategória*) – система протиставлених рядів морфологічних форм (грамем). Доскладу морфологічної категорії належить мінімум два ряди форм, наприклад категорія числа, що утворюється рядами форм однини і множини. Морфологічне значення, спільне для всіх форм, що утворюють ряд, називається категоріальним морфологічним значенням.

Морфологічна (типологічна) класифікація мов (*a nyelvek tipológiai csoportosítása*) – класифікація мов світу, в основу якої покладені морфологічна будова і способи вираження граматичних значень слова. За цією класифікацією виділяються мови: 1) аморфні, або кореневі; 2) аглютинативні; 3) флективні; 4) полісинтетичні, або інкорпоруючі. Українська мова відноситься до флективних, угорська – до аглютинативних мов.

Морфологічні класи дієслів (*az igék ragozástani v. morfológiai osztályai*) – групи дієслів, які формуються на базі співвідношення структури фіналей і дієслівних основ інфінітива і фіналей основ теперішнього часу (перший клас дієслів з основами на -а / -ай: читати/читай-уть; другий клас з основами на -і / -ій: білі-ти / білій-уть і т. д.).

Морфологія (грец. *μορφή* – форма, вигляд і *λογος* – слово, вчення) (*alaktan, morfológia*) – частина граматичного устрою мови, яка об'єднує граматичні класи слів (систему морфологічних

одиниць), притаманні їм морфологічні категорії форми, а також правила їх функціонування.

Мутаційне значення (jelentésváltozás) – словотвірне значення, при якому лексичне значення твірного слова після приєднання форманта змінюється в похідному слові (ліс – лісник).

Називний відмінок, прямий відмінок (alanyeset) – вихідна відмінкова форма іменника, прикметника, займенника, числівника, що виконує номінативну функцію і протиставляється іншим відмінковим («непрямим») формам (дівча, відомий, вона, два). Форма Н. в. вживається у ролі підмета, іменної частини складеного присудка.

Наказовий спосіб, або імператив (лат. imperativus) (felszólító mód) – грамема, що означає імперативну дію, яка виражає волевиявлення мовця, спонукання у формі наказу, заклику, побажання, поради, прохання, вимогу, пропонування.

Недискретні іменники (anyagnév) – див. Речовинні іменники.

Недоконаний вид (az ige folyamatos alakja, imperfektív aspektusa) – одна з двох граем дієслівної категорії, яка означає, що дія триває постійно, не має внутрішнього обмеження, не досягає внутрішньої межі і тому є незавершеною в часі (не має кінця); антонім – доконаний вид.

Неістота (élettelen tárgy) – одна з двох граем іменникової категорії істота / неістота, що узагальнює назви речей, явищ, подій, абстрактних понять, рослин, дій, ознак і под., які граматично виражаються: 1) закінченням -у (-ю) в родовому відмінку однини; 2) тотожністю закінчень знахідного відмінка з називним в іменниках чоловічого роду однини й множини; 3) тотожністю закінчень знахідного відмінка з називним в іменниках жіночого і середнього роду множини; антонім – істота.

Неозначені займенники (határozatlan névmás) – займенники, які вказують на невизначеність особи, предмета, ознаки, кількості, місця і часу дії.

Непервинні вигуки (másodlagos v. származék indulatszó) – вигуки, які співвідносяться з іншими частинами мови, від яких вони утворені, тобто похідні; антонім – первинні вигуки.

Несинтаксичне значення (nem mondattani jelentés) – граматичне значення, яке формується в надрах слова на основі морфем незалежно від сполучуваності з іншими одиницями в реченні; антонім – синтаксичне значення.

Нульове закінчення (zérus végződés) – закінчення, яке виконує роль невираженого (прихованого, імпліцитного) показника граматичного значення, що в інших позиціях передається вираженою звуками флексією.

Нумералізація (лат. numeralis – числовий) (számnevesülés) – перехід інших частин мови в числівник, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення числівника.

Обставинні прислівники (határozó határozószók) – характеризують дію, ознаку, зрідка предмет з позиції різних обставин – способу дії, часу, місця, причини, мети і сполучаються з дієсловами, прикметниками, прислівниками та іменниками.

Одиничні (одномісні) сполучники (egyес kötőszók) – сполучники, які в реченні чи словосполученні, розташовуються між поєднуваними компонентами (членами речення, предикативними частинами складного речення), тяжіють до одного з них, не повторюючись і не поділяючись на частини.

Одиничні іменники (egyedi név) – іменники, які називають один предмет чи особу і виражені суфіксами -ин, -ин-а, -инк-а -инчк-а. Те саме, що сингулятиви; антонім – збірні іменники.

Однина (egyес szám) – грамема, яка означає один предмет чи одну особу тощо; антонім – множина.

Означальні займенники (melléknévi névmás) – один із займенникових розрядів, який охоплює займенники, що вказують на узагальнену ознаку предмета (на відміну від прикметників, які називають конкретну ознаку прикметника).

Означальні прислівники (jelzői határozószó) – лексикосемантичний розряд, до якого входять прислівники, які означають ознаку дії, ступінь якості, ступінь інтенсивності, ступінь вияву ознаки, порівняння, пояснюючи дієслово, прикметник і прислівник, і сполучаються з дієсловами, прикметниками, прислівниками (спокійно спати; надзвичайно вродлива; трохи втомився).

Ономастика (грец. ὀνομαστική) (onomasztika, tulajdonnévtan) – розділ мовознавства, об'єктом якого є власні назви, що функціонують у мові. Ономастика має кілька розділів: топоніміка вивчає власні імена географічних об'єктів; антропоніміка досліджує власні імена людей; зооніміка займається власними іменами (кличками) тварин.

Орудний відмінок (eszközhatározó eset) – форма відмінка іменника, що сполучається з дієсловами, іменниками, прикметниками і вживається з прийменниками чи без прийменників на позначення: а) інструмента або знаряддя і засобу дії (писати ручкою, махнути рукою); б) безпосереднього об'єкта, сфери поширення дії (керувати навчальним закладом, володіти мовами); в) предикативної характеристика (бути викладачем); г) обставин дії (працювати ночами, іти полем), способу дії (співати басом, говорити літературною мовою), порівняння (вити вовком, летіти стрілою), асоціацій (схожий з матір'ю, сильний здоров'ям); г) суб'єкта дії (план затверджується ректором, наказ виконується студентами) та ін. О. в. відповідає на питання ким? чим?

Особа (személy) – див. Категорія особи дієслів.

Особові займенники (személyes névmás) – один із займенникових розрядів, який охоплює займенники, що вказують на особу, не називаючи її.

Парадигма (грец. παραδείγμα – приклад, зразок) (paradigma, ragozási sor) – у морфології термін вживається на позначення системи словоформ однієї лексеми та схеми словозміни, яка виражається за допомогою флексій.

Паратактичні сполучники (mellérendelő kötőszó) – див. Сурядні сполучники.

Парні (двомісні) сполучники (páros kötőszó) – це позиційно розчленовані складені перервані сполучники, які з'єднують або два члени речення, або дві предикативні частини складного закритого речення.

Партикуляція (лат. particula – частка) (más szófajok átcsapása a módosítószó kategóriájába, partikuláció) – перехід інших частин мови в частку.

Пасивний стан дієслова (szenvető igealak) – одна з двох градем категорії стану дієслова, яка вказує, що суб'єкт, позначений підметом, є пасивним, тобто він лише стосується дії, а не виконує її, а фактичний ви-конавець дії позначений додатком в орудному відмінку при дієслові з закінченням -ся (Твір пишеться студентом); антонім – активний стан дієслова.

Первинні вигуки (elsődleges indulatszó) – вигуки, які в сучасній мові вже не співвідносяться з тими частинами мови, від яких вони утворилися; антонім – непервинні вигуки.

Первинні прийменники (elsődleges előjárószó) – найдавніші прийменники, які в сучасній мові не мають співвідносних самостійних чи службових слів, виступають лише в позиції прийменника, становлять одну морфему, мають високий рівень абстракції (в, від, до, з, на і т. д.).

Перехідність / неперехідність дієслів (tárgyas / tárgyatlan v. tranzitív / intranszítív ige) – див. Категорія перехідності / неперехідності дієслів.

Питальні займенники (kérdő névmás) – займенники, які вказують на питання про особу, предмет, якість предмета, кількість, належність, час і місце дії.

Підрядні сполучники (alárendelő kötőszó) – сполучники, які поєднують підрядну предикативну частину з головною в складнопідрядному реченні. Те саме, що гіпотактичні сполучники.

Повні / короткі прикметники (a melléknév teljes / rövid alakja) – повними (членими) називають прикметники, що здатні поділятися на основу і флексію, виражену звуками; короткими (нечленими) є прикметники, які в називному та знахідному відмінках чоловічого роду ма-ють нульове закінчення (винен, повинен, варт, винуват, годен, готов, жив, здоров, рад, ладен, повен та ін.).

Повторювані (багатомісні) сполучники (ismétlődő kötőszó) – сполучники, які вживаються при кожному члені речення або предикативній частині складного речення як анафора.

Порядкові числівники (sorszámnév) – числівники, які називають порядок предметів при лічбі, точне місце предмета серед подібних (третій – це предмет, що знаходиться після другого і перед четвертим); утворені від числівникових основ і виражені флексією прикметникового характеру.

Посесивність (лат. possessivum – володіючий) (birtokviszony) – див. Присвійність.

Предикативні прислівники (-но, -то végű állítmányi alakok) – прислівники, які в реченні вживаються у функції присудка (предиката), мають категоріальне значення стану особи чи природи, функціонують в односкладних (безособових) реченнях як головний предикативний член, набувають статусу окремої самостійної частини мови – станівника (слів категорії стану) – див. Станівник.

Предикативні форми на -но, -то (-но, -то állítmányi alakok) – невідмінювані дієслівні безособові форми у синтаксичній функції

головного члена односкладних (безособових) речень (за іншою теорією – присудка, тобто предиката), утворені від дієслівних та ад'єктивних основ додаванням суфікса -o.

Предметні іменники (tárgyak nevei) – іменники, які позначають об'єкти, реалії, що піддаються обчисленню. Те саме, що дискретні іменники; антонім – речовинні іменники.

Предметність (tárgyiasság) – категоріальне значення іменників як частини мови, яке узагальнює семантику істот і неістот.

Препозиціоналізація (лат. praepositionis – прийменник) (más szófajok átcsapása az előjárószo kategóriába) – перехід інших частин мови в прийменник, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення прийменника.

Прийменник (лат. praepositionis) (előjáró, prepozíció) – незмінна службова частина мови, категоріальним значенням якої є підрядний зв'язок іменника (або його еквівалента) з іншими словами у реченні або словосполученні, який виражається разом з іменником (або його еквівалентом) за допомогою непрямих відмінків, входячи до підмета, додатка, означення, обставини.

Прикметник (лат. adjectivum) (melléknév) – частина мови з атрибутивною та предикативною функціями, яка має категоріальне значення непроцесуальної ознаки предмета, вираженої синтаксичними категоріями роду, числа, відмінка, категорією членності / нечленності й суфіксами.

Прикметникові займенники (melléknévi névmás) – займенники, які узагальнено вказують на ознаку особи чи предмета, виражену залежними категоріями роду, числа, відмінка.

Присвійні займенники (birtokos névmás) – займенники, які вказують на належність предмета особі або іншій істоті.

Присвійні прикметники (birtokosjelölő melléknév) – відносні прикметники, які мають значення індивідуальної належності.

Присвійність (посесивність) (birtokviszony) – одна з універсальних понятійних категорій мови, яка означає відношення предмета до особи, тобто належність предмета особі, що виражається синтаксичними, лексичними і морфологічними засобами. Вона властива дієсловам, іменникам, прикметникам, займенникам.

Прислівник (лат. adverbium) (határozószó) – лексикограматичний клас невідмінюваних слів з категоріальним

значенням непроцесуальної ознаки дії, ознаки непроцесуальних ознак (якості), зрідка ознаки предмета, що виконує синтаксичну функцію обставини або означення, інколи частини присудка.²⁶

Прислівникові займенники (névmási határozószók) – займенники, які вказують на спосіб дії, її час, місце, причину, не називаючи її.

Причинові прийменники (okot kifejező előjáró) – прийменники, які вказують на причину (від, через, завдяки, внаслідок, під впливом, з огляду на і под.).

Прономіналізація (лат. pronomen – займенник) (más szófajok átcsapása a névmás kategóriájába, pronomenalizáció) – перехід інших частин мови в займенники, тобто набуття вказівної (дейктичної) функції займенника.

Пропріальні іменники (tulajdonnév) – див. Власні іменники.

Прості прийменники (egyszerű előjáró) – прийменники, що складаються з однієї морфеми (без, від, до, між, на, в, під, за і под.).

Прості сполучники (egyszerű kötőszó) – первинні однокореневі сполучники, які ні синхронно, ні діяхронно не поділяються на складові частини (і (й), та, а, бо, ні, чи).

Просторові прийменники (tért kifejező előjárószó) – прийменники, які вказують на простір, місце, напрямок, місцезнаходження, шлях руху, відстань, проміжок, висхідний і кінцевий пункт (біля, на, вглиб, довкола, напроти, через, поблизу, поміж, з-над, край і под.).

Реальна модальність (valós v. reális modalitás) – семантика, яка виражає впевненість мовця в реальності повідомлення; антонім – гіпотетична модальність.

Речовинні іменники (anyagnév) – іменники, що означають однорідні за складом речовини, матеріали, які збері-гають властивості цілого і які можна лише виміряти, а не порахувати. Те саме, що недискретні іменники; антонім – предметні іменники.

Рід (nem) – див. Категорія роду.

Родовий відмінок, генетив (birtokos eset) – форма відмінка іменника, прикметника, числівника, займенника, дієприкметника, що сполучається з дієсловом, іменником, прислівником і має значення об'єкта, на який поширюється дія, повністю або частково, незалежності, кількості предметів, виконавця дії та ін. (навчання учнів, купив молока, підручник однокурсника, мішок картоплі,

плач дитини). Р. в. відповідає на питання: кого? чого? якого? котрого?

Самостійні слова (повнозначні слова) (*tartalmas szavak vszófajok*) – основний структурно-семантичний клас слів, які мають самостійне лексичне значення й служать назвами предметів, ознак, дій тощо. До самостійних (повнозначних) належать слова, що вказують напредмети, їхні ознаки або кількість, не називаючи їх. Самостійні слова здатні утворювати словосполучення і в реченні виступати в ролі його членів. Самостійні слова утворюють головний лексичний і граматичний фонд мови. До самостійних (повнозначних) слів належать іменники, прикметники, числівники, займенни-ки, дієслова, прислівники.

Семантико-граматичне число (*jelentési-nyelvtani szám*) – різновид загальної категорії числа дискретних іменників, які семантично пов'язані з поняттям кількості (один – багато), утворюють числовий ряд (один – два – три), мають і значення числа, і граматичну форму числа, тобто змінюються за числами, мають грамеми однини і множини; антонім – граматичне число.

Семантико-граматичний рід (*jelentési-nyelvtani nem*) – різновид загальної категорії, родове значення якого залежить від лексичного значення (стать, вік істот тощо), що зумовлює граматичну форму іменника; антонім – граматичний рід.

Сингулятиви (лат. *singularis* – окремий, одиничний) (*egyszeri főnév*) – див. Одиничні іменники.

Синтаксичне значення (*mondattani v. szintaktikai jelentés*) – граматичне значення, яке формується внаслідок сполучуваності однієї граматичної одиниці з іншою і зумовлене нею; антонім – несинтаксичне значення.

Складені прийменники (*két v. több szóból álló elöljárói szerepű alakulások*) – прийменники, які складаються з кількох слів (в інтересах, за винятком, з допомогою, на чолі, на випадок і под.).

Складені сполучники (*két vagy több szóból álló kötőszószerű alakulások*) – сполучники, які становлять багатослівну роздільно оформлену конструкцію, що виникла внаслідок поєднання відмінкових форм займенника з іншими самостійними і службовими словами, які втратили свої первісні частиномовні ознаки (тому що, незважаючи на те що, подібно до того як, задля того щоб, через те що, в міру того як, у зв'язку з тим що та ін.).

Складні прийменники (összetett előjáró) – прийменники, які складаються з кількох простих, тобто з кількох морфем (задля, заради, з-під, по-біля, поміж, з-поміж і под.).

Складні сполучники (összetett kötőszó) – однослівні одномісні нерозкладні сполучники, які складаються з кількох етимологічно прозорих простих сполучників, займенників, прийменників, часток (але – а+ле, або – а+бо, якщо – як+що).

Словозміна (ragozástan) – див. Парадигма.

Службові слова (viszonyzó) – несамотійні слова, які виражають семантико-синтаксичні відношення між слова-ми, реченнями, різні відтінки суб'єктивної модальності. Службові слова не виконують номінативної функції, не мають морфологічних категорій, не бувають самотійними членами речення та словами-реченнями. Вони незмінювані й здебільшого не мають власного словесного наголосу. На основі спільності виконуваної функції службові слова поділяються на такі частини мови: прийменники, сполучники, частки. Антонім – самотійні слова.

Сполучник (лат. conjunctionis) (kötőszó, coniunctio) – незмінна службова частина мови, клас слів, який має категоріальне значення зв'язку слів як однорідних членів речення, предикативних частин складних речень і речень у тексті.

Спонукальні вигуки (akaratkifejtő v. buzdító indulatszó) – вигуки, які виражають спонукання, наказ, розпорядження, заклик, заохочення до дії та інші форми волевиявлення.

Спосіб дієслів (ígemód) – див. Категорія способу дієслів.

Спосіб дієслівної дії (a cselekvés lefolyásának módja) – додаткова семантика, яку вносять у дієслова афікси разом з видовим значенням.

Суб'єктивна модальність (szubjektív modalitás) – факультативна ознака висловлювання, яка вказує на ставлення мовця до змісту висловлювання; антонім – об'єктивна модальність.

Субстантиваци́я (лат. substantivum – іменник) (főnevesülés, szubsztantíváció) – перехід інших частин мови в іменники, тобто набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення іменника.

Суперлатив (лат. superlatio – перебільшення) (a melléknév felső fok) – різновид складеної форми найвищого ступеня ознаки, вираженої шляхом порівняння її з тією ж ознакою усіх предметів цієї категорії за допомогою простої форми найвищого ступеня з

префіксом най- та суфіксом -іш-ий і прийменників з, серед, з-поміж із родовим відмінком іменників множини (найталановитіший з усіх студентів).

Сурядні сполучники (mellérendelő kötőszó) – сполучники, які поєднують члени речення і предикативні частини складних речень як рівнозначні, відносно автономні в структурно-семантичному плані. Те саме, що паратак-тичні сполучники.

Темпоральні прийменники (viszonyt kifejező előjáró) – прийменники, що вказують на час, одночасність, різночасність, протяжність у часі, часову попередність або наступність, початок, кінець тощо (біля, на, проти, впродовж, під час).

Теперішній час (jelen idő) – грамема, яка називає час дії, що збігається з моментом мовлення про неї або з часом протікання іншої дії.

Топоніміка (грец. τόπος – місце, місцевість, простір і ὄνομα – ім'я) (helységnévtan) – розділ мовознавства, який вивчає топоніми (географічні назви), їх походження, розвиток і функціонування.

Умовний спосіб, або кон'юнктив (лат. conjunctivus) (feltételes igemód) – грамема, яка означає передбачувану, можливу, бажану, але не реальну, тобто не обов'язкову дію.

Умовні прийменники (feltételes előjáró) – прийменники, які вказують на умову (у разі, при умові).

Фінітивні дієслова (лат. verba finita – дієслово означене [в часі, числі, особі]) (személyragos v. határozott igealak, verbum finitivum) – особові форми дієслів, тобто дієслова, які змінюються за особами, числами і часами.

Цільові прийменники (célt kifejező előjáró) – прийменники, які вказують на мету (для, задля, ради, заради, з метою, в інтересах, на честь і под.).

Час (idő) – див. Категорія часу.

Частини мови (szó faj) – лексико-граматичні класи (групи) слів, що розрізняються категоріальним значенням, притаманними їм морфологічними ознаками, синтаксичними властивостями в складі словосполучень та речень і за суфіксами. – див. Самостійні слова (повнозначні слова); службові слова.

Частка (módosítószó) – група службових невідмінюваних слів, які служать для семантичного поєднання в реченні різнорідних його членів, утворення деяких морфологічних категорій, надання висловлюванням і його частинам додаткових смислових,

модальних і емоційноекспресивних відтінків, необхідних у комунікативному процесі.

Числівник (лат. numeralis – числовий) (számnév) – самостійна змінювана частина мови, до якої належать слова, що мають категоріальне значення означеної кількості і абстрактного числа, виражене категоріями роду, числа, відмінка і власними суфіксами.

Числівникові займенники (számnévi névmás) – займенники, які вказують на кількість предметів або осіб, не виражену в числах, але не називають її.

Число (szám) – див. Категорія числа.

Членні / нечленні прикметники (a melléknév teljes / rövid alakja) – див. Повні/ короткі прикметники.

Якісні прикметники (tulajdonságjelölő melléknév) – прикметники, що означають властивість предмета безвідносно до інших предметів.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ СТУДЕТІВ

Скільки незмінних частин мови в українській мові?

А)	Б)	В)	Г)
6	5	4	2

Визначте, у якому варіанті неправильно поєднано іменники з прикметниками.

А)	Б)	В)	Г)
веселе денді	гарна леді	складне па	тепле кашне

Скільки змінних частин мови в українській мові?

А)	Б)	В)	Г)
2	5	4	3

Укажіть варіант із дієсловом II дієвідміни.

А)	Б)	В)	Г)
дрижати	розвивати	писати	ставати

Знайдіть «зайве» слово (за граматичними ознаками).

А)	Б)	В)	Г)
Завтра.	Мить.	Секунда.	Неділя.

У якому з поданих варіантів неправильно узгоджено головне і залежне слово?

- А) горіхове бюро
- Б) довге шосе
- В) гарна тюль
- Г) чудове кафе

Як називається початкова форма дієслова?

- А) особове дієслово
- Б) дієприслівник
- В) дієприкметник
- Г) інфінітив

Скільки самостійних частин мови в українській мові?

А)	Б)	В)	Г)
7	6	5	4

Які ступені порівняння властиві прикметникам?

А)	Б)	В)	Г)
повний	вищий	повний	простий
короткий	найвищий	неповний	складений

Знайдіть помилку у відмінюванні числівників.

А)	Б)	В)	Г)
П'ятьома	Чотирма	Одною	тисячею
Восьмидесятьма			

Скільки особливих частин мови в українській мові?

А)	Б)	В)	Г)
4	3	1	5

Прикметники якого лексико-граматичного розряду називають ознаку опосередковано, через відношення до іншого предмета, явища чи поняття і певні зв'язки з ними?

- А) присвійні
- Б) якісні
- В) відносні
- Г) прикметники жодного розряду

На які розряди за значенням поділяються кількісні числівники?

- А) якісні, відносні, присвійні
- Б) прості, складні і складені
- В) збірні і абстрактні
- Г) власне кількісні, збірні, дробові, неозначено-кількісні

На базі якої ознаки традиційне мовознавство виділяє числівник в окрему частину мови?

- А) граматичної
- Б) семантичної
- В) стилістичної
- Г) фонетичної

Хто з учених не вважав займенники самостійною частиною мови?

- А) О. М. Пешковський
- Б) Л. А. Булаховський
- В) В. О. Горпинич
- Г) М. Я. Плющ

За співвідношенням з іншими частинами мови займенники поділяються на такі тематичні класи:

- А) іменні і дієслівні
- Б) іменникові, прикметникові і службові
- В) іменникові, прикметникові, числівникові і прислівникові
- Г) самостійні і службові

Грамматика – це ...

- А) вчення про будову слова
- Б) вчення про граматичну будову мови
- В) вчення про будову словосполучення
- Г) вчення про будову складного синтаксичного цілого

Упорядкована сукупність граматичних форм слова називається:

- А) граматичною категорією

- Б) граматичним значенням
- В) парадигмою
- Г) граматиною

Традиційною в українському мовознавстві є класифікація частин мови на:

- А) повнозначні, службові і вигук
- Б) повнозначні і службові
- В) повнозначні і неповнозначні
- Г) морфологічні і неморфологічні

Класифікація мовних одиниць за кількома різнорідними критеріями називається:

- А) гетерогенною
- Б) синтаксичною
- В) морфологічною
- Г) домінантною

Найголовнішою диференціальною ознакою самостійних і службових слів є:

- А) відсутність чи наявність у слові лексичного значення
- Б) функція головного чи другорядного члена речення
- В) здатність чи нездатність слова бути членом речення або стати реченням
- Г) відсутність чи наявність у слові граматичного значення

Морфологія – це ...

- А) вчення про стійкі звороти мови
- Б) розділ мовознавства, який вивчає лексичні одиниці за структурою і способом творення їх
- В) розділ граматики, в якому вивчаються явища, що характеризують граматичну природу слова як граматичної одиниці мови
- Г) вчення про морфему

Сучасна традиційна граMATика виділяє:

- А) 10 частин мови
- Б) 8 частин мови
- В) 7 частин мови
- Г) 12 частин мови

...виражає кількісний вияв позначуваного в іменнику.

- А) категорія роду
- Б) категорія числа
- В) категорія відмінка

край	згідно з	з-поза	під кінець	
впродовж				
понад	в силу	посеред	обабіч	по
протягом	відповідно до	поміж	всупереч	з-поміж

У якому варіанті складні прикметники пишуться через дефіс?

- А) Вокально/інструментальний, ранньо/весняний
- Б) Все/бічний, шести/значний
- В) Вугле/добувний, чорно/бровий
- Г) Газетно/журнальний, кисло/солодкий

Г) Східно/слов'янський, 200/тисячний

У якому з наведених варіантів подано лише складні прийменники?

А)	Б)	В)	Г)	Г)
поміж	посеред	з-поміж	поза	протягом
понад	під кінець	відповідно до	всупереч	
край	поперед	в силу	понад	згідно з

у зв'язку з

У якому рядку подані іменники І відміни, у котрих відбувається чергування приголосних **г, к, х** у давальному і місцевому відмінках однини?

А)	Б)	В)	Г)	Г)
річка	студентка	бік	невдаха	рука
яблуна	подруга	горох	хвалько	берег
нога	муха	круг	тривога	стіна

Визначте варіант, у якому всі слова – самостійні частини мови

- А) Тому, соловейко, своєї, п'ять
- Б) Рівняючись, змагання, її, аби
- В) Велич, усе, над, сивий
- Г) Просто, нехай, адже, надвоє
- Г) Праця, тому що, читати, дещо

Визначте види дієслів?

- А) Дійсного, умовного й наказового
- Б) Доконаного і недоконаного
- В) Перехідного і неперехідного
- Г) Дієприкметник, дієприслівник, безособові дієслова, інфінітив
- Г) Теперішнього, майбутнього і минулого

У якому з поданих варіантів усі іменники у родовому відмінку однини мають закінчення **-а (я)**?

А)	Б)	В)	Г)	Г)
синтаксис	студент	грам	кілок	Київ
гектар	абзац	плащ	замок	сюжет
понеділок	інститут	відмінок	пісок	кодекс

Визначте варіант, у якому всі прикметники відносні.

- А) Травневий вечір, кругле обличчя, лебединий пух
- Б) Залізний плуг, вступний іспит, чиста совість
- В) Солом'яний чуб, піщаний берег, срібний березень
- Г) Білосніжні айстри, кохані вуста, лисий дідусь
- Г) Весняний день, дерев'яний віз, шкільне подвір'я

Укажіть ряд із виключно прислівниковими словосполученнями

добре продуманий	надто далеко	приїхати ввечері
важливо для нас	поступово впроваджувати	
починати зранку	навпіл поділений	вигідно тобі
непомірно важко	швидше від вітру	
завдання додому	прекрасно розуміти	більше витратила
уперше за рік	сьогодні зроблений	

Укажіть, у якому з варіантів наведено лише кількісні числівники.

- А) Двадцять дев'ять, дев'ятеро, двоє, одна друга
- Б) Двадцять, двохсот, дев'ятка, вдвоє
- В) Дев'ятеро, два, сто два, тисяча дев'ятий
- Г) Двісті сорок два, подвоєний, дев'ятнадцятеро, дві тисячі
- Г) П'ять дев'ятих, двійка, обидві, нуль цілих три десятих

Укажіть, у якому з наведених варіантів усі дієслова мають однакове граматичне значення виду.

А)	Б)	В)	Г)	Г)
спати	чистити	внести	берегти	цвісти
забалакатися	пекти	знехтувати	налити	читати
потребувати	оволодівати	думати	гукнути	ударити

Визначте, у якому з наведених варіантів подано правильну форму родового відмінка.

А)	Б)	В)	Г)	Г)
п'ятдесят	п'ятдесятьох	п'ятдесятьма	п'ятидесятьох	
п'ятидесяти				
читачів	читачів	читачами	читачів	читачів

Знайдіть прикметник.

- А) метровий
- Б) шеститисячний
- В) ненаписаний
- Г) змарнілий
- Г) кочуючий

Знайтіть варіант, у якому всі слова належать до дієслівних форм.

- А) Переглянутий, читання, зелень, спостерігаємо
- Б) Ойкнути, споряджений, співаючи, затримано
- В) Сумно, малювати, синіти, читаючий
- Г) Замальований, схаменувся, тихіше, спалено
- Ґ) Стихло, улюблений, вражаючи, читанка

У якому варіанті всі три слова є дієприслівниками?

А)	Б)	В)	Г)	Ґ)
зрадівши	дивлячись	непохитно	ведучи	самохіть
напохваті	значить	співаючи	почувши	виконуючи
сидячи	зробивши	невтямки	пригнувшись	приклавши

Частка – це ...

- А) ... незмінювана частина мови, яка виражає ознаку дії, ознаку іншої ознаки чи предмета.
- Б) ... невідмінювана частина мови, яка виражає почуття й спонукання до дії, але не називає їх
- В) ... службова частина мови, яка вносить різні відтінки значення в речення або служить для утворення нових слів
- Г) ... частина мови, яка не є ні самостійною, ні службовою, не виступає членом речення, допомагає утворювати нові слова, служить для вираження питання
- Ґ) ... службова частина мови, яка виражає залежність іменника, числівника, займенника від інших слів у словосполученні

Укажіть, у якому з наведених варіантів допущено помилки при відмінюванні:

- А) У руці, кущем
- Б) По горах, відповідю
- В) У Сибіру, гістьми
- Г) Бабів, галуззю
- Ґ) Грушею, коридора

Укажіть, у якому варіанті наведено іменники II відміни.

- А) Кошеня, орля, чайка
- Б) Заєць, соловейко, соколя
- В) Ведмежа, дитятко, хлоп'я
- Г) Гусенятко, зайчик, віслик
- Ґ) Лисеня, курча, вовчєня

Укажіть, у якому з наведених варіантів усі прикметники належать до твердої групи.

- А) Вузкий, дерев'яний, обідній, батьків
- Б) Рухливий, сестрин, справжній, жовтий

- В) Ранній, хатній, степовий, вузький
- Г) Гірський, ясний, синій, безлиций
- Г) Багатий, годен, Петрів, верховий

Укажіть правильне твердження

- А) Іменник має дві категорії чисел: однину та множину
- Б) Прикметники поділяються на дві групи за значенням: якісні та відносні
- В) Іменник має три категорії роду: жіночий, чоловічий, середній
- Г) Неозначена форма дієслова – це те саме, що інфінітив, початкова форма
- Г) Сучасна традиційна граматики виділяє 9 частин мови

Укажіть частиномовну приналежність слова *речовина*

- А) Займенник
- Б) Іменник
- В) Прийменник
- Г) Частка
- Г) Прикметник

Високий рівень

1. Виконати морфологічний аналіз іменника.

Утоптала *стежечку* через яр...(Т.Шевченко).

1. Стежечку. 2.Іменник. 3. Початкова форма-стежечка. 4. Загальна назва. 5. Назва неістоти. 6. Конкретний. 7. Жіночий рід, показник – флексія -а. 8. Однина, показник – флексія -у. 9. Знахідний відмінок, показник – флексія -у; значення прямого об'єкта. 10. І відміна, тверда група. 11. Функція прямого додатка.

2. Виконати морфологічний аналіз прикметника.

Заступила чорна хмара та *білу* хмару (Т.Шевч.)

- 1.Білу. 2. Прикметник. 3. Початкова форма-білий. 4. Ознака за кольором. 5. Якісний. 6. Звичайна форма. 7. Повна нестягнена форма. 8. Жіночий рід, показник – флексія -ая. 9. Число – однина, показник – флексія -ую. 10. Знахідний відмінок, показник – флексія -ую. 11. Тверда група. 12. Виступає означенням.

3. Виконати морфологічний аналіз числівника.

Ти щаслива і вродлива, будеш жити *сімдесят* років...(І. С.Нечуй-Лев.).

1. Сімдесят. 2. Числівник. 3. Початкова форма – сімдесят. 4. Кількісний, власне кількісний. 5. Складний. 6. Категорії роду

і числа відсутні. 7. Знахідний відмінок, засіб вираження – нульове закінчення. 8. Виступає обставиною часу.

4. Виконати морфологічний аналіз займенника.

В цьому саду я виросла...(Л.Костенко).

1. (В) цьому. 2. Займенник. 3. Початкова форма – цей. 4. Вказівний. 5. Прикметниковий. 6. Чоловічий рід, показник – флексія -ому; однина, місцевий відмінок; показники – флексія -ому. 7. Виступає означенням.

5. Виконати морфологічний аналіз дієслова.

Серед долини зеленіють розкішні густі та високі верби...(І.С.Нечуй-Левицький).

1. Зеленіють. 2. Дієслово. 3. Зеленіти. 4. Значення процесуальності. 5. Недоконаний вид: позначає незавершену дію, засіб творення – префіксація. 6. Неперехідне дієслово. 7. Стану немає. 8. Дійсний спосіб, засіб вираження – особове закінчення -уть. 9. Теперішній час, засіб вираження – особове закінчення -уть. 10. 3-я особа, роду не має, множина, засоби вираження – особове закінчення -уть. 11. Основа інфінітива – зелені-; основа теперішнього часу – зеленій-. 12. ІУ клас. 13. І дієвідміна, показник – -і-/-ій; -уть. 14. Простий присудок.

6. Виконати морфологічний аналіз дієприкметника.

*Бринять берези. І блукають луни,
Людьми забуті звечора в лісах.*

Л. Костенко

1. Забуті. 2. Дієприкметник. 3. Забутий. 4. Доконаний вид. 5. Пасивний стан, засіб вираження – суфікс -т-. 6. Минулий час, засіб вираження – суфікс -т-. 7. Рід відсутній; множина, засіб вираження – закінчення -і. 8. Називний відмінок, засіб вираження – закінчення -і. 9. Означення.

7. Виконати морфологічний аналіз дієприслівника.

*Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать.
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать* (Леся Українка).

1. Несучи. 2. Дієприслівник. 3. Недоконаний вид. 4. Перехідний. 5. Незворотна форма. 6. Теперішній час, засіб вираження – суфікс -учи. 7. Обставина у складі дієприслівникового звороту.

8. Виконати морфологічний аналіз прислівника.

Весняний вітер стиха віяв...(М.Коцюбинський)

Стиха. 2. Прислівник. 3. ____ 4. Означальний прислівник способу дії. 5. Не утворює ступені порівняння. 6. Обставина способу дії.

9. Виконати морфологічний аналіз прийменника.

Над містом, над заводом, над усім Донбасом пролунали гудки (Ю.Смолич).

1. Над. 2. Прийменник. 3. Виражає просторове відношення. 4. Простий за будовою. 5. Первинний. 6. Уточнює значення орудного відмінка. 7. Обставина місця (у поєднанні з іменником).

10. Виконати морфологічний аналіз сполучника.

Дід робив людям чи воза, чи сани, чи колеса, чи січкарю (М. Стельмах).

1. Чи. 2. Сполучник. 3. Вживається для утворення сурядних словосполучень. 4. Сурядний, розділовий. 5. Повторюваний. 6. Простий. 7. Первинний.

11. Виконати морфологічний аналіз частки.

Людей такого рідкісного дару хоч трохи, люди, треба берегти (Л.Костенко).

1. Хоч. 2. Частка. 3. Фразова видільна частка. 4. Проста. 5. Похідна – віддієслівна.

12. Виконати морфологічний аналіз вигуку.

- О, ви говорите не так, як інші дорослі! – вигукнула дівчина (В.Шевчук).

1. О. 2. Вигук. 3. Емоційний вигук. 4. Первинний. 5. Членом речення не виступає.

13. Виконайте морфологічний аналіз прикметника.

У світі той *наймудріший*, хто найдужче любить життя. (В.Симоненко)

Наймудріший – прикметник, поч.ф. наймудріший, якісний, проста форма найвищого ступеня порівняння, тверда група, однина, чол.рід, називний відм., присудок.

14. Виконайте морфологічний аналіз іменника.

Блажен, хто *серцем* незлобливий, хто приязно живе з людьми (О. Кониський).

1. Серцем – іменник, назва предмета, відповідає на питання *чим?* 2. Початкова форма – серце (Н. в.). 3. Загальна назва, неістота. 4. Середній рід, однина, орудний відмінок. 5. Друга відміна, м'яка група. 6. Додаток.

15. Виконайте словотвірний аналіз слова *полегшивши*.

1. Полегшивши; п.ф. – полегшити – дієслово.

2. Легкий.
3. Легк-.
4. Словотвірні афікси: префікс -по-, суфікси -и-, -ти.
5. Спосіб творення – морфологічний; префіксально-суфіксальний.
6. Чергування к//ш.

16. Виконайте словотвірний аналіз слова соловейко.

1. Соловейко; п.ф. – соловейко – іменник.
2. Соловей.
3. Соловей-

4. Словотвірний афікс: суфікс -к-о.

5. Спосіб творення – морфологічний; суфіксальний.

17. Виконайте словотвірний аналіз слова по-нашому.

По-нашому; прислівник.

Наш.

Наш-.

Словотвірні афікси: префікс -по-, суфікс -ому.

Спосіб творення – морфологічний; префіксально-суфіксальний.

18. Виконайте словотвірний аналіз слова прегарного.

Прегарного; п.ф. – прегарний – прикметник.

Гарний.

Гарн-.

Словотвірний афікс: префікс -пре-.

Спосіб творення – морфологічний; префіксальний.

19. Виконайте словотвірний аналіз слова

1. Зимовий; п.ф. – зимовий – прикметник.

2. Зима.

3. Зим-.

4. Словотвірний афікс: суфікс -ов-ий.

5. Спосіб творення: морфологічний; суфіксальний.

20. Виконайте словотвірний аналіз слова

Трудовень; п.ф. – трудовень – іменник.

Трудовий день.

Труд-, день-.

Словотвірний афікс: інтерфікс -о-.

Спосіб творення – морфологічний; основоскладання.

Усичення суфікса; інтерфіксація.

21. Виконайте морфологічний аналіз займенника.

Нащо мені сиротою на сім світі жити? (Т. Шевч.)
Мені – початкова форма я (хто?), особовий, роду не має, однина, давальний відмінок; у реченні виконує роль додатка.

Тестові завдання відкритого типу з простою відповіддю

1. Як називають зміни, зумовлені взаємодією звуків у мовному потоці.

2. Які розрізняють типи комбінаторних змін?

3. Як називаються зміни, що відбуваються внаслідок взаємодії звуків різних категорій, тобто між голосними і приголосними?

4. Як називається явище, коли два однакові або близькі звуки під час контакту втрачають якісь спільні ознаки?

5. Як називається запис фонетичного мовлення за допомогою фонетичного алфавіту на основі звукового принципу?

6. Як називаються слова, які переходять у пасивний склад лексики через витіснення їх рівнозначними словами, які перебувають в активному вжитку?

7. Як називаються слова, що з'являються в мові у всі періоди її розвитку для позначення нових предметів, явищ, але ще не стали загальноживаними?

8. Як називається мова, що характеризується поліфункціональністю, унормованістю, стандартністю, уніфікованістю, розвиненою системою стилів?

9. Хто є зачинателем нової української літературної мови?

10. Кого вважають основоположником сучасної української літературної мови?

11. Як називається прийняте в суспільній практиці людей правило вимови, вживання слова, граматичної форми, побудови словосполучення, речення (фрази) тощо?

12. Як називається система мовних елементів, способів відбору й уживання їх, об'єднаних певним функціональним призначенням?

Як називається функціональний різновид літературної мови, що використовується в газетах, періодичних громадсько-політичних виданнях, агітаційно-пропагандистських та інших засобах масової комунікації?

13. Який стиль обслуговує сферу науки, призначенням якої є передача наукової інформації аргументовано і доказово, що зумовлює відбір і широке використання науково-термінологічної

лексики, слів з абстрактним значенням; іншомовних слів та інтернаціоналізмів; речень, ускладнених дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами (відокремлення), вставними словами, словосполученнями і реченнями; складних синтаксичних конструкцій; підкріплення положень за допомогою схем, діаграм, карт, таблиць, реєстрів?

14. Який стиль обслуговує сферу стосунків ділових (місцевого, галузевого, державного діловодства) та юридично-правових, виробничо-економічних і дипломатичних?

15. Яка основна ознака літературної мови?

16. Як називається найменша, неподільна одиниця мовного потоку, яка використовується для побудови складів, слів, тактів, фраз?

17. Як називається розділ мовознавчої науки, який вивчає систему звуків певної мови, їх способи творення, акустичні властивості, найголовніші зміни у мовному потоці?

18. Як називаються звуки людської мови, в основі яких лежить шум з більшою чи меншою домішкою голосу /музикального тону/, який утворюється в надгортанних порожнинах при подоланні видихуванним струменем повітря повної чи часткової перепони мовних органів?

19. Як називаються звуки людської мови, в основі яких лежить голос /музикальний тон/, утворований при розкритому мовному каналі внаслідок коливань голосних зв'язок і дальшої модифікації цих коливань у надгортанних порожнинах?

20. Хто є основоположником вчення про фонему?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпояско О. Х., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови: Морфологія / О. Х. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
2. Бурячок А. А. Орфографічний словник / А. А. Бурячок. – К.: Наукова думка, 1996. – 400 с.
3. Вихованець І. Р. та ін. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – К.: Рад. школа, 1982. – 241 с.
4. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, Є. І. Чернов. – К.: Вища школа, 1989. – С. 17–22.
5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Головащук С. І. Словник наголосів: понад 20000 слів / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2003. – 344 с.
7. Горпинич В. О. Українська морфологія / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – 374 с.
8. Зубков М. Г. Сучасний російсько-український, українсько-російський словник: понад 60 тис. слів / М. Г. Зубков. – Х.: «УІС», 2000. – 576 с.
9. Короткий тлумачний словник української мови / За ред. Д. Г. Гринчишина. – К.: Просвіта, 1988. – 608 с.
10. Сліпушко О. С. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові: Правопис, граматика (10000 слів) / О. С. Сліпушко. – К.: Криниця, 2000. – 511 с.